

T.C.
GAZI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZİ

HATAY, SU VE TERÖR SORUNLARI
EKSENİNDE TÜRKİYE-SURİYE
İLİŞKİLERİ

KAHRAMAN GÜRBÜZ

TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

HAZİRAN 2015

**HATAY, SU VE TERÖR SORUNLARI EKSENİNDE
TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ**

KAHRAMAN GÜRBÜZ

**DOKTORA TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

HAZİRAN, 2015

DOKTORA TEZİ KABUL VE ONAY SAYFASI

Kahraman GÜRBÜZ tarafından hazırlanan “Hatay, Su ve Terör Sorunları Ekseninde Türkiye – Suriye İlişkileri” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / ~~OY ÇOKLUĞU~~ ile Gazi Üniversitesi Tarih Anabilim Dalında Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. İhsan Şerif KAYMAZ

Tarih Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum.~~

Başkan: Prof. Dr. Mustafa YILMAZ

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, Hacettepe Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum.~~

Üye: Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, Ankara Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum.~~

Üye: Prof. Dr. Vahdet KELEŞYILMAZ

Tarih Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum.~~

Üye: Prof. Dr. Mustafa EKİNCİKLİ

Tarih Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum.~~

Tez Savunma Tarihi: 17 / 06 / 2015

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Doç. Dr. Nihat YAZILITAŞ

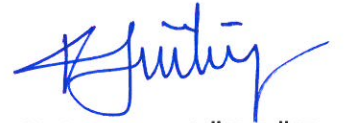
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdür Vekili

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Kahraman GÜRBÜZ
17.06.2015

HATAY, SU VE TERÖR SORUNLARI EKSENİNDE TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

Doktora Tezi

Kahraman GÜRBÜZ

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Haziran 2015

ÖZET

Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkiler, Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasının öncesinde ve sonrasında Hatay sorunu, İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayan Soğuk Savaş dönemi boyunca ideolojik farklılık, 1970'li yıllardan itibaren ise su ve terör sorunları ekseninde gerçekleşmiştir. Tezimiz, 1939 yılında Hatay'ın Türkiye'ye ilhakının Arap milliyetçiliğinin etkin olduğu Suriye'nin Türkiye karşıtı bir politika benimsemesindeki yeri ve önemini ortaya koymak, Türkiye ile İkinci Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlığını kazanan Suriye arasındaki siyasî ilişkileri ve yaşanan krizleri ele almak, terör ve terörizmin tanımı ve çeşitlerini açıklamak, Türkiye'nin 1970'li yıllardan itibaren yaşadığı terör sorunu ekseninde iki ülkenin izlediği politikaları değerlendirmekle sınırlıdır. Bu bağlamda Türkiye'nin 1949 yılında İsrail'i tanınması ve 1955 yılında Bağdat Paketi'nin oluşturulmasında aktif bir tutum sergilemesi, 1957 yılında Suriye ile Sovyetler Birliği arasında imzalanan antlaşma ve ilerleyen süreçte Suriye üzerinde artan Sovyet etkisi ile kriz ortamına sürüklenmesi anlatılmıştır. Suriye'nin Hafız Esad yönetimiyle birlikte, terörizmi bir dış politika aracı olarak benimsemesi ve birçok terörist örgütle yakın ilişki kurması, Türkiye ile yaşadığı su sorununu kendi lehine çözmek amacıyla ASALA ve PKK gibi terör örgütlerine destek vermesi hususları ele alınmıştır. 1990 sonrasında Doğu Bloğu'nun yıkılması ile iki ülke arasındaki ideolojik farklılığın önemini yitirmesi, Körfez Savaşı'nda Suriye'nin, Irak'a karşı yapılan operasyonda yer alması, operasyon sonrası Batılı devletlerin Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurmak istemelerine karşı Türkiye ile ortak bir tutum sergilemesi, ancak bütün bu gelişmelere rağmen Suriye'nin PKK'ya verdiği desteği sürdürmesinin nedenleri ve sonuçları incelenmiştir. Türkiye'nin İsrail ile askeri işbirliğine gitmesi karşısında, Suriye'nin kendisini kuşatılmış bir pozisyonda hissetmesi, 16 Eylül 1998'de dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla Ateş'in Hatay'da yaptığı bir konuşma ile başlayan, Ekim ayında iki ülkeyi savaşın eşiğine kadar getiren Suriye'ye karşı uyarı ve tehdit mesajları, özellikle ABD'nin yönlendirmesi, Mısır'ın arabuluculuğu ve diğer Arap ülkelerinin desteğiyle imzalanan Adana Mutabakatı sonrası Suriye'nin PKK'ya olan desteğini kestiğini bildirmesi, örgüt lideri Abdullah Öcalan'ı sınır dışı etmesi ve ilişkilerin bundan sonraki seyri hususları değerlendirilmiştir.

Bilim Kodu : 1101
Anahtar Kelimeler : Türkiye-Suriye ilişkileri, Hatay sorunu, su sorunu, terör, PKK
Sayfa Adedi : 239
Tez Danışmanı : Prof. Dr. İhsan Şerif KAYMAZ

TURKEY-SYRIA RELATIONS ON THE AXIS OF HATAY, WATER AND TERROR PROBLEMS

Ph. D. Thesis

Kahraman GÜRBÜZ

GAZİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
June 2015

ABSTRACT

The relations between Turkey and Syria has been developed under the influence of Hatay problem just before and after the independence of Syria, the ideological divergence during the Cold War era, and water disputes and terror problems after 1970. Our thesis encompasses; the effects and importance of Hatay's annexation (1939) on the adoption of new policies by Syria depending upon the Arabic nationalism, its relations with Turkey after gaining independence at the end of the World War II, the crisis between the two countries and the policies they pursued against each other, the definition and the types of terrorism, the problem of terror which Turkey has been struggling since 1970's and the attitudes of both countries on the axis of terrorism. In this context Turkey's recognition of Israel in 1949, its taking part in the Western Bloc and undertaking an active role in the establishment of the Baghdad Pact in 1955, Syrian-Soviet Treaty in 1957, and increasing Soviet influence on Syria beginning with the 1950's which all together caused great tension between Turkish-Syrian relations have been examined. Syria's adopting terrorism as a foreign policy tool to solve water disputes for its own favor, it was giving support to various terrorist groups, and especially the ones active against Turkey such as PKK and ASALA under the rule of Hafız Esad are discussed. The reasons and results of Syria's continuation of support for PKK even after the waning importance of ideological differences with the collapse of the Eastern Bloc in 1990, Syria's taking part alongside the United Nations coalition forces led by the United States against Iraq in the Gulf War and its cooperation with Turkey against western powers who took initiative in establishing a Kurdish state in the Northern Iraq have been analyzed. Turkey's cooperation with Israel, Syria's presumption of being surrounded from all sides, the organized and controlled tension which was started by General Atilla Ateş speech on September 16th 1998 at a headquarters near Syrian border in Hatay and continued with rigorous warnings and threatening messages from the Turkish side which brought two countries on the brink of war, then signing of the Adana Agreement with guidance of the U.S.A and the conciliation efforts of Egypt alongside the support from other Arab States, and finally Syria's expelling PKK's leader Abdullah Öcalan announcing that it would no-longer support terrorism have been studied.

Science Code 1101
Key Words : Turkey-Syria relations, Hatay problem, water problem, terror, PKK
Page Number 239
Supervisor : Prof. Dr. İhsan Şerif KAYMAZ

TEŞEKKÜR

Çalıőmalarım boyunca değerli yardım ve katkılarıyla beni yönlendiren, kıymetli tecrübelerinden faydalandığım danışmanım Prof. Dr. İhsan Şerif Kaymaz hocama, tavsiyelerini esirgemeyen Prof. Dr. Mustafa Yılmaz ve Prof. Dr. Mustafa Ekincikli hocalarıma, akademik kariyer yapmam konusunda beni teşvik eden ve çalışmalarımda desteğini esirgemeyen kıymetli komutanım ve hocam Dr. Zekeriya Türkmen'e ve manevi destekleriyle beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan çok değerli aileme teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ	xii
SİMGELER VE KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHTE SURİYE

1.1. İLKÇAĞ	11
1.2. İSLAM DÖNEMİ	12
1.3. OSMANLI DÖNEMİ	13
1.4. RANSIZ MANDASI ALTINDA SURİYE	17
1.5. BAĞIMSIZ SURİYE	20
1.5.1. Bağımsızlığın Kazanılması ve Suriye Arap Cumhuriyeti	20
1.5.2. Arap – İsrail Savaşı ve Güvenlik Endişeleri	22
1.5.3. Süveyş Bunalımı ve Sovyetler Birliği Etkisi	24
1.5.4. Birleşik Arap Cumhuriyeti ve Suriye	27
1.5.5. Baas Rejimi Altında Suriye	29
1.5.5.1. Baas hareketinin tarihsel ve ideolojik gelişimi	29
1.5.5.2. Baas iktidarının ilk yılları ve Altı Gün Savaşı (1963–1970)	30
1.5.5.3. Hafız Esad dönemi (1970–2000)	33
1.5.5.3.1. Yom Kippur Savaşı ve Sonuçları	33
1.5.5.3.2. Lübnan İç Savaşı ve Suriye	35

1.5.5.3.3. Körfez Savaşı ve Suriye.....	37
---	----

1.5.5.4. Soğuk Savaş'ın bitmesinin Baas rejiminin politika uygulamalarında yol açtığı değişiklikler.....	39
--	----

İKİNCİ BÖLÜM

HATAY SORUNUNUN TÜRKİYE – SURİYE İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

2.1. Hatay Sorununun Nedenleri ve Tarihsel Gelişimi	41
2.2. Hatay Sorununun İki Ülke İlişkilerine Etkisi.....	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI / SOĞUK SAVAŞ KOŞULLARINDA TÜRKİYE – SURİYE İLİŞKİLERİ

3.1. Bağdat Paketi.....	61
3.1.1. Bağdat Paketi'nin Kuruluşu ve Türkiye'nin Rolü.....	61
3.1.2. Bağdat Paketi'nin İki Ülke İlişkilerine Etkisi	67
3.2. 1957 BUNALIMI	68
3.2.1. Bunalımın Nedenleri	68
3.2.2. Bunalımın Gelişimi ve Uluslararası Tepkiler	69
3.2.3. Bunalımın İki Ülke İlişkilerine Etkisi.....	73
3.3. ARAP – İSRAİL SAVAŞLARI	75
3.3.1. 1948,1956, 1967 ve 1973 Savaşları	75
3.3.2. Arap – İsrail Savaşlarında Türkiye'nin Tutumu ve İlişkilere Etkisi.....	78
3.4. LÜBNAN BUNALIMI.....	80
3.5. İRAN – IRAK SAVAŞI	83
3.6. SOĞUK SAVAŞ'IN SONA ERMESİ	88
3.7. KÖRFEZ SAVAŞI	91

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE – SURİYE İLİŞKİLERİNDE SU SORUNU

4.1. SU SORUNUNUN NEDENLERİ	95
4.2. TÜRKİYE – SURİYE İLİŞKİLERİNDE SU SORUNU	98

4.2.1. Türkiye'nin Soruna Yaklaşımı	102
4.2.2. Suriye'nin Soruna Yaklaşımı	106
4.2.3. Barış Suyu Projesi.....	108

BEŞİNCİ BÖLÜM

TERÖR SORUNU VE TÜRKİYE

5.1. TERÖR VE TERÖRİZM.....	111
5.1.1. Uluslararası Hukukta Terör ve Terörizm	112
5.1.2. Terör ve Terörizm Üzerine Araştırmalar.....	116
5.1.3. Bir Dış Politika Aracı Olarak Terör	119
5.1.4. Terörizmin Çeşitleri.....	121
5.1.4.1. Devlet Terörü	121
5.1.4.2. Devlet Karşıtı (Anarşist) Terör	122
5.1.4.3. İdeolojik Terör.....	122
5.1.4.4. Dinsel Terör.....	123
5.1.4.5. Etnik Terör.....	125
5.2. TÜRKİYE'DE TERÖRÜN GEÇMİŞİ.....	125
5.2.1. Türkiye'de Terörün Kaynakları	125
5.2.2. Türkiye'de Terör Tarihi.....	127
5.2.2.1. İdeolojik – Anarşik terör	127
5.2.2.2. Etnik Terör.....	132
5.2.2.2.1. ASALA.....	135
5.2.2.2.2. PKK.....	139
5.2.2.3. Dinsel Terör.....	147
5.2.2.3.1. Hizbullah.....	150
5.2.2.3.2. İslami Büyük Doğu Akıncılar Cephesi (İBDA-C).....	153
5.2.2.3.3. Diğerleri.....	155

ALTINCI BÖLÜM

SURİYE’NİN TERÖRÜ BİR DIŞ POLİTİKA ARACI OLARAK KULLANMASI

6.1. SURİYE’NİN TERÖRE DESTEK VERMESİNİN NEDENLERİ.....	159
6.2. SURİYE’NİN TÜRKİYE’YE KARŞI KULLANDIĞI TERÖR ÖRGÜTLERİ	161
6.2.1. HKP/C (Devrimci Halk Kurtuluş Partisi/Cephesi)	161
6.2.2. THKP – C Acilciler.....	162
6.2.3. Türkiye Komünist Partisi/Birlik (TKP/B) ve Türkiye Devrim Partisi (TDP).....	163
6.2.4. ASALA.....	163
6.3. SURİYE VE PKK	165
6.4. TÜRKİYE’NİN TERÖRÜ KENDİSİNE KARŞI BİR DIŞ POLİTİKA ARACI OLARAK KULLANAN SURİYE’YE TEPKİSİ.....	168

YEDİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN MÜDAHALESİ VE SURİYE KAYNAKLI TERÖRÜN SONU

7.1. TÜRKİYE’NİN MÜDAHALESİ.....	175
7.2.SLARARASI TEPKİLER	178
7.2.1. Ortadoğu Ülkeleri	178
7.2.1.1. Arap Ülkeleri.....	180
7.2.1.2. Mısır	181
7.2.1.3. İran.....	181
7.2.1.4. İsrail.....	182
7.2.2. Batı Dünyası	182
7.2.2.1. Amerika Birleşik Devletleri.....	182
7.2.2.2. Avrupa Birliği	183
7.2.3. İuslararası Kuruluşlar	183
7.2.3.1. Birleşmiş Milletler	183
7.2.3.2. Kuzey Atlantik Paktı (NATO)	186
7.3. ADANA MUTABAKATI	189

7.3.1. Mutabakat ve Suriye'nin Türkiye'ye Karşı Terörü Desteklemekten Vazgeçmesi	189
7.3.2. Mutabakatın Sonuçları	191
SONUÇ	195
KAYNAKLAR	203
EKLER.....	227
Ek – 1: Suriye Krizi İle İlgili Olarak Taraflar Arasında Yapılan Toplantıda Görüşülen Konular ve Adana Mutabakatı'nın İmzalanması.....	228
EK – 2: Haritalar	233
ÖZGEÇMİŞ	239

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

	Sayfa
Çizelge 4. 1. Türkiye – Suriye ve Irak'ın yıllık kişi başına düşen/düşeceği tahmin edilen ortalama su miktarı (m ³)	97
Çizelge 4. 2. Fırat Nehrinin su potansiyeli ve kıyıdaş ülkelerin tüketim hedefleri (Yılda milyar metreküp olarak)	98
Çizelge 4. 3. Dicle Nehrinin su potansiyeli ve kıyıdaş ülkelerin tüketim hedefleri (Yılda milyar metreküp olarak)	98
Çizelge 5. 1. ASALA tarafından gerçekleştirilen eylemlerde hayatını kaybeden bazı Türk görevliler ve yakınları	138
Çizelge 5. 2. PKK ile mücadelede şehit olan kamu personeli mevcudu	145
Çizelge 5. 3. PKK tarafından gerçekleştirilen eylemlerde yaşamını yitiren sivil vatandaş sayısı.....	145
Çizelge 5. 4. 1984–2012 yılları arasında ölü ele geçirilen terörist sayısı	145

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.k.	Adı geçen kaynak
a.g.m.	Adı geçen makale
ASAM	Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
ASALA	Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia
ATASE	Askeri Tarih ve Stratejik Etütler Dairesi Başkanlığı
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
bkz.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
DHKP/C	Devrimci Halk Kurtuluş Partisi / Cephesi
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
İBDA-C	İslami Büyük Doğu Akıncılar – Cephesi
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
NATO	North Atlantic Treaty Organization
PKK	Partiya Karkeren Kurdistan
TEMUH	Terörle Mücadele ve Harekât Daire Başkanlığı
TESEV	Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı
vd.	Ve diğerleri
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

Ortadoğu, doğal kaynakları, stratejik konumu, tarihsel geçmişi, dinler tarihi açısından önemi ve sosyo-politik dinamiklerden dolayı her zaman siyasi mücadelelere ve çalkantılara açık bir bölge ola gelmiştir. Soğuk Savaş ve sonrası dönemde de uluslararası terörün en yoğun şekilde yaşandığı bölgelerin başında gelmektedir. Bölgedeki istikrarsızlık, Türkiye'nin Arap ülkelerine karşı devamlı bir yaklaşma içinde olmasını pek mümkün kılmamıştır. Türkiye'nin Kuzey Atlantik Paktı (NATO) üyesi bir ülke oluşunun ve Ortadoğu ülkelerine karşı Batı yanlısı bir dış politika benimsemiş olmasının da Arap ülkeleriyle yakın ilişki kurmasına engel teşkil ettiği göz ardı edilmemelidir. Arap ülkelerinin iç istikrarsızlıkları ve bu ülkelerin birbirleriyle ve her birinin teker teker İsrail'le ilişkileri, Ortadoğu'da güçlü bir istikrarsızlık unsuru yaratmaktadır. Bu durumda Arap ülkeleriyle gerçek ve sürekli bir yaklaşma içinde olması son derece güçtür. Ortadoğu'nun bu istikrarsız görünüşü yüzünden, Türkiye'nin Arap ülkelerine karşı izlediği yaklaşma politikası daha ziyade günlük gelişmeler karşısında, tepki toplamayacak tutum ve davranışlar şeklinde belirmiştir.

Çalışmamızda, Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkiler, ülkelerin buldukları coğrafya, sahip oldukları stratejik konum, tarihsel süreçte hem bölgesel hem küresel anlamda yaşanan gelişmelerin iki ülke ilişkilerine etkisi, Hatay ve su sorunları ile bu sorunların tetiklediği terör sorunu nedenleri ve sonuçlarıyla birlikte ele alınmıştır. Özellikle Suriye'nin Türkiye'ye karşı terör örgütlerine destek vermesi ve Türkiye'nin bu husustaki tepkisi ayrıntılı olarak incelenmiştir. Çalışmayı yapmaktaki amacımız, On-dokuzuncu Yüzyılın sonlarından itibaren Arap ulusal hareketinin ve siyasi düşünce akımlarının odak noktası haline gelmiş olan Suriye'yi tanımak, Suriye ile Türkiye arasındaki ilişkilerin seyri ile Soğuk Savaş dönemi ve sonrasında hem bölgesel hem de küresel anlamda yaşanan gelişmelerin iki ülke ilişkilerine etkisini incelemektir. Özellikle iki ülke arasında yaşanan terör sorununu nedenleri ve sonuçlarıyla birlikte ortaya koymak, Türkiye'nin 1970'li yıllardan itibaren karşı karşıya kaldığı terör sorununda Suriye'nin etkisini değerlendirmek, bu bağlamda Suriye'nin Türkiye'ye yönelik dış politikasını incelemek ve Suriye'nin

terör eksenli politikalarının bu ülke ile ilişkilerimizi gelecekte nasıl etkileyeceği konusuna ışık tutmaktır.

Çalışmamız, Türkiye ile İkinci Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlığını kazanan Suriye arasındaki siyasî ilişkileri, yaşanan krizleri, iki ülkenin karşılıklı uyguladıkları dış politika anlayışını genel olarak ele almak, Hatay, su ve özellikle terör sorunu ekseninde iki ülkenin izlediği politika ve diğer ülkelerin bu politikalara karşı tutumunu incelemekle sınırlıdır. Öncelikle konu ile ilgili tetkik ve telif eserler (Kitap, makale, bildiri, yayımlanmamış tezler) tespit edilmiş ve incelenmiştir. Çalışmamızın ana kaynakları için T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Genelkurmay ATASE Arşivi'nde araştırmalar yapılmış ve konuyla ilgili belge, doküman ve yayınlar elde edilmiştir. Konuyla ilgili olarak özellikle yazılı basında ve internette yer alan makale ve haberlerden istifade edilmiştir. Genelkurmay Başkanlığı ve Jandarma Genel Komutanlığı'nın ilgili birimlerinde görevli personelle mülakatlar yapılmıştır.

Çalışmamızda, Soğuk Savaş boyunca, Türkiye ile Suriye'nin karşıt bloklarda yer almaları ve bu blokların liderliğini yapan ABD ve Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu bölgesinde uygulamaya çalıştıkları emperyalist politikaların iki ülke ilişkilerinin gergin bir ortamda sürmesine etki ettiği, arşiv belgeleri, telif ve tetkik eserler, yazılı basından elde edilen bilgiler ışığında ortaya konulmaya çalışılmıştır. Türkiye – Suriye ilişkilerinde Hatay sorunu ile başlayan, su sorunu ile devam eden ve bu iki sorunun tetiklediği terör sorunu ile zirveye ulaşan gerginlik ile bu gerginliğin Türkiye'nin müdahalesiyle olumlu yönde gösterdiği gelişim süreci ise, büyük ölçüde resmi kaynaklardan elde edilen bilgiler ışığında açıklanmaya çalışılmıştır.

Gayri resmi nüfuz aracı olarak uluslararası terörizme destek veren ülkelerden birisi de Suriye olmuştur. Suriye, 1517–1918 yılları arasında Osmanlı Devleti hâkimiyeti altında kalmış, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Fransız manda idaresine girmiş, 1936'da Fransa denetiminde bir Cumhuriyet ilan edilmiş, 1946 yılında ise bağımsızlığını kazanmıştır. 1970 yılında Hafız Esad'ın darbe yoluyla iktidara gelişine kadar uzun bir istikrarsızlık dönemi yaşanan ülkede, 1963

yılında iktidarı ele geçiren Baas Partisi Suriye'nin siyasi tarihine damgasını vurmuştur.

1967 ve 1973 Arap-İsrail savaşlarında uğranılan yenilgi ve özellikle 1967 savaşında uğranılan büyük toprak kaybı sonucunda Arap dünyasında meydana gelen bölünme, Suriye'nin dış politika anlayışının şekillenmesinde oldukça etkili olmuştur. Suriye, "Arap dünyasını güçlendirmek ve tek bir çatı altında toplamak" fikrinin yanı sıra, "Lübnan, Ürdün, Filistin ile Türkiye'nin Toros Dağları'nın güneyinde kalan bazı topraklarını kapsayan, Büyük Suriye'nin oluşturulması" idealini benimsemiştir. Suriye'nin amacına ulaşmak için özellikle 1960'lardan itibaren benimsediği ve uyguladığı dış politikanın temel hedefleri şunlardır:

- 1) İsrail işgali altındaki topraklarını kurtarmak,
- 2) Arap-İsrail uzlaşmazlıklarını kendi çıkarı doğrultusunda çözmek,
- 3) Arap dünyasındaki geri kalmış yönetimleri ortadan kaldırmak ve Baas ilkelerinin Arap ülkelerince benimsenmesini sağlayarak, Arap dünyasına liderlik yapmak,
- 4) Arap birlikteliğini bozmaya çalışan emperyalist güçlerle savaşmak ve Türkiye'nin kendisinden gasp ettiğini iddia ettiği Hatay'ı ele geçirmek.

Suriye, kendi gücüne oranla son derece iddialı bir nitelik taşıyan bu hedefler dolayısıyla kuzeyde Türkiye ile sınır aşan sular, terör ve Hatay üzerindeki emelleri konularında, doğuda Irak ile Arap liderliği-Baas hâkimiyeti ve su konularında, güneyde Ürdün ile Arap Birliği stratejisine ters düşen bağımsız politika izleme ve ortak hareket etmeme konularında, güneybatıda İsrail ile toprak işgali ve su konularında, batıda Lübnan ile egemenlik konusunda sürekli anlaşmazlık içinde olmuştur.

Suriye, dış politikasını belirlerken, "düşmanımın düşmanı dostumdur" anlayışını benimseyerek uluslararası ilişkilerini bu çerçevede oluşturmuş, silahlı kuvvetler açısından güç dengesinin aleyhine olduğu durumlarda terörist örgütleri de kullanmak suretiyle örtülü savaş yöntemlerine başvurmuş, düşmanca ilişkiler içinde olduğu ülkelerle dahi ortak menfaat söz konusu olduğunda işbirliği yapmış, uluslararası sorunlarda çoğunlukla Arap dünyası ile birlikte hareket etmiş, ikili

veya çok taraflı ilişkilerde kendi inisiyatifi dışında mükellefiyet altında kalabileceği taahhütlere girmekten kaçınmıştır.

Türkiye, Suriye ile karşılıklı olarak egemenliğe ve toprak bütünlüğüne saygı, içişlerine karışmama, her alanda yapıcı bir işbirliği geliştirme esasına dayalı iyi komşuluk ilişkilerini sürdürmeyi istemesine rağmen; iki ülke arasındaki ilişkiler Suriye'nin tutumu yüzünden sınırlı kalmış, karşılıklı güven ortamı arzu edilen düzeyde sağlanamamıştır.

İki ülke ilişkilerinin dört asır boyunca devam eden yönetici-yönetilen ilişkilerinden kaynaklanan karşılıklı duyarlılıklardan ve On-dokuzuncu Yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıyla başlayıp, Yirminci Yüzyılda gelişerek bağımsızlık mücadelesine dönüşen ve önemli ölçüde Türk aleyhtarlığı unsurunu ihtiva eden Arap milliyetçiliği hareketinden olumsuz yönde etkilendiği görülmektedir.

Suriye, Osmanlı hâkimiyetinden çıktığından bu yana, Fransız ve İngiliz yönetimlerinin de etkisiyle, Türkiye'ye karşı genellikle dostane olmayan bir tutum benimsemiş, 1939 yılında Hatay'ın Türkiye'ye ilhakı, bu tutumu düşmanlığa dönüştürmüştür. Türkiye'nin Batı Bloğuna dâhil olması da, Doğu Bloğu ile samimi ilişkiler içerisindeki Suriye'nin Türkiye'ye karşı bir tutum izlemesine yol açan faktörlerden bir diğeri olmuştur.

Türkiye'ye karşı düşmanlığının bir sonucu olarak Suriye, Türkiye aleyhine faaliyet gösteren ASALA, PKK, DHKP/C ve Hizbullah gibi terörist örgütlere destek vermiştir. Türkiye'nin zayıflatılması ve Suriye'nin dış politika hedeflerinin gerçekleştirilmesi amacı doğrultusunda verilen bu destek zaman içerisinde nitelik ve üslupta farklılık gösterse de, yaklaşık yirmi yıl boyunca devam etmiştir.

Ortadoğu'nun Tanımı ve Önemi

Ortadoğu tarih boyunca önemli olaylara sahne olmuştur. Tarihsel, stratejik ve ekonomik önemi nedeniyle her zaman paylaşım mücadelelerinin odağında yer almıştır. Eski Dünya'yı oluşturan üç kıtanın kesişim yerindeki coğrafi konumu

nedeniyle önemli ticaret yollarının geçtiği güzergâh üzerinde yer almış ve tarih boyunca birçok saldırılara hedef olmuştur. Bu bölgeyi kendisine yurt edinmiş olan çok sayıda kavim olmakla birlikte bu kavimlerden üçü -Türkler, Araplar ve İranlılar- bölgeye hem siyasi hem de kültürel anlamda hâkim olmuşlardır. Diğer kavimler ise, bunlardan birisiyle bütünleşerek, zaman içerisinde yok olmuşlardır.¹ Ortadoğu; Avrupa, Asya ve Afrika kıtaları arasında bir geçiş bölgesi olması ve Karadeniz, Akdeniz, Kızıldeniz, Basra Körfezi, Umman Denizi gibi denizlerin kavşak noktasında bulunması nedeniyle jeo-stratejik açıdan büyük bir öneme sahiptir. Ayrıca sahip olduğu enerji ve ham madde kaynakları nedeniyle, Yirminci Yüzyılın ilk yarısındaki iki dünya harbinin sebepleri arasında yer almış, ikinci yarısında ise Soğuk Savaş döneminin en çetin sürtüşmelerine ev sahipliği yapmıştır. Ortadoğu bölgesi yeni yüzyıla da çözülmemiş birçok sorunla birlikte gerilim yüklü olarak girmiştir.

Ortadoğu'nun tanımının yapılmasında ve sınırlarının belirlenmesindeki güçlük, bölgenin coğrafi bir bütünlük arz etmeyen parçalanmış görünümünden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla zaman içinde emperyalist güçlerin bölgedeki çıkar hesaplarının ve buna bağlı müdahalelerinin niteliğine ve yoğunluğuna bağlı olarak Ortadoğu'nun tanımı değişikliklere uğramıştır.

Ortadoğu kavramı ilk olarak 1902'de Amerikalı stratejist Alfred Thayer Mahan tarafından kaleme alınmış olan "The Persian Gulf and International Relations" başlıklı yazıda kullanılmıştır.² Mahan, Basra Körfezi'nin stratejik önemi ile Almanya, İngiltere ve Rusya'nın nüfuz mücadelelerini anlatmaya çalıştığı yazısında, jeo-stratejik bir değerlendirme yaparak kullanmış olduğu Ortadoğu kavramı ile sınırlarını tam olarak belirlemediği bir bölgeyi anlatmaya çalışmıştır.³

En dar bakış açısı ile Ortadoğu; batıda Mısır'ı, kuzeyde Türkiye, doğuda İran ve Basra Körfezi'ni, güneyde de Aden Körfezi ve Yemen'i kapsayan coğrafyadır. En geniş bakış açısına göre ise, batıda Fas'tan başlayarak tüm Kuzey ve Kuzey-doğu Afrika'yı, güneyde Arabistan Yarımadası'nın tamamını, kuzeyde

¹ Kaymaz, İ.Ş. (2007). Emperyalizmin 'Kürt' Kartı. *Gazi Akademik Bakış*, 1 (1), 156.

² Lewis, B. (1964). Orta Şarkın Tarihi Hüviyeti. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12 (1), 75.

³ İnternet: Dursun, D. (Kasım, 2003) Orta Doğu Neresi Sübjektif Bir Kavramın Anlam Çerçevesi ve Tarihi. Web: http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/makale_01.html adresinden 16 Haziran 2013'de alınmıştır.

Türkiye ve İran'ı, doğuda Afganistan'ı içine alan, merkezinde Suriye, Irak, Lübnan, Ürdün, İsrail ve Filistin'in bulunduğu bir coğrafya olarak tanımlanabilir.⁴

Ortadoğu'nun tanımı ne şekilde yapılırsa yapılsın, bu bölgede Arap kültürü ve İslam dini egemendir. Ortadoğu aynı zamanda İslamiyet'e büyük güç ve görkem katmış olan Türk ve İranlıların da söz sahibi olduğu bölgedir. İsrail dışında, bölge ülkelerinin tamamı Müslümandır. Ancak, aynı dine mensup olmanın her zaman için birleştirici bir unsur olmadığı görülmektedir. Zira İslamiyet birçok parçalara bölünmüş, ortaya çıkan değişik mezhepler arasında sürekli çatışmalar yaşanmıştır.

Ortadoğu'nun önemi yirminci yüzyılda petrol üretimi ile daha da belirginleşmiştir. Ortadoğu petrolü Avrupa ile Asya'nın enerji ihtiyaçlarının büyük bir bölümünü karşılamaktadır. Bu stratejik hammaddedeki zenginlikten dolayı, Ortadoğu büyük devletlerin rekabet sahasına dönüşmüştür. Bölge, 1948, 1956, 1967 ve 1973 yıllarındaki Arap-İsrail savaşları, 1980'lerden sonra İran-Irak Savaşı, 1990'da Kuveyt'in işgalinin ardından yaşanan Körfez savaşları ile uluslararası ilişkilerin kilit alanı haline gelmiştir.

Özetle belirtmek gerekirse, Ortadoğu'yu küresel güçlerin hedefi haline getiren olgular şu şekilde sıralanabilir:

- 1) Üç kıtayı birleştiren kara, deniz ve hava yollarının düğüm noktasında bulunmasından kaynaklanan stratejik boyut,
- 2) Çağımızın en önemli stratejik ham maddelerin başında gelen petrolün dünyadaki rezervlerinin 2 / 3'ünün bölgede yer almasından kaynaklanan ekonomik boyut,
- 3) Tarihin en zengin uygarlık ve kültür hazinelerine sahip olmasından kaynaklanan tarihsel – kültürel boyut,
- 4) Dünya nüfusunun yaklaşık yarısının inanç sistemini oluşturan tek Tanrı'lı üç dinin doğup geliştiği merkez olmasından kaynaklanan manevi boyut.⁵

⁴ Arı, T. (2005). *Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi*. İstanbul: Alfa Yayınları, 25.

⁵ Doğanay, M.Z., Altun, A.F. (1994) *Ortadoğu'nun Jeopolitik ve Jeostratejik Açından Değerlendirilmesi, Körfez Harbi ve Alınan Dersler*. Ankara: TUSAŞ Havacılık Yayınevi, 19–23.

Suriye'nin Ortadoğu'daki Jeopolitik Önemi

Ortadoğu coğrafyası bir uluslar mozaiğidir. Bu mozaiğin içinde Araplar önemli bir yer işgal ederken Suriye, Arap dünyası içinde kendine özgü bir öneme sahiptir. M.S. 634 yılında Arap egemenliği altına giren Suriye, bu tarihten sonra İslam dünyasında önemli bir yer edinmiştir. On-dokuzuncu Yüzyılın sonları ve Yirminci Yüzyılın ilk yarısında Arap ulusal hareketinin ve siyasi düşünce akımlarının odak noktası haline gelmiştir. Bu nedenle Suriye'yi tanımak, Arap Ortadoğu'sunu kavramak açısından oldukça önemlidir.

Suriye, kuzeyinde Türkiye, doğusunda Irak, güneyinde İsrail ve Ürdün, batısında ise Lübnan'la komşudur. Yüzölçümü 185.180 km² nüfusu 23 milyon 700 binden fazladır.⁶ Etnik açıdan, nüfusun yüzde 90,3'ü Arap, yüzde 9,7'si ise Kürt, Ermeni, Türkmen, Çerkez ve Asurîdir. Dini açıdan, nüfusun yüzde 89,6'sı Müslüman'dır. Müslümanların içinde en büyük mezhebi oluşturan Sünnilerin oranı yaklaşık dörtte üçtür. Sayıca daha az olan Nusayriler ve Dürziler belirli yörelerde toplanmıştır. Hristiyanlar nüfus içinde 8,9'luk bir pay alırken⁷, geri kalan kesim ise Yahudiler ve tek tanrılı dinler haricindeki inançlara sahip olanlardan oluşmaktadır.

Mezhepsel açıdan Müslüman nüfus içinde azınlık durumunda olan Nusayriler devletin önemli mevkilerinde teşkilatlanmışlardır. Hafız Esad ve tüm Esad ailesi Nusayri'dir. Nusayri azınlığın yönetimindeki Baas Partisi, dünya görüşü olarak birlik, özgürlük ve sosyalizm fikirleri etrafında şekillenmiştir. Burada birlikten kasıt Arap birliğidir. Tüm Arapları birleştirme düşüncesi, Baas Partisi'nin temel ideolojisidir. Diğer bir görüş olan sosyalizm tek başına bir amaç olarak görülmezken; özgürlük, birlik ve adalet gibi daha önemli amaçlara ulaşmada bir araç olarak değerlendirilmiştir.⁸

Suriye'nin iç ve dış politikasını belirleyen en önemli faktörler, Arap ülkeleri arasında liderliği elde edebilmek ve İsrail karşıtlığı olmuştur. Bu nedenle kendi

⁶ İnternet: Ülke Künyesi, Suriye Arap Cumhuriyeti. Web: <http://www.mfa.gov.tr/suriye-kunyesi.tr.mfa> adresinden 1 Haziran 2013'de alınmıştır.

⁷ Harp Akademileri Komutanlığı. (1994) *Türkiye-Suriye İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını*. İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Basımevi, 2.

⁸ Amanov, Ş. (2004). Hafız Esad Dönemi Suriye Dış Politikası. T. Yılmaz ve M. Şahin (Editörler). *Orta Doğu Siyasetinde Suriye*, Ankara: Platin Yayınları, 197.

askeri imkân ve yeteneklerini sürekli arttırmaya çalışmıştır. Bu amaçla Sovyetler Birliği ile ABD-İsrail arasındaki ilişkiye benzer, yakın ilişkiler kurmuştur. Suriye'ye ait silahların büyük çoğunluğunun Sovyet menşeli oluşu bu yakınlaşmadan dolayıdır. Sovyet askeri yardımları, iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesine paralel olarak hızla artmıştır. Bu yardımlar silah ve mühimmat temini ile sınırlı kalmamış, Suriye askerleri eğitim için Doğu Avrupa ülkelerine gönderilmiştir. Karşılığında da Sovyetler Birliği, Suriye'de hem üs, hem de ülke limanlarını kullanma imkânını elde etmiştir. Uzun süre Sovyetler Birliği'nin nüfuz alanı içinde konumlanan Suriye, Ortadoğu'da bu ülkenin politikalarının yürütücülerinden biri olarak hareket etmiştir. Suriye-Sovyetler Birliği ilişkileri 1963 yılında Baas Partisinin iktidara gelmesiyle gelişmiştir. Pan-Arap milliyetçiliğiyle sosyalizmi ve reformları Marksist olmayan bir tarzda birleştiren Baas Suriye'si, Ortadoğu politikalarında önemli bir güç haline gelmiştir.

Ortadoğu'nun Akdeniz'e açılan kapısı olan Suriye, doğal kaynaklar açısından Irak, İran ve Suudi Arabistan gibi Ortadoğu ve körfez ülkeleri kadar zengin değildir. İnsani kaynaklar açısından da, Suriye'nin Mısır, İran ve Türkiye ile mukayese edilmesi oldukça güçtür. Ancak stratejik etkinlik bakımından Suriye, bölge için oldukça ciddi bir önem taşır.⁹

Suriye'ye bölgesel anlamda asıl etkinlik kazandıran İsrail'in iç ve dış güvenliğine etki edebilecek konumda olmasıdır. İsrail ile sınır oluşunun taktik avantajları ve Ürdün ile Lübnan'ın iç meselelerini ve kamuoyunu etkileyebilecek potansiyeli sebebi ile Suriye, İsrail'e karşı en önemli Arap cephesini oluşturmaktadır.

Sonuç olarak, Ortadoğu gibi kaygan bir zeminde önemli bir konumda bulunan ülke olarak Suriye, bölgeye yönelik çıkarları olan aktörlerin ilgi alanına girmektedir. Ortadoğu bölgesinin istikrarı için İsrail-Filistin barışı ne kadar önemliyse, bu barışa Suriye'nin vereceği katkı da o derecede önemlidir; hatta

⁹ Seale, P., (1965). *The Struggle For Syria: A Study Of Post-War Arab Politics 1945–1958*. London: Oxford University Press, 1. Seale, “Suriye üzerinde doğrudan bir hâkimiyete sahip olunmadıkça hiç kimse Ortadoğu'yu kontrol altında tutamaz; Suriye'yi incelemek Ortadoğu'nun politik akvaryumunda harikulade bir modeli incelemeye benzer; günümüz Arap dünyasındaki politik ilke ve eğilimlerinin birçoğunun ya Suriye'den kaynaklandığı veya orada halen uygulanmakta olduğu gayet açık bir şekilde gözlemlenebilir.” demektedir.

Suriye desteklemediği sürece Ortadoğu'da kalıcı bir barışın sağlanamayacağını söylemek mümkündür.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHTE SURIYE

1.1. İLKÇAĞ

Suriye, sahip olduğu coğrafi konum itibariyle tarih boyunca birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Suriye'nin bugün bulunduğu topraklarda ilk olarak Mezolitik çağda (M.Ö. 9000) yaşayan, düz kemik saplara takılı çakmaktaşı bıçaklarla keserek topladıkları yabani buğdayı taş havanlarda tokmaklarla ezerek yaşamlarını sağlayan Natufien kültürü yer almıştır.¹⁰ Yerleşik yaşama geçilmeye başlanmasıyla, M.Ö. 3000'li yılların ortalarında bu coğrafyaya çeşitli kavimler yerleşmiştir. Bölgeye hâkim olabilmek maksadıyla mücadeleler bu dönemden itibaren baş göstermiştir. M.Ö. 2500'lü yıllarda Suriye coğrafyasının büyük bir kısmında Akadlar hüküm sürmüşlerdir. Aynı dönemde ülkenin Akdeniz'e bakan kıyı kesiminde Kenaniler, Lübnan Dağı'dan başlayarak iç kesimlere kadar uzanan bölgede Amurrular bulunmuşlardır.¹¹

M.Ö. 2000'li yıllara gelindiğinde Sümerler bölgedeki Akad hâkimiyetini ortadan kaldırmışlar ve bu dönemde Suriye coğrafyasında kültür ve ticaret alanında ciddi ilerleme kaydedilmiştir. Sümerlerden sonra Hurri, Mitanni ve Hitit egemenliğinin yaşandığı bölgede mücadeleler devam etmiştir. Hititler Suriye'nin kuzeyinden Lübnan topraklarına kadar olan coğrafyaya hâkim olmuşlardır.¹² Hititlerden sonra bölgede Arami, Asur, Babil, Pers ve Makedonya uygarlıkları hüküm sürmüştür. M.Ö. 64'te Romalılar tarafından ele geçirilen Suriye, Roma'nın bölünmesiyle birlikte M.S. 4. yüzyılda ise Bizans hâkimiyetine geçmiştir.¹³

Bu dönemde İsa peygamberin doğumunun ardından ortaya çıkan Hıristiyanlık dini, Antakya başta olmak üzere Suriye'nin tamamında hızlı bir şekilde

¹⁰ Erciyes, E. (2004). *Orta Doğu Denklemine Türkiye-Suriye İlişkileri*. İstanbul: IQ Kültür-Sanat Yayınları, s. 37.

¹¹ Bülbül, C. (2010). Amurru Göçleri ve Amurruların Eski Önasya Tarihindeki Rollerini. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 29 (48), 43.

¹² Umar, Ö.O. (2004). Osmanlı Yönetiminde ve Fransız Mandası Döneminde Suriye'de Arap Bağımsızlık Hareketleri (1908-1938), Ankara: ATAM Yayınları, 5.

¹³ Aydos, V., Duran, M. (2000). *Suriye Ülke Etüdü*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın Nu: 30, 20.

yaygınlaşmıştır. Ancak Suriye kilisesinin eski Aram kültürüne verdiği önem neticesinde Süryanice din dili olarak kullanılmaya başlanmış ve Yunan kültüründen giderek uzaklaşmıştır. İlerleyen süreçte Hıristiyanlığın farklı şekillerde tefsir edilmesi bölgede Nasturi, Yakubi, Melki ve Maruni gibi birçok mezhebin ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹⁴ Mezhepler arasında yaşanan anlaşmazlıklar Suriye'nin Bizans ile olan ilişkilerinin de zayıflamasına neden olmuştur. Suriye, bu dönemde Arap yarımadasında ortaya çıkmış ve hızla gelişmekte olan İslam devletinin hedefi haline gelmiştir.

1.2. İSLAM DÖNEMİ

İslamiyet'in ortaya çıkıp yayılma sürecine girmesi ile birlikte Müslüman Araplar Suriye'ye karşı fetih hareketlerine girişmişlerdir.¹⁵ Halife Ömer döneminde yapılan düzenli ve plânlı seferler sonucunda 636 yılında Suriye'de Müslüman-Arap hâkimiyeti başlamıştır. Suriye'nin fethi İslam'a büyük bir prestij ve kuvvet kazandırmıştır. Emeviler döneminde Şam hilafetin ve İslam devletinin merkezi olmuştur. Emeviler, Şam'da büyük imar faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bu dönem Suriye'nin Müslüman Arap kimliğine yönelişini hızlandırmıştır. Emevilerden sonra Suriye, önce Abbasiler sonra da Fatımilerin hâkimiyetine girmiştir. Fatımi yönetimini sonlandıran Büyük Selçuklular olmuş, ancak Selçuklular 1098 yılında başlayan Haçlı saldırılarından dolayı bölgede kısa süren bir hâkimiyet sağlayabilmişlerdir.¹⁶

1171 yılında Mısır ve Suriye'yi kapsayan güçlü bir devlet kuran Selahaddin Eyyubi bölgeye hükmetmiş, Selahaddin Eyyubi'nin ölümünden sonra bölge Memlukların hâkimiyetine geçmiştir. Memlukların ilk zamanlarında ekonomik açıdan gelişme gösteren Suriye, 1401'de yaşanan Moğol istilası nedeniyle süratle güç kaybetmeye başlamıştır. On-altıncı Yüzyıl başlarında Doğu Anadolu bölgesine hâkim olan Osmanlı Devleti ile Memluk Devleti arasında Suriye önemli bir çatışma alanı olmuştur.¹⁷ 1516 yılında yaşanan Mercidabık Savaşı neticesinde

¹⁴ İshakoğlu, Ö. (2010). *Osmanlı Dönemi Suriye'sinde Edebi ve Kültürel Faaliyetler*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 24.

¹⁵ Erendil, M. (1992). *Çağdaş Ortadoğu Olayları*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 36–38.

¹⁶ Yavuz, C. (2005). *Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri*. Ankara: Ankara Ticaret Odası Yayınları, 21; Umar, a.g.e., 6–7,

¹⁷ Erciyes, a.g.e., 40–41.

Memlûkluların bölgedeki hâkimiyeti son bulmuştur.¹⁸ Bu tarihten itibaren Suriye’de yaklaşık dört asır kadar sürecek olan Osmanlı hâkimiyeti başlamıştır.¹⁹

1.3. OSMANLI DÖNEMİ

Suriye, Yirminci Yüzyılın başlarına kadar Osmanlı Devleti hâkimiyetinde, zaman zaman merkezden atanan valilerin çıkardıkları sorunlar haricinde istikrarlı bir dönem geçirmiştir.²⁰ Suriye’ye, Avrupalı devletlerin askeri bir güç kullanarak temas etmeleri ise ilk kez On-sekizinci Yüzyılın sonlarında başlamıştır. Bu dönemde yaşanan bir takım isyanları bahane eden Avrupalı devletler bölgeye askeri müdahalede bulunmuşlardır.²¹ 1798 yılında Napolyon Bonapart komutasındaki Fransız kuvvetleri önce Mısır’a saldırmış, sonrasında Suriye’yi işgal etmeye çalışmıştır. Ancak Akka’da Cezar Ahmet Paşa kuvvetlerini geçememiştir. Bu durum Avrupalı devletlerin bölgeye olan ilgisini ortadan kaldırmamış, geçici bir süre ertelemiştir.²² Hemen hemen tüm Arap tarihçileri ve sosyal bilimciler 1798 yılının modern Ortadoğu tarihinin ve özellikle de Mısır’ın modernleşmesinin başlangıcı olduğunda uzlaşmaktadır.²³

Napolyon Bonapart’ın özellikle Suriye bölgesine yapmış olduğu seferin Hıristiyan Avrupa için değişik bir önemi vardı; çünkü Haçlı Seferlerinden beri o tarihe kadar ilk kez batılı bir kuvvet bölgeye sefer yapmıştı. Bu seferle Avrupa ülkelerince Osmanlı Devleti’nin Ortadoğu topraklarına nüfuz edilmesi konusunda ilk adım atılmış, İslam dünyası içinde Osmanlı Devleti’ne karşı ihtilalci ilk tohumlar serpilmiş oluyordu.²⁴

Fransa’nın çekilmesinden sonra Mısır valiliğine atanan Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın bağımsız hareket etmeye başlaması, dönemin Osmanlı hükümdarı olan II. Mahmut’un tepkisini çekmiş ve Mehmet Ali Paşa’ya Mora isyanını bastırmasına

¹⁸ Zeine, N.Z. (2003), Türk-Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu, (Çev. Emrah Akbaş), İstanbul: Gelenek Yayınları, 17.

¹⁹ Erciyes, *a.g.e.*, 41.

²⁰ Umar, *a.g.e.*, 9.

²¹ Yavuz, *a.g.e.*, 54–56.

²² Erciyes, *a.g.e.*, 41.

²³ Yavuz, *a.g.e.*, 61.

²⁴ Yavuz, *a.g.e.*, 63–64.

karşılık vaat edilen Suriye, Girit ve Mora valilikleri verilmemiştir.²⁵ İsyân çıkarmak için fırsat kollayan Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Akka valisi Abdullah ile olan anlaşmazlığını bahane ederek, 1831 yılında küçük oğlu İbrahim Paşa komutasındaki bir orduyu Suriye'ye göndererek ertesi yıl bu toprakların da kendisine bırakılmasını sağlamıştır.²⁶

Suriye'yi geri almaya çalışan Osmanlı ordusunun Nizip Savaşı'nda yenilmesinin ardından Avrupalı devletler duruma müdahil olmuşlar ve İbrahim Paşa Suriye'den çekilmek durumunda kalmıştır.²⁷ Mehmet Ali Paşa zamanında Suriye'de Arap milliyetçiliği körüklenmiştir. İkinci Meşrutiyet ilan edildikten sonra Suriye'de Arap milliyetçiliğini esas alan bir muhalefetin gelişmesi hız kazanmıştır.²⁸ Avrupalı devletler bölgedeki kargaşalıktan istifade ederek etkinliklerini artırmışlar ve gayrimüslim çıkarlarına yönelik faaliyette bulunmuşlardır.²⁹

Gelişen Arap milliyetçiliği, Osmanlı Devleti'ne ve onunla özdeşleştirdiği Türklüğe karşı düşmanca bir tutum içine girmiştir. Yani Arap milliyetçiliğinin doğuşunda Türklere karşı duyulan nefretin önemli bir yeri vardır.³⁰ Hâlbuki Araplar Osmanlı egemenliğinde kaldıkları yüzyıllar boyunca kültürel değerlerini muhafaza etmişler, bu konuda herhangi bir baskıya maruz kalmamışlardır.³¹ Osmanlı Devleti Araplara karşı herhangi bir asimilasyona girişmediği gibi, onları devlet yönetiminde etkin bir şekilde söz sahibi olacakları makamlara getirmiştir.³²

Suriye 1850'li yıllardan sonra Arap dünyası içerisinde kayda değer bir şekilde entelektüel merkez haline gelmiştir.³³ Ancak Suriye'de Arap milliyetçiliğinin gelişmesine Hıristiyanların Müslümanlardan daha çok etki ettiği görülmektedir.³⁴ Özellikle bu hususta Roma Katolik misyonerlerinin etkisi küçümsenemeyecek

²⁵ Erciyes, *a.g.e.*, 41.

²⁶ Aydos-Duran, *a.g.e.*, 22, Erciyes, *a.g.e.*, 41.

²⁷ Aydos-Duran, *a.g.e.*, 23.

²⁸ Aydos-Duran, *a.g.e.*, 23.

²⁹ Suriye'de Arap Milliyetçiliği ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz. Kılınçkaya, M.D. (2008) . *Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

³⁰ Duman, S. (2002). Suriye'de Baas Partisi'nin İdeolojik Temelleri. *Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu Bildirileri*, Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınları, 273–274.

³¹ Umar, *a.g.e.*, 34.

³² Zeine, *a.g.e.*, 21–24.

³³ Duman, *a.g.m.*, 273.

³⁴ Hourani, A. (2000). *Çağdaş Arap Düşüncesi*. (Çev: L. Boyacı ve H.Yılmaz) İstanbul: İnsan Yayınları, 272.

seviyede olmuştur. Başlangıçta siyasi bir amaç gütmeyen, Arap dilinin modernleştirilmesi maksadıyla, dar bir çerçevede oluşan milliyetçilik akımı daha sonrasında siyasi bir karakter kazanarak güçlenmiştir.³⁵

Fransa, Osmanlı egemenliğindeki Suriye ve Lübnan'da, özellikle genç kesim içerisinde milliyetçilik duygusunu yaymak istemiş ve bu konuda çeşitli yöntemler denemiştir.³⁶ Öncelikle, Fransız misyonerler tarafından bölgede Arap milliyetçiliği ve bağımsızlık düşüncesinin temelini atıldığı okullar açılmıştır.³⁷ Fransızlar, bununla birlikte kamu hizmetlerinin eksikliğinden faydalanıp bölge halkının desteğini kazanabilmek için demiryolları yapmışlar ve ekonomik imkânlar sağlamışlardır. Fransa'nın bu bölgedeki faaliyetlerine karşı Osmanlı Devleti bir tedbir alamamış ve etkinlik gösterememiştir.³⁸

On-dokuzuncu Yüzyıl imparatorluklar açısından milliyetçilik akımlarıyla mücadelenin yaşandığı bir dönem olmuştur. Osmanlı Devleti'nin, bu dönemde milliyetçilik akımlarıyla mücadele edebilecek güce sahip olduğunu söylemek oldukça güçtür. Çünkü devlet sahip olduğu milli güçten ziyade, güçlü devletler arasındaki emperyalist mücadelelerde yürütmüş olduğu denge politikası sayesinde ayakta durabilmiştir.³⁹ 1800'lü yılların ikinci yarısında Osmanlı egemenliği altındaki Arap coğrafyasında merkezi yönetime karşı duyulan memnuniyetsizlik ciddi şekilde hissedilmeye başlanmıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti, Arap coğrafyasındaki tek otorite olmaktan çıkmaya başlamıştır. On-dokuzuncu Yüzyıl sonlarında Avrupalı misyonerlerin Suriye başta olmak üzere bölgede yürüttükleri faaliyetler küçük ancak etkili bir aydın sınıfının oluşmasına neden olmuş, Arap dili ve edebiyatı ile Arap tarihiyle ilgili olarak bu kesim tarafından yapılan çalışmalarla Arap milliyetçiliği önemli ölçüde gelişme göstermiştir. 1880'li yıllarda Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetindeki Arap ülkelerinde İslamcılık, Osmanlıcılık ve giderek güç kazanan Arap milliyetçiliği etkin ideolojiler olarak benimsenmiştir.⁴⁰ Özetle, On-dokuzuncu Yüzyılda Osmanlı Devleti için henüz bir Arap sorunu mevcut değildi.

³⁵ Şen, S. (2004). *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım*, İstanbul: Birey Yayınları, 36–39.

³⁶ Berkes, N. (1969). *Arap Dünyasında İslamiyet, Milliyetçilik, Sosyalizm*. İstanbul: Köprü Yayınları, 33.

³⁷ Umar, a.g.e., 19-20.

³⁸ Kürkcüoğlu, Ö. (1979). *Türkiye'nin Arap Orta Doğu'suna Karşı Politikası (1945–1970)*. Ankara: Sevinç Yayınevi, 10.

³⁹ Kılınçkaya, a.g.e., 29.

⁴⁰ Kılınçkaya, a.g.e., 51.

On-dokuzuncu Yüzyıl sonlarıyla Yirminci Yüzyıl başlarında Suriye’de Arap dili ve edebiyatı ile Arap tarihi ile ilgili olarak yapılan çalışmalarla Arap milliyetçiliği önemli ölçüde gelişme göstermiştir. Bu çalışmaların dışında ülke yönetiminde çeşitli reformların yapılması talep edilmiş ve bu yönde siyasi faaliyetler gerçekleştirilmiştir.⁴¹

Arap dünyasında Türklük karşıtı faaliyetler II. Abdülhamit döneminde hız kazanmıştır.⁴² Bu dönemde iki toplum arasındaki güvensizlik duygusu artmış, Arap topraklarında giderek gelişen bir hoşnutsuzluk ortaya çıkmış, II. Abdülhamit tarafından sergilenen katı yönetime karşı en ciddi tepki Suriye’den gelmiştir. Bu süreçte II. Abdülhamit, merkezi yönetimin vilayetler üzerindeki kontrolünü artırmış,⁴³ Arap milliyetçiliğine karşı bütün Müslümanların halife etrafında toplanması gerektiği fikrini savunmuş, bu sayede “Panislamizm” olarak adlandırılan İslam birliğinin oluşmasını sağlamaya çalışmıştır.⁴⁴ Ancak Arap milliyetçiliği batılı devletlerin de desteğiyle gelişme göstermiş ve Arap dünyasında Panislamizm yerine, Pan-Arabizm düşüncesi gelişme göstermiştir.⁴⁵ II. Abdülhamit tarafından alınan bütün önlemlere rağmen Arap milliyetçiliğinin gelişmesi engellenememiştir.⁴⁶ Arap milliyetçiliği Mısır’da fikri anlamda gelişme göstermiş, Suriye’de teşkilatlanmıştır. Arap toplumunda Osmanlı Devleti’ne karşı oluşan tepkiden beslenmiş ve aşama aşama etkisini artırmıştır.⁴⁷

1880’li yıllardan İkinci Meşrutiyet’in ilan edildiği 1908 yılına kadar geçen süre içerisinde Arap coğrafyasında Osmanlıcılık ve Arap milliyetçiliği ideolojileri benimsenmiştir. Osmanlı Devleti’nin giderek güç kaybetmesi ve bölgede Batılı ülkelerin etkili olmaya başlamalarıyla birlikte Arap toplumu nezdinde Osmanlıcılıktan ziyade Arap milliyetçiliği daha cazip bir hal almaya başlamıştır. Bu süreçte Batılı ülkelerin bölge halkına yönelik yürüttükleri politikanın temelinde, Arapların hakları ve imtiyazları olan bir toplum olduğu ve bu hususun Türkler

⁴¹ Okur, M.A. (2004). Fransız Manda Yönetimi Döneminde Suriye. T. Yılmaz ve M. Şahin (Editörler). *Orta Doğu Siyasetinde Suriye*. Ankara: Platin Yayınları, s. 3.

⁴² Zeine, a.g.e., 51.

⁴³ Zeine, a.g.e., 54–58.

⁴⁴ Umar, a.g.e., 115.

⁴⁵ Kürkcüoğlu, a.g.e., 14.

⁴⁶ Umar, a.g.e., 123.

⁴⁷ Hourani, A. (1997). *Arap Halkları Tarihi*. (Çev. Y. Alogan). İstanbul: İletişim Yayınları, 364.

tarafından dikkate alınmadığı düşüncesi yer almıştır. Ancak 1918 yılına kadar Arap milliyetçileri halk nezdinde bekledikleri desteği bulamamışlardır.⁴⁸

Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti açısından askeri yönden stratejik bir değere sahip olan Suriye, Mısır'da konuşlanmış olan İngiliz kuvvetlerinin de ele geçirmek istedikleri başlıca hedeflerden birisi olmuştur. 27 Haziran 1916 tarihinde Şerif Hüseyin, İngiltere ile yapmış olduğu antlaşma doğrultusunda Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanma başlattığını duyurmuştur. 1918 yılında ise İngilizler Suriye'yi ele geçirmişlerdir.⁴⁹ Savaş sırasında İngilizler tarafından bağımsızlık vaat edilmiş olan Arap liderler, Şam'da topladıkları Suriye Kongresinde, Faysal'ı Filistin'i de kapsayan birleşik Suriye'nin kralı ilan etmelerine rağmen, İtilaf Devletleri San Remo Konferansı'nda, Filistin'in İngiliz, Suriye ile Lübnan'ın ise Fransız manda yönetimine verilmelerini kararlaştırmışlardır.⁵⁰

1.4. FRANSIZ MANDASI ALTINDA SURİYE

Manda yönetimi, savaşta yenilen devletlerden ayrılacak olan ülke halklarının kendi kendilerini yönetebilecek seviyeye gelinceye kadar gelişmiş devletler tarafından yönetilmelerini sağlayan, sömürgeciliğin uluslararası toplum tarafından daha kabul edilebilir bir şekli olarak tanımlanabilir. Manda, Avrupa Devletlerinin uyguladıkları doğrudan sömürgecilik anlayışına karşı olduğunu ileri süren ABD'nin baskısıyla geliştirilmiş bir yöntemdir. Bu sayede ABD, düzeni, güvenliği ve istikrarı Avrupalılarca sağlanacak olan ülkelere açık kapı politikasını kullanarak, sermayesi ile yerleşebilecek, böylece savaşın kazanılmasına yapmış olduğu katkıyı ekonomik kazanca dönüştürebilecekti.⁵¹

Fransa, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin dağılması nedeniyle, Ortadoğu coğrafyasında ortaya çıkan güçler dengesindeki boşluktan yararlanarak bölgede etkin olmak isteyen devletlerden biriydi.⁵² Savaşın başladığı 1914 yılından Milletler Cemiyeti tarafından Suriye'nin Fransız manda yönetimine

⁴⁸ Kılınçkaya, *a.g.e.*, 58-59.

⁴⁹ Kılınçkaya, *a.g.e.*, 93-109.

⁵⁰ Yılmaz Şahin, T. (2011). *Uluslararası Politikada Orta Doğu*. Ankara: Barış Kitap, 16-17; Ekincikli, M. (2007). *İnönü-Bayar Dönemleri Türk Dış Siyaseti*. Ankara: Berikan Yayınevi, 232; Aydos-Duran, *a.g.e.*, 23.

⁵¹ Kaymaz, İ.Ş. (2014). *Musul Sorunu Emperyalizm ve Kürtler*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 87-88.

⁵² Uçarol, R. (1998). *Siyasi Tarih*. İstanbul: Filiz Yayınevi, 551.

verildiği 24 Temmuz 1922 tarihine kadar geçen süre içerisinde bölgede çok sayıda gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde Suriye’de Araplar kısa süreliğine özgürlüklerini kazanmışlardır. Arapların özgürlüğe kavuşmalarında en önemli etken Arap milliyetçiliğinin uyanışı olmuştur.

Fransa bölgedeki varlığını bir taraftan milliyetçilere verdiği destek sayesinde güçlendirdiği gibi, diğer taraftan da milliyetçilik hareketinin ne seviyede olması gerektiğini belirlemeye çalışmıştır.⁵³ Zira asıl amaç Arapların bağımsızlığı değil Fransa’nın bu bölgede var oluşudur. Fransa, Suriye’de manda yönetimini kurmasıyla birlikte idarî düzenlemeleri de kendi çıkarlarına uygun olarak gerçekleştirmiştir.⁵⁴

Fransızlar, Suriye’deki etnik, dinsel ve mezhepsel azınlıkları destekleyerek Arap milliyetçiliğinin etkinliğini azaltmak için çaba sarf etmişler ve bu yolla kendi yönetimlerini güçlendirmek istemişlerdir. Bu çerçevede Suriye’yi dini ve bölgesel farklılıkları vurgulayan bir şekilde beş ayrı otonom bölgeye ayırmışlardır. Bu bölgeler; Cebel-i Drüz, Halep, Lazkiye, Şam ve İskenderun bölgeleridir. Bu sayede Arap birliğinin kurulmasını isteyen milliyetçi duygular zayıflatılmaya çalışılmıştır.⁵⁵

Bu dönemde yaşanan dikkate değer bir diğer gelişme ise, Fransa’nın diğer azınlıklara vermiş olduğu özerkliği Suriye Kürtlerine vermemiş olmakla birlikte, Kürtlerin siyasallaşmasını sağlayacak faaliyetler yürütmeleri için geniş imkânlar sunmuş olmasıdır. Fransa bu dönemde Ermenilerle Kürtleri işbirliği yapmak için teşvik etmiş ve Hoybun Cemiyeti’nin kurulmasını sağlamıştır. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye’den Suriye’ye göç eden Kürtlere yerleşim konusunda Fransızlar tarafından kolaylık gösterilmiştir.⁵⁶

Fransa’nın Suriye halkı üzerinde kurduğu baskıcı yönetim anlayışına rağmen milliyetçilik düşüncesi bölgede giderek güçlenmiş, Suriye halkının bağımsızlığını kazanabilmek amacıyla gösteri ve yürüyüşler yaparak isteklerini dile getirdikleri görülmüştür. Zaman zaman Suriye Meclisi’nde Fransa’ya karşı çıkışlar

⁵³ Okur, *a.g.m.*, 4–5.

⁵⁴ Umar, *a.g.e.*, 374.

⁵⁵ Okur, *a.g.m.*, 9–10.

⁵⁶ Ertuğrul, E. (2014) *Suriye Kürtleri ve Demokratik Birlik Partisi (PYD)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 12.

görülmüş, Suriye Meclis üyeleri bağımsızlık için gerekirse ölümü dahi göze alabileceklerini belirtilerek, Fransa'ya karşı hoşnutsuzluklarını dile getirmişlerdir. Fransızların Suriye halkına karşı uyguladığı baskı nedeniyle, 1936 yılına kadarki dönemde ülke genelinde kargaşa eksik olmamıştır. Buna karşılık milliyetçiler Merkezi Arap yönetimi üzerindeki baskılarını artırmışlar, buna bağlı olarak halkın bağımsızlık mücadelesi daha da şiddetlenmiştir. Yaşanan bu gelişmeler neticesinde Fransa ile Suriye arasında 1936 yılında bir antlaşma yapılmıştır. Bu antlaşmaya göre, Cebel-i Drüz ve Aleviler Devleti Suriye ile birleştirilecek⁵⁷, bölgede Fransızlara iki askeri üs bulundurma hakkı verilecek ve Fransa ile Suriye arasında dış siyasette dayanışma sağlanacaktı. Antlaşma ile Suriye'ye tam bir bağımsızlık verilmiyordu. Çünkü dış siyasette ve askerî konularda tam bir serbestlik olmadığı gibi Suriye'nin toprak bütünlüğü de sağlanmamıştır. Bu antlaşmadan kısa bir süre sonra Kasım 1936'da Lübnan ile de benzer bir antlaşma yapılmıştır.⁵⁸

1936 yılında Fransa ile Suriye arasında yapılan antlaşma ile Suriye'ye bağımsızlık verilmesi ve mandanın kaldırılması gündeme gelmiş, ancak bu antlaşmada İskenderun Sancağı'na tanınan haklardan bahsedilmemiş olması, Türkiye'nin tepkisine neden olmuştur. Türkiye, Fransa'dan İskenderun Sancağı'na da Suriye ve Lübnan'a verilen bağımsızlık hakkının verilmesini istemiştir.⁵⁹

Türkiye ile Fransa arasında yapılan görüşmelerden bir netice çıkmaması üzerine, sorun Milletler Cemiyeti'ne taşınmış, 27 Ocak 1937'de İskenderun ve Antakya bölgelerinde iç işlerinde tam bağımsız, dış işlerinde Suriye ile birlikte hareket edecek kendine has bir anayasası olan ayrı bir varlık teşkil edilmiştir.⁶⁰ Suriye konusunda geri adım atan Fransa, tutumunu değiştirerek; Türkiye'nin arzu ettiği şekilde İskenderun Sancağı'nın ayrı bir yönetime kavuşturulmasını kabul

⁵⁷ ATASE, Kutu No: 7 Gömlek No: 69, Tarih: 26.12.1936, Cebel-i Drüz'ün Suriye'ye katıldığı.

⁵⁸ Umar, *a.g.e.*, 502-503.

⁵⁹ Umar, *a.g.e.*, 505.

⁶⁰ Gönlübol, M., Sar, C. (1990). *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 130.

etmiştir. Sonrasında cumhuriyet statüsünü elde eden bu topraklar 29 Haziran 1939 tarihinde Türkiye'ye katılacaktır.⁶¹

Hatay sorunu Türkiye lehine çözümlenince Arap milliyetçileri, milli çıkarları iyi koruyamadığını düşündükleri hükümeti ve Fransa'yı hedef alan gösteri ve eylemler yapmışlardır. Yer yer halkın da kitlesel olarak katıldığı bu olaylar sonucunda ülkede kargaşa durumu ortaya çıkmıştır.⁶²

1.5. BAĞIMSIZ SURIYE

1.5.1. Bağımsızlığın Kazanılması ve Suriye Arap Cumhuriyeti

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından Suriye'nin bağımsızlık süreci hızlanmıştır. 1940 yılında Suriye, Almanya yanlısı olan Vichy Hükümeti'nin denetimine geçmiştir.⁶³ Ancak Mayıs 1941'de ortak harekât düzenleyen İngiltere ve de Gaulle yanlısı Fransız güçleri Alman yanlılarının etkisine son vererek Suriye'nin bağımsızlığını ilân etmişlerdir.⁶⁴ Suriye'nin bağımsızlığına Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği de sempatiyle yaklaşmışlardır.⁶⁵ Sovyetler Birliği Temmuz 1944'te, ABD Eylül 1944'de, İngiltere ise ertesi yıl, Suriye ve Lübnan'ın bağımsızlıklarını tanımışlar, Fransa'yı da Suriye'yi boşaltması yönünde zorlamışlardır.⁶⁶ Milletler Cemiyeti nezdinde yapılan güvenlik görüşmelerinin ardından İngiltere ve Fransa, Suriye ile Lübnan'dan eş zamanlı çekilme hususunda anlaşmaya varmışlardır. Bu doğrultuda 15 Nisan 1946 tarihinde Fransız kuvvetlerinin tamamı Suriye'den çekilmiştir.⁶⁷ Bu çekiliş neticesinde Fransa Birinci Dünya Savaşı sonunda Ortadoğu coğrafyasında elde ettiği etkiyi

⁶¹ Sökmen, T. (1978). *Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 117.

⁶² Okur, a.g.m., 25.

⁶³ BCA, Lübnan ve Suriye'de halkın ekonomik, politik ve psikolojik durumu hakkında istihbarat raporu, Tarih: 21/9/1939 Dosya: 438868 Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 265.788..14.

⁶⁴ Erciyes, a.g.e., 43-44.

⁶⁵ BCA, Amerika Birleşik Devletlerinin Suriye ve Lübnan'ın istiklali münasebetiyle, bu devletlere karşı sempatisini bildirdiği ve ilk fırsatta istiklallerini tanıyacakları, Tarih: 17/1/1942 Dosya: 438976 Fon Kodu: 30.10.0.0 Yer No: 265.791.31.

⁶⁶ Okur, a.g.m., 27.

⁶⁷ Okur, a.g.m., 29.

önemli ölçüde kaybetmiştir.⁶⁸ Fransa'nın geri çekilmesi ile Suriye'de 25 yıl süren manda yönetimi son bulmuş, yeni bir dönem başlamıştır.

Suriye bağımsızlığını kazandıktan sonra toplumda iki düşünce ortaya çıkmıştır. Birincisi bağımsız Suriye Devleti olarak kalmak, ikincisi ise Ürdün, Irak, Suriye ve Suudi Arabistan'ı Haşimi ailesinin yönetiminde birleştirerek Arap birliğini kurmaktır. Ancak bağımsızlıktan kısa bir süre sonra çıkan Arap-İsrail savaşında (1948–1949) Suriye yenilince Arap birliği düşüncesi ertelenmek durumunda kalmıştır. Savaş sonrasında 30 Mart 1949 tarihinde Albay Hüsnü Zaim, yapmış olduğu darbe ile devlet başkanı Şükrü El Kuvvetli'yi devirmiş ve yönetimi ele geçirmiştir.⁶⁹ Bu darbeden sonra Suriye'de 1949–1971 yılları arasında sayısı onu bulan darbeler yaşanmış, bu dönem Suriye tarihinde darbeler dönemi olarak yer almıştır.⁷⁰ Yönetimde istikrarın sağlanamaması ve fazla sayıda darbe olmasının temel nedeni, liderler etrafında üretilen hizipler ve mezhepler bağlamında şekillenen siyaset olmuştur.⁷¹ İhtilaller Suriye ile komşuları arasında zaman zaman bazı sorunların oluşmasına neden olmuştur.⁷²

Şubat 1954'teki darbeye Albay Faysal El-Atasi devlet başkanı olurken, ordu siyasete yön veren en etkili kurum haline gelmiştir.⁷³ 1954 yılından itibaren anayasal hükümet şekline ve görünüşte geleneksel partilerin yarıştığı parlamenter sisteme geri dönmüştür.⁷⁴ Ancak, bu arada önemli bir gelişme yaşanmış, ülkede sol ideolojiyi benimseyen unsurlar gittikçe güçlenmeye başlamıştır. Batılı ülkelerin Suriye'de uzun bir süredir yürüttükleri emperyalist politikalar, halk arasında Batı'ya karşı güçlü bir nefret duygusunun oluşmasına neden olmuştur. Bölgede İsrail Devleti'nin de Batılı ülkelerin desteğiyle kurulmuş olması, kamuoyunun Batı'ya karşı tepkisini fazlasıyla artırmıştır.⁷⁵ Bu tepki, 1955 yılı Şubat ayında Türkiye ve İngiltere öncülüğünde, Ortadoğu ülkelerini hedef alan Sovyet yayılcılığına karşı

⁶⁸ Uçarol, *a.g.e.*, 552.

⁶⁹ Yılmaz, H. (2001) *Türkiye-Suriye İlişkileri*, Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, 11–12.

⁷⁰ Yılmaz, *a.g.e.*, 12.

⁷¹ Amanov, *a.g.m.*, 191.

⁷² BCA, Suriye'de hükümet darbesi yapılması sebebiyle Türkiye'den Suriye'ye gitmek isteyenlere müsaade edilmediği, Tarih: 22/6/1952 Dosya: Z Fon Kodu: 30..1.0.0 Yer No: 134.873..10.

⁷³ İbas, S. (2004). *Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi*. T. Yılmaz ve M. Şahin (Editörler). *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*. Ankara: Platin Yayınları, 48.

⁷⁴ Mansfield, P. (1975). *Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası*. (Çev. N. Ülken) İstanbul: Sander Yayınları, 155.

⁷⁵ İbas, *a.g.m.*, 48.

mücadele birliği sağlamak maksadıyla oluşturulan Bağdat Paktı ile birlikte doruk noktasına ulaşmıştır. Suriye Bağdat Paktı'na katılmadığı gibi, Pakt'a üye olan Türkiye ile Irak'ı ciddi manada eleştirmiştir. Bağdat Paktı'nın Türkiye-Suriye ilişkilerine etkisi çalışmamızda ayrı bir konu başlığı olarak ele alınmıştır.

1.5.2. Arap – İsrail Savaşı ve Güvenlik Endişeleri

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Filistin sorununun çözüme kavuşturulması için İngiltere 2 Nisan 1947'de konuyu Birleşmiş Milletler gündemine getirmiştir. Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği 10 Kasım 1947 tarihinde Genel Kurul'a sunulan, Filistin topraklarının taksim edilmesine yönelik öneriye destek verdiklerini açıklamışlardır. Sonrasında İngiltere 13 Kasım'da, Filistin'deki askerlerini kademeli olarak çekmiş ve 14 Mayıs 1948 günü manda yönetimine son vereceğini bildirmiştir. Bu gelişmelerin ardından 29 Kasım günü Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yapılan oylamada Filistin topraklarının Araplar ile Yahudiler arasında taksim edilmesi kararı alınmıştır. Filistin sorununda, Arap lkelerine destek olacak bir büyük devlet yoktu. Amerika Birleşik Devletleri Yahudileri desteklediği için, Sovyetler Birliği ise Yahudi aleyhtarı olmasına rağmen İkinci Dünya Savaşı sonrasında Ortadoğu'daki hedeflerini gerçekleştirebilmesinin İngiltere'nin bu bölgeden çıkarılması ile kolaylaşacağını düşündüğü için taksim kararını desteklemiştir.⁷⁶ Sovyetler Birliği'nin ABD ile birlikte taksimi desteklemesi birçok üyenin de aynı Şekilde oy kullanmasına sebep olmuştur.⁷⁷ Bu gelişmelerin yaşanması ve ardından da Filistin'de 15 Mayıs 1948 tarihinde Yahudi devletinin kurulması, Ortadoğu'da günümüze kadar devam edecek ve belki de dünya gündemini en uzun süre meşgul edecek bir savaşın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

İsrail Devleti'nin kuruluşunun ardından Irak, Ürdün, Lübnan, Mısır ve Suriye 15 Mayıs 1948'de İsrail'e savaş ilan etmişlerdir. Ortadoğu'da oluşan savaş ortamı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ni harekete geçirmiştir. Birleşmiş Milletler taraflar arasında arabuluculuk yapması için bir uzlaştırma komisyonu kurulmasını uygun bulmuş, ancak Arap devletleri bu karara karşı çıkmışlardır. Arap

⁷⁶ Lewis, B. (2011). *Ortadoğu*. (ev. S.Y. Klay) Ankara: Arkadaş Yayınevi, 458; Ekincikli, a.g.e., 235.

⁷⁷ Armaoğlu, F. (1994). *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 89.

devletlerinin karşı çıktıkları bu uzlaştırma komisyonunda Türkiye'nin ABD ve Fransa ile birlikte yer alması ise Türkiye'nin Arap devletleri ile olan ilişkilerini derinden etkilemiştir.⁷⁸ Güvenlik Konseyi 29 Aralık 1948 günü taraflara ateşkes çağrısında bulunmuş ve 13 Ocak 1949'da taraflar arasında görüşmelere başlanmıştır. Görüşmeler sonucunda Arap devletleri ile İsrail arasında ateşkes antlaşmaları imzalanmıştır. Savaşın sonunda İsrail topraklarını, taksim planında kendisine verilen toprakların % 21'i oranında genişletmiştir. Bu topraklarda yaşayan Filistinlilerin yaklaşık 450 bini Ürdün, 200 bini Mısır ve 90 bini Suriye'ye göç etmek zorunda kalmıştır. 1948 Arap-İsrail Savaşı'nın sonunda ortaya çıkan Filistinli mülteciler sorunu Arap-İsrail uyuşmazlığının en hassas sorunlarında biri olmaya devam etmektedir.⁷⁹

Türkiye, Filistin Uzlaştırma Komisyonu'ndaki görevinin devam ettiği bir sırada, 28 Mart 1949'da İsrail'i resmen tanıyan ilk Müslüman ülke olmuştur. Türkiye'nin İsrail'i tanınması Arap dünyası tarafından sert tepkilerle karşılanmıştır. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında izlemeye başladığı Batı yanlısı dış politika, bu kararın alınmasını gerektirmiştir. Kuruluş çalışmaları devam eden NATO'ya üye olmayı arzulayan Türkiye, dış politikasını muhtemel müttefiklerinin dış politikalarıyla uyumlaştırmayı zorunlu görmüştür. Türkiye Sovyet tehdidine karşı Batılı devletler ile sıcak ilişkiler içerisinde bulunmak istemiş, ancak bu politikası Arap devletleri ile ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur. Çünkü Araplar için tehdit algısı yalnız İsrail değil İsrail ile münasebeti olan tüm devletlerdi.

Türkiye ile Arap devletlerinin güvenlik endişeleri ve bölgesel tehdit algılamalarının farklılığı, tarafların dış politikalarının da farklılaşmasına neden olmuştur. Manda yönetimlerinin Arap devletleri üzerinde bıraktığı güvensizlik hissi, bu devletlerin dış ilişkilerde önyargılı davranmalarına neden olmuştur. Arap devletleri arasındaki genel kanının Batı karşıtlığı olması, Batı'dan gelen her girişimi sömürgecilik anlayışının bir parçası olarak değerlendirmeleri sonucunu ortaya çıkarmıştır. Ayrıca Araplar sadece Batılı devletlere değil Batılı devletler ile ilişkisi olan tüm devletlere karşı aynı tavrı sergilemişlerdir. Türkiye'ye göre tehdit, toprakları üzerinde hak iddia eden Sovyetler Birliği olmuştur. Bu nedenle ABD ve

⁷⁸ Düzgün, M. (2006). *Türk Kamuoyunda İsrail (1948-1973)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 90.

⁷⁹ Süer, B., Atmaca, A.Ö. (2006). *Arap-İsrail Uyuşmazlığı*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 56-57.

İngiltere ile ikili ilişkileri geliştirme yönünde bir dış politika anlayışı benimsenmiştir. Ülke savunmasını sadece ikili ilişkiler düzeyinde devam ettirmek istemeyen, çok uluslu organizasyonlara dâhil olarak kendisini güvence altına almak isteyen Türkiye'nin güvenlik arayışı içerisinde olduğu dönemde, NATO'yla güvenlik politikaları kesişmiştir. ABD Sovyetler Birliği'nin silahlanmasına karşı Ortadoğu bölgesinde önlem arayışına girmiş ve Türkiye'den üs talebinde bulunmuştu. Türkiye ABD'nin bu talebini, ancak NATO'ya katılması durumunda kabul edebileceğini belirterek cevaplandırmıştır.⁸⁰ Nihayetinde uluslararası dengeler Türkiye'nin istekleri doğrultusunda gelişmiş ve Türkiye 18 Şubat 1952'de NATO üyesi olmuştur.⁸¹

Suriye, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kutuplaşan uluslararası ortamda Sovyetler Birliği ile ilişkilerini geliştirmiş, güvenlik ve işbirliği antlaşmalarına imza atmıştır. Suriye'yi Sovyetler Birliği'ne yakınlaştıran nedenlerin başında İsrail'in müttefik olarak ABD'yi seçmesi ve Suriye Komünist Partisi'nin Ortadoğu'daki en güçlü komünist partilerden biri olması nedeniyle Suriye'nin Sovyetler Birliği'ne sempatiyle bakması gelmektedir. Sovyetler Birliği'nin Suriye'yi müttefik olarak kabul etmesinin temel nedeni ise ABD'nin çevreleme politikasına engel olma düşüncesidir. Dolayısıyla Suriye ile Sovyetler Birliği'nin yakınlaşması o dönemki uluslararası konjonktürün doğal bir sonucudur. Soğuk Savaş döneminde Ortadoğu'da patlak veren her olay, her savaş Suriye'yi Sovyetler Birliği'ne daha da yakınlaştırmıştır. Bu yakınlaşmaya neden olan gelişmelerden biri de 1956 yılında yaşanan Süveyş Bunalımı'dır.

1.5.3. Süveyş Bunalımı ve Sovyetler Birliği Etkisi

İsrail ile Arap devletleri arasında 1948 yılında yaşanan savaş sonucunda nihai bir barış antlaşması sağlanamamıştı. Sınır bölgelerinde Mısır ile İsrail birlikleri arasında çatışmalar 1950'li yıllar boyunca devam etmiş ve bölgede büyük bir askeri pazar oluşturmuştu. Ancak ABD ve İngiltere Arap ülkelere satacakları silahların İsrail'e karşı kullanılması ihtimaliyle bu ülkelere silah satışı yapmaktan

⁸⁰ Ekincikli, *a.g.e.*, 226.

⁸¹ Saray, M. (2000). *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi: III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeler*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 126-129; Erhan, Ç. (2008). 1945-1960 ABD ve NATO'yla İlişkiler. B. Oran (Editör). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar*, C. I, İstanbul: İletişim Yayınları, 550.

kaçınmışlardır. ABD ve İngiltere'nin Arap devletlerine silah satma konusunda tedirgin davranmaları Ortadoğu'da Sovyetler Birliği için büyük bir avantaj sağlamıştır. Mısır, ABD ve İngiltere'den silah satın alamayınca Sovyetler Birliği'ne yakınlığı ile bilinen Çekoslovakya ile bir silah ticareti antlaşması yapmıştır.⁸² Mısır askeri yatırımların yanı sıra ekonomik kalkınmayı sağlayacak yatırımlar yapmaya da devam etmiştir. Bu yatırımlardan biri de Nil nehri üzerinde kurulması planlanan bir baraj projesini hayata geçirmektir. Ancak bu barajı yapmak için yeterli finansal güce sahip olmayan Mısır yönetimi çeşitli kaynak arayışları içerisine girmişti. Mısır'ın Çekoslovakya ile yapmış olduğu silah ticareti antlaşması nedeniyle ABD ve İngiltere'nin Mısır'a kredi vermek istememeleri Mısır'ı kredi konusunda Sovyetler Birliği'ne daha çok yakınlaştırmıştır. ABD ve İngiltere Mısır'ın Sovyetler Birliği'ne yakınlaşmasını istememelerine rağmen bu konuda aldıkları her yeni tedbir Mısır'ı bir kat daha Sovyetler Birliği'ne yakınlaştırmıştır. Mısır'ın 1956 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'ni tanıdığını açıklaması ise Mısır ile Sovyet politikalarının ne denli yakınlaştığının bir diğer göstergesi olmuştur.⁸³

Mısır lideri Nasır'ın ABD ve İngiltere'den baraj yapımı için talep edilen krediye olumsuz yanıt vermelerine tepki olarak, 1956 Temmuz ayında yıllık 100 Milyon Dolar getirisi bulunan ve Süveyş kanalının işletmesini sağlayan kanal şirketini millileştirdiğini açıklamıştır.⁸⁴ Mısır'ın bu açıklaması başta İngiltere ve Fransa'nın büyük tepkilerine neden olmuştur. ABD'nin öncülüğünde içerisinde Türkiye'nin de bulunduğu Süveyş kanalından geçişi düzenleyen 1888 tarihli İstanbul Sözleşmesi'ne taraf olan devletlerin katılımıyla kanalın kullanımını görüşmek üzere Londra'da bir konferans düzenlenmiştir. Konferanstan istedikleri sonucu alamayan İngiltere ve Fransa İsrail'le anlaşarak Mısır'a askeri müdahalede bulunma kararı almışlardır.

İsrail 29 Ekim 1956 tarihinde Gazze Şeridi'ni ve Sina Yarımadası'nı işgal etmiş, Süveyş Kanalı'na kadar ilerlemiştir. İngiltere ve Fransa İsrail ile yaptıkları anlaşma gereği taraflara arabuluculuk yapmak üzere bölgeye müdahale etmeyi teklif etmişler, Mısır bu teklifi geri çevirmiştir. Mısır'ın bu teklifi kabul etmemesi

⁸² Armaoğlu, F. (2007). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Alkım Yayınevi, 497.

⁸³ Küçükvatan, M. (2011). Soğuk Savaşın Türk Dış Politikasına Etkileri ve 1957 Türkiye-Suriye Bunalımı., *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 10 (23), 99.

⁸⁴ *Cumhuriyet*, 27 Temmuz 1956.

İngiltere ile Fransa'nın Kanal'ı işgal etmeleri için bir bahane teşkil etmiştir. Mısır İngiltere, Fransa ve İsrail'in ortak saldırısına fazla direnç gösterememiştir. ABD'nin bu müdahaleye, bölgede Batı karşıtlığını artıracığı ve dengeleri Sovyetler Birliği lehine değiştireceği endişesiyle karşı çıkması sonucunda 2 Kasım 1956'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafları derhal ateşkese ve Mısır topraklarında çekilmeye davet etmiştir.⁸⁵

İngiltere ve Fransa, müttefikleri ABD'den de destek bulamadıkları için Birleşmiş Milletler nezdinde yalnız kalmışlardır. Diğer taraftan, Macaristan olayları yatıştıktan Ortadoğu'daki tutumunu sertleştiren Sovyetler Birliği, Mısır'a karşı gerçekleştirilen saldırıyı kuvvet kullanarak durdurmaya kararlı olduğunu, savaşın diğer ülkelere de sıçrayarak üçüncü bir dünya savaşına yol açabileceğini belirtmiştir. Sovyetler Birliği, bu açıklamanın yanı sıra ABD ile oluşturulacak ortak bir kuvvetin çatışmalara müdahale etmek üzere bölgeye gönderilmesini istediysede, ABD bunu kabul etmemiştir. Uluslararası alandaki baskılar karşısında 3 Aralık 1956'da İngiltere ve Fransa, 8 Mart 1957'de de İsrail askerlerinin Mısır'dan geri çekilmesi tamamlanmış ve bölgeye Birleşmiş Milletler kuvvetleri yerleştirilmiştir.⁸⁶

Mısır savaş sonucunda askeri açıdan bir yenilgi almış olsa da siyasi açıdan önemli bir zafer elde etmiştir. Mısır yönetimi Süveyş kanalının işletimi konusunda 1888 İstanbul Antlaşması'nın hükümlerini uygulayacağını açıklayarak Süveyş kanalını resmen millileştirmiştir.⁸⁷ Çatışmalar boyunca Arap dünyasındaki Batı karşıtı duygular tekrar alevlenirken, Mısır'a Arap devletleri dışından en büyük destek Sovyetler Birliği'nden gelmiştir.

Savaş süresince Arap devletleri Batı ve İsrail karşısında ortak bir dış politika benimsemişlerdir. Araplar arasında oluşan bu birliktelik Suriye'yi Mısır'a daha çok yakınlaştırırken Türkiye'den uzaklaşmasına neden olmuştur. Mısır Türkiye'yi Batılı devletlerin Ortadoğu'daki maşası olarak nitelendirmeye başlarken, Türkiye de Mısır ve Suriye'yi istikrarı bozmakla suçlamıştır. Soğuk Savaş'ın ortaya çıkardığı kutuplaşma Türkiye ile Suriye arasında her geçen gün daha çok hissedilmeye

⁸⁵ Süer-Atmaca, *a.g.e.*, 41.

⁸⁶ Pehlivan, Y. (2006). *Arap-İsrail Savaşlarının Türk Kamuoyuna Yansımaları (1948-1967)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 53.

⁸⁷ Kürkcüoğlu, *a.g.e.*, 90.

başlamıştır. Süveyş bunalımı sürecinde Mısır'ın Sovyetler Birliği'ne yakınlığı Suriye'yi de dolaylı olarak Sovyetler Birliği'ne yakınlaştırmıştır. Bu yakınlaşma, Türkiye ile Suriye arasında 1957 yılında bir bunalıma yol açmıştır. 1957 Suriye bunalımı çalışmamızda ayrı bir bölüm olarak ele alınmıştır.

1.5.4. Birleşik Arap Cumhuriyeti ve Suriye

Bağdat Paketi'nin imzalanmasından sonra Ortadoğu'daki Arap devletleri arasında bir bölünmüşlük ortaya çıkmıştır. 1956 Süveyş bunalımı ile 1957 yılında patlak veren Türkiye-Suriye bunalımı sürecinde sergilemiş olduğu anti-empyalist tavırla Mısır lideri Nasır tüm Arap dünyasında önemli bir pozisyon elde etmiş ve Suriye'de de Nasırcı akım güç kazanmıştır.⁸⁸ 1958 yılına gelindiğinde Suriye yönetiminde görüş ayrılıkları ortaya çıkmaya başlamış, devlet yönetimindekilerin bir kanadı komünistlerle işbirliği içerisinde iken milliyetçi kanat ise Mısır ile birleşme fikrini geliştirmeye başlamışlardır.

1958 yılı başlarında Suriyeli beş ordu komutanı Mısır'a giderek Nasır'a birleşme teklifinde bulunmuşlardır.⁸⁹ Nasır iki ülkenin birleşerek yönetilmesinin güç olduğunu bilmesine rağmen, Suriye'yi kendi kontrolü altına almak maksadıyla birleşmeyi kabul etmiştir.⁹⁰ Sonuç itibarıyla 1 Şubat 1958 tarihinde Suriye ve Mısır birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır.⁹¹ Devletin kuruluş tebligatında Mısır ile Suriye'nin Arap Birliği'ni tesis etmek maksadıyla birleştikleri ve bu devletin yönetim şeklinin cumhuriyet olacağı bildirilmiştir. İki ülkenin birleşmesi kendi halkları nezdinde büyük bir sevinçle karşılanmış ancak Suudi Arabistan, Irak ve Ürdün bu birleşmeyi endişe ve şüpheyle karşılamışlardır.⁹² Türkiye ise, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulmasına nasıl tepki göstereceği hususunda başlangıçta kararsızlık içerisinde kalmıştır. Zira yeni kurulan devletin Ortadoğu'da Sovyet etkisini azaltacağı mı, yoksa Sovyet kontrolünde bir birleşmenin mi söz konusu olduğu hakkında kesin bir kanaate varamamıştır. Ancak sonrasında Batılı

⁸⁸ İbas, *a.g.m.*, 49.

⁸⁹ Gürün, K. (1989). *Dış İlişkiler ve Türk Politikası*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 359.

⁹⁰ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 509.

⁹¹ *Cumhuriyet*, 1 Şubat 1958.

⁹² *Akşam*, 2 Şubat 1958.

müttefiklerinin de etkisiyle 11 Mart 1958'de Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni tanıdığını açıklamıştır.⁹³

Nasır, Birleşik Arap Cumhuriyeti kurulduktan sonra Suriye'deki komünist nüfuzunu etkisiz hale getirmek amacıyla, Baas Partisi dahil ülkedeki bütün partileri kapatmıştır. Bu partilerin yerine Ulusal Kurtuluş Birliği'nin Suriye şubesi açılmıştır. Mısır ile yapılan birlik, en başından itibaren Suriye'nin aleyhine gelişme göstermiştir. 1959 Ekim'inde Mısırlı başkan yardımcısı Abdülhakim Amir, Suriye'nin yönetiminde söz sahibi olurken, devlet yönetimindeki diğer etkin makamlara Mısırlılar getirilmiş, Suriye ordusundaki önemli mevkilerde bulunan birçok subay da görevlerinden uzaklaştırılmış yerlerine Mısırlılar geçmiştir.⁹⁴ Bunun üzerine Baasçılar Nasır'a karşı muhalefete girişmişlerdir. Çok sağlam temeller üzerine kurulmayan Birleşik Arap Cumhuriyeti, Nasır'ın diğer ortak Suriye'yi Mısırlılaştırdığı kaygılarıyla kısa bir müddet sonra çatırdamaya başlamıştır. Suriye tarafında birleşme konusunda artan hoşnutsuzluk yine Suriye'ye has yöntemlerle çözülmek istenmiş, bağımsızlığından bu yana sürekli askeri darbelerle yönetilen ülke yine çözümü yapacağı bir darbe ile bulmuştur. 28 Eylül 1961'de Abdülkerim Nahlavi muhafazakâr siyasetçilerin desteğiyle gerçekleştirdiği hükümet darbesiyle Suriye'yi Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden ayırmıştır.⁹⁵ Nasır güç kullanmak suretiyle darbeyi önlemek istemiş ancak başarılı olamamıştır. Suriye'de Memun Kuzbari başkanlığında sivil bir hükümet kurulmuş, ülkenin adı Suriye Arap Cumhuriyeti olmuştur.⁹⁶

Türkiye, Suriye'nin Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden ayrılma kararını bir iç mesele olarak görmüş ve Suriye Arap Cumhuriyeti'ni Lübnan'dan sonra tanıyan ikinci devlet olmuştur.⁹⁷ Türkiye'nin bu tavrı Ortadoğu'ya karşı 1950'li yıllarda uyguladığı dış politikadaki değişimin işareti olarak değerlendirilebilir.

⁹³ Gürün, *a.g.e.*, 359.

⁹⁴ Mansfield, *a.g.e.*, 52-53.

⁹⁵ *Cumhuriyet*, 29 Eylül 1961.

⁹⁶ *Cumhuriyet*, 30 Eylül 1961.

⁹⁷ Kürkcüoğlu, *a.g.e.*, 137.

1.5.5. Baas Rejimi Altında Suriye

1.5.5.1. Baas hareketinin tarihsel ve ideolojik gelişimi

Baas Partisi'nin Suriye siyasi hayatındaki yeri oldukça önemlidir. Baas'ın, Arapça'daki anlamı diriliştir. Baas Partisi 1943 yılında Michael Eflak ve Salattin Bitar öncülüğünde kurulmuştur.⁹⁸ Osmanlı Devleti döneminden itibaren gelişmekte olan Arap milliyetçiliği düşüncesinin bir ürünü olan Parti, kuruluşundan itibaren Arapların tek bir millet olduğunu savunmuştur.⁹⁹ Ortadoğu bölgesinde özellikle Suriye ve Irak'ta hayat bulan siyasi özellikte bir harekettir. Suriye milliyetçiliğinden ziyade, Arap milliyetçiliğini savunan partinin sloganı birlik, özgürlük ve sosyalizm olmuştur.¹⁰⁰

Baas Partisi tüm Arap ülkelerinin birleşmesini öngören Pan-Arabizm tezini savunur.¹⁰¹ Baas'ın sosyalizm anlayışı kendine özgüdür. Partinin sosyalizm anlayışı, Avrupa'nın sosyalizm ve komünizm anlayışından oldukça farklıdır. Suriye'nin parçalanmış durumda olan toplum yapısının ancak sosyalizm sayesinde bir araya getirilebileceğini savunmuştur.¹⁰² Parti emperyalizmi ve sömürgeciliği reddetmiş, İslami değerlerden de faydalanarak sınıf farklılıklarını ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Parti, sert disiplin anlayışına sahip olması ve aşırı merkezîyetçiliği ile uzun yıllar iktidarda kalmayı başarmıştır.¹⁰³

Bağımsızlık sonrası dönemde Baas Partisi'nin ideolojisi, Arap milliyetçiliği ile birleşik bir Arap devletinin kurulması ve Arap sosyalizmi ile emperyalist müdahaleden kurtulma düşüncesi çerçevesinde şekillenmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında iki kutuplu hale gelen uluslararası sistemde Sovyetler Birliği'nin kapitalizme karşı alternatif bir model oluşturma iddiası Arap sosyalizmi fikrinin güçlenmesini sağlamıştır.

⁹⁸ Mansfield, *a.g.e.*, 153.

⁹⁹ Hopwood, D. (1988). *Syria: 1945–1986*. London: Routledge Library Editions, 34–36; *Cumhuriyet*, 21 Kasım 1970.

¹⁰⁰ Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap–İsrail Savaşları (1948–1988)*, 209; *Cumhuriyet*, 21 Kasım 1970.

¹⁰¹ Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap–İsrail Savaşları (1948–1988)*, 208.

¹⁰² Şentürk, D. (2002). *Suriye Baas Partisi ve Birleşik Arap Cumhuriyeti*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 71–73.

¹⁰³ Sönmezoğlu, F. (1992). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*. İstanbul: Cem Yayınları, 53.

Baas Partisi ideolojik yapılanma ve örgütlenme çalışmalarını tamamladığı 1950'li yıllarda, sosyalist uygulamaları hayata geçirmekten ziyade birleşik bir Arap devleti kurma fikrini benimsemiştir. Parti, 1958 yılında Mısır'la oluşturulan Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni, diğer Arap ülkelerinin de katılacağı geniş çaplı bir Arap devletinin ilk aşaması olarak görmüş ve desteklemiştir.

1.5.5.2. Baas iktidarının ilk yılları ve Altı Gün Savaşı (1963–1970)

1960'lı yılların başında Soğuk Savaş'tan Yumuşama'ya geçiş süreci ve Mısır'la gerçekleştirilen birliğin başarısız oluşu, Suriye Baas Partisi'nin ideolojik önceliklerinde değişime neden olmuş, sosyalizmle ekonomik ve toplumsal yapının dönüştürülmesi gerektiği fikri ön plana çıkmıştır. Diğer taraftan toplumun yoksul kesimini oluşturan kırsal kökenli azınlıkların parti içerisinde artan sayıları da ideolojik önceliklerin değişmesinde etkili olmuştur. 1963 darbesiyle partinin kontrolü kırsal kökenli radikal azınlıklara doğru kaymaya başlamış, eski ve yeni kuşak Baasçılar arasındaki mücadele daha da belirgin bir hal almış ve bu durum iç ve dış politikaya da yansımıştır. Eski kuşak Baasçıların talebiyle Mısır ve Irak'la birlik görüşmeleri başlatılmışken, diğer taraftan sosyalist politikalara öncelik veren yeni kuşak Baasçıların etkisiyle toprak reformu ve millileştirmelerle ekonomik ve toplumsal değişime öncelik verilmiştir. Birlik görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanmasıyla, geleneksel Baas evresi yeni kuşak Baasçıların etkisiyle Doğu Bloku ve Sovyetler Birliği'yle ilişkilerin geliştirildiği bir dönem olmuştur.¹⁰⁴

1963 darbesinin ardından iktidara gelen Baas Partisi de darbe girişimleriyle karşı karşıya kalmaktan kurtulamamıştır. 23 Şubat 1966'da Baas Partisi içerisinde bölgeciler tarafından oluşturulan radikal kanat, mezhep-bölge-aşiret bağlantısını öne çıkararak tasfiyeler gerçekleştirmiş ve ardından Salah Cedit ve Hafız Esad'ın liderliğinde darbe yaparak yönetime el koymuşlardır. Darbeyi gerçekleştirenler, sivil iktidarın başına Sünnî mezhebenden Nur al-Din Attasi'yi getirmiş olsalar da Nusayri mezhebine mensup olan birçok kişiyi silahlı kuvvetlerde ve hükümette önemli makamlara getirmişlerdir.¹⁰⁵ Bundan sonra Baas Partisi'nin sosyalist yönü

¹⁰⁴ Özkoç, Ö. (2008). *Suriye Baas Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politika (1943–1991)*, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları, 174–175.

¹⁰⁵ Yazıcı, N. (2012). *Suriye Siyasi Tarihi*. Ü. Özdağ (Editör). *Küçük Orta Doğu Suriye*, Ankara: Kripto Yayınları, 26.

ön plana çıkmış ve Baas yönetiminin radikal evresi olan Neo-Baas dönemi başlamıştır. 1963–1970 yılları, klasik Arap milliyetçiliğini savunan Baasçıların birçoğunun, radikal sosyalist gruba katıldıkları bir dönem olmuştur.¹⁰⁶

Suriye’de darbeler ve iktidar değişiklikleri yaşanırken, Ortadoğu genelinde Arap-İsrail uyuşmazlığı temelinde devam eden çatışmalar özellikle 1962’den sonra Filistin Kurtuluş Örgütü ve El-Fetih’in ortaya çıkmasıyla şiddetlenmiş ve 5 Haziran 1967’de İsrail uçaklarının Mısır havaalanlarına karşı düzenlediği baskın tarzında bir saldırı ile üçüncü Arap-İsrail Savaşı başlamıştır. Bu şekilde gerçekleşen İsrail hava saldırısı yaklaşık üç saat devam etmiş ve Mısır’ın 280 uçağı yerde ve 20 uçağı havada tahrip edilmiştir. Aynı şekilde Suriye ve Ürdün’e de yöneltilen saldırılarda 50 Suriye ve 20 Ürdün uçağı tahrip edilmiştir.¹⁰⁷ Böylece, daha savaşın başında Arap ülkelerinin hava gücü yok edilmiş ve İsrail havada büyük bir üstünlük sağlamıştır. Hava kuvvetlerinin desteğinden yoksun olan Arap kara birlikleri de İsrail ordusuna karşı direnç gösterememiştir. Savaş, 10 Haziran 1967’de tarafların Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin ateşkes çağrısına uymaları ile sona ermiştir. Altı gün sürdüğü için tarihe “Altı Gün Savaşı” olarak da geçen savaş sonunda İsrail, Ürdün’ün elindeki Batı Şeria ve Doğu Kudüs’ü, Suriye’ye ait olan Golan tepelerini ve Mısır’a ait Gazze bölgesi ve Sina yarımadasını işgal etmiştir. 1967 Arap-İsrail Savaşı sonucunda İsrail Araplar karşısında kazandığı kesin zaferler neticesinde, topraklarını savaştan öncekinin yaklaşık dört misli kadar genişletmiştir. 1967 yılında Arap devletlerinin yenilgisi ile sonuçlanan altı gün savaşları, Arap-İsrail uyuşmazlığında bir dönüm noktası olmuştur. Savaş öncesinde Arap ülkelerinin temel hedefi İsrail’i ortadan kaldırmak iken, savaştan sonra esas hedefleri kaybettikleri toprakları geri almak olmuştur.

Savaşın ardından 22 Kasım 1967’de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin almış olduğu 242 sayılı kararla, savaş yoluyla toprak ilhakının kabul edilemeyeceği ve Ortadoğu’da adil ve kalıcı bir barışa ihtiyaç olduğu vurgulanmıştır. Barış için İsrail’in 1967 savaşında işgal ettiği topraklardan çekilmesi ve bölgedeki her devletin topraklarının ilhak edilemezliğinin ve siyasî bağımsızlıklarının, askerden arındırılmış bölgelerin ihdası da dâhil,

¹⁰⁶ Hopwood, *a.g.e.*, 90.

¹⁰⁷ Pehlivan, *a.g.e.*, 80.

güvence altına alınması gerektiği dile getirilmiştir. Emin ve tanınmış sınırlar gerisinde barış içinde yaşama hakkı, tehditlerde bulunulmaması kuvvet kullanılmaması, göçmen sorununun âdil bir çözüme bağlanması, bölgedeki uluslararası suyollarında seyrüsefer özgürlüğünün sağlanması gerektiği belirtilmiştir. Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararı içerdiği cümlelerin esnekliği nedeniyle, taraflarca zıt yorumlandığından bir barış konferansına zemin oluşturamamıştır. Mütareke hatları boyunca yer yer devam eden askerî çatışmalar; bölgede veya bölge dışında, Filistin davasına dünyanın dikkatlerini çekmek maksadıyla, Araplar tarafından gerçekleştirilen şiddet eylemleri; bunlara karşı İsrail tarafından daha sert olarak verilen karşılıklar sürüp gitmiş, yeni bir savaşın maddî ve manevî şartları hazırlanmıştır.¹⁰⁸

Suriye açısından değerlendirildiğinde, İsrail'e karşı alınan yenilgi ve kaybedilen topraklar Suriye'de iktidar alanında değişiklikler yaşanmasını tetiklemiştir. Salah Cedit ve Attasi yenilgi nedeniyle prestij kaybına uğramışlar, bu dönemde Savunma Bakanı ve Hava Kuvvetleri Komutanı olarak görev yapan Hafız Esad güç kazanmış ve 1970 yılında Salah Cedit yönetimine karşı yaptığı askerî bir darbeyle iktidarı ele geçirmiştir.¹⁰⁹ Bu iktidar mücadelesinin Esad lehine sonuçlanmasında en önemli etken Esad'ın Baas Partisi'nin askeri kanadındaki önemli noktaları ele geçirmiş olmasıdır. 1949'dan beri devam eden darbeler silsilesi sonunda istikrarı sağlayan Hafız Esad olmuştur.

Suriye'deki darbeler dönemi, toplumun geniş bir bölümünün siyasete ilgi duymadığı, ülke yönetiminin sürekli olarak belli çevreler arasında el değiştirdiği bir dönem olmuştur. Darbelerin önlerine kişi adları getirilerek adlandırılması bunun en açık göstergesidir. Suriye yönetimindeki bu istikrarsızlık, Hafız Esad'ın iktidara gelmesiyle birlikte sona ermiştir. Esad ülkede otoriter bir rejim kurmuş ve geniş halk kitlelerini önceden olduğu gibi siyaset dışı bırakmıştır.¹¹⁰

¹⁰⁸ Harp Akademileri Komutanlığı (2006). *Ortadoğu Barış Süreci ve Türkiye Üzerine Etkileri*. İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Basımevi, 15–16.

¹⁰⁹ Hopwood, *a.g.e.*, 51; Erciyas, *a.g.e.*, 48.

¹¹⁰ Şen, S., *a.g.e.*, 317.

1.5.5.3. Hafız Esad dönemi (1970–2000)

Hafız Esad, ülkede hem askeri hem de siyasi alanda kendisinin geniş yetkilere sahip olduğu bir başkanlık sistemi kurmuştur. 1973 yılında yürürlüğe giren anayasayla birlikte pekiştirilen bu sistem, Esad'ın ilerleyen süreçte ülkedeki kurumların tamamında mutlak hâkimiyetini kurmasına imkân sağlamıştır. Esad, ülke genelinde otorite kurarken, bir taraftan anayasa, halk meclisi, hükümet ve Baas Partisi gibi kurumları kullanmış, diğer taraftan ordu, istihbarat teşkilatı ve diğer emniyet birimlerini de zor kullanmayı gerektiren durumlarda devreye sokmuştur.¹¹¹

Esad'ın iktidara gelişi ile ülkede iç istikrarın sağlanmasına bağlı olarak dış politikada daha tutarlı ve sürekli bir çizgi izlenmiştir. Hafız Esad, özellikle Arap ülkeleriyle iyi ilişkiler kurmuş ve Sovyetler Birliği ile ilişkileri geliştirmiştir. Başta ABD ve Almanya olmak üzere Batı ile ilişkileri canlandırmaya çalışmıştır.¹¹² Bu dönem, Baas Partisi ideolojisindeki büyük bir kırılmanın yaşandığı, pragmatizmin ön plana çıktığı ve Parti'nin devletin toplumu denetim altına almasındaki en önemli unsurlarından biri haline geldiği bir dönem olmuştur. Bunun yanında Esad'ın Müslüman Kardeşler örgütüyle giriştiği mücadelede İslamî unsurlar içeren konuşmalar yapması, bu pragmatizmin önemli örneklerinden birini oluşturmuştur. Esad döneminde Arap milliyetçiliğinin yerini Suriyelilik alırken, Arap sosyalizmi düşüncesinin yerini de liberalizm almıştır. Bu temel değişiklik de Suriye iç ve dış politikasına yansımıştır.¹¹³

1.5.5.3.1. Yom Kippur Savaşı ve sonuçları

Dördüncü Arap-İsrail Savaşı Yahudilerin “Yom Kippur” adlı dinsel bayramlarını kutladıkları 6 Ekim 1973 günü, Mısır ve Suriye kuvvetlerinin baskın taarruzu ile başlamıştır.¹¹⁴ İsrail'e karşı koordineli bir taarruz harekâtını gizlice planlayan Mısır ve Suriye'nin, bu harekâtın sevk ve idaresini daha önce

¹¹¹ Gafur, M. (2002). *Hafız Esad Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 44.

¹¹² Erciyes, *a.g.e.*, 49–50.

¹¹³ Özkoç, *a.g.e.*, 178.

¹¹⁴ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (1979). *İsrail-Arap Harpleri*, Ankara: Genelkurmay ATASE Yayınları, 33.

kararlaştırdıklarına inanılmaktadır. Mısır komutanlığının, eldeki araçlardan azami şekilde yararlanarak, mümkün olan fazla kuvveti Süveyş Kanalı doğusuna geçirdikten sonra doğuya doğru ilerlemeyi öngörmüştür.¹¹⁵ Suriye Cephesinde ise; Suriye komutanlığı, İsrail'in 1967 yılında ele geçirdiği toprakları geri almak amacıyla, El Hara-Rafid doğusunda toplanacak kuvvetleriyle doğudan batıya taarruzla İsrail kuvvetlerini Anti Lübnan Dağları üzerine atarak yok etmek şeklinde özetlenebilir.

Arap devletleri ile İsrail arasında yaşanan önceki üç savaştan farklı olarak, Arapların baskın tarzında taarruzlarıyla başlayan dördüncü Arap-İsrail Savaşı, yeni silahların kullanılması, İsrail'in özellikle savaşın başlarında büyük ölçüde kayıplar vermesi bakımından da incelenmeye değerdir. Bu savaşta Arapların daha önceki savaşlardan gereği gibi dersler çıkardıkları söylenebilir.¹¹⁶ Ancak savaş esnasında ABD'den ciddi şekilde destek gören İsrail, özellikle hava kuvvetleri açısında üstünlüğü ele geçirmeyi müteakip Arap taarruzlarını durdurmayı başarmış ve Arap devletlerinin hedeflerine ulaşmalarına engel olmuştur.

1973 Arap-İsrail Savaşı'nın yaşandığı süreçte ve devamında Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC)'nün petrol fiyatlarına ardı ardına zam yapması Batılı devletlerin ekonomilerini oldukça zora sokmuş, Arap ülkelerince uygulanan petrol ambargosu, ABD ve Batı'ya petrolün gerektiğinde ne kadar etkili bir silah olarak kullanılabileceğini göstermiştir. ABD Ortadoğu temelinde oluşturduğu küresel stratejisini buna göre yeniden şekillendirmeye başlamış, İsrail yanlısı politikasının yanı sıra bazı Arap ülkeleri ile de yakın ilişkiler içerisine girmiştir. Bunun en dikkat çeken örneği Sovyetler Birliği ile yakın ilişkileri olan Mısır'ı kendi safına çekmesi olmuştur. ABD'nin bölge politikasında yapmış olduğu bu değişiklik beraberinde 1978'de ABD, Mısır ve İsrail arasında imzalan Camp David Anlaşması'nı getirmiştir.¹¹⁷ Mısır'ın ABD ve İsrail'le yakın ilişki içerisinde olması ve yapmış olduğu antlaşma Arap dünyasında bir kutuplaşmaya neden olmuş, Mısır Arap dünyasındaki liderlik rolünü kaybetmiştir. Bu durum en çok Hafız Esad'ın prestijinin ve Suriye'nin bölgesel politikada öneminin artmasını sağlamıştır. Özellikle 1973 Arap-İsrail Savaşı'nın askeri olmasa da, diplomatik başarısı rejimin hem bölgede

¹¹⁵ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *a.g.e.*, 35.

¹¹⁶ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *a.g.e.*, 42.

¹¹⁷ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *a.g.e.*, 45-48

hem de ülke içinde meşruiyetini artırmıştır.¹¹⁸ Ortadoğu'da Arapların Batı'ya karşı vermiş oldukları mücadelede lidersiz kalmaları, bölgenin emperyalist güçlere karşı daha da savunmasız hale gelmesine neden olmuştur.

1.5.5.3.2. nan İç Savaşı ve Suriye

Lübnan, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransız mandası altında kurulmuş ve 1943 yılında bağımsızlığını kazanmıştır. Dini kimliklere dayalı bir siyasi yapı üzerine kurulmuş olan Lübnan'da yirmiye yakın mezhep resmi olarak tanınmış, 1932 yılında yapılan nüfus sayımına dayanarak bu mezheplerin genel nüfusa oranları saptanmış ve bütün siyasi sistem bu oranlara göre mezhepler arasında bölünerek oluşturulmuştur. Devletin bütün organları ve bürokrasi bu prensibe göre düzenlenmiştir.¹¹⁹ Zaman içinde değişen nüfus dengesi, özellikle siyasi ve iktisadi hayatta yeteri kadar temsil edilmediğini iddia eden kesimler arasında büyük bir rahatsızlık uyandırmıştır. Müslümanlar sürekli olarak seçim kanununun değişmesi, parlamentoda eşit temsil, kamusal alana ve askerliğe daha fazla katılım hususlarında ısrarcı olurken, ülke yönetiminde etkin bir şekilde söz sahibi olan Maruniler bu talepleri şiddetle reddetmiştir.¹²⁰ Böylece taleplerine siyasi yollardan ulaşamayan taraflar, aralarındaki ihtilafları silahla çözüme yolunu tercih etmiş ve ülke içerisinde ilk karışıklık 1958 yılında baş göstermiş, ardından 1970'lerden itibaren hızla gelişen çatışmalar, 1975 yılına gelindiğinde bir iç savaşa dönüşmüştür.

Lübnan'da iç savaş yaşanmasının diğer bir sebebi, Eylül 1970'te Kral Hüseyin tarafından "Kara Eylül" saldırısıyla Ürdün'den kanlı bir şekilde atılan Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Lübnan'a yerleşmesi, Ürdün'de olduğu gibi Lübnan'da da iç siyasetin bir aktörü haline gelmesi olmuştur. Örgüt ülkedeki siyasal ortamın istikrarsızlığından da yararlanarak, oldukça güçlü bir yapılanma kurmuş ve İsrail'e karşı mücadeleyi buradan yönlendirmiştir.¹²¹ Temelde statükocu güçlerle

¹¹⁸ Altunışık, M.B. (2002). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Suriye'nin Dış Politikası: Değişime Uyum Çabası. M. Türkeş ve İ. Uzgel (Editörler). *Türkiye'nin Komşuları*. Ankara: İmge Kitapevi, 261.

¹¹⁹ Altunışık, M.B. (2007). *Lübnan Krizi: Nedenleri ve Sonuçları*. İstanbul: TESEV Yayınları, 5; Çelik, Ü. (2012). İç Çatışmalar ve Dış Müdahaleler Arasında Lübnan. *History Studies*, 4 (1), 130.

¹²⁰ Sakr, E. (2005). The Politics And Liberation Of Lebanon. *The Middle East Review of International Affairs*, 9 (4), 4.

¹²¹ Lewis, *Ortadoğu*, 458; Çelik, *a.g.m.*, 131.

statükoyu değiştirmek isteyen güçler arasında gerçekleşen ve 1975–1990 yılları arasında süren iç savaşa, bölge güçleri ve bölge dışı aktörler de müdahil olmuşlardır. Bu ülkeler savaşta farklı grupları destekleyerek Lübnan üzerinden birbirleriyle stratejik hesaplaşmalara girmişlerdir.¹²²

Lübnan'da yaşanan iç savaşta Müslümanların Marunî gruplara baskın çıkması başta ABD olmak üzere bölgede çıkarı olan birçok devleti tedirgin etmiştir. Çünkü Soğuk Savaş'ın yaşandığı bir dönemde Müslümanların bağımsız olarak kurabileceği bir Lübnan devleti hem ideolojik hem de bölgedeki stratejik çıkarlar açısından tehlike arz eden bir durum olarak görülmüştür. Suriye'nin Lübnan'a müdahalesine ABD'nin de destek vermesinin ardından¹²³ Suriye yönetimi, Filistinliler ve Lübnan Ulusal Hareketi'ne karşı Marunî Falanjistlerin yanında yer alarak ülkeye müdahale etmiş ve 2005 yılına kadar Lübnan'da 30 yıla yaklaşan işgal dönemi başlamıştır. Başlangıçta Arap Devletleri'nin çoğu Suriye'nin Lübnan'daki varlığına yoğun tepki gösterecekler de, zamanla bütün Ortadoğu ve dünya kamuoyu Suriye'nin bölgede “dengeleyici bir unsur” olduğu konusunda hem fikir olmuştur. Özellikle Suudi Arabistan ve Kuveyt Suriye'nin Lübnan'daki varlığını finanse edecek her türlü maddi yardımda bulunmuştur. Falanjist gruplara yardım eden Esad yönetimi Filistinlileri Güney Lübnan'dan uzaklaştırarak dolaylı bir şekilde İsrail'in güvenliğini sağlamıştır. Emperyalist güçlerle işbirliği yapmakla suçlansa da 1976 müdahalesi Esad'ın prestij kazanmasını ve bölgede Suriye'nin denge faktörü rolünü üstlenmesini sağlamıştır.¹²⁴

Suriye 1976'da Lübnan iç savaşına müdahale ettiğinden beri İsrail'e karşı ülkenin batı sınırlarını korumuş, bölgede işleyen kaçakçılık faaliyetlerinden ekonomik fayda sağlamış ve Bekaa vadisini de kontrol altına almıştır. Esad'ın bu müdahaleyi gerçekleştirmekteki amaçlarından biri de ülke içinde muhalefetin arttığı bir dönemde iktidarını koruma çabası olmuştur. Suriye'nin Lübnan'a Filistinliler değil de Hıristiyan Marunîlerin yanında savaşmak üzere müdahalede bulunması, doğrudan Suriye'nin ulusal çıkarlarıyla ilgilidir.¹²⁵ Her ne kadar Filistin taraftarı gruplardan aşırı tepkiler olsa da, Suriye'nin Lübnan iç savaşına müdahalesinde

¹²² Altunışık, *a.g.e.*, 5.

¹²³ Abdullah, Ö.F. (1985). *Suriye Dosyası*, (Çev. H. Basri). İstanbul: Akabe Yayınları, 79.

¹²⁴ Abdullah, *a.g.e.*, 81.

¹²⁵ Özkoç, *a.g.e.*, 175

muhatap alınan tarafın Lübnan hükümetinden çok Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)'nün oluşu örgütün zamanla Lübnan'daki aktörlerden biri olmasına katkı sağlamıştır.

Sonuç olarak Lübnan iç savaşı döneminde en belirgin dış politika değişimi 1976 yılında Suriye ordularının Marunî Hıristiyanların yanında Lübnan'a müdahale etmesi olmuştur. İç savaş 1976'da Suriye müdahalesi ve imzalanan ateşkes anlaşmalarıyla çözülmüş gibi görünse de, 1990'lı yıllara gelinceye kadar çatışmalar devam etmiştir. Ortadoğu'nun genelinde sol gruplar güç kaybetmeye, İslami akımlar güç kazanmaya başlamıştır. 1982'de İsrail'in Lübnan'ı işgal etmesi Suriye'nin Lübnan hâkimiyetine darbe vurmuş olsa da, Körfez Savaşı öncesinde sergilediği Batı yanlısı tutum sayesinde bu sorunu aşmış, hatta Taif Anlaşması ile Lübnan'da kalıcı olma fırsatı yakalamıştır. Taif Antlaşması Lübnan açısından değerlendirildiğinde, Lübnan'ın her kesiminden Suriye ile ittifak içinde olan gruplar ve kişiler olsa da, aslında Lübnan'ı oluşturan toplumların geniş kesimlerinin Suriye'nin varlığından çok da memnun oldukları söylenemez. Zira Maruniler Lübnan'da etkin rollerini kaybetmekten, kendi aralarında bölünen Şiiiler halen büyük ölçüde dışlanmaktan, Sünniler artan Şii etkisinden, Dürziler özerk konumlarını kaybetmekten şikayetçi olmuşlardır.¹²⁶ Lübnan'daki varlığını sağlama alan Suriye, 1990'lı yıllar boyunca kendi iç meselelerine daha çok yönelmeye başlamıştır.

1.5.5.3.3. Körfez Savaşı ve Suriye

İran ile sekiz yıl süren bir savaşın ardından ekonomik olarak oldukça etkilenmiş ve dış borçlarını ödeyemez duruma gelmiş olan Irak, ekonomisini düzeltmek adına Kuveyt petrollerine sahip olma arzusuyla 2 Ağustos 1990 günü Kuveyt'i işgal etmiş, ardından dünya kamuoyuna Kuveyt'i ilhak ettiğini duyurarak Körfez krizinin çıkmasına sebep olmuştur.¹²⁷ Bunun üzerine Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, almış olduğu 678 sayılı kararla Irak'ın derhal ve koşulsuz olarak Kuveyt'ten çıkmasını talep etmiştir. Irak'ın bu karara uymaması üzerine, Amerika Birleşik Devletleri liderliğinde otuz ülkenin destek verdiği koalisyon kuvvetleri

¹²⁶ Altunışık, *a.g.e.*, 7.

¹²⁷ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, 575.

oluşturulmuş ve Irak'a karşı "Çöl Fırtınası" adı verilen harekât düzenlenmiştir.¹²⁸ Harekât, 24–28 Şubat 1991 tarihleri arasında Irak Kara Kuvvetlerinin büyük bir kısmının imhası ve Irak'ın Kuveyt'i terk etmesi ile sonuçlandırılmıştır.¹²⁹ Irak, Kuveyt'i ilhak kararını kaldırmak zorunda kalmıştır.

1991 yılı Nisan ayının ilk haftasında, Irak'ın Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından 688 sayılı karar ile ortaya konan ateşkes şartlarını kabul etmesinin ardından Körfez Savaşı resmen sona ermiş ve Irak'ın kuzeyinde "huzur operasyonu" olarak bilinen güvenlik bölgesi oluşturulması yönündeki süreç başlamıştır.¹³⁰

Suriye, Körfez krizi esnasında Irak'ın Kuveyt'i işgalini kınayan ilk Arap devleti olmuştur.¹³¹ Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Sovyetler Birliği'nin desteğinden yoksun kalan Suriye yönünü Batı'ya çevirmiş, özellikle Amerika Birleşik Devletleri ile yakın ilişki içerisine girmeye çalışmış ve Körfez Savaşı'nda koalisyon kuvvetlerinin yanında yer alarak da bu politikasını gerçekleştirmiştir.¹³² Suriye'nin koalisyon kuvvetlerinin yanında yer almasında Arap Birliği'nde Irak karşıtı oluşan yaygın kanaatin etkisinin olduğu da belirtilmelidir. Suriye'nin Körfez Savaşı'nda sergilemiş olduğu bu tutum bölgesel anlamda konumunu ciddi anlamda güçlendirmiştir.

Savaş sonrasında Irak'ın toprak bütünlüğünün bozulması, ülkenin kuzeyinde bir Kürt devletinin kurulması ya da bölgenin Türk nüfuzu altına girmesi, güneyinde de İran himayesi altında olacak Şii bölgenin oluşması olasılıkları, Suriye açısından ciddi birer tehdit unsurunu oluşturmuş, Suriye ulusal çıkarları açısından Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasını uygun bulmuştur.¹³³

Suriye'nin koalisyon kuvvetleri içerisinde yer almasının bir diğer nedeni de İsrail ile arasındaki problemlerin çözümünde destek bulma arzusudur. Amerika Birleşik Devletleri'yle kurulacak yakın ilişki vesilesiyle İsrail ile en iyi şartlarda bir

¹²⁸ Yılmaz Şahin, *Uluslararası Politikada Orta Doğu*, 303.

¹²⁹ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, 579.

¹³⁰ Yılmaz Şahin, *Uluslararası Politikada Orta Doğu*, 310.

¹³¹ Altunışık, *a.g.m.*, 266.

¹³² Altunışık, *a.g.m.*, 259.

¹³³ Oytun, O. (2000). Ortadoğu'nun Düşman Kardeşleri: Suriye ve Irak. *Avrasya Dosyası*, 6 (3), 193.

anlaşma sağlanacağı düşünülmüştür. Suriye'nin İsrail ile kendi arzu ettiği şartlarda sağlayacağı bir barış Arap dünyasında öne çıkmasını sağlayacak ve Ortadoğu'da güç dengesinin İsrail lehine bozulmasını engelleyecekti. Zira Suriye bu dönemde Lübnan üzerindeki etkinliğini artırırken, Amerika Birleşik Devletleri sayesinde İsrail'in bu duruma tepki göstermesini engellemiştir.¹³⁴ Ayrıca Suriye, Amerika Birleşik Devletleri'nin bölge ülkeleri üzerinde her geçen gün artan baskısından, Körfez Savaşı'ndaki tutumu sayesinde belli bir süre daha kurtulma fırsatı bulmuştur. Zira Körfez Savaşı Ortadoğu'da yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilirse, Suriye'nin de aslında Irak'tan çok da farklı bir şekilde yönetilmediği göz önüne alındığında kendisini bekleyen sonun da farklı olmayacağını değerlendirmiş ve buna göre hareket etmiştir.

1.5.5.4. Soğuk Savaş'ın bitmesinin Baas rejiminin politika uygulamalarında yol açtığı değişiklikler

Baas ideolojisi, Ortadoğu bölgesindeki siyasal dengelerin ve stratejik hesapların etkisiyle, ilk kurulduğu dönemdeki ideolojik ruhunu ve Arap dünyasına ilişkin birliktelik oluşturma düşüncesini uzun vade muhafaza edememiştir. Uluslararası sistemdeki değişiklikler ve bunun bölge düzeyindeki etkileri Suriye Baas Partisi'nin ideolojik önceliklerine yansımıştır. 1950'li yıllarda Arap milliyetçiliğinin hararetli savunuculuğunu yapan ve birleşik bir Arap devleti kurmayı en önemli dış politika hedefi olarak belirleyen Baas Partisi, Parti'de azınlıkların etkisinin artması ve birlik fikrinin başarısızlıkla sonuçlanması nedeniyle 1960'lı yıllarda sosyalizme öncelik vermiş, Sovyetler Birliği ve Doğu Bloğuyla ilişkilerini geliştirmiştir. 1970 sonrası Esad iktidarı ise, Baasçı düşüncedeki milliyetçilik ve sosyalizm unsurlarının içini boşaltarak daha pragmatik ve liberal bir evrenin temsilciliğini yapmıştır.¹³⁵

1980'li yılların sonunda uluslararası sistemdeki en büyük değişikliği ortaya çıkaran ve sistemin yeniden yapılandırılmasına neden olan olay, Sovyetler Birliği'nin dağılması olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla uluslararası sistemde doğan boşluk ABD'nin hareket alanını genişletirken, Ortadoğu'daki

¹³⁴ Altunışık, *a.g.m.*, 269.

¹³⁵ Çağ, G., Eker, S. (2013). Ortadoğu'da Baas Rejimleri: Suriye ve Irak. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Avrasya Strateji Dergisi*, 2 (2), 70–71.

birçok ülkenin olduğu gibi Suriye'nin de ekonomik ve siyasal sorunlarını artırmıştır. 1980'li yılların ortalarına kadar Sovyet yardımlarından en fazla yararlanan ülkelerden biri olan Suriye için Sovyetler Birliği'nin çöküşü ekonominin ağır bir darbe almasına neden olmuştur. Bu açıdan bakıldığında Suriye'nin politik dayanağı yok olmuştur. Nitekim Suriye Sovyet himayeli politikaları terk etme eğilimine girmiş, Batı dünyası ile işbirliğine yönelmiştir.

Suriye'nin 1990'lı yılların başında, ABD'nin uluslararası dengeyi kendi lehine yapılandırma adına giriştiği Irak işgali sırasında, Batı koalisyonunda yer alması Esad'ın pragmatizmine bağlı olarak gerçekleşmiş ve Suriye Ortadoğu'daki sorunları, özellikle de Arap-İsrail çatışmasını çözmeyi hedefleyen barış sürecine dâhil olmuştur. Barış süreci İsrail ve Suriye arasındaki ihtilafa son veremediyse de Suriye'nin yeni konjonktürde İsrail'le barış masasına oturması açısından bir farklılık yaratmıştır. Bu süreç, "Arap davası"na bir ihanet olmaktan çok, o dönemde hemen hemen bütün Arap devletlerinin söylemlerinde ve İsrail karşıtlıklarında bir yumuşamaya gittikleri ve ülkesel çıkarların ön planda olduğu "realist" bir değerlendirme süreci olmuştur.¹³⁶

Sonuçta Hafız Esad Sovyetler Birliği'nin dağıldığı ve Soğuk Savaş'ın bittiği bir dönemde pozisyonunu güçlendirmek ve ülkesinin ABD'nin tek süper güç olarak kaldığı yeni dünya düzenine ayak uydurmasını sağlamak maksadıyla koalisyon güçlerinin Irak'a müdahalesine destek vermiştir. Esad, müdahalenin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararıyla gerçekleşmesi ve uluslararası toplumun çoğunlukla Saddam'ın karşısında olması nedeniyle çoğunluğa göre hareket etmesi gerektiğini düşünmüştür. Ayrıca ABD'nin ağırlığı olmadan İsrail tarafından işgal edilen toprakları geri alamayacağını bilincinde olan Esad, Ortadoğu barış sürecinde yalnız kalmamak için, ister istemez politikasını (ana prensiplerden vazgeçmeyerek) Avrupa ülkeleri ile ABD'ye uydurmaya çalışmıştır.

¹³⁶ Özkoç, *a.g.e.*, 176.

İKİNCİ BÖLÜM

HATAY SORUNUNUN TÜRKİYE – SURİYE İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

2.1. Hatay Sorununun Nedenleri ve Tarihsel Gelişimi

Tarihi çok eskilere uzanan ve coğrafi açıdan bir geçiş noktası olan Hatay, Akdeniz bölgesinin doğu ucunda yer alan, doğu ve güneyinde Suriye, kuzeydoğusunda Gaziantep, Kuzey ve kuzeybatısında Osmaniye ve Adana illeri ile komşu, 5.403 kilometrekare alana sahip bir ilimizdir. Hatay, kültürel zenginliği, sahip olduğu yeraltı kaynakları ve ticaret yolları üzerindeki stratejik konumundan dolayı daima ilgi merkezi olmuştur. Tarihten günümüze birçok kültürü bünyesinde barındırmış olan Hatay, Anadolu'yu Suriye ve Filistin'e bağlayan yolların kavşak noktasındadır. Ayrıca Mezopotamya'dan Akdeniz'e çıkmak için en elverişli limanlar burada bulunmaktadır. Bu nedenle bu yöre tarihin her döneminde cazip bir yerleşim yeri olarak görülmüştür.¹³⁷

Hatay ve çevresi 1516'da Yavuz Sultan Selim tarafından Mısır Seferi sırasında ele geçirilmiştir. Bu dönemde Antakya, Halep vilayetine bağlı bir sancak durumundaydı. Kaynaklara göre Hıristiyanlık Kudüs dışında ilk defa Antakya'da yayılmıştır. İsa peygambere inananlara Hıristiyan ismi ilk defa burada verilmiş ve Antakya Hıristiyan âleminin merkezi haline gelmiştir. Bu bölge daha sonrasında, Türk, Arap, Ermeni ve Rumların uzun süre bir arada yaşadıkları, etnik ve dinsel sorunların sık sık öne çıktığı bölgelerden birisi haline gelmiştir.¹³⁸

Osmanlı Devleti döneminde belirli bir idari bütünlük veya coğrafi bölge olarak ifade edilmeyen ve Halep Vilayetine bağlı olan İskenderun, önemli bir liman kenti olmasının yanında, 1913 yılında inşa edilen demiryolu ile Bağdat Demiryolu hattına bağlanarak ayrı bir önem kazanmıştır.¹³⁹

¹³⁷ Tekin, M. (1993). *Hatay Tarihi*. Antakya: Kültür Ofset Basımevi, 10.

¹³⁸ Tutar, A. (2002). İşgal Yıllarında Hatay'ın Demografik Yapısı. *Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu Bildirileri*, Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınları, 723.

¹³⁹ Tüzün, S. (1989). *İki Büyük Savaş Arası Dönemde Hatay Tarihi (1918-1939)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 6-8.

On-sekizinci Yüzyıldan itibaren Fransa ve sıcak denizlere inmek isteyen Rusya bölge ile yakından ilgilenmeye başlamıştır. Bu durum Rusya ile Fransa arasında rekabete yol açmış, Birinci Dünya Savaşı başladığında Rusya'nın talepleri sonucu İtilaf Devletleri arasında Türk Boğazlarıyla ilgili görüşmeler sürerken, Fransa Büyükelçisi, Fransa'nın Kilikya da dâhil olmak üzere Toroslara kadar bütün Suriye ile ilgilendiğini beyan etmiştir.

Yirminci Yüzyılın başlarına kadar, Hatay'daki nüfusun % 90'ını Müslümanlar, % 10'unu ise gayrimüslimler oluşturmaktaydı. Osmanlı Devleti'nde Katoliklerin hamiliğini Fransa ve Avusturya, Ortodokslarınkini ise Rusya yapmaktaydı. Bu üç devlet 1840'dan sonra Lübnan ve Suriye'de Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında meydana gelen olayları gerekçe gösterip, bölgeye müdahale etmiş ve nüfuzlarını artırmışlardır.¹⁴⁰

Osmanlı toprakları hem hammadde hem de pazar açısından emperyalist politika güden devletlerin hedefi haline gelmiştir. Buna bağlı olarak uzun yıllar boyunca Ortadoğu'da hâkimiyet kurmuş olan Osmanlı Devleti parçalanmak istenmiştir.¹⁴¹ İngiltere, Fransa ve Rusya şark meselesi adı altında Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırmak maksadıyla, aralarında gizli antlaşmalar yaparak Osmanlı topraklarını paylaşmışlardır.¹⁴² Fransa, misyoner faaliyetlerini sürdürürken müttefikleriyle yaptığı antlaşmalarla bölgenin işgalinde en önemli rolü oynamıştır. Fransa'nın, Anadolu'nun güneyindeki en verimli topraklar olan ve Kilikya diye adlandırılan Hatay, Adana, Mersin bölgesini ele geçirmek istemesinin temel nedeni, buradaki gayrimüslimlerin haklarını korumaktan çok, bölgenin maddi zenginliklerini sömürmekti. Elde edilecek ham maddenin veya diğer ürünlerin deniz yoluyla naklinin mümkün olması da Fransa'nın işgal arzusunu güçlendirmişti. İngiltere ise sömürgesi olan Hindistan'a giden en ekonomik yolun bu bölgeden geçiyor olması nedeniyle Kilikya ve Suriye'yi kendi sömürgesi yapmak istiyordu. Rusya da Kilikya'da bir Ermeni Devleti kurarak kendi himayesinde olacak bu devlet sayesinde Akdeniz'e ulaşmayı amaçlamaktaydı.

¹⁴⁰ Tutar, *a.g.m.*, 725-726.

¹⁴¹ Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)*, 31.

¹⁴² Hatipoğlu, S. (1996). Atatürk ve Hatay'ın Anavatana Katılması. *Türk Dünyası Araştırmaları*, (102), 12.

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin topraklarının paylaşımı konusunda İngiltere Dışişleri Bakanlığının Ortadoğu uzmanı Sir Mark Sykes ile Fransa'nın Beyrut eski büyükelçisi Georges Picot arasında bir anlaşmaya varıldı. Sykes-Picot Antlaşması olarak tarihe geçen bu antlaşma Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin kaderi ile ilgili yapılmış en önemli ve kapsamlı antlaşmadır. Anlaşmaya göre; Adana, Antakya bölgesi, Suriye kıyıları ve Lübnan Fransa'ya, Musul hariç Irak İngiltere'ye bırakılacak ve bu bölgelerde istedikleri gibi yönetimler kurabileceklerdir. Fransa ve İngiltere'nin koruyuculuğu altında, Suriye'nin diğer bölgeleri ile Musul ve Ürdün'ü kapsayan bir büyük Arap Krallığı kurulacaktır. Filistin'de Rusya ve diğer müttefikler ile Şerif Hüseyin tarafından kararlaştırılacak olan uluslararası bir yönetim kurulacaktır. Bağdat'ı Halep ile Fırat üzerinden bağlayan bir demiryolu inşa edilinceye kadar Bağdat demiryolu, güneyde Musul, kuzeyde Samarra'ya kadar ulaşacak ve daha ileri gitmeyecek, ilave demiryolu iki ülkenin izni ile inşa edilecektir. Bağdat'tan Haifa'ya uzanacak olan demiryolunun inşası ve yönetimi İngiltere'de olacak ve birliklerini buradan sevk edebilecektir. Mevcut Türk gümrük tarifeleri yirmi yıllığına yürürlükte kalacak ve İngiltere ile Fransa arasında yapılacak bir anlaşmayla belirlenmedikçe gümrük harçlarında bir artış olmayacaktır. Fransa bu anlaşmayla kazandığı haklarını üçüncü bir ülkeye devretmek amacıyla İngiltere'nin onayı olmadan herhangi bir müzakereye girmeyecektir. Haifa, Fransa ve onun idaresi altındakiler veya onun hamiliğinde bulunanların ticareti için serbest bir liman olacak ve Fransız deniz nakliyatı ile Fransız ürünlerine karşı bir liman harcı veya imkânları konusunda ayırım gözetilmeyecektir. Haifa bölgesinden Fransız malları için transit geçiş sağlanacak ve İngiliz egemenliğine verilen demiryolları üzerinden transit kolaylığı sağlanacaktır.¹⁴³

İtalya, bu anlaşmayı 1917 yılında akdedilen Saint-Jean de Maurienne anlaşmasıyla tanımıştır. İngilizler, 25 Ekim 1915'te Şerif Hüseyin'le müzakerelerde bulunurken Mersin ve İskenderun Sancaklarıyla Şam, Humus, Hama ve Halep'in batısında kalan bölgenin salt Arap bölgesi olmadığını belirterek, bu bölgenin

¹⁴³ Çıtak, C. (1997). *Sir Mark Sykes Hayatı ve Ortadoğu'daki İngiliz Politikasının Şekillenmesindeki Rolü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 116-117.

kurulacak bir Arap devletinin sınırları dışında kalmasında ısrarcı olmuşlardır.¹⁴⁴ Ancak 1917 yılındaki Bolşevik İhtilâli sonunda Rusya'nın savaştan çekilmesi ve Çarlık Rusya'sı tarafından daha önce yapılmış gizli antlaşmaların Bolşevik yönetim tarafından açıklanmasıyla, İngiltere ve Fransa'nın bölgeyi gelecekte nasıl şekillendirmek istedikleri açığa çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Araplar bağımsız bir devlet kurma ideallerinin hayal olduğu gerçeği ile karşı karşıya kalmışlardır. Sonraki süreçte de tek bir çatı altında devlet kurmak bir tarafa ayrı devletler kurmak için dahi Batılı ülkeler karşı uzun yıllar boyunca mücadele etmek durumunda kalmışlardır.¹⁴⁵

30 Ekim 1918'de Osmanlı Devleti, İtilaf devletleri ile şartları çok ağır olan Mondros Mütarekesi'ni imzalamıştır. Mütarekenin 7'nci maddesi; müttefiklerin kendi güvenliklerini tehdit edecek herhangi bir durum ortaya çıkması halinde, herhangi bir stratejik noktayı işgal etme hakkı bulunması hususunu içermektedir.¹⁴⁶ Ayrıca mütarekede, sınır güvenliği ve iç güvenlik ile görevli kuvvetler dışında bütün Osmanlı ordusunun terhis edilmesi, müttefiklerin demiryollarından serbestçe faydalanması, boğazların işgali, iletişimin kontrol altında tutulması gibi birçok ağır madde bulunmaktaydı.

Nitekim antlaşmanın imzalanmasından çok kısa bir süre sonra İskenderun ve Antakya bölgesi işgal edilmiştir. İskenderun ve çevresini (Hatay) Türk toprağı olarak gören Mustafa Kemal Paşa, İngiltere'nin ve Fransa'nın hiçbir gerekçesi bulunmadığını savunmuş ve Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'ya bu haksız işgale engel olunması gerektiğini bildirmiştir. 5 Kasım 1918 tarihinde Ahmet İzzet Paşa tarafından gönderilen telgrafta ise İtilaf Devletlerine nazik davranılması, bunun Barış Konferansı'nda bizim lehimize olacağı belirtilmiştir. Mustafa Kemal tarafından 6-7 Kasım 1918'de çekilen telgraflarla işgalcilere ateşle karşılık

¹⁴⁴ Evans, L. (1972). *Türkiye'nin Paylaşılması (1919-1924)*. (Çev. T. Alanay). İstanbul: Milliyet Yayınları, 112-113.

¹⁴⁵ Çitak, a.g.e., 135.

¹⁴⁶ Soysal, İ. (1989). *Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 12.

verileceği bildirilince, 7 Kasım 1918'de Yıldırım Orduları Grubu lağvedilmiş ve Mustafa Kemal Harbiye Nezareti emrine alınmıştır.¹⁴⁷

27 Kasım 1918 tarihinde merkezi Beyrut'ta bulunan Fransız Yüksek Komiserliği'nce, İskenderun merkez olmak üzere Antakya, İskenderun ve Harim (Reyhaniya dâhil) kazalarını içine alan "İskenderun Sancağı" kurulmuştur.¹⁴⁸ Halep'ten bağımsız bir idari birim olan Sancak, askeri bir vali tarafından yönetilecekti.¹⁴⁹ Diğer taraftan Fransız işgalinde olan İskenderun ve Antakya bölgesinin Türk sınırları içerisinde olmasını öngören Misak-ı Millî kararları, 28 Ocak 1920 günü Mebuslar Meclisi'nce kabul edilmiştir. Irak kuzeyindeki Musul, Süleymaniye ve Erbil, Suriye kuzeyindeki Rakka, Halep ve İskenderun (Hatay) kesimlerindeki Türklerin Türkiye'den ayrılamayacağı öngörülmüştür.¹⁵⁰ Bu sınırlar 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalandığı sırada Türk askerlerinin bulunduğu hat göz önüne alınarak tespit edilmiştir. Mondros Mütarekesi imzalandığı sırada Türk Ordusu Antakya'nın güneyinden Halep'e oradan da Fırat'a kadar uzanan bölgede savunma hattı oluşturmuştu.

13 Eylül 1921'de Türklerin Yunanlılara karşı kazandıkları Sakarya Savaşı'ndan sonra, Fransızlar ile Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Hükümeti arasında yapılan görüşmeler neticesinde 20 Ekim 1921 tarihinde TBMM'nin isteklerine daha yakın bir anlaşmaya varılmıştır. Anlaşmaya varılmadan önce Meclis'te, Misak-ı Millî sınırları içerisinde olan Hatay'ın kesinlikle verilemeyeceği konusunda milletvekillerince ısrar edilmiştir, ancak Mustafa Kemal konuyla ilgili olarak yaptığı konuşmada; "Misak-ı Millimizde muayyen ve müspet bir hat yoktur. Kuvvet ve kudretimizle tespit edeceğimiz hat sınır hattı olacaktır"¹⁵¹ demiştir. İskenderun ve Antakya bölgesinin (Hatay), Misak-ı Millî sınırları içinde olduğu halde Suriye'de kalması kabul edilmiştir. Ancak 7'nci maddeyle, bu bölgede özel bir yönetim kurulması sağlanmış, 9'ncü maddeyle, Suriye topraklarında kalan

¹⁴⁷ Savcı, N. (2007). *Hatay Cumhuriyeti: Kuruluşu ve Anavatana Katılışı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 20.

¹⁴⁸ ATASE, Kutu No: 7 Gömlek No: 62, Tarih: 09.12.1936, İskenderun-Antakya ve havalisinin 1918 tarihinden önce ve sonraki durumları ile idari ve siyasi bakımdan geçirdiği evreleri anlatan rapor.

¹⁴⁹ Tekin, a.g.e., 9.

¹⁵⁰ Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, 15.

¹⁵¹ TBMM, *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, 16 Ekim 1921, C. 2, Devre: 1, İçtima: 94, 355.

Süleyman Şah Türbesinin bulunduğu Caber Kalesi Türk toprağı olarak kabul edilmiştir.¹⁵²

20 Ekim 1921'de, Sancak'ın Türkiye sınırları dışında kalmasını öngören bu antlaşmanın yapılması, o günkü şartlar içinde zaruri ve Türkiye'nin çıkarları bakımından son derece önemliydi. Antlaşma ile Türk İstiklal Savaşı döneminde TBMM hükümeti tarafından izlenen başlıca politikalardan birisi olan İtilaf Devletleri arasındaki dayanışmanın sona erdirilmesi hususu büyük ölçüde sağlanmış ve sonraki süreçte Türkiye bu bölünmüşlükten faydalanmıştır.¹⁵³ Bu, 16 Mart 1921 tarihli Türk-Sovyet Antlaşmasından sonra, ikinci ve çok önemli bir siyasal başarı olup, TBMM'nin uluslararası alandaki konumunu güçlendirmiştir.¹⁵⁴ Antlaşmanın imzalanmasının ardından, Fransızlar işgal ettikleri Adana, Mersin, Osmaniye, Kilis ve Antep'i tahliye etmeyi kabul etmişler, İskenderun Sancağı ve havalisinin tahliyesini ise kabul etmeyip bu bölgede özel bir idare kurulmasına razı olmuşlardır.¹⁵⁵

Ankara Antlaşması ile Misak-ı Milli'de tanımlanan sınırlardan bir miktar ödün veriliyor, fakat daha da önemlisi Suriye'deki Fransız mandası onaylanmış oluyordu. Ancak sakıncalı yönlerine karşın, genel anlamda Ankara Antlaşması'nın Türkiye açısından önemli bir diplomatik zafer olduğu yadsınamaz bir gerçektir.¹⁵⁶

Fransızlar, Şam, Halep, Lübnan ve Lazkiye'de mezhep çatışmalarını körüklemeye çalışırken, İskenderun Sancağı'nı kurmak suretiyle Ankara Antlaşması'na bağlı kaldıklarını ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu arada 1921 yılında Fevkalade Komiserin bir kararnamesi ile Sancağı Halep'e bağlamak suretiyle tayinlerin, bu devlet tarafından yapılmasını ayrıca, İskenderun Sancağı'nın güneyinde kalan kasaba ve köylerin ise Lazkiye'ye verilmesini sağlamışlardır. Tüm bunların yanında Hatay'da Arapça konuşan Suriye yanlısı gençler Türklere karşı cemiyetler kurmuş ve tecavüz, dövme, hakaret hatta

¹⁵² Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, 48-49.

¹⁵³ Yılmaz, M. (2003). Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası'nın Temel Nitelikleri. *2023*, (30), 23.

¹⁵⁴ Gönlübol, M. (1961). Atatürk Devrinde Türkiye'nin Dış Politikası. *Milletlerarası Münasebetler Türk Yılığı*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 205; Yalçın, E.S. (2010). *Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti*, Ankara: Berikan Yayınevi, 97.

¹⁵⁵ Sökmen, a.g.e., 63.

¹⁵⁶ Kaymaz, Musul Sorunu Emperyalizm ve Kürtler, 171-172.

öldürmeye kadar giden olaylar gerçekleştirmişlerdir. Türkler de çeşitli dernekler altında toplanmaya başlamış ve propaganda faaliyetleri ile ileride yapılacak halk oylaması için toplumu aydınlatmaya çalışmışlardır.¹⁵⁷ Hatay bu dönemlerde kanlı hadiselerin çoğaldığı, kanun kaçaklarının ve suç işlemiş olanların sığındığı, etnik ve dinî çatışmaların yaşandığı bir bölge haline gelmiştir.

Ankara Antlaşması 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması'nın 3'ncü maddesinde de yer almış ve aynen geçerli olduğu taraflarca kabul edilmiştir. Bu durum, Lozan Antlaşması'nın imzalandığı gün Fransız temsilci tarafından kaleme alınmış, 1921 Ankara İtilafnamesi ve eklerinin aynen devam ettiğini içeren iki mektup ile de teyit edilmiştir.¹⁵⁸

Fransa'ya bırakılan Sancak bölgesinin de yer aldığı Suriye Mandası, 24 Temmuz 1922'de Fransa ve Suriye Hükümeti arasında karara bağlanmış, 29 Eylül 1923'te de Milletler Cemiyeti tarafından tasdik edilerek, resmen uygulanmaya başlanmıştır.¹⁵⁹ Fransa tarafından bu tarihten itibaren üç yıl içinde bütün ahalinin arzularına uygun Anayasa hazırlanması gerekirken çok uzun süre bu husus ihmal edilmiştir. Sancak'ta 1924 yılında 12 üyeli bir Meclis oluşturulmuş, 1925 yılında da Fransızca ve Arapçanın yanı sıra Türkçe resmi dil olarak kabul edilmiştir. Sancak, 1925 yılından itibaren doğrudan Suriye Hükümetine bağlanmış, bu durum hukuki açıdan esaslı bir değişikliğe yol açmamıştır. Çünkü bölgede var olan yönetimlerin hepsinin üstünde Suriye ve Lübnan mandalarının yöneticisi durumunda olan Fransız Yüksek Komiseri bulunmaktaydı.¹⁶⁰

Türkiye ile Fransa arasında 30 Mayıs 1926'da Ankara'da bir "Dostluk ve İyi Komşuluk İlişkileri" sözleşmesi imzalanmıştır. Bu sözleşme ile Türkiye-Suriye ilişkileri düzenlenirken, Sancak için öngörülmuş olan özel yönetim de teyit edilmiştir. Ancak imzalanan bu sözleşmeye rağmen Türkiye-Suriye sınırının

¹⁵⁷ Sökmen, *a.g.e.*, 337.

¹⁵⁸ Dağıstan, A., Sofuoğlu, A. (2004). Sancak'ta Fransız 'Mandat' Yönetimi ve Türkiye. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 20 (60), 692.

¹⁵⁹ Dağıstan-Sofuoğlu, *a.g.m.*, 692.

¹⁶⁰ Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, 380.

belirlenmesi bu tarihten dört yıl sonra yani 3 Mayıs 1930'da imzalanacak olan son protokolle tamamlanabilmiştir.¹⁶¹

Manda yönetimi tarafından, 1930 yılında yapılan düzenlemeyle Sancak'ın Suriye devleti içinde, idari ve mali yönden özel bir rejime sahip olduğu teyit edilmiştir. Düzenlemede, Sancak bütçesindeki gelirlerin % 5'inin Suriye'ye katkı payı olarak ödenmesi öngörülmüştür. Bütçede yer alan diğer gelir ve gider kalemleri bakımından ise, Sancak geniş bir mali özerkliğe sahip olmuştur.¹⁶² Ancak bu protokol TBMM tarafından birkaç ay içinde onaylanmasına rağmen Fransa, iki ülke arasındaki ilişkilerde ortaya çıkan yeni problemleri gerekçe göstererek ancak 1933 yılı bahar aylarında protokolü parlamentosundan geçirmiştir. Fransa'nın, bu antlaşmayı üç yıl geciktirdikten sonra bu tarihlerde onaylamasında, özellikle 1933 yılında Almanya'da değişimci politika yanlısı olan Hitler'in iktidara gelmesi etkili olmuştur.¹⁶³ Almanya'daki iktidar değişikliğinin ardından yaşanan gelişmeler, aslında Birinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası platformda sağlanmış olan barışın yapay ve göstermelik olduğunu, ülkeler arasındaki ilişkilerde karşılıklı güvenin tesis edilemediğinin açık göstergesi olmuştur.¹⁶⁴ İkinci Dünya Savaşı'nın çok da uzakta olmadığı ortamda, Birinci Dünya Savaşı sonrasında sağlanan düzenin devam etmesini isteyenler ile değişmesini isteyenler gruplaşmaya başlamışlar, Türkiye bu gruplarla kendi çıkarları doğrultusunda ilişkiler kurmuş ve politikalar yürütmüş ve genel anlamda barışın devamını istemiştir.

İtalya'nın, 1935'te Habeşistan'a saldırması karşısında Türkiye'nin, Fransa ve İngiltere gibi Milletler Cemiyeti yaptırımlarına katılması bu devletlerin Türkiye'ye yaklaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemde Türkiye'nin dış politikasına etki eden en önemli faktör, güçlü devletler ile sınır komşusu oluşudur. Bunlar, kuzeyde Sovyetler Birliği, güneyde Irak'taki İngiltere ve Suriye'deki Fransa mandater devletleri ve batıda Oniki ada yüzünden İtalya devletidir.¹⁶⁵ Uluslararası politikada ortaya çıkan bu durum neticesinde Fransa, Türkiye'nin Sancak'a yönelik

¹⁶¹ Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, 382.

¹⁶² Ada, S. (2005). *Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 85.

¹⁶³ Soysal, İ. (1985). Hatay Sorunu ve Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1936-1939). *Bellekten*, 49 (193), 81.

¹⁶⁴ Yılmaz, M. (1999). İnönü Dönemi Türk Dış Politikası. *Selçuk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (8), 14.

¹⁶⁵ Ekincikli, a.g.e., 7.

taleplerine karşı çok sert tutum almadığı gibi, 1936 Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin ilgili devletlerce kabul edilmesinde de etkili bir rol oynamıştır.¹⁶⁶ Ayrıca Fransa'da, 1936 seçimlerinde sosyalist ve radikallerden oluşan bir hükümet manda yönetiminin zamanının geçtiğine karar vermiş ve Avrupa'da çıkan siyasi sorunların da etkisiyle Suriye ve Lübnan'la olan ilişkilerini yeniden düzenleme yolunu tercih etmiştir. Bunun sonucunda 9 Eylül 1936'da Paris'te, Fransa ile Suriye arasında bir Dostluk ve İttifak Antlaşması imzalanmıştır. 25 yıllık bir süre için yapılan bu antlaşmaya göre Suriye üç yıl sonra bağımsızlığına kavuşacak ve Milletler Cemiyeti üyeliğine aday olacaktı. Antlaşma Suriye'nin bütünlüğü ilkesine dayanmakta, Sancak hakkında açık hiçbir hüküm bulunmamaktaydı. Ancak antlaşmanın 3. maddesine göre Fransa, Suriye'den çekilirken Sancak'taki hak ve yükümlülüklerini yeni Suriye hükümetine devredecekti.¹⁶⁷

Bu antlaşma Türk hükümeti tarafından endişeyle karşılanmış, Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Milletler Cemiyeti Meclisi'nin 26 Eylül 1936 tarihli oturumunda bu mesele ile ilgili olarak Fransa hükümeti ile Türk Hükümeti arasında ikili görüşme yapılması hususunda teklif sunmuştur. Fransa temsilcisi bu teklifi, Fransa'nın Suriye üzerindeki bütün hak ve yetkilerini yeni Suriye hükümetine devrettiği gerekçesiyle kabul etmemiştir.¹⁶⁸ Sonrasında Türkiye, 9 Ekim 1936'da Fransa'ya Suriye ile yapılan antlaşmanın benzerinin Sancak'la da yapılması yönünde bir nota vermiş fakat Fransa bu notaya olumsuz cevap vermiştir.¹⁶⁹ Bu sırada Atatürk 1 Kasım 1936'da TBMM'de yaptığı konuşmada "Bu sırada milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük mesele, hakiki sahibi öz Türk olan İskenderun-Antakya ve havalisinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde ciddiyet ve katiyetle durmaya mecburuz" diyerek Sancak meselesini gündeme

¹⁶⁶ Soysal, Hatay Sorunu ve Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1936-1939), 81-82.

¹⁶⁷ Soysal, Hatay Sorunu ve Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1936-1939), 82.

¹⁶⁸ Yalçın, *a.g.e.*, 392.

¹⁶⁹ ATASE, Kutu No: 7 Gömlek No: 12, Tarih: 09.10.1936, Fransız Hariciye Nezareti Tarafından Türkiye'nin notasına cevaben verilen notada, Suriye ve Lübnan ile olduğu gibi İskenderun ve Antakya ahalisi delegeleri ile de bir anlaşma imzalanmasının mümkün olmadığı. Sarıay, Y. (1996). Atatürk'ün Hatay Politikası-I (1936-1938). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 12 (34), 9.

getirmiştir.¹⁷⁰ Ancak bölgedeki Ermeniler arasında geleceklerinin hala Fransızlara bağlı olduğuna dair görüş devam etmiştir.¹⁷¹

Fransa ve Türkiye'nin birbirlerine verdikleri notalar¹⁷² sonucu Sancak sorununa bir çözüm bulunamamış; taraflar konuyu 8 Aralık 1936'da Milletler Cemiyeti'ne intikal ettirmişlerdir. Milletler Cemiyeti Konseyi'nin 14 Aralık günkü toplantısında Türkiye, Sancak'ta huzurun sağlanması için Fransız askerinin yerine, bölgede Milletler Cemiyeti komiserine bağlı tarafsız jandarmanın görevlendirilmesini istemiştir. Zira Sancak'ta cereyan eden olaylardan Fransızların sorumlu olduğu kanaati hâsıl olmuştur. Çünkü Türklerin arasına nifak sokan da Ermenilere Kilikya'yı vaat ederek kışkırtan da Fransızlardır.¹⁷³

Ayrıca, Türkiye Fransa'nın Suriye ve Lübnan'la yapmış olduğu gibi Hatay ile de bir antlaşma yapmasını talep etmiştir. Fransa tarafından bu talebin bir kez daha reddedilmesi üzerine, 16 Aralık günü Konsey, uyuşmazlığın çözümü için bir rapor hazırlamak üzere İsveç temsilcisi Sandler'i raportör olarak görevlendirmiştir.¹⁷⁴ Ayrıca üç kişilik bir gözlemci grubunu Sancak'a göndermeyi ve bu arada Türkiye ile Fransa'nın aralarındaki görüşmeleri sürdürmelerini önermiştir.¹⁷⁵

Bu arada Fransızlar İskenderun ve havalisinde Kürt, Çerkez ve Dürzilerden oluşan milis kuvvetleri teşkil etmiş¹⁷⁶ ve bölgedeki köyleri silahlandırmaya devam etmiştir.¹⁷⁷ Bu kargaşa ortamında İskenderun'da yapılan milletvekili seçimlerine

¹⁷⁰ Yalçın, *a.g.e.*, 394; Sarımay, *a.g.m.*, 10.

¹⁷¹ ATASE, Kutu No: 7 Gömlek No: 77, Tarih: 27.11.1936, Cumhurbaşkanı Atatürk'ün kamutayın açılış nutkunda Sancak hakkındaki beyanatının, Sancak kamuoyu üzerinde bıraktığı etki.

¹⁷² ATASE, Kutu No: 7 Gömlek No: 11, Tarih: 17.11.1936, T.C. Hükümeti'nin İskenderun ve Antakya hakkındaki görüşlerinin yer aldığı bir notayı Fransız Hükümeti'ne gönderdiği.

¹⁷³ ATASE, Kutu No: 7 Gömlek No: 54, Tarih: 02.12.1936, Fransızların Kilikya'yı Ermenilere vaat ettikleri ve Sancak Türkleri arasına nifak sokmak için dini kullanarak köylüleri aldatmaya çalıştıkları.

¹⁷⁴ Sökmen, *a.g.e.*, 8.

¹⁷⁵ Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, s. 533.

¹⁷⁶ ATASE, Kutu No: 7 Gömlek No: 10, Tarih: 17.12.1936, Fransızların Suriye'de teşkil ettikleri milis kuvvetlerinin miktar ve özellikleri.

¹⁷⁷ ATASE, Kutu No: 7 Gömlek No: 56, Tarih: 26.12.1936, Fransızların Suriye'deki Söğüt köyünün güneyinde Hacılar ve Aktepe köylerine silah getirdikleri.

bazı köyler Türklüklerini iddia ederek katılmamışlardır. Seçimlerde yer yer silahlı çatışmalar meydana gelmiştir.¹⁷⁸

Gözlemci grubun 31 Aralık 1936'da Sancak'a vardığı sıralarda, Türk-Fransız görüşmeleri de başlamıştır. Tefvik Rüştü Aras'ın Cenevre'den Paris'e giderek, Fransa Dışişleri Bakanı Delbos ve Vienot ile 21-22 Aralık'ta yaptığı görüşmeler sonuçsuz kalmıştır. Ardından 7 Ocak 1937'de Atatürk'ün Güneydoğu'ya ve Ulukışla'ya sivil ve askeri danışmanlarıyla gitmesi Fransız kamuoyunda endişe yaratmış, Türkiye'nin bölgede darbe yapmaya hazırlandığına dair söylenti ortaya çıkmıştır. Halbuki bu tarihlerde Fransızlar bölgede çatışmanın fitilini ateşleyecek tutum ve davranışlar sergilemişler, Ermenileri silahlandırmışlar, Arap halkını Türkiye aleyhinde kışkırtmışlar ve gösteriler yapmaya teşvik etmişler, Suriye'nin çeşitli bölgelerinde çeteleşme faaliyetlerine imkan vermişlerdir.¹⁷⁹ Fransızlar özellikle Türkiye-Suriye sınırında yaşayan Suriyelileri, Türklerin onların mallarını ellerinden alacakları yönündeki söylemleriyle, Ermenileri ise bağımsız bir yaşam vaat ederek Türklere karşı kışkırtmışlardır.¹⁸⁰ Daha sonra 21 Ocak'ta Cenevre'de başlayan toplantılarda; Türk ve Fransız temsilcileri, hükümetlerinin görüşlerini tekrarlayan konuşmalar yaptıktan sonra, görüşmeler 26 Ocak 1937'de sona ermiş ve 27 Ocak günü Sandler Raporu Konsey'de, oybirliği ile kabul edilmiştir.¹⁸¹ Rapora göre; İskenderun ve Antakya bölgelerinde iç işlerinde tam bağımsız fakat dışişlerinde Suriye'ye bağlı ve Suriye ile gümrük birliği halinde olan bir statü ve bir anayasa ile idare edilen bir "ayrı varlık" teşkil edilecekti. Sancak'ın dışişleri bazı şartlar altında Suriye tarafından idare edilecekti. Türkçe resmi dil olacak, diğer dillerin kullanılmasının şartları Cemiyet Meclisi tarafından tespit edilecekti. Sancak'ın ülke bütünlüğü bu maksatla yapılacak bir anlaşma uyarınca Türkiye ve Fransa tarafından teminat altına alınacaktı.¹⁸² Sandler Raporu ve

¹⁷⁸ ATASE, Kutu No: 7 Gömlek No: 65, Tarih: 26.12.1936, İskenderun'da yapılan milletvekilleri seçimlerinde, İskenderun'da bulunan beş köyün Türklüklerini iddia ederek seçime katılmadıkları ve seçimlerde silahlı çatışmalar yaşandığı.

¹⁷⁹ ATASE, Kutu No: 7 Gömlek No: 41, Tarih: 15.01.1937, Fransızların Halep'teki Ermenileri silahlandırdıkları, Antakya ve İskenderun'da Arap halkın gösteri yaptığı, Suriye'nin çeşitli bölgelerinde gönüllü çeteler teşkil edildiği.

¹⁸⁰ ATASE, Kutu No: 7 Gömlek No: 38, Tarih: 15.01.1937, Fransız subayların Suriyeli göçebelere, "Sınır boyunca durmayın, Türkler sizin koyunlarınızı götürecekler" diye telkinde buldukları, Fransızların Ermenilere de kendilerini hür ve bağımsız yaşatacaklarını söyledikleri.

¹⁸¹ Gürson, A.P. (1999). Su Sorunu ve GAP Çerçevesinde Türkiye-Suriye İlişkilerine Analitik Yaklaşım,, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 15.

¹⁸² Gönlübol, a.g.m., 129.

bünyesindeki uygulamalar Suriye’de tepki ile karşılanıp protesto gösterilerine neden olurken, Türkiye açısından ise ara bir dönem için uygulanan geçici bir formül olarak değerlendirilmiştir.

Türkiye ile Fransa, 29 Mayıs 1937 tarihinde Cenevre’de biri “Sancağın toprak bütünlüğünü” diğeri “Türkiye-Suriye Sınırını” güvence altına alan iki antlaşma imzalamışlardır. Bu iki antlaşmayla, Fransa’nın Suriye ile Lübnan’a bağımsızlık vermeye hazırlandığı göz önünde tutularak, ilişkilerinin desteklenmesi, onların bağımsızlığa kavuşturulmasının kolaylaştırılması ve Fransa ile birlikte Türkiye’nin de, Suriye ve Lübnan’ın bütünlüğünü güvence altına alması öngörülmüştür.¹⁸³

İsmet İnönü, 29 Mayıs Antlaşmasının, 12 Haziran 1937’de TBMM’de onaylandığı gün yaptığı konuşmada, Suriye ile ilgili endişesini dile getirerek uzlaşmanın hükümlerinin taraflarca yerine getirilmesi, samimiyet ve içtenlikle uygulanması üzerinde durmuş ve bir kez daha, Hatay’daki asayişin Milletler Cemiyetinin garantisi altında olduğunu vurgulamıştır.¹⁸⁴ Türk-Fransız Antlaşması ve Milletler Cemiyeti Konseyi’nin kararı Sancak meselesini tamamıyla çözüme kavuşturamamıştır. Türkiye Sancak’ta yeni rejimin derhâl uygulanmasını istediği halde, Suriye’deki Arapların protesto ve isyan hareketleri ile Sancak’taki Fransız idaresinin Arapları kışkırtan davranışları, 1937 yılının yaz aylarında yeni bir takım güçlüklerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu olaylar, Sancak’ta yapılması lazım gelen seçimleri geciktirmiştir. Bu arada Milletler Cemiyetinin tayin ettiği bir komisyon tarafından hazırlanan seçim sistemi, Sancak’taki Türkler aleyhine sonuçlar verecek mahiyette olduğu için, Türk Hükümeti tarafından Cemiyet nezdinde protesto edilmiştir. Bunun üzerine Cemiyet Meclisi, Sancak’ta uygulanacak seçim sistemini görüşmüş ve Ocak 1938’de bu sistem Türkiye’yi tatmin edecek şekilde değiştirilmiştir.¹⁸⁵

Almanya’nın Mart 1938’de Avusturya’yı ilhakı, Fransa’nın Hatay meselesindeki politikasını da etkilemiştir. Berlin-Roma mihverinin ağırlığını gittikçe arttırmaya başladığı bir sırada, Fransa’nın Doğu Akdeniz de stratejik önemi olan

¹⁸³ Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları*, 537.

¹⁸⁴ Gürson, *a.g.e.*, 16.

¹⁸⁵ Gönlübol, *a.g.m.*, 131.

ve boğazların kuvvetli bir bekçisi olan Türkiye'ye ihtiyacı da artmıştır.¹⁸⁶ Avrupa'da tırmanan gerginliğe paralel olarak, Türkiye tarafından 3 Haziran'da bölgede sıkıyönetim ilan edilmiş ve sınıra otuz bin kişilik kuvvet yığılmıştır. Bu gelişmelerin neticesinde, Türk Ordusu'nun Hatay'ı ele geçirme haberleri ortaya atılmış ve Ermenilerin Fransızlara olan güvenleri sarsılmıştır.¹⁸⁷ Suriye'deki Ermenilerle Hatay'daki Ermeniler arasında da Hatay'ın geleceğinin nasıl şekilleneceği ve bu süreçte nasıl davranılması gerektiği hususunda görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Suriye'deki Ermeniler Hatay meselesinde Suriye'de yaşayan Ermenilerin huzur ve emniyeti gözetilerek Suriye'nin arzu ettiği istikamette tutum ve davranış içerisinde olunması gerektiği yönünde görüş ortaya konurken, Hatay'daki Ermeniler Hatay meselesinde kim galip gelirse onun yanında yer alınması gerektiği yönünde görüş benimsemiştir.¹⁸⁸

13–21 Haziran 1938 tarihleri arasında Fransa ve Türkiye arasında ikili görüşmeler başlamış, 3 Temmuz'da Türk-Fransız kurmaylar arasında genel anlaşma sağlanmış¹⁸⁹ ve 4 Temmuz'da Ankara'da iki ülke arasında yeni bir dostluk antlaşması imzalanmıştır. 1930 Antlaşması'nın yerine geçecek olan bu yeni antlaşma, Sancak'ın yeni statüsü ile Fransa, Türkiye ve Suriye'nin gelecekteki ilişkilerini belirlemiştir. Bütün bu gelişmeler Arap basınında büyük bir tepki ile karşılanmış ve Suriye-Fransa-Türkiye uzlaşmasının geçerliliğinin asla kabul edilmeyeceği bildirilmiştir.¹⁹⁰

Tarafların 4 Temmuz 1938'de Türkiye-Fransa Dostluk Antlaşması'nı imzalamalarıyla, Hatay'ın toprak bütünlüğünü garanti altına alan 1937 Antlaşmasını teyit etmeleri, Türk-Fransız ilişkilerinin yeni bir şekle bürünmesine neden olmuştur.¹⁹¹ Bu antlaşmanın daha sonra tarafların parlamentolarında onaylanmadığı için yürürlüğe girmemesi¹⁹² ve dolayısıyla herhangi bir

¹⁸⁶ Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)*, 358.

¹⁸⁷ ATASE, Kutu No: 7 Gömlek No: 153, Tarih: 15.06.1938, Türk ordusunun Hatay'ı ele geçirme haberleri üzerine Ermenilerin Fransızlar hakkındaki olumsuz düşünceleri.

¹⁸⁸ ATASE, Kutu No: 7 Gömlek No: 155, Tarih: 09.08.1938, Halep Ermeni Taşnak ileri gelenlerinin, Hatay meselesi yüzünden ikiye ayrılmaları.

¹⁸⁹ BCA, Hatay'la ilgili Türk-Fransız Kurmaylarının genel anlaşması, Tarih: 3/7/1938 Dosya: 402453 Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 224.510..9.

¹⁹⁰ Gürson, *a.g.e.*, 19.

¹⁹¹ BCA, Hatay Meselesi ile ilgili Türkiye ile Fransa hükümetleri arasındaki müşterek beyanname, Tarih: 4/7/1938 Dosya: 402457 Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 224.510..13.

¹⁹² Soysal, *Hatay Sorunu ve Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1936-1939)*, 96.

bağlayıcılığının olmamasına rağmen, Sancak sorununda olduğu gibi, uluslararası diğer olayların gelişmesinde ve seyrinde tarafların birbirine bakış açısını ve ortak çıkarlarına yön göstermesi açısından büyük katkılar sağlamıştır.¹⁹³

Türk-Fransız Antlaşmasının imzalanmasından sonra, yapılan seçmen sayımında daha önceki sayımlarda Türkler aleyhine yapılan çalışmalar bir nebze de olsa dengelenmiştir. Zira Haziran ayında yapılan seçmen sayımında, Türk yazılmak isteyen bazı köylüler Arap tedhişçiler ve Ermeni komitacılar tarafından baskı ve zorlamalarla karşılaşmış ve Türk yazılmaları engellenmiştir.¹⁹⁴ Seçim sürecinde Türklere karşı gerçekleştirilen saldırı olayları üzerine Sancak bölgesine askeri birlikler sevk edilerek huzurun temin edilmesi amaçlanmış ve seçimlerin hakkaniyet çerçevesinde gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir.¹⁹⁵ Ağustos ayında yapılan seçmen sayımında, Hatay'da; 35.847 Türk, 11.319 Alevi, 5.504 Ermeni, 1.845 Sünni Arap, 2.098 Rum-Ortodoks seçmen bulunduğu ortaya çıkmıştır. Türk topluluğu Sancak meclisinde 40 mebusluktan 22'sini, Aleviler 9'unu, Ermeniler 5'ini, Sünni Araplar 2'sini, Rum-Ortodokslar da 2'sini elde etmişlerdir.¹⁹⁶

2 Eylül 1938'de ilk defa toplanan mecliste; Türkçe yemin edilmiş, Abdülgazi Türkmen Meclis Başkanlığına, Tayfur Sökmen Devlet Başkanlığına getirilmiş, Abdurrahman Melek ise Sökmen tarafından başbakanlığa seçilmiştir. Meclis ilk toplantısında devletin adının, Sancak yerine Hatay olması hususunu kabul etmiştir.¹⁹⁷

Türk-Fransız Antlaşması'nın imzalanması sürecinde, Türkiye-Suriye sınırında Suriye tarafından Türkiye topraklarına yönelik çeşitli çete tecavüzleri ve kaçakçılık olayları cereyan etmiştir. Bunları engellemek için Türkiye tarafından

¹⁹³ BCA, Fransızlarla Hatay'la ilgili şimdiye kadar yapılan anlaşma özetleri, Tarih: 4/7/1938 Dosya: 402456 Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 224.510..12.

¹⁹⁴ BCA, Hatay'da bazı Türk köylerinin arasında bulunan Suriye ve diğer Rum Ortodoks köylülerinin Türk yazılmak istemeleri, buna karşılık seçim komisyonunun aleyhte çalışmaları, Tarih: 18/6/1938 Dosya: 402365 Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 223.508..13.

¹⁹⁵ ATASE, Kutu No: 9 Gömlek No: 21, Tarih: 09.05.1938, Hatay'daki seçim işleri nedeniyle Türklere yapılmakta olan saldırı olayları üzerine Sancak'taki asayişin sağlanması için bir takviyeli alayın gönderilmesi.

¹⁹⁶ Sökmen, *a.g.e.*, 14.

¹⁹⁷ Sökmen, *a.g.e.*, 108.

hududun daha kuvvetli tutulması için birlikler sınır bölgesine kaydırılmıştır.¹⁹⁸ Suriye'deki asayiş bozukluğunun Türkiye hudutlarına geçmesini önlemek için de Gümrük muhafaza birliklerince bölgeye kaydırılan askeri birlikler her türlü kanunsuzluktan haberdar edilmiştir.¹⁹⁹ Ayrıca konuyla ilgili olarak da 24 Ekim 1938 tarihinde Türkiye tarafından Fransa ve Suriye manda hükümetine nota verilmiş ve olayların son bulması için gerekli tedbirlerin alınması talep edilmiştir.²⁰⁰ Ancak sınır ihlalleri yalnızca çete tecavüzleri sınırlı kalmamış, Fransız uçakları tarafından da Türk hava sahası birçok defa ihlal edilmiştir.²⁰¹

Bu arada Avrupa'da, Almanya'nın Avusturya'yı işgalinden sonra 15 Mart 1939'da Çekoslovakya'yı işgal etmesi ile ortaya çıkan yeni durum çerçevesinde, 12 Mayıs 1939'da Türkiye-İngiltere ortak demeci yayımlanmış, Türkiye aynı bildirinin Fransa ile yapılması veya üçlü bir ittifak için Hatay'ın kendisine katılmasını şart koşmuştur.²⁰² Almanya'nın uluslararası güvenliği ciddi şekilde tehdit etmesi ve artık kaçınılmaz hale gelen bir savaş halinde, Türkiye'nin karşı blokta yer almasını önlemek amacıyla, Fransa'nın Türkiye'nin taleplerini kabul etmekten başka çaresi kalmamıştır. Zira bu süreçte Almanların Türkleri Fransızlara karşı Hatay konusunda düşmanlığa teşvik edici faaliyetleri ciddi boyutlara ulaşmıştır.²⁰³ İngiltere, Türkiye'nin Almanya yanında yer almasını istememiş ve Fransa'yı Hatay konusunda Türkiye lehine hareket etmesi için yönlendirmiştir.

Türk-Fransız ortak demecinin²⁰⁴ yayımlandığı 23 Haziran 1939'da, Türk Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile Fransa'nın Ankara Büyükelçisi Rene Massigli arasında "Türkiye ile Suriye Arasında Toprak Sorunlarının Kesin Çözümüne İlişkin

¹⁹⁸ ATASE, Kutu No: 8 Gömlek No: 98, Tarih: 01.06.1938, Kilis ve Cizre'ye kadar uzanan Suriye hududunun daha kuvvetli tutulması için verilen emirler.

¹⁹⁹ ATASE, Kutu No: 8 Gömlek No: 109, Tarih: 02.06.1938, Suriye'deki asayişsizliğin Türkiye hudutlarına geçmesini önlemek için alınan tedbirler.

²⁰⁰ BCA, Suriye sınırından topraklarımıza yapılan çete tecavüzleri ve kaçakçılık olayları üzerine Fransa İdaresi ile Suriye Manda Hükümeti'ne nota verildiği, Tarih: 24/10/1938 Dosya: 438710 Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 264.783..30.

²⁰¹ BCA, Suriye sınırında uçuş yapan Fransız uçaklarının hava sahamızı ihlal etmeleri, Tarih: 21/3/1939 Dosya: 4420 Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 51.332..2.

²⁰² Kurat, Y.T. (1975). Elli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası. *Belleten*, 39 (154), 267; Saray, *Sovyet Tehdidi Karşısında ...*, 60-61.

²⁰³ Yılmaz, M. (2007). Atatürk Dönemi Emniyet Genel Müdürlüğü Raporlarında Nazi Propagandası. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 10 (40), 703.

²⁰⁴ Soysal, (1982). 1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı. *Belleten*, 46 (182), 371.

Antlaşma" imzalanmış ve antlaşmaya göre Türkiye-Suriye sınırı, Hatay'ı Türkiye sınırlarına dâhil edecek şekilde düzenlenmiştir. Ayrıca bu toprakların Fransız askerleri tarafından en geç 23 Temmuz 1939'a kadar boşaltılması öngörülmüştür.²⁰⁵ Ancak ilerleyen süreçte sınırın tam olarak nereden geçeceğine dair Türk ve Fransız Sınır Komisyonları arasında çeşitli anlaşmazlıklar yaşanmış ve sınır bölgesinde yapılan incelemeler sonucunda karşılıklı anlaşılarak karar verilmiştir.²⁰⁶

12 Mayıs 1939 tarihli Türk-İngiliz Karşılıklı Yardım Bildirisi ile aynı hükümleri içeren Türk-Fransız Bildirisinin daha geç imzalanması, Hatay meselesinin kesin olarak çözülememiş olmasından kaynaklanmıştır. Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında üçlü bir ittifak için gerekli zemini hazırlayan bu bildirinin ardından 19 Ekim'de üç devlet arasında işbirliğini öngören bir antlaşma imzalanmıştır.²⁰⁷ Türkiye'nin İngiltere ve Fransa'yla ittifak yapması üzerine Almanya tepki olarak Ermeni Taşnak örgütü başta olmak üzere Ermenilerle temasa geçmek için girişimde bulunmuştur.²⁰⁸

Eylül 1938'de kurulan Hatay Devleti bir yıl kadar bağımsız kalmıştır. Bu süre içinde, Türkiye ile Hatay arasında çok sıkı işbirliği sağlanmıştır. Nihayet, 29 Haziran 1939'da son toplantısını yapan Hatay Meclisi oybirliği ile Anavatan'a katılmaya karar vermiş, 7 Temmuz 1939 tarih ve 3711 sayılı yasa ile de TBMM tarafından Hatay ili kurulmuştur. Bu gelişmeleri takiben, 24 Temmuz'dan sonra Fransız askerleri Hatay'dan çekilmiştir.²⁰⁹ Çekilen birlikler Halep ve Süveydiye'ye sevk edilmişlerdir.²¹⁰

Türkiye'nin Hatay konusunda izlemiş olduğu kararlı politika, bölgedeki etkinliğini, nüfuzunu ve saygınlığını da artırmıştır. Başta Atatürk olmak üzere Türk devlet adamları, İkinci Dünya Savaşı'nın öncesinde, Ortadoğu ve Balkanlar'daki

²⁰⁵ Pehlivanlı H., Sarıay, Y., Yıldırım, H. (2001). *Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939)*. Ankara: ASAM Yayınları, 133.

²⁰⁶ BCA, Hatay anlaşması gereği Türkiye-Suriye sınırı düzenlenmesi sırasında Türk ve Fransız Sınır Komisyonları arasındaki anlaşmazlığa neden olan unsurlar, Tarih: 6/4/1940 Dosya: 4185 Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 230.549..5.

²⁰⁷ Gönlübol, a.g.m., 133.

²⁰⁸ Yılmaz, M. Atatürk Dönemi Emniyet Genel Müdürlüğü Raporlarında Nazi Propagandası, 704.

²⁰⁹ Sökmen, a.g.e., 15.

²¹⁰ ATASE, Kutu No: 8 Gömlek No: 45 Tarih: 31.07.1939, Fransızların Hatay'ı tahliyesi.

güç dengesinde Türkiye'nin sahip olduğu jeopolitik değeri kullanarak, uluslararası konjonktürü iyi tartarak bir savaşa yol açmadan Hatay'ı elde etmeyi başarmışlardır.²¹¹

Bu arada İngiltere ve Fransa'nın İkinci Dünya Savaşı öncesinde başlayan Türkiye'nin karşı blokta yer almasını engellemek maksadıyla sergiledikleri Türkiye yanlısı tutum ve davranışlarının Suriye ve Lübnan üzerinde önemli etkileri olmuştur.²¹² Özellikle Fransa tarafından terk edildiklerini düşünen Suriye'deki Ermeniler İtalyanlarla çeşitli ilişkiler kurma yoluna gitmişlerdir.²¹³

Hatay Millet Meclisi'nin kendi iradesi ile Türkiye'ye katılma kararı vermesinin ardından Hatay Devleti'nin Türkiye'ye katılımı, uluslararası hukuk açısından dünyada hiçbir gücün ve tarafın itiraz edemeyeceği bir durum olarak değerlendirilmektedir. Suriye Meclis Başkanı, Hatay'ın Türkiye'ye katılımını Fransa Hükümeti ve Milletler Cemiyeti nezdinde protesto etmiş, Hatay'ın kendi ülkesinin ayrılmaz bir parçası olduğunu ve katılma kararını kabul etmeyeceğini belirtmiştir. Bu husus Suriye'deki diğer partiler tarafından da tepkiyle karşılanmış ve bazı partiler kongreler düzenleyerek protesto faaliyetlerinde bulunmuşlardır.²¹⁴ Ayrıca bunun 1921 Ankara, 1923 Lozan, 1926 Ankara Antlaşmalarına, 1930 ve 1937 sınır protokollerine aykırı olduğunu öne sürmüşlerdir.²¹⁵ Türkiye'nin diğer bir güney komşusu olan Irak da, Temmuz 1939 ayı sonlarına doğru, Hatay'ın Türkiye'ye katılımını kabul etmediğini Türk Dışişleri Bakanlığı'na bildirmiştir.²¹⁶ Ancak bu tepkiler fiili ve hukuki durumu değiştirmemiştir.

Hatay'ın Türkiye'ye katılması dolayısıyla Suriye ve Lübnan'da Türk düşmanlığı artmış, Türkiye aleyhinde propaganda faaliyetlerinde bulunmuş ve Türkiye'nin Suriye'ye karşı başka hamleler yapabileceği tedirginlikleri yaşanmaya

²¹¹ Pehlivanlı-Sarıncay-Yıldırım, *a.g.e.*, 141; Yalçın, *a.g.e.*, 403.

²¹² BCA, Türk-İngiliz Anlaşması ve Türk Fransız müzakerelerinin Suriye ve Lübnan'daki akisleri, Tarih: 26/6/1939 Dosya: 400-3370 Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 222.495..1.

²¹³ BCA, Suriye'deki Ermeni faaliyetleri ve bunların İtalyanlarla olan münasebetleri, Tarih: 18/4/1939 Dosya: 94 A284 Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 109.722..15.

²¹⁴ BCA, Türkiye-Fransa arasında Suriye Tahdidi Hudut Muahedesinin tadili ile Hatay'ın Anavatana İlhakı Anlaşmasının, Suriye partileri üzerindeki tesirleri, Tarih: 15/7/1939 Dosya: 402627 Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 225.515..22.

²¹⁵ Soysal, Hatay Sorunu ve Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1936-1939), 104.

²¹⁶ Koçak, C. (1986). *Türkiye 'de Milli Şef Dönemi*. C. 1-2, Ankara: İletişim Yayınları, 174.

başlamıştır.²¹⁷ Hatay'da ikamet etmekte olan bazı Ermeniler de Ermeni komitacıların ve ileriki dönemde kendilerinden faydalanmayı düşünen Fransızların kışkırtmalarıyla²¹⁸ Hatay'dan Suriye ve Lübnan'a göç etmişler ve göç ettikleri bölgelerde Türkiye Cumhuriyeti aleyhinde propaganda faaliyetlerine katılmışlardır.²¹⁹ Ermenilerin haricinde Rum, Alevi, Çerkez, Kürt ve Araplardan da Suriye'ye göç edenler olmuştur.²²⁰

Hatay'ın Türkiye'ye katılması üzerine, Ermeniler bir taraftan Fransızlara tepki gösterirken, diğer taraftan da Arap milletini Türkiye aleyhine kışkırtmışlardır.²²¹ Bununla beraber, Hatay'ın ilhakının Türkiye için bir tehlike olduğunu, Fransa'nın Türkiye'ye büyük bir oyun oynadığını propaganda etmek suretiyle kendi yandaşlarını teskine çalışmışlardır.²²² Hatay'ın Türkiye'ye katılımını, Suriye'nin yanında diğer Araplar da kabul etmemişlerdir. Suriye tarafından, Hatay konusunda Türkiye ile Fransa arasında yapılan antlaşmaların illegal olduğu ileri sürülmüştür. Suriye'ye göre; *"Fransa mandater olarak imzacı olabilirdi, ancak, Suriyeli yöneticilerin bu konuda ne rızası, ne de imzaları alınmıştı. Oysa 1926'da Musul Sorunu'nun çözümü sırasında Türkiye ile mandater İngiltere'nin yanında Iraklı (Arap) yöneticiler de imzacı taraf olmuştu."* Bu husus, Hatay'ın Türkiye'ye katılımını kabul etmek istemeyen Arap yöneticiler ve Arap tarihçiler tarafından sıkça öne sürülen bir gerekçe olmuştur.²²³

2.2. Hatay Sorununun İki Ülke İlişkilerine Etkisi

Türkiye ile Suriye arasında Hatay sorununun başlangıcı, Fransa tarafından Suriye'ye bağımsızlık verilmesini öngören 1936'daki Fransa ile Suriye arasında

²¹⁷ BCA, Suriye ve Lübnan'da Türk aleyhtarı propaganda ve faaliyetlerde bulunulduğu Tarih: 7/10/1939 Dosya: 438875 Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 265.788..21.

²¹⁸ ATASE, Kutu No: 8 Gömlek No: 54 Tarih: 08.05.1939, Fransızların Hatay'a dair, Ermenileri Türkiye aleyhinde kışkırttıkları.

²¹⁹ BCA, Hatay'dan göç eden Ermeniler ve göç sebepleri, Tarih: 1/8/1939 Dosya: 402631 Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 225.515..26. ATASE, Kutu No: 8 Gömlek No: 7, Tarih: 02.11.1938, Hatay'dan Ermeniler ve bazı Hıristiyanların göç etme sebepleri.

²²⁰ ATASE, Kutu No: 8 Gömlek No: 35 Tarih: 09.08.1939, Hatay'dan, Ermenilerden başka Rum, Alevi, Çerkes, Kürt ve Arapların Suriye'ye göç ettikleri.

²²¹ ATASE, Kutu No: 8 Gömlek No: 44 Tarih: 31.07.1939, Hatay'ın Anavatana katılmasının gerçekleşmesinden sonra, Ermenilerin Arapları Türkiye aleyhine kışkırttıkları.

²²² BCA, Hatay'ın anavatana ilhakı üzerine, Ermeni ve anti Türklerin, Arapları Türkler aleyhine kışkırttıkları diğer taraftan da Fransızlara kızmakta oldukları, Tarih: 31/7/1939 Dosya: 402630 Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 225.515..25.

²²³ Yavuz, C., a.g.e., 297.

imzalanan antlaşmadır.²²⁴ 1939 yılında Hatay'ın Türkiye'ye ilhakını kabullenemeyen Suriye, bu tarihten itibaren Hatay topraklarının Suriye'nin bir parçası olduğunu savunmuş²²⁵, özellikle ülkede Baas Partisinin iktidar olmasıyla birlikte, Hatay'ın alınması ulusal bir hedef olarak kabul edilmiştir. Suriye'nin, "Büyük Suriye" ideali kapsamında Lübnan, Ürdün ve Filistin topraklarının yanı sıra, Hatay'ın da Suriye'ye dâhil edilmesi gerektiğine dair iddiaları, Türkiye-Suriye ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen sebeplerin başında yer almıştır.²²⁶

Hatay'ı Suriye topraklarına dâhil etmeyi ulusal bir hedef olarak kabul eden ve bu doğrultuda politikalar yürüten Baas Partisi'nin, 1947'de yürürlüğe koyduğu parti tüzüğünde bu husus açıkça belirtilmiştir.²²⁷ Dolayısıyla Hatay sorunu, Baas Partisi'nin Suriye politikasında etkili olmaya başladığı 1950'li yılların ikinci yarısından itibaren iki ülke arasında ciddi bir sorun teşkil etmiştir.²²⁸ Baas Partisi bu politika doğrultusunda, okul kitapları ve haritalar bastırılmış, televizyon, radyo ve gazetelerde propaganda faaliyetleri yürütmüştür.²²⁹ 1963 yılında darbeyle iktidarı ele geçiren Baas Partisi 1966'da yapılan parti içi darbe ile Alevi kökenli liderlerin kontrolüne geçmiş, bu tarihten sonra Türkiye-Suriye ilişkilerinde Hatay Sorunu daha ciddi bir şekilde gündeme getirilmeye başlanmıştır.²³⁰ Baas Partisi, Hatay'da yaşayan Alevi kökenli Arapların desteklerini almak amacıyla propaganda ve örgütlenmeler yapmıştır.²³¹ Bu süreçte Hafız Esad'ın 1970'te gerçekleştirdiği darbe sonrası, Suriye yönetiminde Nusayri mezhebine mensup olanların ağırlıkta olduğu bir yapı oluşmuş ve bu husus nüfusunun önemli bir bölümü Alevi olan Hatay üzerinde Suriye'nin ilgisini fazlasıyla artırmıştır.²³²

Suriye'de Hatay'a karşı duyulan ilginin artması neticesinde, Suriye yönetimince, Hatay'da doğmuş olan Türk vatandaşlarına, Suriye'de bulunan üniversitelere her hangi bir sınava tabi tutulmadan giriş imkânı tanınmış ve burslu

²²⁴ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, 641.

²²⁵ Robins, P. (1991). *Turkey and the Middle East*. London: Pinter Publishers, 24; Türkiye Büyük Millet Meclisi (1986). *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 26, *Birleşim*: 82, 20 Mart 1986, Ankara: TBMM Basımevi, 430-431.

²²⁶ İbas, a.g.m., 59.

²²⁷ İbas, a.g.m., 59.

²²⁸ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, 641.

²²⁹ Balbay, M. (2006). *Suriye Raporu*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 78.

²³⁰ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, 641-642.

²³¹ Balbay, a.g.e., 77-78.

²³² Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu...*, 642. Türkiye Büyük Millet Meclisi (1985). *TBMM Tutanak Dergisi*, C. 14, *Birleşim*: 76, 21 Mart 1985, Ankara: TBMM Basımevi, 221-222.

olarak öğrenim görmeleri sağlanmıştır.²³³ Buna karşılık Türkiye tarafından Hatay'dan Suriye'ye tahsil için gönderilen Türk uyruklu çocukların gönderilmemeleri için tedbir alınmaya çalışılmıştır.²³⁴ Bu ve buna benzer birçok propaganda faaliyeti yürüterek "Büyük Suriye" idealiyle çalışmalarını sürdüren Suriye yönetimi, Hatay konusunda kendi halkının devamlı uyanık kalması için merkezi Şam'ın Hassa bölgesinde olan "İskenderun'u Kurtarma Cemiyeti"ni kurmuştur. Büyük Suriye ideali içerisinde yer alan Hatay konusundaki talepler, Suriye rejiminin sacayaklarından birisi olması sebebiyle sürekli olarak önemini muhafaza etmiştir. Suriye'nin Hatay'ı elde etmesi her ne kadar mümkün görülmesede, bu konudan hiçbir dönemde vazgeçilmemiştir. Suriye'de iktidarı elinde tutmak isteyenler açısından Hatay konusu bir iç politika malzemesi olarak değerlendirilmiştir.²³⁵ Suriye, Arap kamuoyuna yönelik olarak da yoğun bir propaganda faaliyeti yürütmüş ve bu konuda Arap ülkelerinin de psikolojik desteğini sağlamaya çalışmıştır.²³⁶

Ancak Türkiye'nin, Atatürk döneminde başlayıp sonrasında da devam eden kararlı tutumu ve bu bağlamda, Hatay'ın Türkiye'nin ayrılmaz bir parçası olduğunu ödünsüz olarak savunması Suriye'nin tahrik ve kışkırtmalarını boşa çıkarmıştır. Türkiye, her ortamda Suriye'nin iddialarının asılsız olduğunu büyük bir kararlılıkla dile getirmiştir.²³⁷

²³³ Balbay, *a.g.e.*, 78.

²³⁴ BCA, Tahsil için Hatay'dan Suriye'ye gönderilen Türk uyruklu çocukların gönderilmemeleri için tedbir alınmasının istenilmesi, Tarih: 24/11/1942 Sayı: Dosya: 13939 Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 142.17..17.

²³⁵ Yalçın, *a.g.e.*, 324; Pehlivanlı-Sarınay-Yıldırım, *a.g.e.*, 137.

²³⁶ Robins, *a.g.e.*, 40; Balbay, *a.g.e.*, 77-78.

²³⁷ İbas, *a.g.m.*, 59.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI / SOĞUK SAVAŞ KOŞULLARINDA TÜRKİYE – SURİYE İLİŞKİLERİ

3.1. Bağdat Paktı

3.1.1. Bağdat Paktı'nın Kuruluşu ve Türkiye'nin Rolü

Türkiye, NATO'ya girdikten sonra komünizmin yayılmasını önlemeyi temel hedef olarak kabul etmiştir. Bu nedenle kendisinin de içinde bulunduğu çeşitli bölgesel paktların kurulmasında önemli görevler üstlenmiştir.²³⁸ 1950-1952 yıllarında, Ortadoğu bölgesinde İngiltere öncülüğünde, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa ve Türkiye'nin verdiği destekle gündeme getirilen iki savunma teklifi, Ortadoğu ülkelerince kabul görmediği için başarısız olmuştur.²³⁹

Bağdat Paktı sürecinin, 1953 yılında başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Eisenhower'ın 1953 yılında Amerika Birleşik Devletleri başkanı seçilmesini müteakip, Dışişleri Bakanı John Foster Dulles 11–28 Mayıs 1953 tarihleri arasında Ortadoğu bölgesinde yer alan, Türkiye'nin de içinde bulunduğu on bir ülkeye ziyarette bulunmuştur. Dulles, Ortadoğu bölgesinde gerçekleştirdiği bu ziyaretlerden sonra, 1 Temmuz 1953 tarihinde Ulusal Güvenlik Konseyi'nde yaptığı konuşmada “kuzey seddi” düşüncesini dile getirmiştir. Bu set Sovyetler Birliği tehdidinin en üst düzeyde farkında olan ve muhtemel bir Sovyet saldırısında hedef olacak ülkeleri içine alan, Ortadoğu bölgesinin kuzeyindeki Türkiye, İran, Irak, Pakistan ve Suriye'yi kapsamaktaydı.²⁴⁰ Dulles Ortadoğu savunmasının bu devletlere dayandırılması gerektiği görüşünü savunmuştur. İngiltere de bu şekilde oluşturulacak bir savunma oluşumunun Irak'ta bulunan askeri üslerinin güvenliğini sağlayacağını ve Ortadoğu bölgesindeki mevcut etkinliğini sürdürmesine katkıda bulunacağını düşündüğü için bu görüşü desteklemiştir.²⁴¹ Ancak oluşturulması düşünülen savunma paktı bölge ülkelerine dışarıdan dayatılmamalı, içerden

²³⁸ BCA, Türkiye'nin ABD, Batılı ülkeler ile ittifakı ve NATO ile münasebetleri hakkında bir muhtıra, Tarih: 3/11/1956 Dosya: E4 Fon Kodu: 30..1.0.0 Yer No: 62.381..10.

²³⁹ Yeşilbursa, B.K. (2011). Bağdat Paktı (1955–1959). *Tarihin Peşinde*, (6), 86.

²⁴⁰ Ekincikli, *a.g.e.*, 241-242.

²⁴¹ Gürün, *a.g.e.*, 355.

oluşup biçimlenmeliydi. Zira Ortadoğu devletleri sömürgeci devletlere karşı Birinci Dünya Savaşı sürecinde ve akabinde edindikleri tecrübe nedeniyle kuşku duymaktaydılar. Dolayısıyla Batılı devletler böyle bir savunma sisteminin bir Ortadoğu devletinin liderliğinde kurulması gerektiğini anlamışlar ve bu liderlik rolünü de Türkiye'nin en iyi şekilde başaracağını düşünmüşlerdir.²⁴² Çünkü 1952 yılında NATO üyesi olan Türkiye, Batı savunma sistemi içerisindeki yegâne Ortadoğulu devletti ve Ortadoğu ile Batı savunma sistemini bir araya getirebilecek konumdaydı.²⁴³

Kurulması planlanan savunma sisteminin ilk adımları, ABD–Pakistan arasında yapılan 28 Aralık 1953 tarihli antlaşma ile Türkiye–Pakistan arasında yapılan 18 Şubat 1954 tarihli antlaşma olmuştur.²⁴⁴ Bu antlaşmaların sonrasında, ABD ve İngiltere'nin yönlendirmesiyle Türkiye ile Irak 24 Şubat 1955 tarihinde Bağdat Pakti'ni imzalamışlar ve bu Pakta 4 Nisan 1955'te İngiltere, 23 Eylül 1955'te Pakistan, 3 Kasım 1955'te de İran üye olmuşlardır.

Bağdat Pakti'nin kuruluş amacı; Ortadoğu'da güvenliğin sağlanmasının yanı sıra, bölgede komünizmin gelişmesini önlemek, bölge petrolünün güvenli ve düzenli bir şekilde batı ülkelerine akışını gerçekleştirmek, Sovyetlerin Akdeniz'de egemenlik kurmasını engellemek ve ABD ile arasında meydana gelebilecek direkt bir çatışma olasılığını ortadan kaldırmak, İsrail Devleti'nin varlığını ve gelişmesini sağlamaktır.²⁴⁵

Bağdat Pakti ile üye devletlerin birbirlerinin içişlerine karışmamaları, aralarındaki anlaşmazlıkları barışçıl yollarla çözmeleri, bu paktın bölgenin barış ve güvenliği ile ilgili herhangi bir devlete de açık olması ve üye devletlerin Dışişleri Bakanlarının katılımıyla oluşturulacak ortak bir komisyon kurulması kararlaştırılmıştır.²⁴⁶

²⁴² Armaoğlu, 20. *Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 525.

²⁴³ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 53.

²⁴⁴ Yeşilbursa, *a.g.m.*, 87–88.

²⁴⁵ Sander, O. (1979). *Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 126.

²⁴⁶ Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, 502-503.

Türkiye'nin öncülüğünde Ortadoğu bölgesindeki bütün devletleri çatısı altında toplamak amacıyla kurulmuş olan Bağdat Paktı, Mısır ve Suriye'nin Pakta girmeme konusundaki kararlılıkları nedeniyle bu amacına ulaşamamıştır. Mısır'da darbeyle hükümeti ele geçiren Cemal Abdül Nasır yaptığı bir açıklamada, Batılı devletleri emperyalist olarak nitelendirmiş²⁴⁷, Türkiye'nin de İsrail Devletini tanımakla büyük bir hata yaptığını belirtmiştir. Zira Mısır Cumhurbaşkanı Nasır'a göre; *"İsrail Devleti, Arap dünyasının bağrına saplanmış bir hançerdi..."*.²⁴⁸ Arap kamuoyunun Türkiye'ye karşı güvensizlik duymasının en önemli nedenlerinden birisi de bu olmuştur. Yine aynı nedenle, Başbakan Adnan Menderes'in Ocak 1955'de gerçekleştirdiği Şam ve Beyrut ziyaretleri sırasında protesto gösterileri yapılmış; Menderes'in, Kahire'yi ziyaret etme isteği ise kabul edilmemiştir.²⁴⁹ 30 Ocak 1955 tarihinde Kahire'de düzenlenen Bağdat Paktı'na katılma konusunun ele alındığı konferansta da Mısır, Suudi Arabistan ve Suriye Pakta katılmayı kesin olarak reddetmişlerdir.²⁵⁰

Bağdat Paktı, Ortadoğu'daki ülkeleri tek bir çatı altında toplamayı başaramadığı gibi bu ülkeleri üç farklı gruba ayırmıştır. Birinci grup ülkeler, Pakta üye olan Türkiye, Irak, İran ve Pakistan; ikinci grup ülkeler, Pakta şiddetle karşı olan Mısır, Suriye, Suudi Arabistan ve Yemen; üçüncü grup ülkeler ise her iki gruba da dahil olmayan Ürdün ve Lübnan'dır.²⁵¹

Bağdat Paktı'nın bütün bölge ülkelerini içine alamamasında Sovyetler Birliği'nin önemli etkisi olmuştur. Bu pakt, Türk-Sovyet ilişkilerinin gelişmesini de olumsuz yönde etkilemiştir. Zira Sovyetler Birliği lideri Nikita Kruşçev bu pakt hakkında yaptığı bir açıklamada; *"Bağdat Paktı'nın Türk-Sovyet ilişkilerine gölge düşürdüğünü..."* belirtmiştir.²⁵²

Bağdat Paktı, 1958 yılı Temmuz ayında Irak'ta gerçekleştirilen askeri darbeden sonra ülkede yaşanan karışıklık ve akabinde Mart 1959'da Irak'ın

²⁴⁷ *Halkçı*, 2 Aralık 1954.

²⁴⁸ Dikerdem, M. (1990). *Orta Doğu'da Devrim Yılları*. İstanbul: Cem Yayınevi, 114.

²⁴⁹ *Zafer*, 17 Ocak 1955.

²⁵⁰ *Zafer*, 31 Ocak 1955.

²⁵¹ Armaoğlu, 20. *Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 251.

²⁵² Gönübol M. vd, (1974). **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)**. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 229.

Pakt'tan ayrılmasıyla birlikte ortadan kalkmıştır. Irak'ın Pakt'ta yer alan tek Arap ülkesi olması ve diğer Arap ülkelerinin dâhil edilememesi Pakt'ın ömrünün kısa sürmesindeki en önemli etken olmuştur. Bir diğer etken de Mısır'ın ve Yahudi lobisinin tepkisinden çekinen ABD'nin Pakta üye olmamasıdır.²⁵³ Son olarak, Nasır'ın Pakt'a şiddetle karşı çıkması da bir başka etken olmuştur.

Bağdat Paktı incelenirken üzerinde durulması gereken hususların başında, Türkiye'nin bu Pakta kendi inisiyatifiyle öncülük edip etmediğidir. Türkiye'nin Pakt'a öncülük etmesinin hatta üye olmasının temel gerekçesi ekonomik beklentiler içerisinde oluşudur. Zira Türkiye'nin böylesi bir adımı İngiltere ve ABD'nin talep ve isteği üzerine attığı söylenebilir. Türkiye Bağdat Paktı'ndan her hangi bir çıkar elde edemediği gibi, olumsuz bir takım sonuçlarla karşılaşmıştır. Türkiye, Pakta üye olmakla Irak dışındaki neredeyse tüm Arap ülkelerini karşısına almıştır. Zaten İsrail'i tanıdığı 1949 yılından itibaren Arap ülkeleri ile gergin olan ilişkiler daha da kötüye gitmiştir. Ayrıca ekonomik açıdan Batılı ülkelere beklenen destek elde edilememiştir. Böyle bir Pakta üye olmanın, hatta öncülük etmenin doğal bir sonucu olarak Sovyetler Birliği'nin ciddi tepkisiyle karşılaşmıştır.

Ortadoğu'da Sovyet yayılcılığına karşı ortak bir güvenlik örgütü kurulması düşüncesini hayata geçirebilmek amacıyla, 1955 yılı başlarında Başbakan Adnan Menderes Irak, Lübnan ve Suriye'yi kapsayan bir dizi resmi ziyarette bulunmuştur. Menderes ilk olarak Irak'a gitmiş, iki ülke liderleri arasında 7 Ocak 1955 günü başlayan görüşmeler olumlu sonuçlanmış ve taraflar ülkelere karşı yapılacak olan tecavüzlere birlikte karşı koyma kararına varmışlardır.²⁵⁴ Ardından öteki devletleri de antlaşmaya taraf yapabilmek amacıyla 14-15 Ocak'ta Suriye'yi ziyaret etmiştir.²⁵⁵ Ancak Menderes, Suriye yönetimince samimi bir şekilde karşılanırken, sokaklarda bu ziyaret aleyhinde gösteriler yapılmıştır. Bu

²⁵³ Türkmen, İ. (2014). Türkiye Cumhuriyeti'nin Ortadoğu Politikası. A. Sandıklı ve E. Kaya (Editörler). *Ortadoğu'da Değişim ve Türkiye*, İstanbul: Bilgesam Yayınları, 18.

²⁵⁴ Bağcı, H. (1990). *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*. Ankara: İmge Yayınları, 64; *Cumhuriyet*, 13 Ocak 1955.

²⁵⁵ Fırat, M., Kürkcüoğlu, Ö. (2008). 1945-1960 Arap Devletleriyle İlişkiler. B. Oran (Editör). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar*, C. 1, İstanbul: İletişim Yayınları, 623.

tepkilere rağmen Menderes, Şam'da yapılan görüşmelerde Suriye'den Türkiye'nin Irak'la imzalayacağı Pakta katılmasını istemiştir.²⁵⁶

Menderes Suriye'den sonra, Pakt için temaslarda bulunmak üzere Lübnan'a geçmiş ve burada çok iyi karşılanmıştır. Ancak Lübnan hükümeti her ne kadar Pakt konusuna nispeten ilgi göstermiş olsa da, Arap dünyasındaki genel tepkiden çekinerek kesin bir tutum ortaya koymamıştır. Suriye ve Lübnan'ın Pakt'a karşı sergilemiş oldukları tutum, bu devletlerin çeşitli nedenlerle Batı'yla işbirliğine yatkın olmadıklarının işareti olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Batı'ya yakın bir yönetimin hüküm sürdüğü Lübnan'ın bile Pakt'a katılmakta tereddüt etmesi, kurulacak Pakt'ın başarılı olabileceği konusunda kuşkuvarın doğmasına neden olmuştur.²⁵⁷

Bölgenin etkin devletlerinden biri olan Mısır ise, Türkiye ile Irak arasında imzalanan antlaşmaya sert tepki göstermiş, bu antlaşmanın Arap Birliği'ne büyük bir darbe indireceğini iddia etmiştir. Mısır'ın Pakt'a karşı sergilemiş olduğu olumsuz tutum Türkiye'yi rahatsız ederken Sovyetler Birliği tarafından olumlu karşılanmıştır.²⁵⁸

Mısır'ın Pakt konusundaki olumsuz tavrının nedeni, bu Pakt'ın önderliğini İngiltere ve ABD'nin desteği ile üstlenmiş olan Türkiye'nin İsrail'le olan yakın ilişkisidir.²⁵⁹ ABD'nin Paktı destekleme nedenleri, doğrudan bir Sovyet-Amerikan çatışmasına varacak sürtüşmelerden kaçınmak ve Ortadoğu ülkeleri ile NATO'ya karşı bir Sovyet silahlı saldırısını caydırmak, Sovyetler Birliği'nin Akdeniz'e egemen bir duruma gelmesini önlemek, petrol başta olmak üzere bölge kaynaklarının Batı'ya akış yollarını güvence altına almak ve Sovyetler Birliği'ni Ortadoğu petrolerinden uzaklaştırmak, İsrail'in varlığını korumak ve güvenliğini sağlamak, NATO'nun güney kanadının gücünü artırmak ve devam ettirmek olarak sıralanabilir.²⁶⁰

²⁵⁶ *Cumhuriyet*, 14-15 Ocak 1955.

²⁵⁷ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 61.

²⁵⁸ *Cumhuriyet*, 22 Ocak 1955.

²⁵⁹ Bağcı, *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*, 67.

²⁶⁰ Güngör, H. (1981). Ortadoğu'da Genel Stratejik Durum Değerlendirmesi ve Bölgedeki Krizlerin Türkiye'nin Milli Güvenliğine Etkileri. *Stratejik Etütler Bülteni*, 15 (76), 61-78

Irak, İran ve Pakistan Bağdat Paktı'nı Ortadoğu'da kurulmuş olan bir savunma sisteminden ziyade, Amerika Birleşik Devletleri'nden ekonomik destek alabilecekleri bir araç olarak görmüşlerdir. Türkiye de bu Pakt'ın oluşturulmasında sergileyeceği liderlik rolünün, ABD'den aldığı ekonomik ve askeri yardımı artıracığını düşünmüştür. Nitekim Pakt'ın kurulmasından hemen sonra Türk-Amerikan askeri görüşmeleri başlamıştır.²⁶¹

İngiltere'nin Pakt'a girmesi Mısır ve Suriye'nin elini güçlendirmiş, Bağdat Paktı'nın İngiltere'nin Ortadoğu'daki sömürgeci politikalarının yeni bir eseri olduğu iddiasını ileri sürmelerine olanak yaratmıştır. Bağdat Paktı'nın imzalanmasının ardından Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan kendi aralarında bir antlaşma yaparak askeri, siyasal ve ekonomik yapılarını ortak politikalarla güçlendirmeyi hedeflemişlerdir.²⁶² Bu antlaşma Türk hükümetince memnuniyetsizlikle karşılanmış, Menderes Mısır'ın Arap ülkelerini tehdit ettiğini ve üzerlerinde baskı kurduğunu iddia etmiş ve Mısır'ın bu düşmanca tavırları yüzünden Suriye'nin antlaşmaya katılmadığını belirtmiştir. Ayrıca Mısır ve Suriye tarafından Pakt'a karşı gösterilen tepkinin artması durumunda, Türkiye-Suriye ilişkilerinin sıkıntıya gireceğini de söylemiştir.²⁶³ Menderes'in sert açıklamaları karşısında Suriye Başbakanı Sari El Asali; Suriye tarafından Türkiye ve Irak'a karşı bir düşmanlık beslenmediğini belirterek, *"Suriye'nin yürüttüğü politikaların kendi selamet ve mukadderatını, bu arada düşman İsrail'e karşı hudut ve istiklalini korumak için olduğunu "* beyan etmiştir.²⁶⁴

Suriye Dışişleri Bakanı da Mısır ve Suriye'nin imzaladıkları antlaşmanın ana hedefinin İsrail saldırganlığına karşı tedbir almak olduğunu söylemiş, Türkiye ile Irak'ın hedef alınmasının söz konusu olmadığını, ayrıca Türkiye ile iyi ilişkiler kurmayı amaçladıklarını belirtmiştir.²⁶⁵ Buna karşılık Menderes, Suriye yönetiminin mevcut politikasında ısrar etmesi halinde bu ülkeyle ilişkilerin koparılmasını düşünebileceğini ifade etmiştir.²⁶⁶ Türkiye'nin bu tutumu Arap dünyasında tepkiyle karşılanmıştır. ABD, Türkiye'nin Suriye'ye karşı uyguladığı bu katı politikanın

²⁶¹ Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964)*, 131.

²⁶² Fırat-Kürkçüoğlu. 1945-1960 Arap Devletleriyle İlişkiler, 625.

²⁶³ *Cumhuriyet*, 8 Mart 1955.

²⁶⁴ *Cumhuriyet*, 7 Mart 1955.

²⁶⁵ *Cumhuriyet*, 11 Mart 1955.

²⁶⁶ Ekincikli, *a.g.e.*, 251.

Arapları Bağdat Pakti'ndan uzaklaştıracağı uyarısında bulunmuş, Türkiye de bundan sonra diplomatik temaslarda daha ılımlı bir tarz ortaya koymuştur.²⁶⁷

Bağdat Pakti, 14 Temmuz 1958'de Irak'ta yaşanan ihtilalden sonra, Irak'ın 24 Mart 1959 tarihinde Pakt'tan ayrılması üzerine yeni bir yapılanmaya gitmek zorunda kalmıştır. Bu amaçla, Pakt'tan geriye kalan ülkeler tarafından 21 Ağustos 1959 tarihinde Ankara merkezli CENTO (Central Treaty Organization) adlı örgüt kurulmuştur.²⁶⁸ Bu örgüt genelde ekonomik, kültürel ve teknik işbirliği çerçevesinde faaliyet göstermiştir.²⁶⁹

3.1.2. Bağdat Pakti'nin İki Ülke İlişkilerine Etkisi

Ortadoğu ülkelerini ortak bir teşkilât içinde birleştirmek ve Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'ya sızmasını engellemek amacıyla kurulan Bağdat Pakti, beklenenin aksine bölgede ayrışmalara neden olmuştur. Arap dünyasının Batılı ülkelere, özellikle İngiltere'ye karşı duyduğu derin güvensizlik, bu paktın yeni bir sömürgecilik aracı olarak görülmesine neden olmuş, bu nedenle başta Mısır ve Suriye olmak üzere Arap ülkelerinin büyük bölümü Pakt'a karşı tepki göstermişlerdir.²⁷⁰ Ancak bu dönemde Türkiye'yi yönetenler bu durumu kavrayamamışlar, Bağdat Pakti'na karşı gösterilen tepkinin, Nasır'ın Arap dünyasına lider olma arzusundan ve Arap dünyasında yaşanmakta olan iç çekişmelerden kaynaklandığını düşünmüşlerdir.

Türkiye'yi yönetenlerin Ortadoğu'da mevcut olan güvenlik sıkıntılarını ve uluslararası ilişkileri yanlış yorumlamaları ve ekonomik destek elde edebilmek amacıyla Batılı ülkeler tarafından ortaya atılan projelere sürekli olarak sıcak yaklaşımları Türkiye'ye fazlasıyla zarar vermiştir. Zira NATO'ya üye olmakla güvenlik endişesini büyük ölçüde ortadan kaldıran Türkiye'ye, Bağdat Pakti'nin güvenlik açısından çok da fazla bir getirisi olmuyordu. Ayrıca uzun yıllar boyunca bölge ülkelerine karşı sömürgeci bir politika izleyen İngiltere ile böyle bir oluşuma öncülük etmek başta Mısır ve Suriye olmak üzere birçok Arap devletinin Türkiye'ye

²⁶⁷ Fırat-Kürkçüoğlu, 1945-1960 Arap Devletleriyle İlişkiler, 625.

²⁶⁸ Albayrak, M. (2004). *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*. Ankara: Phoenix Yayınevi, 477.

²⁶⁹ Armaoğlu, 20. *Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 528.

²⁷⁰ Yeşilbursa, a.g.m., 89.

karşı cephe almasına neden olmuştur.²⁷¹ Türk hükümetlerinin Ortadoğu'ya ilişkin hususlarda sürekli Batılı ülkeler ile aynı tarafta bulunması ve onların güdümünde hareket etmesi Arap ülkelerince Türkiye'nin Batı'nın Ortadoğu'daki emperyalist emellerine hizmet eden bir devlet olarak görülmesine neden olmuştur.²⁷² Kısacası Araplar, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri öncülüğünde kurulmuş olan Bağdat Pakti'nin esas hedefinin, bölgede bu ülkelerin etkinliğinin sürdürülmesi olduğunu düşünmüşlerdir. Bu düşüncenin bir sonucu olarak, Türkiye'nin bu ülkelerle olan ilişkileri 1955'ten itibaren daha da gerginleşmiştir.²⁷³

Sonuç olarak Sovyet yayılmasına karşı Ortadoğu'nun savunmasını kolaylaştıracağı düşünülen Pakt amacına ulaşamamıştır. ABD ve İngiltere'nin desteğiyle Ortadoğu'nun liderliğine soyunan Türkiye'nin bu rolü üstlenmesini sağlayamadığı gibi, güvenlik açısından da Türkiye'ye bir katkı sağlayamamıştır. Üstelik başta Mısır ve Suriye olmak üzere, Türkiye'nin bir çok Arap devleti ile olan ilişkilerinin daha da gerginleşmesine yol açmıştır.²⁷⁴ Bağdat Pakti Arap dünyasının ikiye bölünmesine neden olarak Arap devletleri arasındaki gerginliğin en üst düzeye ulaşmasına neden olmuştur.²⁷⁵

3.2. 1957 BUNALIMI

3.2.1. Bunalımın Nedenleri

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Suriye'nin bağımsızlığını kazandığı 1946 yılından itibaren, Türkiye ile Suriye arasında dostane ilişkilerin kurulması amacıyla cemiyetler kurulmuş ve bu hususta çeşitli girişimlerde bulunulmuş olsa da başarılı olunamamıştır.²⁷⁶ 1950'li yılların ortalarına gelindiğinde iki ülke arasındaki ilişkiler 1930'larda ortaya çıkan Hatay sorununun etkisiyle mesafeli bir biçimde seyretmiştir. Özellikle 25 Şubat 1954 tarihinde yaşanan darbenin ardından

²⁷¹ Ülman, H. (1968). Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 23 (3), 272.

²⁷² Kirişçi, K., Çarkoğlu, A., Eder, M. (1998). *Türkiye ve Ortadoğu'da Bölgesel İşbirliği*, İstanbul: TESEV Yayınları, 180.

²⁷³ Ülman, H. (1958). Ortadoğu Buhranı. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 13 (4), 256.

²⁷⁴ Fırat-Kürkçüoğlu. 1945-1960 Arap Devletleriyle İlişkiler, 626-627.

²⁷⁵ Mansfield, a.g.e., 47.

²⁷⁶ BCA, Türk-Suriye ilişkilerinin geliştirilmesi amacıyla kurulan El Şark Cemiyeti'nin ve başkanı Said Haydar Bey'in faaliyetleri, Tarih: 28/9/1946 Dosya: 4381043 Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 265.792..38.

Suriye’de sosyalist ideolojiyi benimseyen Baas Partisi’nin etkinliğinin artmaya başlamasıyla birlikte ilişkiler daha da sorunlu bir döneme girmiştir.²⁷⁷

Suriye, Sovyetler Birliği tehdidine karşı kurulmuş ve Türkiye’nin de üyesi olduğu Bağdat Pakti’na üye olmayı kabul etmemiş ve Mısır’ın liderliğini yaptığı farklı bir oluşum içerisinde yer almıştır. 1955 yılından sonra Suriye’de güç kazanan Arap milliyetçiliği Batılı ülkeler tarafından endişeyle karşılanmıştır. 1956’da yaşanan Süveyş bunalımı Suriye ve Mısır’ın yakınlaşmasına neden olmuş, Arap ülkelerinde Batı aleyhtarlığını artırmış ve sol ideolojinin güç kazanmasına yol açmıştır. Dolayısıyla Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkiler Süveyş bunalımı neticesinde daha da kötüleşmiştir.²⁷⁸ Bunalım sürecinde Suriye Mısır’ı desteklemiş, Sovyetler Birliği ile de ilişkilerini geliştirmiş ve bu devletten silah yardımı almıştır.²⁷⁹ Bu süreç, Batılı devletlerle işbirliği ve ittifak içerisinde olan Türkiye ile Batı aleyhtarı Suriye arasında yaşanacak yeni bir krizin yolunu açmıştır.

Süveyş bunalımı sonrası ABD, Bağdat Pakti’na üye devletlerle yakınlaşırken, Sovyetler Birliği bölgede Batılı devletlerin etkin olmasını istemeyen Arap devletleriyle ilişkilerini ilerletmeye çalışmıştır.²⁸⁰ Süveyş bunalımından sonra Türkiye bölgede daha etkin ve müdahaleci bir rol üstlenmiş ve Ortadoğu’daki Sovyet yayılmasına karşı mücadelesini sadece Bağdat Pakti’na olan desteğiyle değil, Sovyetlerin üstünlüğü ele geçireceği düşünülen hemen her alanda sürdürmüştür. Türkiye’nin bu tutumu Sovyet yanlısı olan Suriye ile arasındaki huzursuzlukların artmasına yol açmış ve 1957’de patlak veren Suriye Krizi ile dünya kamuoyuna yansımıştır.²⁸¹

3.2.2. Bunalımın Gelişimi ve Uluslararası Tepkiler

1957 yılı başlarından itibaren yaşanan gelişmeler, Suriye’nin Sovyetler Birliği’nin güdümünde ilerleyeceğinin habercisi olmuştur.²⁸² Bu gelişmelerin

²⁷⁷ Sever, A. (1997). *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye (1945-1958)*. İstanbul: Boyut kitapları, 181.

²⁷⁸ Metli, E. (2000). *Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi Gelişimi ve İki Ülkenin Milli Menfaatleri*, Ankara, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Yayınları, 37.

²⁷⁹ Sander, O. (2011). *Siyasi Tarih (1918-1994)*. Ankara: İmge Kitabevi, 277.

²⁸⁰ Fırat-Kürkçüoğlu. 1945-1960 Arap Devletleriyle İlişkiler, 629-630.

²⁸¹ Sever, a.g.e., 181.

²⁸² BCA, Suriye’de meydana gelen olaylarla ilgili istihbarat raporu, Tarih: 23/3/1957 Dosya: E5 Fon Kodu: 30..1.0.0 Yer No: 68.428..10.

liderliğini, 1956 yılında bir heyetle Sovyetler Birliğine giden Suriye Savunma Bakanı Halit el-Azm yapmıştır.²⁸³ 6 Ağustos 1957 tarihinde Sovyetler Birliği ile Suriye arasında "Teknik ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması" imzalandığı açıklanmıştır. Bu antlaşmaya göre; Sovyetler Birliği, Suriye'ye 500 milyon dolara yakın ekonomik ve askeri yardımda bulunacaktı. Bu yardımla Lazkiye'de yeni bir liman kurulacak, ülke genelinde karayolları, demiryolları ve havaalanları yapılacak, sulama ve enerji projeleri üretilecekti. Bunların yanı sıra Suriye ordusuna silah ve teçhizat desteği sağlanacaktı.²⁸⁴ Bu antlaşmadan çok kısa bir süre sonra 13 Ağustos 1957'de Suriye hükümeti, birkaç ABD'li diplomatı Suriye'nin meşru hükümetini devirmeye çalışarak suçlayarak sınır dışı etmiştir. ABD de, Suriye'nin Washington Büyükelçisi ve İkinci Sekreteri'ni "istenmeyen kişi" ilan etmek suretiyle misillemede bulunmuştur.²⁸⁵

Bu gelişmeler, Suriye'nin komşuları Türkiye, Irak, Ürdün, İsrail ve Lübnan'da büyük endişeye yol açmış ve bu ülkelerde Suriye'nin bir Sovyet uydusu haline geldiği düşüncesi hâkim olmuştur.²⁸⁶ Suriye ile Sovyetler Birliği'nin bu yakınlaşması, Sovyetler Birliğinin Ortadoğu'da aktif hale gelmesini sağlamış, Türkiye'yi Batı dünyasına daha da yakınlaştırmıştır. Bölgedeki gelişmeler hakkında ABD Başkanı Eisenhower, Suriye'nin radikal Arap milliyetçiliği ve Nasır yandaşlığı dışında tümüyle komünist olmasının karşıt bir eylem gerektirebileceği değerlendirmesinde bulunarak, Suriye'deki gelişmelere yönelik ABD'nin ilk tepkisini ortaya koymuştur.²⁸⁷ Bu açıklama bölgede yaşanan gelişmelerin, Suriye ve Türkiye gerginliğinden ziyade, dönemin iki süper gücü ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki güç gösterisinin bir tezahürü olduğunu ortaya koymaktadır.

Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da özellikle de Suriye üzerinde etkinlik kurma çalışmaları üzerine, Türkiye Arap ülkelerinden Suudi Arabistan, Ürdün ve Lübnan'la ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir.²⁸⁸ Bu kapsamda, Irak Kralı Faysal ve Ürdün Kralı Hüseyin, Türk yetkililerle görüşmelerde bulunmak üzere Ağustos

²⁸³ İbas, *a.g.m.*, 63.

²⁸⁴ BCA, Suriye'nin Ruslar tarafından bir üs haline getirilmekte olduğuna dair gönderilen şifreler, Tarih: 10/11/1956 Dosya: İ Fon Kodu: 30..1.0.0 Yer No: 111.701..7.

²⁸⁵ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 507.

²⁸⁶ BCA, Suriye ve Sovyetler Birliği arasındaki münasebetlerle ilgili olarak dış basında çıkan haberler, Tarih: 1/11/1957 Sayı: Dosya: E5 Fon Kodu: 30..1.0.0 Yer No: 68.432..1.

²⁸⁷ Sever, *a.g.e.*, 185.

²⁸⁸ Yavuz, C., *a.g.e.*, 340.

ayının son haftasında İstanbul'a gelmişler, görüşmelere ABD Dışişleri Bakanı Loy Henderson da katılmıştır.²⁸⁹ Menderes bu görüşmede; "*Suriye'nin maalesef bir Sovyet uydusu olduğunu görüyoruz. Belki bu tehlikeli ve talihsiz durumla ilgili bir şeyler yapmak için bize çok az zaman kalmıştır. Suriye'nin tam ve tipik bir Sovyet uydusu olması için geriye kalan formaliteler de kısa zamanda tamamlanacaktır.*" diyerek Suriye'deki olaylar konusunda endişelerini dile getirmiştir.²⁹⁰ Henderson'un görüşmelere katılması birçok Arap ülkesinde ve Sovyetler Birliği'nde tepki oluşturmuştur. Özellikle Mısır, ABD'nin Suriye rejimini yıkmak üzere, komşu ülkeleri bu ülke aleyhine kışkırttığını öne sürmüştür.²⁹¹ Yapılan görüşmeler sonrasında, Washington'a dönen Henderson "*Suriye'nin uluslararası komünizmin kurbanı olması ve bölgenin bağımsızlığını ve bütünlüğünü daha fazla tehdit edecek bir üs haline gelmesiyle ilgili olarak bölge ülkelerinde derin bir endişenin hâkim olduğunu*" belirtmiştir.²⁹²

ABD Başkanı Eisenhower ise Başbakan Menderes'e gönderdiği bir mesajda, Suriye'nin her hangi bir saldırısına karşın Türkiye, Irak ve Ürdün'ün bu ülkeye karşı askeri bir harekât yapmak durumunda kalması söz konusu olduğunda, ABD'nin bu ülkelere silah yardımıyla bulunacağını bildirmiştir. Ayrıca ABD Batı Avrupa'daki hava kuvvetlerinden bir kısmını Adana'ya gönderdiği gibi, 6'ncı Filo'yu da Doğu Akdeniz'e gelmek üzere harekete geçirmiştir.²⁹³ ABD'nin yaşanan gerginlikte ağırlığını Türkiye tarafına koyması, Sovyetler Birliği'ni bütün ağırlığıyla Suriye tarafında yer alması sonucunu doğurmuştur. Sovyet Başbakanı Bulganin, Türkiye'nin Suriye sınırına yaptığı kuvvet yığınağı ile ABD'nin Türkiye'ye yaptığı silah sevkiyatından Sovyetler Birliği'nin duyduğu endişeyi belirtmiş ve Suriye'ye karşı girişilecek askeri bir harekâtın mahalli çapta kalmayacağı yani bir dünya savaşına yol açabileceği tehdidinde bulunmuştur.²⁹⁴

Karşılıklı yapılan açıklamalar sonrasında ABD 10 Eylül 1957'de Türk hükümetine gönderdiği mesajda, Eisenhower Doktrini çerçevesinde Suriye'ye askeri harekât yapmayacağını ve Türkiye'nin de Arap savunma hareketini

²⁸⁹ Bağcı, *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*, 114.

²⁹⁰ Sever, *a.g.e.*, 185.

²⁹¹ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 104.

²⁹² Erciyes, *a.g.e.*, s.46.

²⁹³ İbas, *a.g.m.*, s.64.

²⁹⁴ İbas, *a.g.m.*, s. 65.

güçlendirmenin dışında bir harekâtâ girişmemesi gerektiğini bildirmiştir.²⁹⁵ Ancak Sovyet destekli bir Suriye saldırısıyla Türkiye'nin toprak bütünlüğü ve bağımsızlığının tehdit edilmesi durumunda, NATO'nun yükümlülüklerini yerine getireceği garantisini verilmiştir. ABD'nin Suriye'ye karşı harekete geçmeye niyetinin olmadığına anlaşılmasına rağmen Türkiye, Eylül 1957'de, iki piyade tümeni ve zırhlı tümene eşdeğer 33.000 kişiden oluşan bir motorize birliğini Suriye sınırına yerleştirmiştir. 10 Ekim 1957 tarihinde de bir zırhlı tugayı bölgeye sevk etmiştir.²⁹⁶

Türkiye'nin bu hareketinin savaş hazırlığından ziyade, gözdağı vermeye yönelik olduğu değerlendirilmektedir. Türkiye'nin bu hareketine karşılık Suriye, Türkiye'ye verdiği bir nota ile Türk hükümetini; sınıra asker yığmak ve sınırda olay yaratmakla suçlamıştır. Türkiye ise verdiği cevapta; "*askeri düzenlemelerin doğal güvenlik önlemleri olduğunu ve Suriye'nin bu konudaki yorumunun Türkiye'nin egemenlik haklarına yönelik ve kabul edilemeyecek bir müdahale olduğunu*" belirtmiştir.²⁹⁷ Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri Kruşçev ise, bir ABD gazetesine vermiş olduğu demeçte; savaşın patlak vermesi durumunda Sovyetler Birliği'nin bölgeye yakın olduğunu ABD'nin silahlar ateş almaya başlayınca düşünmek için pek vaktinin kalmayacağını belirterek, Türkiye üzerindeki Sovyet baskısını tüm dünya kamuoyuna ilan etmekten kaçınmamıştır. Buna karşılık, ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından, her ne kadar arada mesafe olsa da ABD'nin, bir müttefiki ve dostu olan Türkiye'ye karşı NATO içinde yüklenmiş olduğu yükümlülükleri yerine getireceği ifade edilmiştir.²⁹⁸

Türkiye Suriye arasındaki gerginlik 8 Ekim'de bazı sınır olaylarının yaşanmasına neden olmuştur.²⁹⁹ Bunun üzerine Suriye Türkiye'ye yeni bir nota vermiş ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne de şikâyetinde bulunmuştur.³⁰⁰ Suriye bu şikâyetinde sınırlarının Türkiye tarafından ihlâl edildiğini iddia etmiş ve bu konunun Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda gündeme alınmasını talep etmiştir. Suriye'nin gönderdiği notada Türk uçaklarının sınır ihlali yaparak Suriye

²⁹⁵ Fırat – Kürkçüoğlu. 1945-1960 Arap Devletleriyle İlişkiler, 630-631.

²⁹⁶ Sever, *a.g.e.*, 190-191.

²⁹⁷ Yavuz, C., *a.g.e.*, 341.

²⁹⁸ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 509; Ekincikli, *a.g.e.*, 259.

²⁹⁹ *Akşam*, 9 Ekim 1957.

³⁰⁰ Gönlübol vd, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, 193.

toprakları üzerinde uçtuğu iddia edilmiştir. Türkiye bunun üzerine bir nota ile bu iddiaları reddetmiştir.³⁰¹

Yaşanan bu anlaşmazlıklarda Suudi Arabistan Kralı Suud'un arabuluculuk yapma arzusu, Türkiye tarafından kabul edilmiş, ancak Suriye tarafından kabul görmemiştir. Suriye, Kral Suud'u Suriye'yi diğer ülkeler gözünde kötü göstermeye çalışmakla suçlamıştır. Yaşanan tartışmalar esnasında, Sovyet Dışişleri Bakanı Türkiye'ye karşı son derece sert bir dil kullanmış, Türk hükümeti ise sert tutumunu değiştirerek, daha ılımlı bir yaklaşım sergilemiştir. Türk Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Selim Sarper, Suriye'nin Ankara Büyükelçisi ile birçok defa görüşerek, büyükelçiyi Türk hükümetinin sorunun çözümünü arzu ettiğine inandırmaya çalışmıştır. İki ülke arasındaki krizin sona ermesini isteyen bir grup Suriyeli de Türkiye Başbakanına bir mektup göndermişler, yaşanan krizden tüm İslam âleminin zarar gördüğünü dile getirmişler ve bu krizin bir an önce son bulmasını arzu ettiklerini bildirmişlerdir.³⁰² Türkiye ile Suriye arasındaki bunalım, Suriye hükümetinin Birleşmiş Milletler'e yapmış olduğu şikâyeti 1957 Kasım ayı sonunda geri çekmesiyle sona ermiştir.³⁰³ 14 Eylül 1957'de Suriye ile Mısır'ın imza ettikleri antlaşmayla, 1 Şubat 1958'den itibaren Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) adı ile bir birlik kurmaya karar vermeleri de, Türkiye-Suriye bunalımının sona ermesinde rol oynayan bir başka sebep olmuştur.³⁰⁴ Aslında iki ülkenin yalnızca kendi çıkarlarının çatışmasından kaynaklanan bir mesele olmayan bu ve benzeri gerilimler, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra iki blok arasında başlayan ve sonradan gittikçe büyüyen güç mücadelesinin Ortadoğu'da ortaya çıkan bir görüntüsünden başka bir şey değildi.

3.2.3. Bunalımın İki Ülke İlişkilerine Etkisi

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Doğu ve Batı blokları arasında başlayan ve yıllar geçtikçe daha da büyüyen nüfuz ve güç çekişmesinin Ortadoğu'daki bir tezahürü olan Suriye krizi, 1955 yılından itibaren Sovyetler Birliği'ne her geçen gün daha da yakınlaşan Suriye'ye karşı Türkiye'nin tutumunun ne kadar sertleştiğini

³⁰¹ *Cumhuriyet*, 9 Ekim 1957.

³⁰² BCA, Suriyeli bir grubun ülkeleri ile Türkiye arasındaki gerginliğin bitirilmesi için gönderdikleri mektup, Tarih: 28/10/1957 Dosya: A4 Fon Kodu: 30..1.0.0 Yer No: 7.36..35.

³⁰³ Bağcı, *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*, 94–95.

³⁰⁴ Erciyes, *a.g.e.*, 66.

göstermektedir. Sovyetler Birliği kendi nüfuzunu Ortadoğu'ya yaymak için Suriye'yi kullanmak istemiş; fakat komünizmin bu bölgeye girmesini istemeyen Batılılar Sovyetler Birliği'nin Suriye'ye yerleşmesine engel olmak istemişlerdir. Suriye'de bir komünist düzen kurulması durumunda Türkiye, kuzeyde Sovyetler Birliği, batıda Bulgaristan ve güneyde de Suriye tarafından (komünizmle yönetilen devletler) kuşatılmış ve kendi güvenliğini tehdit altında gören bir konumda olacaktı. Bu bakımdan Batılı ülkelerle ittifak içerisinde olan Türkiye, Suriye'de yaşananları ülkenin iç gelişmesinden ziyade, Sovyetler Birliği'nin kendisini hedef aldığı bir gelişme olarak değerlendirmiştir.³⁰⁵

Suriye bunalımıyla ABD Ortadoğu'ya doğrudan doğruya girmiş ve bu durum Türkiye tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.³⁰⁶ Türkiye bundan sonra Ortadoğu'da komünist tehlikesini sürekli gündemde tutmaya çalışmış ve 1960'lı yıllara gelinceye kadar yapılan bütün NATO toplantılarında bu konuyu dile getirmiş ve daha sıkı önlemlerin alınmasını talep etmiştir.

Türkiye-Suriye bunalımının ortaya çıkmasında, Türkiye'nin o dönemki iç politikasının da oldukça etkili olduğu söylenebilir. Zira 1957'de Türkiye'de yapılacak olan seçimlere Demokrat Parti, önemli ekonomik sorunlar ve sürekli ivme kazanan demokrasi tartışmalarıyla girecekti. Suriye bunalımı halkın dikkatinin iç politikadan uzaklaşarak dış politika sorunlarına kaymasına neden olacaktı.³⁰⁷

Bunalım kısa vadede Türkiye'nin, Sovyetler Birliği karşısında ABD'den beklediği desteği elde etmesi bakımından yararlı olmuşsa da, ilerleyen süreçte Türkiye'nin aleyhine sonuçların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ayrıca Sovyetler Birliği ile ABD arasında gerginlik yaratarak Ortadoğu bölgesindeki istikrarsızlığı artırmıştır. Bu bunalım sonucunda, Türkiye ile iyi ilişkiler içerisinde olan Irak ve Ürdün dahi Demokrat Parti iktidarının bir Arap ülkesini hedef alan uygulamalarından endişe duymuşlardır. Türkiye'nin bunalımdaki tavrı, Arapların Osmanlı egemenliği altındaki geçmişlerini hatırlamalarına neden olmuştur. Sonuçta Suriye'de Batı düşmanlığı yumuşamamış bilakis iyice güçlenmiş, Türkiye ile Arap Ortadoğusu arasındaki ilişkiler de kötüye gitmiştir.

³⁰⁵ Gönübol vd, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, 293-294.

³⁰⁶ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 118-119.

³⁰⁷ Fırat-Kürkçüoğlu. 1945-1960 Arap Devletleriyle İlişkiler, 632.

İsrail-Filistin meselesi, Bağdat Paktı, Süveyş bunalımı ve ardından Suriye bunalımı Arapların tehdit algısında önemli değişimlere neden olmuş, Mısır önderliğinde Batılı ülkelere ve bunların Ortadoğu'daki müttefiklerine karşı olan blok gittikçe güç kazanmıştır. Bununla birlikte Araplar Sovyetler Birliği ile yakın ilişki içerisine girmiş ve farklı alanlarda işbirliği yapmışlardır.

Suriye bunalımı sonrasında ABD Ortadoğu'daki Sovyet yayılmacılığına yönelik yürüttüğü politikaların başarıya ulaşamadığını görmüş, Türkiye de Arap ülkelerine baskı yapmanın ilişkilerin iyileşmesine katkıda bulunmadığını anlamıştır. Sovyetler Birliği, ABD ile Türkiye tarafından bir Arap ülkesi olan Suriye'ye karşı gerçekleştirilecek olası müdahaleyi engellemiş ülke gibi görünmüş ve Arap dünyasının büyük ölçüde sempatisini kazanmış ve bölgedeki etkinliğini artırmıştır.

3.3. ARAP – İSRAİL SAVAŞLARI

3.3.1. 1948,1956, 1967 ve 1973 Savaşları

Arap devletleriyle İsrail arasında yaşanan savaşların temel sebebi Filistin sorunudur. 1917 yılında, Balfour Deklarasyonu ile Filistin'de bir Yahudi devleti kurulacağına dair İngilizler tarafından Yahudilere vaat edilmiştir.³⁰⁸ 29 Kasım 1947'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda alınan, Filistin topraklarının üçe bölünerek bir Yahudi, bir Arap devleti ve uluslararası gözetim altında bulunacak olan Kudüs kentinin kurulmasını öngören kararlar İsrail Devleti'nin kurulması hususunda önemli bir adım atılmıştır.³⁰⁹ Nitekim Mayıs 1948'de Birleşmiş Milletler'den de aldığı destekle, manda yönetimi boyunca sistemli bir şekilde örgütlenen ve Filistin'e göç ederek burada toprak satın alan Yahudiler İsrail Devleti'ni kurmuşlardır.³¹⁰

Almanların İkinci Dünya Savaşı'nda Yahudilere karşı uygulamış olduğu soykırım, dünya kamuoyunun genelinde Yahudilere yönelik bir acıma ve sempati duygusu yaratmış ve 1917 yılında verilen söz yaşama geçirilmiştir. İsrail'in kurulması, bölgeyi günümüze kadar devam edecek bir savaş ortamına sokmuş,

³⁰⁸ Fromkin, D. (1994). *Barişa Son Veren Barış*, (Çev. M. Harmancı). İstanbul: Sabah Kitapları, 443.

³⁰⁹ Lewis, *Ortadoğu*, 454.

³¹⁰ Mansfield, *a.g.e.*, 24

bununla birlikte büyük sıkıntılara ve acılara neden olan süreci başlatmıştır. Arap toprakları üzerinde, Batı emperyalizminin uzantısı olarak değerlendirdikleri bir Yahudi devletinin kurulmasını kabullenemeyen Arap devletlerinin İsrail'e saldırması ile başlayan Arap-İsrail savaşı günümüzde halen devam etmektedir.³¹¹

İsrail Devleti'nin kurulmasıyla birlikte yirmi beş yıllık süre zarfında, Arap devletleri ile İsrail arasında dört savaş meydana gelmiştir. Birinci Arap-İsrail Savaşı 17 gün, ikincisi 8 gün, üçüncüsü 6 gün ve dördüncüsü 20 günde sonuçlanmıştır. Bu savaşların tümü İsrail'in üstünlüğüyle sonuçlanmış ve İsrail'in varlığını daha da güçlendirmiştir. Filistin halkı ise, katliamlara, göçlere ve her alanda mahrumiyetlere maruz kalmıştır.

1948 yılında yaşanan Birinci Arap-İsrail Savaşı'nın asıl nedeni, Arap ülkelerinin Filistin topraklarında kurulan İsrail Devleti'ni kabul etmemeleri ve buna karşı ortak bir tepki vermeleridir. Önce küçük çaplı bir takım çatışmalarla başlayan savaş, gittikçe büyüyerek bölgedeki tüm Arap devletlerinin katılımıyla devam etmiştir. Bu savaşın sonunda İsrail, daha önceki topraklarını üçte bir oranında büyütmüş, Filistin'in geri kalan toprakları Mısır ve Ürdün arasında paylaşılmış, yaklaşık bir milyon Filistinli yurtlarından edilmiş ve İsrail Devleti'nin kuruluşu tescillenmiştir.³¹²

İkinci Arap-İsrail Savaşı olarak tarihe geçen 1956 Süveyş Savaşı'nın aslında Arap-İsrail meselesi ile doğrudan bağlantısı yoktur. Savaş, Arap İsrail çatışmasının temelini oluşturan Filistin meselesinden ziyade Arap dünyasının liderliğine soyunan Mısır lideri Nasır'ın, Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi sonucu kanalın İngiltere ve Fransa tarafından işgal edilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Nasır'ı düşürme konusunda Batılı ülkelerle işbirliği yapan İsrail'in de dâhil olmasıyla İngiliz-Fransız müdahalesi Arap-İsrail Savaşı'na dönüşmüştür. Savaşın sonunda her ne kadar Nasır askeri açıdan yenilgiye uğrasa da, Arap dünyasındaki konumunun güçlenmiş olması nedeniyle siyasi açıdan zafer kazanmıştır.³¹³

³¹¹ Kaymaz, Emperyalizmin 'Kürt' Kartı, 167-168.

³¹² Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *a.g.e.*, 10.

³¹³ Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)*, 115.

Bu savaşta, Sovyetler Birliği'nin Macaristan'ı işgal etmekle meşgul olmasından yararlanılarak sonuca gidilmek istenmiş, ancak bu sorunun üstesinden gelen Sovyetler Birliği'nin mütecavizler karşısında yer almış olması, ABD'nin de aynı yönde tavır takınması ile harekât 7 Kasım 1956'da sona ermiş ve 15 Kasım 1956'da bölgeye Birleşmiş Milletler gücü gönderilmiştir. Birleşmiş Milletler gücü İngiliz ve Fransız'ların boşalttığı bölgelere ve Sina Yarımadası'na yerleşmiş, Mısır ile İsrail arasında 1949 tarihli ateşkes hattı yeniden kurulmuştur.

1956 Süveyş bunalımından sonra da bölgede son bulmayan gergin ortam, yaklaşık 10 yıllık bir sürenin ardından, 1967 yılında İsrail ile bütün Arap dünyasını karşı karşıya getiren yeni bir savaşın yaşanmasına neden olmuştur. 1967 yılının Mayıs ayında Suriye ile İsrail arasında iyice gerginleşen ortam, Mısır'ın İsrail'in Suriye'ye karşı saldırıya geçeceği düşüncesine kapılmasına neden olmuştur. Dolayısıyla Mısır 16 Mayıs 1967 günü ülke genelinde olağanüstü hal ilan etmiş ve savaşa hazır olduğu yönünde açıklama yapmıştır. Sonrasında Suriye ve Ürdün de savaş hazırlıklarının tamamlandığını bildirmişlerdir. 19 Mayıs 1967 günü Birleşmiş Milletler Barış Gücü Mısır'dan çekilmiş, iki gün sonra da İsrail seferberlik ilan etmiştir. 23 Mayıs'ta Mısır, Tiran Boğazı'nı İsrail gemilerine kapatmış, İsrail tarafından bu bir saldırı hareketi olarak nitelendirilmiştir.³¹⁴

Yaşanan bu gelişmeler 4 Haziran 1967'de İsrail'in saldırısıyla başlayan ve 10 Haziran'da Suriye ve Mısır'ın hezimetıyla sonuçlanan üçüncü Arap-İsrail Savaşı'nın nedeni olmuştur.³¹⁵ Savaş sonrasında İsrail, Sina Yarımadası, Gazze, Şeria toprakları, Kudüs'ün Ürdün egemenliğindeki kesimi ve Suriye'nin Golan tepelerini alarak önceki topraklarının yaklaşık dört katı kadar alanı ele geçirmiştir.³¹⁶

Arap ülkeleri, 1967 yılındaki Arap-İsrail savaşı neticesinde kaybettikleri toprakları geri almak amacıyla, İsrail'de "Yom Kippur" adı verilen dinsel bayramın kutlandığı 6 Ekim 1973 tarihinde İsrail'e karşı saldırıya geçmişlerdir.³¹⁷ Saldırı neticesinde 1967 savaşından önceki sınırlara kadar ulaşmış olmalarına rağmen bu

³¹⁴ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 143.

³¹⁵ Süer – Atmaca, *a.g.e.*, 43-44.

³¹⁶ Kocaoğlu, M. (1995). *Uluslararası İlişkiler Işığında Ortadoğu*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, 146.

³¹⁷ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *a.g.e.*, 33.

başarılarını sürdürememişlerdir. İsrail savaşta üstünlüğü ele geçirmiştir. Taraflara Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nce 22 Ekim günü ateşkes çağrısında bulunulmuş, İsrail'den 1967'de işgal ettiği topraklardan geri çekilmesi istenmiştir. Mısır'ın 23 Ekim günü çatışmaları yeniden alevlendirmesi, ABD ve Sovyetler Birliği'ni karşı karşıya getirmiş ve 25 Ekim 1973'de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi taraflar arasına Birleşmiş Milletler güçlerinin konuşlanmasına dair karar almıştır. Böylece Dördüncü Arap-İsrail Savaşı barış sağlanamadan son bulmuştur.³¹⁸

1973 Arap-İsrail Savaşı, Arap petrol ambargosunu gündeme getirerek Batılı devletlerin ekonomik açıdan sıkıntıya girmelerine neden olmuş ve petrolün uluslararası alanda ne denli etkili bir silah olduğunu ortaya koymuştur.

3.3.2. Arap – İsrail Savaşlarında Türkiye'nin Tutumu ve İlişkilere Etkisi

Arap ülkeleri Türkiye'nin İsrail'i tanımasına tepki göstermişler, Türkiye bu tepkilere karşılık İsrail'i diğer Avrupalı ülkelerle birlikte tanıdığını belirtmiştir. Filistin'in bölünmesi hususunda alınan Birleşmiş Milletler kararını kabul etmeyen ve Arap devletlerini destekleyerek onların yanında yer alan bir devlet olan Türkiye'nin, bu tutumunu çok kısa bir sürede değiştirmiş olması Suriye ve diğer Arap ülkeleri nezdinde daima aşılması güç bir engel olarak karşısına çıkmıştır.³¹⁹ Türkiye'nin tutumundaki bu değişimin temelinde, Sovyet tehdidi nedeniyle düştüğü güvenlik endişesi ve bu endişeyi ortadan kaldırmak için Batılı devletlerin desteğini almak istemesinin bulunduğu kabul edilebilir.

Arap ülkeleri ile İsrail arasında savaşa neden olan 1956 yılındaki Süveyş bunalımı neticesinde; Türkiye, İngiltere ve Fransa'nın Mısır'a yaptığı saldırıyı uluslararası hukukun ihlâli olarak değerlendirmenin yanı sıra, olayların yaşanmasında Mısır'ı sorumlu tutmuştur. Türkiye, bu olay sonucunda Sovyetler

³¹⁸ Armaoğlu, 20. *Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 719-721.

³¹⁹ Bıyıklı, M. (2012). Türkiye'nin İttifak Politikası ve Katıldığı Uluslararası Güvenlik İttifakları (1928-1938). *Yeni Fikir Dergisi*, 4 (9), 162.

Birliği'nin kazançlı çıktığını ve Ortadoğu ülkelerinin kendi güvenliklerini sağlayabilmeleri için Bağdat Paktı'na katılmaları gerektiğini savunmuştur.³²⁰

Süveyş konusunu görüşmek üzere İngiltere'nin daveti üzerine, Londra'da toplanan konferansa Türkiye de katılmış, Süveyş Kanalı'nı Kullananlar Birliği'nin kurulmasını teklif eden ABD, İngiltere ve Fransa'nın yanında yer alarak Birliğe ilk katılan ülkelerden biri olmuştur.³²¹ Türkiye'nin bu tavrı Mısır tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Kanalı Kullananlar Birliği'nin oluşturulmasına karşı çıkan Mısır Devlet Başkanı Nasır tarafından Türkiye bu tavrı nedeniyle Batı emperyalizminin polisi olmakla suçlanmıştır.³²² Sonuç olarak, Süveyş bunalımı, Türkiye'yi Ortadoğu'daki Batı aleyhtarı güçlerle bir kere daha karşı karşıya getirmiş ve Arap ülkeleriyle arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemiştir.

Arap ülkeleri ile İsrail arasında yaşanmış üçüncü savaş olan ve Altı Gün Savaşları olarak da adlandırılan 1967 Arap-İsrail Savaşı Türkiye tarafından da Suriye-İsrail ihtilafı ekseninde yakından ve dikkatle takip edilmiştir.³²³ Türkiye bölgede sağlanacak güvenliğin Arap ülkeleri ve İsrail için olduğu kadar Türkiye için de son derece önemli olduğunun bilincinde olarak savaşı sonlandıracak gayretleri desteklediğini belirtmiştir. Konu Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda görüşülürken İsrail'in işgal ettiği topraklardan geri çekilmesi hususunda görüş bildirmiş ve bu hususta İsrail'e baskı yapılmasını talep etmiştir.³²⁴ Türkiye bu tutumu ile uluslararası düzeyde Arap ülkelerini desteklediğini ortaya koymuştur.

1967 yılında Türkiye'deki siyasi konjonktür incelendiğinde Batılı emperyalist güçlere karşı ülke genelinde bir tepkinin olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Arap-İsrail Savaşı da emperyalist güçlerle sömürülen ülkeler arasında geçen bir savaş olarak görüldüğünden kamuoyunun da baskısıyla Türkiye bu savaşta Suriye ve Arapları desteklemiştir. Türkiye bu desteğini kendi sınırları içerisinde konuşlu bulunan askeri üslerin ABD tarafından İsrail'e yardım amaçlı kullanılmasına izin vermeyerek açıkça ortaya koymuştur.³²⁵ Ayrıca Birleşmiş Milletler tarafından icra

³²⁰ Fırat-Kürkçüoğlu, 1945-1960 Arap Devletleriyle İlişkiler, 628-629.

³²¹ *Ayin Tarihi*, 27 Eylül 1956.

³²² Bağcı, H. (2001). *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*. Ankara: ODTÜ Yayınları, 80.

³²³ Gönübol vd, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, 535.

³²⁴ Sönmezoğlu, F. (2004). *Türk Dış Politikasının Analizi*. İstanbul: Der Yayınları, 685.

³²⁵ *Milliyet*, 30 Mayıs 1967.

edilen toplantılarda, mevcut ülke sınırlarının bir savaş neticesinde yeniden şekillendirilmesini arzu etmediğini belirtmiş, işgal edilmiş olan Arap topraklarının bir an önce boşaltılmasını talep etmiştir. Bunların yanı sıra Filistin'in devlet kurma hakkının da tanınması yönündeki girişimleri de desteklemiştir.³²⁶ Türkiye'nin Ortadoğu'ya dönük olarak benimsediği bu yeni dış politika anlayışının sebebi, bölgede Mısır ve Suriye'nin ardından Irak'ın da Batı karşıtı bir tutum içerisine girmiş olması ve bu nedenle yaşamış olduğu yalnızlıktan kurtulma düşüncesidir.³²⁷ Ayrıca 1964 yılında Kıbrıs konusunda ABD ile yaşanan anlaşmazlık ve Sovyetler Birliği ile yakın ilişkilerin kurulabileceğinin deklere edilmiş olması da Türkiye'nin Arap ülkeleriyle ilişkileri için uygun bir ortam hazırlamıştır.³²⁸

1967 Arap-İsrail Savaşı esnasında ortaya koyduğu hem diplomatik girişimler hem de insani yardımlar sayesinde Arap ülkelerinin beğenisini kazanan Türkiye, Arap Ortadoğu'suna yönelik dış politika anlayışını 1973 Arap-İsrail Savaşı'nda da devam ettirmiştir.

3.4. LÜBNAN BUNALIMI

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransız mandası altında kurulan, 1943 yılında da bağımsızlığını kazanan Lübnan, birçok bakımdan Ortadoğu bölgesinde istisnayı oluşturur. Lübnan'ın en önemli özelliklerinden biri dini kimliklere dayalı bir siyasi yapı üzerine kurulmuş olmasıdır.³²⁹ Bu çerçevede Lübnan anayasası 18 mezhebi resmi olarak tanımış, bu mezheplerin Fransız mandası döneminde 1932 yılında yapılan nüfus sayımına dayanarak genel nüfusa oranları saptanmış ve bütün siyasi sistem bu oranlara göre mezhepler arasında bölünerek oluşturulmuştur.³³⁰ Devletin bütün organları ve bürokrasi bu prensibe göre düzenlenmiştir. Siyasi sistemin mezhepsel olarak tanımlanması ekonomik ve

³²⁶ Bal, İ. (2002). Türk Dış Politikası (1960-1980). *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 105.

³²⁷ Bölükbaşı, S. (2001). Türkiye ve İsrail: Mesafeli Yakınlıktan Stratejik Ortaklığa. Ş.H. Çalış, İ. Dağı ve R. Gözen (Editörler). *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi, Kimlik, Demokrasi, Güvenlik*. İstanbul: Liberte Yayınları, 248.

³²⁸ Kürkçüoğlu, a.g.e., 139.

³²⁹ Mackey, S. (1991). *Lebanon Death of a Nation*. New York: Anchor Books, 273.

³³⁰ Haddad, S. (2002). The Relevance of Political Trust in Postwar Lebanon. *Citizenship Studies*, 6 (2), 203.

kültürel alanlarda da yansımalarını bulmuştur.³³¹ Yerel ve bölgesel, mezhepçi ve dinci, aşiretçi ve etnik farklı gruplar ile zaman zaman da aynı grup içerisindeki farklı fraksiyonlar arasında gerçekleşen en yıkıcı ve uzun süren mücadelelerin yaşandığı ülkelerden birisi de Lübnan olmuştur.³³² Lübnan, Doğu Akdeniz'deki konumu ve İsrail-Suriye arasındaki tampon bölge olma özelliği ile hem bölge ülkelerinin hem de küresel güçlerin ilgi odağı olmuştur. Bu nedenle Lübnan'ın siyasi yapısının müdahaleye açık oluşunu da kullanarak, birçok devlet ve örgüt Lübnan'da etkin olabilmıştır.

1975'de başlayan iç savaş da aslında bu iç ve dış dinamiklerin bir araya gelmesiyle patlamıştır. İçeride yeni demografik gerçeklere ve gelişen siyasi dinamiklere cevap veremeyen siyasi sistem, Ürdün'den 1970 yılında silah zoruyla çıkarılan Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) de Lübnan sahnesinde önemli bir aktör olarak ortaya çıkmasıyla tamamen çökmüştür. Temelde statükocu güçlerle statükoyu değiştirmek isteyen güçler arasında gerçekleşen ve 1975-1990 yılları arasında süren iç savaşa, bölge ülkeleri ve bölge dışı aktörler de müdahil olmuşlardır. Bu ülkeler savaşta farklı grupları destekleyerek, zaman zaman da müttefiklerini değiştirerek, aslında Lübnan üzerinden birbirleriyle stratejik hesaplaşmalara girmişlerdir.³³³

Suudi Arabistan'ın himayesinde 22 Ekim 1989 tarihinde yapılan ve siyasi reform, iç savaşın sona ermesi, Lübnan ve Suriye arasında yakın ilişkilerin kurulması ile Suriye'nin Lübnan'dan tamamen çekilmesine ilişkin konuları kapsayan Taif Antlaşması, 1990 Ağustos ayında Lübnan parlamentosunda yasalaşmıştır.

Taif Antlaşması'yla birlikte iç savaşa son verilmiş, Hıristiyanların hâkim olduğu siyasi sistemde Müslüman çoğunluğa daha fazla söz hakkı tanınmış, Hıristiyan ve Müslümanların parlamentodaki oranı daha önce 6/5 iken, bu oran Müslüman ve Hıristiyanlar eşit sayıda sandalyeye sahip olacak şekilde değiştirilmiştir. Geleneksel olarak cumhurbaşkanınının Maruni, başbakanınının Sünni

³³¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Harris, W. (1997). *Faces of Lebanon: Sects, Wars, and Global Extensions*,. Princeton: Markus Wiener,.

³³² Lewis, *Ortadoğu*, 450.

³³³ Altunışık, *a.g.e.*, 5.

ve meclis başkanının Şii olduğu sistemde cumhurbaşkanının yetkilerinin önemli bir kısmı kabineye verilmiştir. 1976'dan beri Lübnan'da olan Suriye askerlerinin geri çekilmesi istenmiştir. Suriye, Beyrut ve diğer büyük şehirlerdeki askerlerini Bekaa vadisine yerleştirerek ülkenin büyük bölümünden iki yıl içinde geri çekilecek ve tam geri çekilme için bir takvim oluşturulacaktı. Bütün Lübnanlı milislerin altı ay içinde dağıtılması öngörülmüştü. Taif Antlaşması Lübnan hükümetinin Güney Lübnan'da yeniden hâkimiyet kazanma niyetini de ortaya koymuştur.³³⁴ Ancak Taif Antlaşması, iç savaşı durdurmuş olsa da tam olarak uygulanmamasından dolayı çatışmaların devam etmesini engelleyememiştir. Sonuçta Lübnan'daki siyasi düzen dini kimliklere dayalı, özellikle Şiileri dışlayan ve büyük sosyo-ekonomik eşitsizliklere dayanan yapısını sürdürmüş, dış aktörlerin Lübnan içindeki etkileri farklı şekillerde devam etmiştir.

Suriye, Körfez Savaşı sırasında uyguladığı politikalar sayesinde, Lübnan üzerindeki etkinliğini artırmış ve iki ülke arasında 1991 yılı Mayıs ayında imzalanan "Dostluk, İşbirliği ve Koordinasyon Antlaşması" ile bu etkinlik resmîyet kazanmıştır. Suriye'nin Lübnan üzerindeki etkinliği İsrail'e ve Arap ülkelerine karşı konumunu da güçlendirmiştir. Suriye bu etkinliğini yaklaşık otuz bin kadar askeri kuvveti ve istihbarat gücü ile sağlamıştır. Bu süreçte Lübnan'ın her kesiminden Suriye ile ittifak içinde olan gruplar ve kişiler olsa da, Lübnan'ı oluşturan toplumların büyük bir kısmı Suriye'nin varlığından ve Taif anayasasından memnun olmamışlardır. Maruniler Lübnan'da başat rollerini kaybetmekten, kendi aralarında bölünen Şiiler halen büyük ölçüde dışlanmaktan, Sünniler artan Şii etkisinden, Dürziler özerk konumlarını kaybetmekten şikayetçi olmuşlardır.³³⁵

2000'li yıllar Lübnan'da önemli değişikliklerin yaşandığı bir dönem olmuştur. 23 Mayıs 2000 tarihinde İsrail, Hizbullah direnişi karşısında, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 425 sayılı kararı uyarınca, Güney Lübnan'dan çekilmiştir.³³⁶ Ortadoğu Barış Süreci'nin devam ettirilmesi maksadıyla, 26 Mart 2000 tarihinde Cenevre'de gerçekleştirilen Clinton-Esad görüşmesinden olumlu bir sonuç

³³⁴ Köse, T. (2006). *Lübnan Raporu, Lübnan'da İstikrar Arayışları*. Ankara: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Yayınları, 58; Taif Anlaşmasının siyasi sisteme getirdiği değişiklikler için bkz. Norton, A.R (1991). Lebanon After Taif: Is the Civil War Over?. *Middle East Journal*, 45 (3), 457-473.

³³⁵ Altunışık, a.g.e., 7.

³³⁶ *Milliyet*, 24 Mayıs 2000; *Hürriyet*, 24 Mayıs 2000.

alınmamıştır.³³⁷ Barış sürecinin tıkanmış olması, sonrasında ABD ve İsrail'de yeni iktidara gelen yönetimlerin Suriye ile barışa yönelik farklı tutumları ve bu kritik dönemde Hafız Esad'ın ölümü Suriye'nin konumunu büyük ölçüde değiştirmiş, ilerleyen süreçte Suriye bölgede etkin bir ülke olmaktan çıkmış, hedef ülke durumuna gelmiştir.

İsrail'in Lübnan'ın güneyinden çekilmesinin ardından Suriye'nin Lübnan'daki varlığı da daha fazla sorgulanır hale gelmiştir. ABD ve Fransa öncülüğünde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde 2 Eylül 2004 tarihinde, tüm yabancı güçlerin Lübnan'dan çekilmesini ve Lübnan'da faaliyet gösteren Hizbullah örgütü ve Lübnan mülteci kamplarında yaşayan Filistinlilerin silahsızlandırılmasını öngören 1559 sayılı karar alınmıştır. Özellikle Suriye karşıtı politikalarıyla bilinen Lübnan eski Başbakanı Refik Hariri'ye karşı 14 Şubat 2005'te gerçekleştirilen suikastın Suriye yönetimi tarafından planladığı iddia edilmiş ve bu nedenle Suriye üzerinde büyük bir uluslararası baskı kurulmuştur. Yapılan baskılar neticesinde Suriye 2005 yılı Nisan ayında Lübnan'dan askerlerini çekmiştir. Hariri suikastının ardından ABD yönetiminin Suriye karşıtı açıklamaları, olayın bir suikast olmaktan çok, Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesini sağlamak için yapılmış olan planın bir parçası gibi algılanmasına neden olmuştur.³³⁸

Suriye askerî gücünün Lübnan'dan çekilmesiyle birlikte Suriye yanlısı siyasî iktidar kolaylıkla değiştirilebilmiştir. Bu sayede Ortadoğu'yu yeniden şekillendirme arzusunda olan ABD'nin yürüttüğü Büyük Ortadoğu Projesi kapsamındaki aşamalardan biri aşılmış, Lübnan'ın İsrail'e yönelik bir tehdit olmaktan çıkması arzu edilmiş, ancak Hizbullah'ın Lübnan'daki etkinliği arttığı için bu husus gerçekleştirilememiştir. ABD'nin Ortadoğu'da müdahale ettiği her ülkede olduğu gibi Lübnan'da da karışıklık ve istikrarsızlığın sonu gelmemiştir.

3.5. İRAN – IRAK SAVAŞI

İran – Irak Savaşı'nın sebepleri incelendiğinde bu savaşın mezhep mücadelesi temelinde bir siyasi üstünlük mücadelesi nedeniyle yaşandığı

³³⁷ *Milliyet*, 28 Mart 2000.

³³⁸ İnternet: Atlioğlu, Y. (21 Şubat 2005). Refik Hariri Suikastı ve Suriye. Web: http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/148/refik_hariri_suikasti_ve_suriye adresinden 3 Ocak 2015'de alınmıştır.

görülmektedir. İran Basra Körfezi'ne tümüyle hâkim olma düşüncesiyle 1961'den beri Irak'ın mücadeleye ettiği Kürt sorununu, Irak'a karşı kullanmış ve Kürt ayaklanmalarını desteklemiştir. Irak yönetimi 1970 yılında Kürdistan Demokratik Partisi lideri Molla Mustafa Barzani ile Kürtlere muhtariyet veren bir anlaşma imzalamış olmasına rağmen sorunu çözme konusunda başarılı olamamıştır. 1972 yılında da, İran'ın tepkisine neden olacak bir hamle yaparak Sovyetler Birliği ile bir dostluk ve işbirliği antlaşması imzalamış ve bu ülkeden silah satın almaya başlamıştır.³³⁹

1974 yılında Kürtlerle Irak yönetimi arasında başlayan silahlı çatışmalara İran da Kürtlere top ve tanksavar silahları vererek müdahil olmuş. Irak kuvvetlerinden kaçan Kürtleri ülkesine kabul etmiş, onları silahlandırarak tekrar Irak kuvvetleri ile mücadeleye sevk etmiştir. İran'ın Kürtlere yardımı iki ülke arasında gerginliğe sebep olmuş, ancak 6 Mart 1975'de Cezayir Devlet Başkanı Bumedjen'in arabuluculuğu ile imzaladıkları Cezayir Anlaşması ile bu gerginlik son bulmuştur.³⁴⁰ Zira Cezayir anlaşması, her iki ülkenin yararına olmuştur. Bu antlaşma ile Irak, Kürt ayaklanması dolayısıyla İran ile doğrudan bir çatışmaya girme ihtimalinden kurtulduğu gibi, Kürt ayaklanmasını bastırmak suretiyle Kerkük petrolünü yeniden işletme imkânını elde etmiştir. İran da, Şat-ül Arap'taki sınırını nehrin İran kıyısından Irak aleyhine olarak talveg çizgisine kadar genişletmiştir.³⁴¹

1979 yılında İran'da gerçekleştirilen İslam devrimi neticesinde Humeyni rejiminin iktidarı ele geçirmesiyle birlikte iki ülke arasındaki ilişkiler yeniden gergin bir hâl almıştır. İran'da Şii rejiminin iktidarı ele geçirmesi, nüfusunun yaklaşık yüzde 60'ı Şii olan Irak tarafından tedirginlikle karşılanmıştır. Zira Humeyni iktidara geldiği ilk günden itibaren Arap ülkelerindeki Şii'leri ayaklanmaya kışkırtmıştır. Irak lideri Saddam Hüseyin, 17 Eylül 1980 günü Cezayir Anlaşmasını feshettiğini açıklamış ve İran'ı ülkesindeki Şii bölücülüğü desteklemekle suçlamıştır. Humeyni rejimi ile Irak'ın ilişkilerini bozan diğer bir husus, İran'ın Irak'a bitişik bölgelerini Irak

³³⁹ Harp Akademileri Komutanlığı (1994). *Türk-İran İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını*. İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Basımevi, 123.

³⁴⁰ Saray, M. (2006). *Türk-İran İlişkileri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 159.

³⁴¹ Yıldırım, Z. (2005). *Türk Basınında İran-İrak Savaşı*, Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 41.

Kürtleri için bir sığınak haline getirmiş olması ve Kürtleri Irak yönetimine karşı kışkırtması olmuştur.³⁴²

Irak ile İran arasındaki anlaşmazlık konularından bir diğeri de Kuzistan Arapları olmuştur. Humeyni rejiminin iktidarı ele geçirmesiyle birlikte Kuzistan Arapları da muhtariyet istemişler ve bu bölgedeki petrol gelirlerinden hisse talep etmişlerdir. Humeyni'nin Arapların bu isteklerini kabul etmemesi neticesinde 1979 Mayıs ayında Araplarla Devrim Muhafızları arasında çatışmalar başlamış, Irak bu çatışmalarda Kuzistan Araplarına silah ve cephane yardımı yapmıştır.³⁴³ Yaşanan bütün bu gelişmeler neticesinde iki ülke arasında 22 Eylül 1980 tarihinde savaş başlamış ve sekiz yıl boyunca devam etmiştir. Savaş boyunca taraflar birbirlerine üstünlük sağlayamamışlar ve savaş sona erdiğinde, Irak pek az İran toprağını kontrol altına alabilmiştir.

İran–Irak Savaşı'nda bölge ülkelerinin sergiledikleri tutumlar incelendiğinde, Körfez ülkelerinin ne Irak'ın ne de İran'ın savaştan güçlenmiş bir şekilde çıkarak bölgede egemen güç haline gelmesini istemedikleri görülmektedir. Arap ülkelerinden Mısır, Ürdün, Kuveyt ve Suudi Arabistan Irak'ı; Libya ve Suriye ise İran'ı desteklemişlerdir. Avrupa Birliği ülkeleri, Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri İran'daki mevcut rejimden dolayı Irak'a yakın bir tutum içerisinde olmuşlar, ancak her iki tarafa da silah satmaktan geri kalmamışlardır. Ayrıca Batılı devletler, petrol ihtiyaçlarının büyük bir kısmını karşıladıkları körfez bölgesinin Batı aleyhtarı olan İran'ın kontrolüne geçmesini istememişlerdir.

İran'da yaşanan devrim neticesinde bölgede oluşan ideolojik ve etnik temeldeki sorunlar nedeniyle, Kuveyt ve Suudi Arabistan, bölgede güçlü bir İran'ın var olmasını istemedikleri için, İran karşısında Irak'a savaş süresince ciddi manada finansal ve lojistik destek sağlamışlardır. Suriye, Irak'taki Saddam Hüseyin yönetimine olan muhalefeti nedeniyle savaş sırasında İran'ı desteklemiştir. Bu kapsamda iki ülke 1982 yılında aralarında silah ticaretini öngören gizli bir anlaşma yapmışlar ve İran bu sayede ihtiyaç duyduğu silahları Suriye üzerinden rahatlıkla temin etmiştir. İran Suriye'ye günde 20.000 varil

³⁴² Harp Akademileri Komutanlığı, *Türk-İran İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını*, 127.

³⁴³ Saray, *Türk-İran İlişkileri*, 160.

karşılıksız, 10.000 varili normal fiyat üzerinden ve 100.000 varili de OPEC'in belirlemiş olduğu taban fiyatın altında bir fiyattan petrol satmıştır. İran'ın Suriye'ye bu kadar cömert davranmasının temel nedeni, bu ülkeden silah almak zorunda oluşudur. Suriye'de ülkesinden geçen Irak petrolünü taşıyan boru hattını kapatarak İran'a yardım etmiştir.³⁴⁴

İran ile Suriye arasında savaş döneminde yaşanan dikkat çekici gelişmelerden biri de, 1982 yılında Hafız Esad'ın Hama'daki Sünni Araplara karşı yapmış olduğu katliamda İran'ın dolaylı olarak Esad'ı savunması olmuştur. Hafız Esad iktidarı, İran'ın Lübnan'da Hizbullah'ı kurmasına ve Filistinli direnişçi gruplarla irtibat sağlamasına yardımcı olmuştur. İran'ın Suriye ile olan ortaklığının diğer bir sebebi ise ideolojik amaçlardır. Suriye rejimi İran'a yakın durarak Nusayriliği koruma çabasıdayken İran, Suriye'deki faaliyetlerine tamamen Şii yayılcılığı üzerinden devam etmiştir. İran'ın bölgedeki en önemli stratejisi Irak, Lübnan, Suriye ve Körfez Şii'lerini kapsayan bir "Şii hilali" projesi tesis etmeye çalışmasıdır. İran, Suriye üzerinden Lübnan'ı etkisi altına almaya çalışmış, Hamas ve Hizbullah gibi bölgede etkinliği olan örgütleri kullanarak bölge ülkeleri üzerinde bir etki tesis etmeyi amaçlamıştır.³⁴⁵

Türkiye ise savaşın başından itibaren "aktif tarafsızlık" politikası takip etmiştir. Yani, tarafsızlığını ileri sürüp her iki komşusundan da uzak durmamış, aksine her ikisi ile de yakın münasebetler içinde olmuştur. Bu politika, bir ara Türkiye'nin arabuluculuğunu gündeme getirmiş ise de, iki tarafın birbirlerine karşı durumları böyle bir aracılığın somut bir netice sağlamasına imkân vermemiştir. Bununla beraber, Türkiye'nin her iki tarafa karşı sergilemiş olduğu tutum, bu ülkelerle petrolün dışında birkaç yüz milyon doları geçmeyen ticaret hacmini savaş sırasında milyarlarca dolara çıkarmasını sağlamıştır.³⁴⁶

Diğer taraftan İran-İrak savaşı boyunca Irak'ın kuzeyinde meydana gelen gelişmeler ve Türkiye'de aynı dönemde PKK'nın ortaya çıkışı Türkiye'nin İran, Irak ve Suriye ile ilişkilerine yön veren en önemli konu olmuştur. 1983 yılından itibaren

³⁴⁴ Yıldırım, Z., *a.g.e.*, 74-75.

³⁴⁵ İnternet: Taşken, C. (1 Ağustos 2013). İran Neden Suriye'de?. Web: <http://www.ankarastrateji.org/haber/iran-neden-suriye-de-801/> adresinden 25 Aralık 2014'de alınmıştır.

³⁴⁶ Harp Akademileri Komutanlığı, *Türk-İran İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını*, 138.

İran ordusunun Irak'ın kuzeyindeki Kürtlerle işbirliği yaparak bu bölgede Irak'a karşı cephe açması Türkiye'yi rahatsız etmiştir. Özellikle 1986 yılından itibaren bu bölgedeki bütün Kürt grupların birleşerek İran'ın kontrolü altına girmesi ve İran ordusunun da bu sayede kolaylıkla Kerkük'e yaklaşarak Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattını tehdit etmeye başlaması Türkiye açısından endişeyle karşılanmıştır.

Türk – İran ilişkilerinde gerginlik yaratan diğer bir konu da, 1984 yılından itibaren Türkiye sınırları içerisinde eylem yapmaya başlayan PKK militanlarının İran sınırını kullandıkları iddiaları olmuştur. Bu dönemde Türkiye'nin PKK'ya karşı Irak'ın kuzeyinde gerçekleştirdiği operasyonlar, Kürtlerle ittifak içerisinde olan İran'ı rahatsız etmiş olmasına rağmen, Türkiye'nin savaştaki tarafsızlığını devam ettirmesi için 1984 Kasım ayında Türkiye ile bir anlaşma imzalayarak kendi topraklarında Türkiye'nin güvenliğini tehdit eden faaliyetlere izin vermeyeceğini taahhüt etmiştir. İran genel olarak bu taahhüdüne uymuş ve savaş boyunca az sayıda İran kaynaklı PKK saldırısı gerçekleşmiştir.³⁴⁷

İran – Irak Savaşı devam ederken, Suriye lideri Hafız Esad 1982 yılında Barzani ve Öcalan'ı bir araya getirmiş ve Irak ile Türkiye'yi hedef alan bu birlikteliğe İran da destek vermiştir. Savaş, Basra Körfezi'ne sığıncaya petrol satamaz duruma düşen İran, Irak karşısında etkili olamayacağını anlamış ve Irak'ın finans gücünü azaltmak için Kerkük – Yumurtalık Boru Hattı'nı hedef almıştır. Barzani 1983'te PKK'ya Irak'ın kuzeyinde kamp kurması için destek vermiş ve İran'ın da yönlendirmesiyle Saddam'ın en zayıf noktası olan Kerkük- Yumurtalık Boru Hattı'na saldırılar düzenlemiştir. Irak ise savaş devam ederken iki defa Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı'nın kapasitesini artırmıştır. İran ve Suriye, Irak'ın bu hamlelerine sadece Barzani ile değil PKK'yı da devreye sokarak cevap vermişlerdir. Öyle ki, borunun kapasitesinin artırılması ilk defa 1984'ün Nisan'ın da gerçekleşmiş, PKK belgelerine göre, İran, ilk eylemlerin bu tarihte yapılmasını istemiştir. Ancak örgüt yeterince hazır olmadığından saldırı 15 Ağustos 1984'e

³⁴⁷ Çetinsaya, G. (1999). Türkiye-İran İlişkileri (1945-1997). *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Sempozyuma Sunulan Tebliğler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 511.

ötelenmiştir. İkinci kapasite artışı 1987’de gerçekleşmiş, bu tarihte de, PKK strateji değişikliğine giderek sivillere yönelmiş ve İran PKK’ya sınırlarını açmıştır.³⁴⁸

Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin İran-Irak Savaşı sonuçlandıktan sonra, savaş sırasında İran’ı destekleyen Kürt aşiretlerini affetmeyerek Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) ve Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) yönetimindeki Kürt bölgelerine operasyon düzenlemiştir. Bu operasyonda Halepçe’de kimyasal silah dahi kullanılmaktan kaçınmamış ve binlerce kişinin ölmesine neden olmuştur. Halepçe katliamında ölmeyenler de Türkiye ve Suriye’ye iltica etmek zorunda kalmıştır. Bu olay sırasında Saddam Hüseyin PKK ile KDP ve KYB’yi bölerek etkisiz hale getirmesini şart koşarak anlaşmış ve PKK’ya destek olma sözü vermiştir.³⁴⁹

Sonuç olarak terör sorunu ekseninde değerlendirildiğinde, Irak ile İran arasında savaşın sürdüğü dönemde silahlı eylemlerine başlamış olan PKK, 1980’li yılların ortalarında İran ve Suriye tarafından Türkiye ve Irak’a karşı, 1980’li yılların sonunda da Irak ve Suriye tarafından Türkiye’ye karşı kullanılmıştır.

3.6. SOĞUK SAVAŞ’IN SONA ERMESİ

Sovyetler Birliği’nin 1990’lı yılların başında dağılmasıyla bu ülkenin kontrolü ve etkisi altında bulunan devletler, kendi milli hedeflerini belirleyip bu doğrultuda politikalar üretmeye başlamışlardır. Yeni devletlerin ortaya çıkması, ekonomik sorunları, siyasal yapılanmadaki belirsizlikleri, etnik çatışmaları ve uzun yıllar devam edecek olan istikrarsızlığı da beraberinde getirmiştir. Sovyetler Birliği’nin dağılmasının yanı sıra, Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Bulgaristan ve Romanya’da sosyalist rejimler son bulmuş, Doğu ve Batı Almanya birleşmiş, Varşova Paktı feshedilmiştir. Bölgede büyük bir boşluk meydana gelmiştir. Karadeniz’e kıyısı olan yeni bağımsız devletler (Ukrayna, Moldova, Gürcistan) ortaya çıkmıştır. Orta Asya enerji kaynaklarının kontrolü için Rusya, ABD ve AB büyük bir rekabet içerisine girmişlerdir. Uluslararası ilişkilerde ABD’nin etkin olduğu ve gücünü dünyanın geri kalanına kabul ettirmeye çalıştığı bir “yeni dünya

³⁴⁸ İnternet: Özcan, N.A. (22 Kasım 2013). Boru Hattı ve Barzani. Web: <http://www.milliyet.com.tr/boru-hatti-ve-barzani/siyaset/ydetay/1795758/default.htm> adresinden 25 Aralık 2014’de alınmıştır.

³⁴⁹ Gönlübol vd. *Olaylarla Türk-Dış Politikası*, 654-656.

düzeni" oluşturulmaya çalışılmış, bu durum ülkeler arası politikalara da yansımıştır.³⁵⁰

Yeni dünya düzeni, ABD'nin ekonomik, siyasi ve askeri üstünlüğünün karşı konulmaz hale geleceği, dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşanmakta olan çatışmaların önlenmesinde başta Birleşmiş Milletler olmak üzere uluslararası kuruluşların etkin rol alacağı, devletlerin büyük çoğunlukla serbest ticaret, serbest pazar ve liberal ekonomiyi benimseyecekleri ve küreselleşmenin günden güne hız kazanacağı, bir ülkede ya da bölgede yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmelerin dünyanın bir çok ülkesinde ya da bölgesinde etkili olacağı bir düzen olarak tanımlanmıştır.³⁵¹ Her ne kadar 1990'lı yılların başında ABD uluslararası ortamda tartışılmaz tek süper güç olarak kalmış olsa da, son yıllarda uluslararası ortam giderek çok kutupluluğa doğru yol almıştır. Bunun nedenleri, stratejik enerji kaynaklarının kontrolünün ciddi bir güvenlik sorununa dönüşmüş olması, etnik, kültürel farklılıkların, demokrasi, insan hakları gibi evrensel değerler üzerinden istismar edilmesi, küreselleşme neticesinde ülkeler ve bölgeler arasındaki dengesizliklerin artmış olmasıdır.³⁵²

Yirminci Yüzyılın sonlarına yaklaşılırken tüm dünyada köklü değişiklikler meydana gelmiştir. İki Almanya'nın birleşmesi ile güçlü bir Almanya ortaya çıkmış, Varşova Paktı tehdidinin ortadan kalkmasıyla da Batı ve Doğu Avrupa devletleri Avrupa Birliği çatısı altında birleşerek önemli bir güç ve cazibe merkezi oluşturmuşlardır. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) kurulmuş, NATO stratejisi 8 Kasım 1991 tarihinde Roma zirvesinde alınan bir kararla değiştirilmiş ve yeniden yapılanma süreci başlatılmıştır.³⁵³ NATO, eski hasım ülkelere dostluk ve işbirliği elini uzatmış, 20 Aralık 1991'de Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (KAİK) ku-

³⁵⁰ Harp Akademileri Komutanlığı (1996). *Soğuk Savaş Sonrasında Milletlerarası İlişkiler*. İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Basımevi, 127-130.

³⁵¹ Park, W. (2003). Yeni Dünya Düzeninde Küreselleşme ve Güvenlik Nasıl Algılanmalıdır?. *Küreselleşme ve Güvenlik Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri*. Ankara: Genelkurmay ATASE Yayınları, 253-254.

³⁵² Yılmaz, S. (2007). *Türkiye için Ulusal Güvenlik Raporu*. İstanbul: Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayını, 6.

³⁵³ NATO, (1998). *NATO El Kitabı: 50. Yıldönümü Sayısı*, Brüksel: NATO Basın ve Enformasyon Bürosu, 74.

rulmuş, 11 Ocak 1994 tarihinde gerçekleştirilen Brüksel zirvesi sonrasında da Barış için Ortaklık (BİO) projeleri geliştirilmiştir.³⁵⁴

Ancak caydırıcılık temeline dayanan çift kutuplu dünya düzeninde tahmin edilebilir nitelikteki tehditler, Soğuk Savaş'ın bitimiyle belirsizleşmiştir. Aşırı milliyetçilik, etnik ve mezhepsel çatışmalar, yabancı düşmanlığı, kitle imha silahlarının üretilmesi ve geliştirilmesi, uluslararası organize suçlar ve terörizm gibi hususlar endişe verici boyutlara ulaşmıştır. Bu olumsuz unsurlar, dünyada yeni sıcak çatışmalara yol açmış, ülkeler arasındaki barış ve işbirliğini tehlikeye sokmuştur.³⁵⁵ Birleşmiş Milletler'in böyle bir durumda; bu çatışmaları durdurması, sorunlara barışçı yollarla çözüm bulması beklenirken, gereken kararlılığı ve iradeyi gösterememiş, olaylara yapılan müdahaleler özellikle Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinin çıkarları doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Yeni dünya düzeninin tesis edilmeye çalışıldığı bu süreçte, Türkiye sıcak çatışmaların yaşandığı Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu bölgelerinin merkezinde bulunmakla gelişmelerden en çok etkilenen ülkelerden birisi olmuştur. Özellikle içinde bulunduğu Ortadoğu bölgesinde uzun yıllar devam edecek olan bunalım ve çatışmalar Türkiye'yi ekonomik açıdan olumsuz yönde etkilemiş ulusal güvenliğini tehdit etmiştir. Bölgenin sahip olduğu enerji kaynakları nedeniyle emperyalist güçlerin bölgeye müdahaleleri, zaten var olan dinsel ve etnik hassasiyetleri çatışmalara dönüştürmüştür, bölgenin istikrara kavuşmasını önlemiş, silahlanma yarışını artırarak güvensizlik ve belirsizlik ortamının sürmesine, hatta derinleşmesine neden olmuştur.

Soğuk Savaş sonrası Basra Körfezi bölgesinde ortaya çıkan iki önemli kriz Türkiye'nin yeni dönemdeki güvenlik ve savunma politikalarının oluşumunda en temel belirleyici unsurları oluşturmuştur. Doğu Bloğunun dağılmasının ardından Türkiye'nin Batı savunması içerisindeki öneminin azalacağı yönünde beklentiler

³⁵⁴ İnternet: Schulte, L.G. (Temmuz 1995). Responding to Proliferation NATO's Role. Web: <http://www.nato.int/docu/review/1995/9504-3.htm> adresinden 1 Ocak 2015'de alınmıştır. Ayrıntılı Bilgi için bkz. NATO, (1994). *NATO Brüksel Zirve Sonuç Bildirisi*, Brüksel: NATO Basın ve Enformasyon Bürosu.

³⁵⁵ Harp Akademileri Komutanlığı. *Soğuk Savaş Sonrasında Milletlerarası İlişkiler*. 145-146.

oluşmuştur.³⁵⁶ Ancak Körfez Savaşı ve Irak Savaşı ile birlikte Ortadoğu bölgesinde Türkiye'nin sahip olduğu stratejik konum, özellikle ABD'nin bölgeye yönelik politikalarının uygulanmasında kolaylık sağlayan bir unsur olarak önemini devam ettirmiştir. Türkiye, Körfez krizlerinin yaşandığı süreçte Amerika Birleşik Devletleri'nin taleplerini, bölgesel dengeleri de göz önünde bulundurmak suretiyle kendi ulusal çıkarları ile bağdaştırarak karşılamaya çalışmıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan istikrarsızlık ve çatışmaların daha ziyade Türkiye'ye komşu coğrafyalarda ortaya çıkması Türkiye'nin ulusal güvenlik ve savunması açısından ciddi tehdit oluşturmuştur. Sovyet askeri tehdidinin ortadan kalkmasından sonra güvenlik açısından görece bir rahatlamaya kavuşan NATO'nun Avrupalı üyeleri, NATO'nun geleneksel görev alanı dışında yapılacak operasyonlara, biraz da ülkelerindeki iç politik dengeler nedeniyle pek sıcak bakmamışlar ve ABD'ye karşı daha bağımsız politikalar izleyebilmişlerdir. Körfez bölgesinde ortaya çıkan krizlerle ilgili süreçte NATO içerisinde yaşanan tartışmalara rağmen örgüt üyeleri ortak politikalar üzerinde uzlaşmaya varabilmişler ve Amerika Birleşik Devletleri öncülüğünde yapılan müdahaleyi desteklemişlerdir.

3.7. KÖRFEZ SAVAŞI

Irak'ın 2 Ağustos 1990 tarihinde Kuveyt'i işgal etmesi üzerine Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 6 Ağustos 1990 tarihinde Irak birliklerinin Kuveyt topraklarından derhal ve şartsız çekilmesini isteyen 661 sayılı kararı almış, ancak 8 Ağustos 1990 tarihinde Irak Kuveyt'i ilhak ettiğini duyurmuştur.³⁵⁷ ABD öncülüğünde oluşturulan koalisyon güçleri, Irak'ın Suudi Arabistan veya başka bir Ortadoğu ülkesine karşı muhtemel saldırılarını önlemek amacıyla Basra Körfezi ve Suudi Arabistan başta olmak üzere bölgeye deniz, hava ve kara birlikleri göndermeye başlamışlardır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 29 Kasım 1990 tarihinde, Irak'ın 15 Ocak 1991 tarihine kadar Kuveyt'i terk etmemesi halinde güç kullanılacağı yönünde karar almıştır. Irak kuvvetlerinin Kuveyt'i terk etmemeleri üzerine 17 Ocak 1991 tarihinde, koalisyon güçlerinin Irak'a yönelik hava

³⁵⁶ Uslu, N. (2000). *Türk-Amerikan İlişkileri*. İstanbul: 21. Yüzyıl Yayınları, 311.

³⁵⁷ Yavi, E. (2000). *Hedefteki Adam Saddam*. İstanbul: Yazıcı Yayınevi, 176.

taarruzları başlamış ve 22 Şubat'a kadar devam etmiştir.³⁵⁸ Sonrasında başlatılan kara harekâtı neticesinde Güney Irak'ta bulunan Irak kuvvetlerinin tamamına yakını imha edilmiş ve Irak'ın Birleşmiş Milletler kararlarına uyacağını açıklaması üzerine 27 Şubat'ta koalisyon güçleri ile Irak arasında ateşkes ilan edilmiş ve savaş sona ermiştir.³⁵⁹

Körfez Savaşı'nda Irak'a ambargo uygulayan ve Irak'ın karşısında yer alan Türkiye, oldukça önemli ekonomik kayıplara uğramıştır. Irak ile yıllık yaklaşık 2,5 milyar doları bulan ticaret hacmi sınırlanmış, savaş esnasında Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattını kapatması ve Irak'tan karşıladığı petrol ihtiyacını diğer ülkelerden daha pahalıya mal etmiş olması ekonomiye ciddi darbe vurmuştur. Ayrıca Irak ile yapılan sınır ticaretinin bitmesiyle birlikte Güneydoğu Anadolu bölgesinde binlerce insan işsiz kalmış, bunların önemli bir bölümü PKK'ya katılmıştır. Körfez Savaşı'nın yaşandığı dönemde Cumhurbaşkanı Turgut Özal, ülkenin dış politikasını devlet kurumlarının görüşlerini dikkate almadan oluşturmuş, bu politikalar doğruluğu tartışılmaksızın uygulamaya konmuş ve Türkiye'ye uzun vadede çok pahalıya mal olacak yanlışlar yapılmıştır.³⁶⁰

Körfez Savaşı sonrasında Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler, gerek uluslararası alanda, gerekse bölgede dengelerin yeniden oluşmasına yol açarken, bazı aktörler siyaset sahnesinden silinmiş, bazıları ise siyasetin merkezine oturmuştur. Özellikle Sovyetler Birliği'nin ve Doğu Bloğunun dağılması iki kutuplu yapıyı sona erdirirken, ABD'yi uluslararası bölgesel politikanın belirleyicisi veya aktif ögesi konumuna getirmiştir. Aynı şekilde Körfez Savaşı Irak'ı bölgede etkin bir güç olmaktan çıkarırken, Filistin sorununu ve Yaser Arafat'ı dengeleri etkileyen ve bölgede politik gündemi tayin eden bir konuma getirmiştir. Ayrıca o güne kadar dünya kamuoyunun pek merak etmediği Kürt sorunu bir anda temel ilgi odağı haline gelmiş ve bölgeye müdahale etme amacını taşıyan hemen her Batılı devletin yakın ilgisine mazhar olmuştur.³⁶¹

³⁵⁸ Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, 568-570.

³⁵⁹ Uzgel, İ. (2008). 1990-2001 ABD ve NATO'yla İlişkiler. B. Oran (Editör). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar*, C. 2, İstanbul: İletişim Yayınları, 256-257.

³⁶⁰ Yavi, a. g. e., 275-276.

³⁶¹ Arı, T. (1998). *Basra Körfez ve Ortadoğu'da Güç Dengesi*. İstanbul: Alfa Yayınları, 229.

Savaşın sona ermesiyle birlikte bölgede oluşan otorite boşluğundan faydalanan Kürtler, ABD'nin ve müttefik ülkelerin desteğiyle diğer etnik gruplar ile birlikte ayaklanmaya başlamışlardır. Bu ayaklanmaların Irak Tarafından bastırılması sırasında yeni bir Halepçe katliamından korkan yüzbinlerce Kürt, Türkiye ve İran'a kaçmışlardır. Kürtleri kurtarma ve insani yardım yapmak amacıyla Koalisyon kuvvetleri yaklaşık 20.000 askerden oluşan bir kuvvetle Huzur Operasyonu'nu düzenlemiştir. Operasyonun ardından 1991 yılı Temmuz ayında Kuzey Irak'tan çekilen koalisyon ülkeleri, Türkiye'ye daha küçük bir acil müdahale gücü konuşlandırmaya karar vermişlerdir. İlk etapta Silopi'ye yerleşen bu gücün kara unsurları bir süre sonra geri çekilmiş ve hava unsurları da İncirlik'e kaydırılmıştır. 30 Eylül 1991'den başlayarak 5 yıl boyunca görev süresi TBMM tarafından her üç ayda bir uzatılan bu güce "Çekiç Güç" adı verilmiş, 1997 yılından itibaren gücün adı "Keşif Gücü" olarak değiştirilmiş ve görev süresi altı ayda bir uzatılmıştır. Büyük çoğunluğu ABD'ye ait olan güce, kendi toprakları kullanılarak yapılan bir operasyonun dışında olmadığını göstermek isteyen Türkiye'nin katılımı genelde sembolik düzeyde kalmıştır.³⁶²

Körfez Savaşı'nın başta Türkiye olmak üzere bölge ülkeleri açısından ortaya çıkardığı en önemli sonuç, ABD'nin desteğiyle Irak'ın kuzeyinde bir Kürt devletinin temellerinin atılmış olmasıdır. Türkiye, kendi toprak bütünlüğü ve egemenliğine yönelik tehdit oluşturan böyle bir oluşuma karşı gerekli tepkiyi vermek yerine ABD'nin çıkarlarına hizmet edecek şekilde politikalar benimsemiştir. 1992 yılında parlamento ve hükümet oluşumuyla başlayan süreç, her ne kadar 1994'te KYB ve KDP arasında başlayan çatışmalarla gölgelenmiş olsa da, ABD'nin 1998 yılında Washington süreci olarak anılan, söz konusu grupları uzlaştırma ve bir yönetim yapısı altında örgütlenme girişimiyle sınırlı düzeyde olsa da sonuç vermiştir. Türkiye'de üslenen Keşif Gücü'nün sağladığı koruma ile birlikte de, 36. paralelin kuzeyindeki bölgede 2000 ve 2001 yıllarında yapılan seçimlerle iki farklı yönetim yapısı oluşmuştur. Talabani İran, Barzani ise Türkiye sınırına yakın

³⁶² Kaymaz, Emperyalizmin 'Kürt' Kartı, 174.

bölgelerde etkin olmuş ve yapılan sınır ticaretinden yüksek miktarda kazanç elde etmişlerdir.³⁶³

Körfez Savaşı'nın en önemli ve uzun vadeli sonuçlarından bir diğeri ise Ortadoğu ve Kuzey Afrika coğrafyasında radikal dinci örgütlerin güçlenmesi olmuştur. Bölgede 1945 yılından itibaren üzerinde en fazla konuşulan ve Arap dünyasındaki neredeyse siyasal partilerin tamamının programlarında yer verdikleri konu olan Arap Birliği düşüncesi ciddi manada sarsılmıştır. Zira Körfez Savaşı'nda Arap ülkelerinin farklı taraflarda yer almaları ve kendi ulusal çıkarlarının yanında Batılı ülkelerin çıkarlarını da korumak için aralarında savaşmaları, Arap Birliği düşüncesini ortadan kaldırmıştır. Ayrıca Körfez Savaşı sonrası oluşan durum, bölgede kabileler ve mezhepler arasında çatışmalar yaşanmasına, yeni yeni bölünmelere ve kaos ortamı oluşmasına sebep olmuştur.

³⁶³ Arı, T. (2001). Türkiye, Irak ve ABD: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Basra Körfezi'nde Yeni Parametreler. İ. Bal (Editör). *Türk Dış Politikası*, İstanbul: Alfa Yayınları, 459.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE – SURIYE İLİŞKİLERİNDE SU SORUNU

4.1. SU SORUNUNUN NEDENLERİ

Su, tüm canlıların yaşam koşullarını belirleyen temel öğelerden birisi olarak insanlığın varoluşundan beri vazgeçilmez bir hayat kaynağı olmuştur. Bu nedenle, insanlar, suyun bulunduğu bölgelerde medeniyetler kurmuşlar, susuzluk ise yurtlarını değiştirmelerine neden olmuştur. Suyun eşsiz olan bu değeri doğal olarak su kaynakları üzerindeki mücadeleleri kesintisiz hale getirmiştir. Özellikle Yirminci Yüzyılın başlarından itibaren, hızla gelişen teknoloji, nüfus artışı gibi faktörler suyun önemini daha da artırmış ve su, petrol ve diğer doğal kaynaklar ile birlikte uluslararası mücadelelerin önemli bir unsuru haline gelmiştir.³⁶⁴ Bugün de dünyanın değişik bölgelerinde su merkezli problemler devam etmektedir. Bolluğu halinde fark edilmeyen su, yokluğu halinde insanın öncelikli sorunu olmaktadır.

Yirminci Yüzyılın başlarında, akarsuların sularını depolama, kontrol etme ve yönlerini değiştirme imkânlarına ilişkin teknolojik gelişme, endüstriyel ve tarımsal alanlardaki su ihtiyaçlarının artması gibi etkenlerin ortaya çıkması, uluslararası hukukun yeni bir sorunla karşılaşmasına neden olmuştur. Bu suyun, faydalanma hakkının olup olmadığı, böyle bir hakkın bulunması durumunda, bunun kapsamı ve sınırları sorunudur.³⁶⁵

Dünyada sınır aşan sular hakkında yapılmış olan anlaşmalar incelendiğinde; anlaşmazlık yaşayan kıyıdaş ülkelerin³⁶⁶ genelde "hakça paylaşım" ilkesine göre hareket ederek anlaşmazlıkları giderdikleri, birlikte sulama ve enerji üretim projeleri geliştirdikleri görülecektir. Bununla birlikte kıyıdaş devletler, haklarını ve yükümlülüklerini belirleyen, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 12

³⁶⁴ Robins, *a.g.e.*, 87.

³⁶⁵ Acar, M.A. (2008). *Dünyada Artan Su Sorununun Türkiye ve Ortadoğu Açısından Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 16-17.

³⁶⁶ Sınır aşan su havzasının bulunduğu ülkelerden her biri kıyıdaş ülke, suyun kaynağına yakın olan ülke diğer ülkeye göre yukarı kıyıdaş, uzak olan aşağı kıyıdaş ülkedir. Örneğin, Fırat Nehri havzasında, Türkiye yukarı kıyıdaş, Suriye aşağı kıyıdaş ülke olarak adlandırılmaktadır. Asi Nehri havzasında, Suriye yukarı kıyıdaş, Türkiye aşağı kıyıdaş ülke olarak adlandırılmaktadır.

Aralık 1974 tarihli, "Devletlerin Ekonomik Hak ve Yükümlülükleri" hakkındaki kararının 3'ncü maddesini dikkate almak zorundadırlar.³⁶⁷ Bu maddeye göre; kaynakların bulunduğu ülkeler kıyıdaş ülkelerin sınır aşan suların hakkaniyet ölçüleri içerisinde faydalanmalarına özen göstermekle yükümlüdürler.³⁶⁸ Uluslararası hukuk açısından sınıraşan sular konusunda, dört yaklaşım tarzı benimsenmiştir.³⁶⁹ Bu yaklaşım tarzları:

1. Mutlak Egemenlik Görüşü (Harmon Doktrini): İlk kez 1895 yılında Amerika Birleşik Devletleri ile Meksika arasında uyuşmazlığa neden olan Rio Grande nehri hakkında uygulanmıştır. Yukarı kıyıdaş ülkenin kesin hâkimiyetini kabul eden bir görüştür.
2. Doğal Bütünlük Görüşü: Tamamıyla aşağı kıyıdaş ülkenin lehine bir görüş olup mutlak egemenlik görüşüne karşı bir tepki olarak doğmuştur.
3. Kullanımda öncelik: Bu görüş mutlak egemenlik görüşünün nispeten esnetilmiş şeklidir. Suların kullanımı konusunda yukarı kıyıdaş ülkenin aşağı kıyıdaş ülkeye göre önceliğinin olduğu savunulmaktadır.
4. Hakkaniyete uygun kullanım: Bu görüş, kıyıdaş ülkelerin ihtiyaçlarının gözetilerek suların paylaşılması gerektiğini savunan ve en çok kabul gören görüştür.

Ülkelerin buldukları coğrafyaya ve sahip oldukları su kaynaklarının miktarına göre de su sorunu hakkında ileri sürdükleri çözüm önerileri değişiklik göstermektedir. Türkiye'nin de içinde bulunduğu Ortadoğu coğrafyasındaki ülkelerin büyük çoğunluğu kuraklık ve su kıtlığı ile karşı karşıya kaldıkları için günümüzde bu bölge su kaynaklarının kullanımı ve paylaşımı konusunda tartışmaların odağı haline gelmiştir.³⁷⁰

³⁶⁷ Bağış, A.İ. (2002). Ortadoğu Hidropolitigi Üzerine Bir Değerlendirme. *Türkiye Mühendislik Haberleri Dergisi*, İnşaat Mühendisleri Odası Yayınları, (420-421-422), 47.

³⁶⁸ Bağış, a.g.m., 47.

³⁶⁹ Gündoğdu, S. (2011). *Türkiye – Suriye İlişkilerinde Su Sorunu ve Terörizme Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 40-46; Bağış, a.g.m., 47.

³⁷⁰ Gündoğdu, a.g.e., 2-3.

Çizelge 4. 1. Türkiye – Suriye ve Irak'ın yıllık kişi başına düşen/düşeceği tahmin edilen ortalama su miktarı (m³)³⁷¹

	1990	2000	2010	2020
TÜRKİYE	1611	1351	1163	1000
SURİYE	1636	1177	880	760
IRAK	2352	1848	1435	1062

Ortadoğu'da yaşanan su sorununun başlıca nedenleri şunlardır:³⁷²

- Kurak ve yarı kurak iklimlere sahip bölgeler için tatlı su kaynakları ekonomik gelişmenin en başta gelen etkenlerinden biridir. Ortadoğu bölgesinde tatlı su kaynakları eşit bir şekilde dağılmamıştır.

- Su arzının sınırlı olmasına karşın su tüketimi 100 yıl boyunca 10 kat artmıştır.

- Su kaynakları gitgide yetersiz hale gelmiş, yeni su kaynakları bulmanın maliyeti artmış, dolayısıyla mevcut kaynaklar üzerinde ülkeler arasındaki hâkimiyet mücadelesi ciddi boyutlara ulaşmıştır.

- Bölge ülkelerindeki nüfusun hızlı bir şekilde artmış olması kişi başına düşen tatlı su miktarında azalmaya neden olmuştur.

- Endüstriyel gelişme, kentsel atık sulardaki artış, tarıma dayalı ilaçlama ve gübrelemenin neden olduğu çevre kirliliği, bölgede su kaynaklarının etkin olarak kullanılmasını iyice zorlaştırmıştır.

- Bölgede iklimin yumuşaması ve yağışlardaki azalma yer altı sularının da hızlı bir şekilde azalmasına neden olmuştur.

- Tarımsal sulamada ilkel yöntemlerin kullanılması verimliliği azalttığı gibi fazla miktarda su kaybına neden olmuştur. Su miktarının % 12'si içme amaçlı, %

³⁷¹ Bilen, Ö. (2000). *Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye*. Ankara: TESAV Yayınları, Yayın No: 10, 73.

³⁷² Bilen, a.g.e., 39 - 72.

10'u sanayi ve endüstride kullanılırken % 78'lik bir bölümü tarım alanlarının sulanmasında kullanılmaktadır.³⁷³

Ortadoğu bölgesinde önemli su potansiyeline sahip olan Türkiye, uluslararası ilişkilerde su paylaşımı merkezli politik, ekonomik ve stratejik sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Ortadoğu'nun en önemli havzalarından biri olan Fırat-Dicle havzası su kaynakları, kıyıdaş ülkeler Türkiye, Suriye ve Irak'ın ilişkilerinde önemli rol oynamakta ve sık sık gündemde yer almaktadır. Özellikle, Türkiye-Suriye ilişkilerinin tarihi incelendiğinde, havza sularına ilişkin geliştirilen politikaların iki ülkenin ilişkilerini doğrudan etkilediği görülmektedir.

4.2. TÜRKİYE – SURİYE İLİŞKİLERİNDE SU SORUNU

Türkiye ile Suriye arasında 1960'lara kadar su konusu önemli bir diplomatik sorun olmamıştır. Çünkü bu tarihlere kadar kıyıdaş devletler henüz Fırat ve Dicle nehirlerinin sularından yoğun olarak faydalanmaya başlamamışlardı. Nüfus artışına paralel olarak kıyıdaş devletler hemen hemen eş zamanlı olarak Fırat'ın sularından faydalanmak için kalkınma projeleri geliştirmeye başladılar.

Çizelge 4. 2. Fırat Nehrinin su potansiyeli ve kıyıdaş ülkelerin tüketim hedefleri (Yılda milyar metreküp olarak)³⁷⁴

	TÜRKİYE	SURİYE	IRAK	TOPLAM
SU POTANSİYELLERİ	25,24	0	23,43	35,58
TÜKETİM HEDEFLERİ	6,87	2,60	45	54,47

Çizelge 4. 3. Dicle Nehrinin su potansiyeli ve kıyıdaş ülkelerin tüketim hedefleri (Yılda milyar metreküp olarak)³⁷⁵

	TÜRKİYE	SURİYE	IRAK	TOPLAM
SU POTANSİYELLERİ	31,58	4	0	35,58
TÜKETİM HEDEFLERİ	18,42	11,50	23	52,92

³⁷³ Çakmak, L. (2000). *Su Kirliliği ve Etkileri*. Ankara: Çevre Bakanlığı Yayınları, 2.

³⁷⁴ Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Etüt ve Plan Dairesi Başkanlığı (Temmuz 1993). Fırat ve Dicle Nehirleri ile ilgili Türkiye-Suriye-Irak arasındaki sorunlar konulu rapor, 12.

³⁷⁵ Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, *a.g.k.*, 12.

Türkiye tarafından Fırat üzerinde 1965 yılında inşaatına başlanan Keban barajı, Suriye ve Irak tarafından tehdit olarak algılanmıştır.³⁷⁶ Aslında Keban Barajı sulama amaçlı olmayan bir baraj olduğundan ve baraj gölünde biriken sular, enerji üretilmesi için tekrar nehre verildiğinden, suyun aşağı kıyıdaş ülkelere akışında bir azalma meydana gelmemektedir. Ancak baraj gölünün dolması için suyun tutulması dahi Suriye ve Irak'ın tedirginlik duymaları için yeterli olmuştur.³⁷⁷

Türkiye'nin Fırat üzerindeki ikinci barajı, yine enerji üretimi amaçlı Karakaya barajıdır. Bu barajın inşaatına Keban Barajı'nın inşaatının tamamlanmasından sonra başlanmış, Suriye ve Irak'ın daha önceki endişeleri giderek artmıştır. Bu endişeler, özellikle Fırat'ın sularının azalacağı ve nehir yatağının değerli toprağının Türk tarafında kalacağı beklentilerinden kaynaklanmıştır. Suriye ve Irak'ın, Türkiye'nin bu baraj için kredi bulma görüşmeleri sırasında Dünya Bankası nezdinde girişimleri olmuştur. Dünya Bankası da 1975 yılında finansman için ön koşullarını açıklamış ve Suriye, Irak ve Türkiye arasında uzmanlar arasında görüşmeler yapılmıştır. Türkiye 10 Eylül 1976 tarihinde, Karakaya Barajı dolarken, Fırat'tan 500 m³/sn su bırakacağını taahhüt etmesi üzerine gerekli dış finansmanı almıştır.³⁷⁸

1974-1975 yılları arasında Türkiye ile Suriye'nin Fırat nehri üzerinde inşa ettikleri, su tutma kapasitesi yüksek olan barajların faaliyete geçmesinin ardından, bölge ülkeleri arasında Fırat nehri sularının kullanımı ile ilgili olarak ciddi sıkıntılar yaşanmaya başlamıştır. Bu dönemde en ciddi anlaşmazlık Suriye ve Irak arasında yaşanmıştır. 1973-1974 yıllarında Suriye'nin Tapqa barajını inşası Irak tarafından tepkiyle karşılanmış, Esat gölünü doldurmak amacıyla Fırat nehrinin sularını kesen Suriye, Irak'ın geçici bir süre susuz kalmasına sebebiyet vermiştir. Irak, 1980'li yıllarda yaşamış olduğu yarı kuraklık nedeniyle, sürekli olarak Suriye'yi Fırat nehri sularını kesmekle suçlamıştır.³⁷⁹

³⁷⁶ Güner, S. (1997). The Turkish-Syrian War of Attritions: the Water Dispute. *Studies in Conflict and Terrorism*, Volume: 20, 3.

³⁷⁷ Robins, a.g.e., 51.

³⁷⁸ Esenyel, Ö. (2000). *Türkiye'nin Su Potansiyeli ve Bu Potansiyelin Kullanılması*. İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Basımevi, 125.

³⁷⁹ Robins, a.g.e., 88.

İkinci önemli kriz Türkiye'nin Keban ve Karakaya projelerinden sonra Aşağı Fırat Projesi'nin icraatına geçmesiyle başlamıştır. Projenin kilit tesisi olan Atatürk Barajı inşaatına 1983, bu barajda toplanacak olan suyu, 875.000 hektarlık bir alana ulaştıracak olan Urfa tünellerinin inşaatına ise 1987'de başlanmıştır. Diğer taraftan, Dicle nehrinin geliştirilmesi hususunda yapılan çalışmalara bu dönemde hız verilmiştir. Bu kapsamda Türkiye, Güneydoğu Anadolu Projesi çerçevesinde Güneydoğu Anadolu yöresinin kalkınmasına yönelik yoğun bir çaba içine girmiştir. Böylece Türkiye'nin Keban ve Karakaya barajlarının inşasıyla yaşadığı kısa dönemli sorunlar; yerini uzun dönemli sorunlara bırakmış ve su sorunlarına ilişkin yeni bir sürece girilmiştir.³⁸⁰ Suriye, Türkiye'ye karşı daha önce sığınma imkânı sağladığı ASALA ve Dev-Sol gibi örgütlerin yanı sıra PKK kozunu oynamaya başlamış ve bu doğrultuda PKK'ya her türlü desteği vermekten kaçınmamıştır.

1987 yılı Temmuz ayında Başbakan Turgut Özal Suriye'ye yapmış olduğu ziyarette, Suriye'den PKK'ya destek vermekten vazgeçmesi hususunda talepte bulunmuş, Suriye ise Türkiye'den Fırat nehri sularının paylaşımına ilişkin bir anlaşma imzalamasını istemiştir. Bu istek karşısında Türkiye Şam'da iki protokol imzalamıştır. Bu protokollerden su sorunu ile ilgili olanda Türkiye, nihai bir anlaşmaya varılana kadar Fırat nehrinden saniyede 500 metreküp su bırakacağını taahhüt etmiştir. Güvenlik protokolü olan ikinci protokolde ise, her iki ülke birbirlerinin toprak bütünlüğüne saygı duyduklarını bildirmişler ve kendi topraklarından diğer ülkenin toprak bütünlüğüne yapılacak saldırıların engelleneceği sözünü vermişlerdir.³⁸¹ Ancak imzalanan protokole rağmen, PKK'nın Suriye üzerinden Türkiye'ye karşı düzenlediği saldırılar devam etmiştir.

Türkiye ile Suriye ve Irak arasındaki en ciddi sorun, Türkiye'nin Fırat'ın sularını Atatürk Barajı gölünü doldurmak üzere tutmasıyla, Ocak 1990'da yaşanmıştır.³⁸² Türkiye Atatürk Barajı'nın dolumundan önce Suriye ve Irak'ı haberdar etmiş, rezervuarlarında su biriktirmeleri için 23 Kasım 1989'dan 13 Ocak 1990'a kadar sınırdan 768 m³/sn su bırakmıştır. Aynı zamanda barajın dolum

³⁸⁰ Bilen, *a.g.e.*, 88.

³⁸¹ Koluman, A. (2002). *Dünyada Su Sorunları ve Stratejileri*. Ankara: ASAM Yayınları, 67.

³⁸² Esenyel, *a.g.e.*, 126; Gündoğdu, *a.g.e.*, 6.

zamanını kış ayına denk getirerek etkiyi en aza indirmeyi amaçlamıştır.³⁸³ Türkiye'nin Atatürk Baraj gölünün dolumu sırasında göstermiş olduğu hassasiyet, Araplar tarafından olumlu karşılık bulmamıştır. Suriye, Atatürk Barajı'nın dolumu sırasında Türkiye'nin iyi niyetle yaklaşmadığını, Suriye'nin tarımsal ve enerji üretimine zarar verdiğini, Türkiye'nin suyu politik bir baskı aracı olarak kullanmak niyetini açığa vurduğunu iddia etmiştir. Ayrıca Suriye, 3 Aralık 1995'te Türkiye'de Birecik Barajı'nın dolumu nedeniyle Fırat nehrinin sularının azalacağını Türkiye'ye bir nota ile bildirmiş, Türkiye bu notayı 31 Aralık 1995 tarihinde cevaplayarak Suriye'nin iddialarının asılsız olduğunu bildirmiş ve reddetmiştir.

Sorunun tarihçesinden de anlaşılacağı üzere, Türkiye'nin, Suriye ve Irak ile Fırat ve Dicle havzası konusundaki anlaşmazlıklarının özellikle Atatürk Barajı yapımına başlaması ile hızlandığı, daha doğrusu Güneydoğu Anadolu Projesine başlaması ile büyüdüğü görülmektedir. Bu konuda dikkati çeken bir diğer nokta da bölge ülkelerinin Türk projelerine paralel olarak aynı tarihlerde benzeri projeler geliştirmeye başlamasıdır.³⁸⁴ Bütün bu gelişmeler göstermektedir ki, nehirler üzerinde sudan yararlanmayı amaçlayan her önemli proje kıyıdaş ülkeler arasında gerilime sebep olmuş ve bu gerilim kıyıdaş ülkeler arasındaki ilişkileri kötü yönde etkilemiştir. Ayrıca Suriye ve Irak'ın su konusunda Türkiye ile yaşadıkları sorunu kendi içlerinde çözmek yerine uluslararası platforma taşımak istemeleri ve bu sayede Türkiye üzerinde diğer Arap ülkelerinin de desteğini alarak baskı kurmaya çalışmaları, su sorununun çözülememesinde nedenlerin başında gelmektedir. Hâlbuki Türkiye sadece Suriye ve Irak'la değil Bulgaristan ve Yunanistan'la da özellikle Meriç nehri dolayısıyla sınıraşan sularla ilgili bazen nehrin sularının azalması bazen de taşkınlar ve sel baskınları nedeniyle çeşitli sorunlar yaşamış ve yaşamaya devam etmektedir. Ancak bu ülkeler yaşadıkları sorunları uluslararası platforma taşımaktan ziyade kendi aralarında yaptıkları çeşitli anlaşma ve protokollerle çözme yoluna gitmişlerdir.

³⁸³ Dışişleri Bakanlığı (1996). *Türkiye-Suriye ve Irak Arasındaki Su Sorunu*, Ankara: Dışişleri Bakanlığı Yayınları, 10.

³⁸⁴ Esenyel, *a.g.e.*, 124.

4.2.1. Türkiye'nin Soruna Yaklaşımı

Türkiye, su sorununun çözümünün, üçüncü tarafların müdahalesi olmadan, Türkiye, Irak ve Suriye arasında yapılacak görüşmelerle sağlanmasını savunmuştur.³⁸⁵ Bu yaklaşım doğrultusunda, havzadaki su kaynakları üzerine kıyıdaş ülkelerle birçok antlaşmaya imza atan Türkiye, bu antlaşmaların hiç birinde, havzadaki su kaynaklarını aşağı havza ülkeleri ile kalıcı şekilde paylaşmamıştır. Ayrıca, Güneydoğu Anadolu Projesi için gelecekte gerekli olacak su miktarını kendi hakkı olarak saklı tutmak arzusundadır. Su akışının yaklaşık olarak yarısını zaten aşağı havzaya salmaktadır. Askeri yönden havzanın güçlü ülkesi olmasının sağladığı avantaj ile mevcut durumunu korumak istemektedir. 1987 Ekonomik İşbirliği Protokolü'nde girdiği tahsis sözü, sadece "Atatürk Barajı rezervuarının doldurulması sırasında ve üç ülke arasında nihai tahsise kadar" geçerlidir.³⁸⁶

Türkiye, Fırat ve Dicle nehirlerini Suriye ve Irak tarafından iddia edildiği gibi "uluslararası akarsular" olarak değil, "sınıraşan akarsular" olarak kabul etmektedir. Bu nedenle Türkiye'ye göre suya kaynaklık eden ülkeler ile aktığı ülkeler arasında eşit egemenlik ve eşit paylaşımdan söz etmek mümkün değildir. Türkiye yer altı ve yer üstü kaynakları üzerinde serbestçe tasarrufta bulunma hakkına sahiptir.³⁸⁷ Bu nedenle, 21 Mayıs 1997 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda oya sunulan "Uluslararası Suyollarının Ulaşım Dışı Kullanılması Hukuk Sözleşmesi"ne red oyu veren üç ülkeden biri olmuştur. Sözleşmeye taraf olmadığından kendi sınırları dâhilinde kalan Fırat ve Dicle sularının kullanımı için aşağı havza ülkeleri ile bir uzlaşmaya girmek zorunda değildir.³⁸⁸

Türkiye'nin su politikasının dayandığı diğer bir nokta, Fırat ve Dicle nehirlerinin tek bir havza oluşturduğu düşüncesidir.³⁸⁹ Gerek iki nehrin su toplama alanlarının Doğu Anadolu'da bulunması, gerekse iki nehrin birleşerek Şattülarap

³⁸⁵ Bağış, *a.g.m.*, 47.

³⁸⁶ Pamukçu, K. (2004). Su Sorunu Çerçevesinde Türkiye, Suriye ve Irak İlişkileri. F. Sönmezoğlu (Editör). *Türk Dış Politikasının Analizi*. İstanbul: Der Yayınları, 262.

³⁸⁷ Durmazoğlu, V. (2003). *Ortadoğu'da Suyun Artan Stratejik Değeri*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları, 131.

³⁸⁸ Pamukçu, *a.g.m.*, 262.

³⁸⁹ İnternet: Türkiye'nin Sınır Aşan Sular Politikasının Ana Hatları. Web: <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-nin-sinir-asan-sular-politikasinin-ana-hatlari-.tr.mfa> adresinden 5 Ocak 2014'de alınmıştır.

nehri oluşturması bu savın dayandığı temellerdir. Hidrolojik dayanakların yanı sıra, Irak'ın Tartar Kanalı ile Dicle sularını Fırat nehrine aktarması iki nehrin birlikte ele alınmasını arzulayan Türk görüşünü haklı çıkarmaktadır. Türkiye, su sorununun yalnızca Fırat ile ilgili olmadığını havza ülkeleri arasında paylaşılan Dicle ve Asi nehirlerinin de masaya getirilmesini istemektedir. Bu şekilde havza ülkelerinin su envanterinin bütünüyle ortaya çıkacağını düşünmektedir.³⁹⁰

Yukarı havza ülkesi olarak Türkiye, su politikasını “mutlak ülke egemenliği” doktrini üzerine oturtmaktadır. Buna göre, Türkiye kendi toprakları içerisindeki su kaynaklarından istediği gibi yararlanma hakkının bulunduğunu iddia etmektedir. Bu yüzden aşağı havza ülkelerinin kendi su kullanım hakkını kısıtlayıcı her türlü taleplerini geri çevirmektedir. Bununla beraber, uluslararası hukukun belirlediği aşağı havza ülkelere “önemli zarar vermeme” ilkesini gözetmektedir.

Güneydoğu Anadolu Projesi dâhilindeki Harran ve Ceylanpınar ovalarında sulu tarıma başlanması ile ortaya çıkan atık suların, aşağı havzaya inen nehir sularını kirletmemesi yönünde önlemler alınmakta, bu yönde girişimlerde bulunmaktadır. Türkiye Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)'nin aşağı havza ülkelere sağladığı yararların altını çizmektedir. GAP barajları sayesinde sınırdan bırakılan düzenli su miktarı, 1980'li yılların sonu ile 1990'lı yılların başlarında yaşanan kuraklığın aşağı havza ülkelerini olumsuz etkilemesini önlemiştir. Suriye ve Irak'ta Fırat nehrinin yıllık akış miktarını aşan miktarda su depolamadığı için bir bakıma Güneydoğu Anadolu Projesi barajları bu ülkelerin su güvenliğini sağlamaktadır.

Türk barajları, bol yağışlı mevsimlerde aşağı havzada olası nehir taşkınlarını da önlemektedir. Ayrıca bu barajlar sayesinde Suriye ve Irak'taki barajların ömürleri uzamaktadır. Çünkü Güneydoğu Anadolu Projesi barajları nehirlerin taşıdığı alüvyonları tutarak, aşağı havzadaki barajların siltasyon³⁹¹ zararlarını en aza indirmektedir. Türkiye ayrıca, bölgedeki tarımsal ürün artışının

³⁹⁰ Pamukçu, *a.g.m.*, 262-263.

³⁹¹ Toprak, kum, çakıl v.b. malzemelerin sürüklenerek birikmesidir.

Ortadoğu'nun gıda sorununu çözebileceğini, bölge ülkeleri arasında ticareti artıracığını, bu sayede ilişkilere olumlu katkıda bulunacağını düşünmektedir.³⁹²

Uluslararası hukukta söz konusu nehirlerin suları üzerine Türkiye'nin egemenlik hakkını kısıtlayıcı bir kural yoktur. Dicle ve Fırat nehirleri üzerinde kuracağı tesisler ile bunların önceliklerine Türkiye kendisi karar verir. Türkiye iyi komşuluk ve dürüstlük prensiplerine en üst düzeyde saygılı hareket etmektedir. Artan önemi nedeniyle su, bölgesel işbirliğinin birleştirici unsuru olarak değerlendirilmektedir. Bu kapsamda Türkiye her zaman işbirliğine hazır olduğu mesajını vermektedir. Ancak bu işbirliği, Türkiye'nin kendi önceliklerine göre ve kendi potansiyel sınırları içinde gerçekleştirilebilir.³⁹³

Türkiye, Suriye ve Irak'a uluslararası platformlarda kabul edilebilir nitelikte, Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun "Sınıraşan Suların Akılcı ve Hakça Kullanımı" görüşü doğrultusunda üç aşamalı bir plan sunmuştur. Bu plana göre, üç havza ülkesinden su uzmanları ilk aşamada havzanın hidrolojik verilerini çıkartacak, su kaynaklarına ilişkin bilgileri güvenilir kılacaklardır. İkinci aşamada, havzanın toprak envanteri çıkartılacak, sulu tarım potansiyeli belirlenecektir. Son aşamada, elde edilen bilgiler ışığında su verimliliğini en üst düzeye çıkartacak şekilde su kaynaklarının kullanımına çalışılacak öneriler hayata geçirilecektir.³⁹⁴

Su sorununun çözümüne ilişkin uluslararası hukuka uygun olarak hazırlanan bu yaklaşımın kabul görmemiş olması, sorunun çözümü yolunda mesafe alınmasını engellemektedir. Türkiye tarafından konunun siyasi değil, teknik bir nitelik taşıdığı ve bu nedenle ilgili ülkelerin müşterek teknik çalışmalarını gerektirdiği ileri sürülmektedir. Bu bağlamda meteorolojik, hidrolojik ve toprak ile ilgili ortak teknik çalışmaların sorunun nihai çözümü için, çıkış noktası olarak ele alınması gerektiği savunulmaktadır.

Ayrıca Türkiye, ayrılıkçı terör örgütlerinin desteklenmesinin çözümü değil çözümsüzlüğü getireceği ve ülkeler arasındaki gerginlikleri artıracığı uyarısını yapmaktadır. Türkiye, ilgili ülkelerin karşılıklı iyi niyeti ve işbirliği ile sorunun

³⁹² Pamukçu, *a.g.m.*, 263-264.

³⁹³ Durmazuçar, *a.g.e.*, 131.

³⁹⁴ Pamukçu, *a.g.m.*, 264.

çözömlenebileceğini ve bu suretle suların akılcı, adil, etkin ve verimli bir şekilde kullanılmasının mümkün olabileceğini kabul etmektedir.³⁹⁵

Türkiye su zengini bir ülke değildir. Irak'ta kişi başına düşen su miktarı, Türkiye'dekinden fazladır. Suriye'de kişi başına düşen su miktarı ise Türkiye'dekinden çok eksik değildir. Bu durum, Türkiye'nin Ortadoğu'da öteki ölkelerin ihtiyaçlarının karşılanmasına tahsis edebilecek kadar bol suyu bulunmadığını ortaya koymaktadır.³⁹⁶

Türkiye bugün için su ihtiyaçlarını rahatça karşılayabilen fakat gelecekte nüfus artışı, çevre kirlenmesi, kuraklıklar gibi sebepler dolayısıyla gittikçe su fakiri olabilecek bir ülkedir. Ancak yine de kaynaklarını iyi değerlendirdiği yani yeterli kapasitede biriktirme haznesi yaptığı ve her türlü su kullanımında kayıplarını en aza indirebilmeyi başardığı takdirde bir miktar suyu da komşularına verebilir.

Türkiye'nin barajlar inşa etmesine tepki gösteren Suriye, Fırat ve Asi nehirleri üzerinde çok sayıda baraj inşa etmiş ve bunların birçoğu teknik açıdan gerekli olan niteliklere sahip olmadıkları için hem sulama hem de elektrik üretimi alanında arzu edilen seviyede faydalı olamamıştır.

Türkiye'nin su sorunu ile ilgili olarak aşağı havza ölkelerine karşı sergilediği olumlu yaklaşıma bir örnek de Türkiye'nin Körfez Savaşı'nda ABD ve Batılı müttefiklerinin "suyu kesmesi" yönündeki taleplerini kabul etmemesidir. Irak'a karşı oluşturulan koalisyona katılmış olsa da, su politikası bakımından Batılı müttefiklerinin yönlendirmeleriyle hareket etmemiştir. Kısacası Türkiye suyun bölge ölkelerine karşı bir koz olarak kullanılmasını istememiştir. Türkiye'nin komşularına karşı sergilemiş olduğu bu iyi niyetine karşılık, özellikle Suriye PKK'yi beslemeye devam etmiş ve Türkiye'nin uyarılarına rağmen bu tutumunu devam ettirerek Türkiye'den su sorunu ile ilgili olarak taviz elde edebileceğini düşünmüştür.

³⁹⁵ Durmazuçar, *a.g.e.*, 132-133.

³⁹⁶ Gündoğdu, *a.g.e.*, 91-92.

4.2.2. Suriye'nin Soruna Yaklaşımı

Suriye, Türkiye'ye karşı Irak ile genel hatlarıyla ortak bir su politikası yürütmektedir. Suriye ve Irak, Türkiye'nin petrole karşı su kozunu kullanmaya çalıştığı, fazla suya sahip olduğu ve suyu bir servet olarak değerlendirme yoluna gittiğini ileri sürmektedirler. Bu yolla Türkiye'yi istedikleri niteliklere haiz bir anlaşmaya yanaşmaya zorlamak istemektedirler. Öte yandan; Türkiye'nin su fazlasına sahip olduğu tezini işlerken, Türkiye tarafından geliştirilen Barış Suyu ve diğer su projelerini iddialarına dayanak yapmaktadırlar.³⁹⁷

Suriye ve Irak'a göre Türkiye, barış suyu projesi ve benzer projeler sayesinde hayati öneme haiz olan suyu kontrol altında tutmak ve bölge ülkelerini kendisine bağımlı duruma getirmek istemektedir.³⁹⁸ Türkiye su kaynakları bakımından bölgenin en zengin ülkesi olup, ihtiyacından fazla suyu komşularına satılacak, ekonomik bir meta olarak görmemeli, bir silah veya politika aracı olarak kullanmamalıdır.³⁹⁹ Dicle ve Fırat nehri sularından istifadede "tarihsel kullanım hakkı" söz konusudur.⁴⁰⁰ Bu nehirlerin tarih boyunca Mezopotamya bölgesine can vermiş olmaları ve birçok medeniyetin bu coğrafyada kurulmasına yol açmaları nedeniyle bölge halkları açısından sularından faydalanma hususu kazanılmış bir hak olarak değerlendirilmelidir.⁴⁰¹

Fırat ve Dicle uluslararası suyolu olduğundan, Türkiye'nin bu nehirler üzerinde mutlak egemenliği söz konusu değildir. Fırat ve Dicle nehirlerinin suları uluslararası hukuka uygun bir şekilde Türkiye, Suriye ve Irak arasında yapılacak bir anlaşma ile adil olarak paylaşılmalıdır. Anlaşma gerçekleşinceye kadar geçecek süre zarfında, Türkiye'nin Fırat nehri sularından 700 m³/sn. su vermesi gerekmektedir.⁴⁰²

Söz konusu paylaşım matematiksel bir formülle gerçekleştirilmelidir. Bunun için üç ülke her iki nehirden ihtiyaç duyduğu su miktarını bildirmeli, üç kıyıdaş

³⁹⁷ Durmazuçar, *a.g.e.*, 133.

³⁹⁸ Durmazuçar, *a.g.e.*, 133; Gündoğdu, *a.g.e.*, 17.

³⁹⁹ Tiryaki, O. (2004). *Sınıraşan Sular ve Ortadoğu'da Su Sorunu*. İstanbul: Cem Ofset Matbaacılık, 202.

⁴⁰⁰ Fırat - Kürkçüoğlu, (2008). 1980–1990 Arap Devletleriyle İlişkiler. Baskın Oran (Editör). *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 146.

⁴⁰¹ Durmazuçar, *a.g.e.*, 134.

⁴⁰² Tiryaki, *a.g.e.*, 202.

ülkenin talep ettiği toplam miktar o nehrin debisini aşarsa, aşan miktar, orantılı bir şekilde ülkelerin talep ettikleri miktarlardan düşülmelidir.⁴⁰³ Fırat ve Dicle müşterek bir havza olarak değerlendirilmemeli, görüşmelerde münferit olarak hesap edilmelidir.⁴⁰⁴

Suriye, Türkiye-Suriye sınırının Hatay'ın kuzeyinden geçmekte olduğunu, ancak İkinci Dünya Savaşı öncesinde 1939 yılında, Hatay'ın Türkiye'ye savaşta Fransa'nın yanında yer alması karşılığında verildiğini savunmaktadır. Bundan dolayı Asi nehrini sınıraşan sulardan saymamakta, onu kendi topraklarında denize dökülüyormuş gibi kabul etmekte ve tartışmak istememektedir. Türkiye ise, Hatay halkının kendi isteği ile Türkiye'ye katıldığını, Suriye'nin iddialarının gerçek dışı olduğunu belirtmektedir. Türkiye, Asi nehrinden sulama maksatlı, Suriye ve Lübnan ise gerek sulama gerekse elektrik üretimi maksadıyla faydalanmaktadır. Asi nehrinin sularını büyük oranda Suriye kullanmaktadır. Suriye'nin aşırı kullanımından dolayı Türkiye'nin Amik ovasındaki nehir yatağı yaz aylarında kurumakta ve bu husus bölge tarımına büyük zarar vermektedir.⁴⁰⁵ Suriye'nin Asi nehrine göre yukarı havza, Fırat nehrine göre aşağı havza ülkesi olması, tutarlı bir su politikası oluşturmasını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle de Asi nehrini sorunun dışında bırakmak istemektedir.⁴⁰⁶

Suriye ve Irak, Güneydoğu Anadolu Projesi'nin olumsuz etkisinin su miktarındaki azalmaya yol açmasının yanı sıra, su kirliliğine neden olacağını ileri sürmektedir. Suriyeli yetkililer, Güneydoğu Anadolu Projesi bölgesinde tarlalara verilen suyun, gübre ve tarımsal ilaçlar ile kirleneceğinden ve tuzlanacağından, bu kirli atık suyun nehir sularına karışarak aşağı havzaya inen suları kullanılmaz hale getireceğinden endişe etmektedirler.⁴⁰⁷

Suriye ve Irak, su sorununun çözümüne ilişkin Türkiye'nin ortaya koyduğu "Fırat-Dicle Havzasının Sınıraşan Sularını Optimum, Hakça ve Akılcı Kullanmak

⁴⁰³ Dursun, A. (2006). *Kutsal Topraklar ve Paylaşılmayan Sular Fırat-Dicle*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları, 167.

⁴⁰⁴ Durmazuçar, a.g.e., 134.

⁴⁰⁵ Şahin, M. (2004). Suriye'nin Su Sorunu. T. Yılmaz ve M. Şahin (Editörler). *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*. Ankara: Platin Yayınları, 110.

⁴⁰⁶ Pamukçu, a.g.m., 265.

⁴⁰⁷ Pamukçu, a.g.e., 266.

için Üç Aşamalı Plan”ı reddetmişlerdir. Her iki ülke de öncelikle planda yer alan, “Fırat-Dicle Havzası” ile “Sınıraşan” ifadelerine karşı çıkmışlardır. Ayrıca, planın bir parçası olan, Suriye ve Irak tarafından su kaynaklarının en verimli şekilde faydalanılmasını sağlamak için gereken teknolojik yatırımların yapılması fikrine de, Türkiye’nin kendi içişlerine karıştığı gerekçesiyle tepki göstermişlerdir. Suların kullanım şekli ile ilgili olarak alacakları kararlara karışılmasını istememişlerdir.⁴⁰⁸

Aşağı kıyıdaş devlet durumunda olan Suriye ve Irak devamlı olarak, Türkiye’nin Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde yapmış olduğu barajların, ülkelerine zarar verdiği hususunu dile getirmişler, uluslararası alanda kendi lehlerinde bir kamuoyu oluşturma gayreti içerisinde olmuşlardır. Fırat ve Dicle sularının kullanımı konusundaki davranışlarıyla Türkiye’nin egemenlik haklarını tartışılır bir hale sokmaya çalışmışlardır.⁴⁰⁹

Onlara göre, Uluslararası Hukuk Komisyonu’nun çalışmaları bir an önce tamamlanarak, kurallar belirginleşmeli, böylelikle uluslararası bir suyun “paylaşımında” havza ülkeleri arasında çıkacak her türlü uyuşmazlık Uluslararası Adalet Divanı gibi kuruluşlarla uluslararası düzeyde tartışılmalı ve çözüme kavuşturulmalıdır. Ayrıca havza ülkeleri arasındaki görüşmelerde uluslararası gözlemciler bulunmalıdır.⁴¹⁰ Irak ve Suriye görüşlerini uluslararası ortamda, yazılı ve görsel basın aracılığıyla sürekli dillendirerek Türkiye üzerinde baskı oluşturmaya çalışmaktadır.⁴¹¹

4.2.3. Barış Suyu Projesi

Türkiye tarafından 1980’li yılların ikinci yarısına doğru ortaya atılan proje ile 15 milyon kişinin su ihtiyacının karşılanması düşünülmüştür.⁴¹² Maliyeti yaklaşık yirmi bir milyar ABD doları olarak hesaplanan proje ilk kez 1988 yılında ilgili taraflara teklif edilmiştir. Türkiye’nin İsrail’e su temin etmeyi planladığını düşünen

⁴⁰⁸ Pamukçu, *a.g.e.*, 266.

⁴⁰⁹ Tiryaki, *a.g.e.*, 202.

⁴¹⁰ Fırat - Kürkçüoğlu, 1980–1990 Arap Devletleriyle İlişkiler, 147.

⁴¹¹ Durmazıçar, *a.g.e.*, 135.

⁴¹² Öztürk, O.M. (1997). *Türkiye ve Ortadoğu*. Ankara: Gündoğan Yayınları, 143.

Arap ülkeleri projeye tepki gösterirken İsrail ilgi göstermiştir.⁴¹³ Aslında bu projeye, Ortadoğu ülkelerinde yaşanan su sıkıntısının belli ölçüde giderilmesinin yanı sıra, bölgede işbirliği ve karşılıklı güven duygusunun geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Seyhan ve Ceyhan nehirlerinden günde ortalama olarak akan 39 milyon m³ suyun 16 milyon m³'ü kullanılmayarak Akdeniz'e dökülmektedir. Denize dökülen bu miktarın 6 milyon m³'ünün iki ayrı hat ile Suriye, Ürdün, Suudi Arabistan, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman'a taşınması düşünülmektedir. Boru hattı Adana'dan sonra Suriye'deki Halep yakınlarından geçecek Batı ve Körfez boru hattı diye ikiye ayrılacaktır.⁴¹⁴

Batı boru hattı 2700 km uzunluğunda olup, 3-4 m çapındaki beton borular ile günde 3,5 milyon m³ suyun pompalanması düşünülmüştür. İlk safhada Suriye'de Halep, Hama, Humus, Şam, Ürdün'de Amman ve çevresine su verilmesi, ikinci safhada ise Suudi Arabistan'da Tebuk, Medine, Yanbu, Mekke ve Cidde'ye su verilmesi planlanmıştır. Maliyeti 8.5 milyar dolardır.⁴¹⁵

Körfez boru hattı 3900 km uzunluğunda olup beton borularla günde 2.5 milyon m³ suyun pompalanması planlanmıştır.⁴¹⁶ Körfez boru hattı Suriye, Ürdün, Suudi Arabistan üzerinden Kuveyt, Bahreyn, Katar ve Umman'a su taşıyacaktır. Maliyeti 12,5 milyar dolardır.⁴¹⁷

Proje Türkiye'ye nüfuz kazandıracağından ve İsrail'in de faydalanması söz konusu olduğundan Suriye ve diğer bölge ülkelerince kabul görmemiştir. Karşı çıkan devletler başta Suudi Arabistan olmak üzere projenin maliyetinin yüksek olduğunu ifade etmiş olmakla birlikte, kanaatimizce gerçek nedenleri, Arap ülkelerinin su kaynakları açısından Türkiye'ye bağımlı olacak olmalarından duydukları endişeler, projenin Türkiye'nin bölgede söz sahibi olmasına aracı olacak olması, yine projenin batı hattından İsrail'in de yararlanacak olması kuşku larıdır.

⁴¹³ Kut, G. (1991). Ortadoğu Su Sorunu ve Türkiye. H. Ülman (Editör). *Ortadoğu Sorunları ve Türkiye*, İstanbul: Tüses Yayını, 117-118.

⁴¹⁴ Harp Akademileri Komutanlığı (1996). *Yeni Bir Strateji; Hidrostrateji*. İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Basımevi, 81-82.

⁴¹⁵ Parlar, S. (1997). *Ortadoğu Vaat Edilmiş Topraklar*. İstanbul: Bibliotek Yayınları, 284-285.

⁴¹⁶ Parlar, a.g.e., 285.

⁴¹⁷ Harp Akademileri Komutanlığı, *Yeni Bir Strateji; Hidrostrateji*, 82.

Projenin kabul görmemesinin bir diğerk nedeni de Suudi Arabistan ve Körfez  lkelerinde, su arıtma tesisi kuran uluslararası büyük Őirketlerin, bu projeden elde edilecek suyun metreküp maliyetini, arıtma tesisleri ile elde edilecek suyun metreküp maliyetinden yüksek göstermeleridir.⁴¹⁸

Projenin karşılaştığı diğerk ciddi itiraz da, Dicle ve Fırat nehirlerinin kullanımı konusunda Suriye ve Irak'la sorunlar yaşayan Türkiye'nin, su satmak yerine "eğer satacak kadar suyu varsa" bu iki ülkeye "ortak" sulardan daha fazla su bırakması gerektiğini savunmuŐlardır. Son olarak, günümüzde siyasal istikrarsızlığın odağı haline gelmiş olan Ortadoğu bölgesindeki terör örgütlerinin etkinliği de göz önüne alındığında, sabotajlara çok açık olacak bir projenin bu bölgede hayata geçirilmesinin çok da mümkün olmadığı değerlendirilmektedir.

⁴¹⁸ Esenyel, *a.g.e.*, 141.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE – SURİYE İLİŞKİLERİNDE TERÖR SORUNU

5.1. TERÖR VE TERÖRİZM

Uluslararası toplumun terörizmle mücadelesindeki en büyük engellerinden birinin, terörizm hakkında genel kabul gören bir tanımın yapılamamış olmasıdır. Bunun sonucunda, terörizme karşı verilecek mücadele yöntemini belirlemek ve bu mücadeleyi etkinleştirebilmek oldukça zorlaşmış ve terörizmin ortak kabul göreceği bir tanımının yapılmasının kesinlikle gerekli olduğu neticesi ortaya çıkmıştır.⁴¹⁹

Terörizm hakkında yapılacak açık bir tanımın, terörist eylemler ile ulusal kurtuluş örgütlerini ayırabilmek için de uluslararası topluma yol göstereceği değerlendirilmektedir. Hem devletler hem de uluslararası kuruluşlar nezdinde terörizme karşı uygulanacak ortak politikaların belirlenmesi maksadıyla öncelikle terörizm tanımının net bir şekilde yapılması zorunludur. Bunun gerçekleşmesiyle birlikte terörizmle mücadele hususunda uluslararası kamuoyunun karşılaştığı en ciddi sorun olarak kabul edilen işbirliği sağlama güçlüğü aşılabilecek ve barışçı çözüm yollarının uygulanması kolaylaşacaktır.⁴²⁰ Bu tanımlama yapılmadığı takdirde, herkes terörizmi kendine göre yorumlayacak ve terörizme yönelik alınması gereken tedbirler belirlenemeyecek ve ortak politikalar uygulanamayacaktır.

Uluslararası toplumun terörizm hakkında genel kabul gören bir tanıma ulaşamamış olması terörizm kavramının tanımlanamaz olduğunu göstermez. Hamide Zafer'e göre;

“Terör, çok genel anlamıyla şiddet içeren hareketler olduğundan, siyasal sistemlerdeki farklılıktan dolayı bu kavramın anlamı ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Nitekim terörü konu alan milletlerarası çatışmalar da bunu açıkça ortaya koymaktadır. Batılı devletlere göre milletlerarası terör, şahısların siyasi saikli, askeri olmayan şiddet kullanımı veya bir

⁴¹⁹ Wardlaw, G. (1982). *Political Terrorism: Theory, Tactics and Countermeasures*. Cambridge: Cambridge University Press, 19.

⁴²⁰ Başeren, S.H. (2001). İnsan Hakları ve Terörizm. *İnsan Hakları ve Güvenlik*, Ankara: Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, No: 1, 200.

devletin menfaatlerine zarar veren veya bir devleti veya milletlerarası bir teşkilatı belirli bir davranışa zorlayan şiddet uygulamasıdır. Buna karşılık Üçüncü Dünya devletleri, bir taraftan milli özgürlük hareketlerini ve halkların yabancı egemenliğinin her türüne karşı uyguladıkları şiddet hareketlerini terör kavramı dışına çıkarmak isterken, diğer taraftan kolonyal, ırkçı, yabancı rejimlerin baskı altındaki halklara karşı uygulamalarını devlet terörü adı altında terör kavramı içine sokmaya çalışmışlardır. Terörizmin birden fazla çeşidinin olması ve ahlaki ve siyasi değerlendirmelerdeki farklılıklar nedeniyle birinin terörist olarak nitelendirdiğini diğerinin 'bağımsızlık savaşçısı' olarak nitelendirilmesi bu kavramın bugüne kadar objektif bir tanımının yapılmasını engellemiştir.”⁴²¹

Kavramlar hakkında yapılmış olan tanımlara geçmeden önce, tanımların amaç değil düşünmeye yardımcı olan vasıtalar olduğunu belirtmek gerekmektedir. Çünkü yapılan tanımlar, konu hakkında yapılacak araştırma ve incelemelerin belli bir sistem içinde yerine getirilmesine olanak verirler. Bugüne kadar değişik kişi, kurum, kuruluş ve devletlerce yapılan terör tanımları bütün terör türlerini kapsayacak nitelikte olmasa da “terörün ana unsurları” konusunda bilgi vermek suretiyle eylemin niteliğinin ortaya konulması açısından yol gösterici olacaktır.

5.1.1. İlararası Hukukta Terör ve Terörizm

Günümüzde modern teknolojinin sağladığı tüm imkânları kullanan, faaliyet alanını ulusal sınırları aşarak birden fazla ülkeye yayan, sosyal hayatı, ekonomik yaşamı, siyasî istikrarı ve uluslararası ilişkileri etkileyen terörizm, uluslararası toplumun güvenliğini tehlikeye sokan en büyük sorunlardan biri halini almıştır. Birden fazla ülkenin topraklarını veya vatandaşlarını içeren terörizm uluslararası terörizm olarak tanımlanabilir. Uluslararası terörizm, ulusal sisteme karşı sistem dışından yöneltilen bir şiddet eylemidir.⁴²²

Terörizmin uluslararası nitelik kazanabilmesi için eylemin, başka devletlerde bulunan kişi veya hedeflere karşı yapılması, bir devletin veya uluslararası

⁴²¹ Zafer, H. (1999). *Sosyolojik Boyutuyla Terörizm*. İstanbul: Beta Yayınları, 4-5.

⁴²² Ergil, D. (1992). Uluslararası Terörizm. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 47 (3), 140.

kuruluşun karar alma mekanizmalarını etki altına almak için yapılması, eylemi gerçekleştiren teröristlerin bir veya daha çok devlet tarafından desteklenmiş olması gerekmektedir.⁴²³

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan iki kutuplu dünya düzeninde, çoğunlukla sıcak savaştan kaçınılmış, buna karşılık terörizm her geçen gün yaygınlaşmıştır. Bazı ülkeler ekonomik ve politik çıkarları için terörizmi uluslararası ortamda anlaşmazlık yaşadıkları ülkelere karşı bir dış politika aracı olarak kullanmışlardır.⁴²⁴

Terörizm, savaş ve diplomasi kanalıyla ulaşılamayan hedeflere ulaşmak amacıyla başvurulan bir yöntem olarak benimsenmiştir. Son yıllarda uluslararası haberleşme ve ulaşım araçlarının hızlı gelişimi, teknolojik ilerlemenin sağladığı imkânlarla yeni silâh sistemlerinin üretilmesi, farklı örgütler arasında istihbarat paylaşımını, eğitim ve lojistik alanda işbirliğini artırmış, parasal kaynak teminini kolaylaştırmış ve terörizmin uluslararası bir nitelik kazanmasını sağlamıştır.

Uluslararası terörizmin Soğuk Savaş sonrasında gelişen yeni özelliklerinden birisi, örgütlerin ideolojik konumlanmalarında meydana gelen değişikliktir. 1960'lı yıllardan 1980'li yıllara kadar geçen süre içerisinde, devletlerin benimsemiş oldukları ideolojilere de bağlı olarak, terör örgütleri çoğunlukla aşırı sol ve aşırı sağ olarak nitelendirilmişlerdir. 1990'lı yıllarda ise din, terörün ideolojik boyutunda ön plâna çıkmış ve dine dayalı eylemler gerçekleştiren örgütler uluslararası ortamda gündem olmuşlardır.

Yirmi-birinci Yüzyılda terörizmin uluslararası ilişkiler açısından öneminin artması, terör uzmanları ile akademisyenlerin yanı sıra, uluslararası kuruluşların da terörizmin tanımını yapma çabası içine girmelerine neden olmuştur. Burada Birleşmiş Milletler, NATO, Avrupa Birliği ve İslam Konferansı Örgütü tarafından yapılan çalışma ve tanımlamalar özetlenmiştir.

⁴²³ Altuğ, Y. (1989). *Terörün Anatomisi*. İstanbul: Altın Kitaplar Basımevi, 23.

⁴²⁴ Başeren, S.H. (2006). Kavramsal Özellikleri ile Terörizm, Tarihi ve Hukukî Boyutlarıyla. *Küresel Terörizm ve Uluslararası İşbirliği Sempozyum Bildirileri*, Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Terörle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi Yayınları, 16.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nca günümüze kadar terörizmle ilgili birçok çalışma yapılmış, komiteler kurulmuş, protokoller ve sözleşmeler hazırlanmıştır. Son olarak 11 Eylül 2001 sonrasında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, uluslararası terörizmi tekrar değerlendirmiş ve bütün ülkelerin kabul edeceği bir terörizm tanımı yapmaktan ziyade, bir eylemin terörist eylem sayılabilmesi için taşıması gereken unsurları belirlemiştir.⁴²⁵ Bu unsurlar,

- Ulusal ya da uluslararası yasaları çiğneyen illegal bir eylem olması,
- Politik gerekçelerle devlete veya devlet adamlarına karşı gerçekleştirilmesi,
- Sivillere yönelik olması,
- Toplum korku içinde bırakabilecek nitelikte bir eylem olmasıdır.⁴²⁶

NATO'ya göre terörizm, "hükümetleri ya da toplumları, politik, dini, ya da ideolojik hedeflere ulaşmak amacıyla zorlamak ya da onlara gözdağı vermek amacıyla, kişilere ya da tesislere karşı kanunsuz şiddet ya da kuvvet kullanılmasıdır". NATO'nun Terörizmle Mücadele Konseptine göre, NATO terörizm ve terörizmle bağlantılı konularda, hem üye ülkelerle hem de üye olmayan ülkelerle ve uluslararası kuruluşlarla sürekli temas halindedir ve terörizmden kaynaklanan tehdidin bertaraf edilmesi için uluslararası işbirliği sağlamaya yönelik çabaları desteklemektedir. Ayrıca NATO terörizmle mücadele kapsamında diğer uluslararası kuruluşlarla istihbarat paylaşımına gitmektedir. Örneğin bu kapsamda NATO üyesi ülkeler muhtemel terörist tehditlerle mücadele kapsamında, hava sahalarının güvenliği ile ilgili bilgileri birbirleriyle paylaşmaktadırlar.⁴²⁷

Avrupa Birliği'ne göre terörizm, bir ülkenin halkını ciddi şekilde korkutmak veya sindirmek, bir hükümeti veya uluslararası bir kuruluşu bir şey yapmaya veya yapmamaya zorlamak ve bir ülkenin ya da uluslararası kuruluşun politik, sosyal,

⁴²⁵ Acar, Ü. (2012). *A'dan Z'ye Terörizm*. Ankara: Kripto Yayınları, 114.

⁴²⁶ BM Güvenlik Konseyi'nce 2000 yılında hazırlanan ve 2002 yılında yürürlüğe giren Terörizmin Finansmanının Önlenmesine Dair Sözleşme'de, sözleşmenin ihlalini oluşturan eylemleri tanımladığı 2. maddesinin (b) bendinde yer alan eylemler.

⁴²⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. NATO (2002). *NATO MC 472 Terörle Mücadele Askeri Konsepti*. Brüksel: NATO Basın ve Enformasyon Bürosu.

ekonomik, anayasal temel yapısını yıkmak veya işlemez hale getirmek amacıyla, ciddi zarara uğratan kasıtlı eylemlerdir. Bu eylemler;⁴²⁸

- Bir insanın ölümüne sebebiyet verme,
- Bir insanın bedensel bütünlüğüne zarar verme,
- Adam kaçıırma ya da rehin alma,
- Kamuya ait ya da özel mülkiyette, altyapı sistemlerinden bilgi sistemine kadar insan hayatını tehlikeye sokacak şekilde aşırı kayba yol açma veya büyük ekonomik zarar verme,
- Uçak, gemi veya diğer taşımacılık araçlarını kaçıırma,
- Her türlü patlayıcı, kimyasal, nükleer veya biyolojik silah üretme, geliştirme, elde etme, taşıma veya kullanma,
- İnsan hayatını tehlikeye sokacak patlama, sel veya yangına sebep olma, su, enerji veya diğer kaynaklara müdahale etme veya şeklini bozma,
- Yukarıda belirtilen eylemleri yapma tehdidinde bulunma, olarak tanımlanmaktadır.

İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) en geniş terörizm tanımlarından birisini benimsemiştir. Bu tanıma göre terörizm,

- Saik ve kastına bakılmaksızın halka zarar verme tehdidinde bulunmak,
- Kişilerin yaşamlarını, onurlarını, özgürlüklerini, güvenliklerini veya haklarını tehlikeye atmak,
- Çevreyi, bir kamu hizmetini, kamu veya özel mülkiyeti zarara uğratmak,
- Bir ulusal kaynağı veya uluslararası hizmeti tehlikeye atmak ya da bağımsız olan devletlerin istikrarlarını, ülke bütünlüklerini, siyasal birliklerini veya egemenliklerini tehdit etmek amacıyla bireysel veya toplu olarak gerçekleştirilen her türlü şiddet eylemi veya bu tür eylem gerçekleştireceğine dair tehditlerde bulunmaktır.⁴²⁹

⁴²⁸ Özcan M., Yardımcı, S. (2006). Avrupa Birliği ve Küresel Terörizmle Mücadele. İ. Bal (Editör). *Terörizm-Terör, Terörizm ve Terörle Mücadelede Ulusal ve Bölgesel Deneyimler*. Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları, 215-216.

⁴²⁹ Kaya, İ. (2005). *Terörle Mücadele ve Uluslararası Hukuk*. Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları, 63.

5.1.2. Terör ve Terörizm Üzerine Araştırmalar

Tarih boyunca dünya genelinde birçok bölgede terör ve terörizmden, insanlar zarar görmüş, hukuk düzenleri ve devlet yönetimleri bozulmuş veya sekteye uğramış, toplumsal huzur ve refah düzeyi sarsılmış, hükümetler ülkelerinin belirli bölümlerini veya tamamını emniyet ve asayişten yoksun bir şekilde yönetmek durumunda kalmışlardır. Bu nedenle, dünyanın her yerinde terör ve terörizm konusunda çeşitli tanımlamalar yapılarak, bu sorunla mücadele yoluna gidilmiştir.

Paul Wilkinson terörizmi, *“bir amacı gerçekleştirmek amacıyla geniş bir grubu korkutarak bir terör ortamı yaratmak için adam öldürme, yaralama veya tehdit gibi araçların sistematik bir şekilde kullanılması”* olarak tanımlamıştır. Wilkinson’a göre, terörizm yoluyla oluşturulan güvensizlik ve belirsizlik ortamında insanlar sahipsizlik ve çıplaklık duygusuna itilerek, her türlü etkiye açık hale getirilmektedir. Bu aşamada da toplumu bir arada tutan bağlar çözülmeye başlamakta ve kitlelerin dehşete kapılması sonucu umutsuzluk hâkim kılınmaktadır.⁴³⁰

Grant Worldlaw’a göre terörizm, *“eylemcilerin politik taleplerine, asıl mağdurların gerisinde daha geniş hedef kitlenin razı olmasını sağlamak maksadıyla, yerleşik otoriteye karşı ya da yerleşik otorite adına, bireyler ya da gruplar tarafından şiddet kullanma veya kullanma tehdidi ile yoğun korku ortamı yaratan eylemlerdir.”* Worldlaw, terörizmi politik sonuçlara ulaşmak için psikolojik savaş silâhı olarak değerlendirmektedir.⁴³¹

Alex Schmid’e göre terörizm, *“birey, grup ve devlet aktörleri tarafından kişisel, kriminal veya politik sebeplerle korku ve endişe kaynağı olan tekrarlanmış şiddet eylemleridir.”* Schmid, teröristlerin asıl hedefinin, yapılan eylem sonucu mağdur durumuna düşen birey veya bireyler olmadığını, toplumun genelinin bu eylemden etkilenmesi olduğunu belirtmiştir.⁴³² Thomas Perry Thornton, terörizmi

⁴³⁰ Wilkinson, P. (1977). *Terrorism and the Liberal State*. London: Macmillan, 49.

⁴³¹ Wardlaw, a.g.e., 19.

⁴³² Schmid, A. (1993). The Response Problem as a Definition Problem. A. Schmid ve R. Crelinsten (Editors). *Western Responses to Terrorism*. London: Frank Cass, 8.

şiddet kullanma ya da şiddet içeren normal dışı yollarla siyasal davranışları etkilemek üzere icra edilmiş sembolik bir eylem olarak tanımlamıştır.⁴³³ Yapılan tanımlar incelendiğinde, gerçekleştirilen eylemde şiddet kullanılması ve toplumda korku yaratılması hususlarına ortak olarak yer verildiği görülmektedir.

Jeopolitik, jeostratejik konumu ve etnik yapısı gereği terörden en fazla zarar gören devletler arasında yer alan Türkiye’de, bugüne kadar terör ve terörizm konusunda bir çok çalışma yapılmış ve bu çalışmalarda değişik tanımlamalara yer verilmiştir.

Sulhi Dönmezer tarafından terör, şiddetin toplumsal, ulusal, ırksal veya dinsel açıdan fesat çıkarmak maksadıyla, sosyal sınıflar arasında çatışma veya savaşı tahrik etmek üzere planlı ve hukuk dışı olarak kullanılması olarak tanımlanmıştır. Terörün bir doktrin olmadığı fakat eylem tarzı olduğu ve terörü gerçekleştiren unsurlar arasında yer alan şiddetin, amaç değil araç olduğu vurgusu yapılmıştır.⁴³⁴

Mevlüt Bozdemir’e göre terör, insanları yıldırma, sindirme yoluyla onlara belli düşünce ve davranışları benimsetmek için zor kullanma ya da tehdit etme eylemidir.⁴³⁵ Doğu Ergil, terörizmi, adam kaçırmadan cinayete kadar uzanan ve amacı sindirme olan şiddet eylemlerine verilen ad olarak tanımlamıştır.⁴³⁶

Sertaç Başeren, terörün, şiddet kullanma ya da şiddet tehdidi içeren normal dışı yollarla siyasal davranışları etkilemek üzere biçimlendirilmiş sembolik bir fiil olduğu tanımından yola çıkarak terörizmin, bir kişiyi öldürüp toplumun tamamında bir korku yaratmak ve siyasal tercihlerini etkilemek olduğunu belirtmiştir. Gerçekleştirilen eylemin, neticeleri itibariyle önem taşımadığını; neticenin ötesinde yarattığı etki bakımından çok önemli olduğunu vurgulamıştır.⁴³⁷ Hamide Zafer, belirli bir örgüt tarafından, topluma hâkim siyasi yapıyı değiştirmek amacıyla,

⁴³³ Başeren, Kavramsal Özellikleri ile Terörizm, Tarihi ve Hukukî Boyutlarıyla, 10.

⁴³⁴ Dönmezer, S. (10 Kasım 1977). Her Yönüyle Tedhiş, *Son Havadis*.

⁴³⁵ Bozdemir, M. (1982). Terör (mü) ve Terörizm (mi)? *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın Yayın Yüksek Okulu Yıllığı*, 523.

⁴³⁶ Ergil, D. (1980). *Türkiye’de Terör ve Şiddet*. Ankara: Turhan Kitabevi, 1

⁴³⁷ Başeren, Kavramsal Özellikleri ile Terörizm, Tarihi ve Hukukî Boyutlarıyla, 9-10.

sistemik olarak uygulanan ve kitleleri paniğe sokan şiddet eylemlerini terör veya terörizm olarak adlandırmaktadır.⁴³⁸

Öte yandan; terörizmle mücadele için uluslararası bir tanımlamaya gerek olmadığını savunan görüşler de vardır. Bu görüşe göre, içinde ülkeden ülkeye ve gruplardan gruplara birçok değişkenlikleri barındıran terör denklemini çözecek ortak bir formül bulmak oldukça zordur. Ercan Çitlioğlu'na göre, terörle mücadele konusunda ortak bir tanımdan çok daha önemli olan onu açıklayabilmektir. Bir eylem türü olarak terörün arkasında yatan ve onu doğuran, birbirinden farklı yüzlerce gerekçenin varlığı, bu geniş spektruma ek olarak ülkeler, toplumlar ve bireylerin eş gerekçelere dayalı eylemleri; farklılıklar içeren algılamalarla değerlendirilmeleri, ülkelerin iç hukuklarının terör ve terörizme farklı yaklaşımları bir arada düşünüldüğünde, terör konusunda ortak bir tanıma ulaşmanın olanaksızlığı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.⁴³⁹ Ancak yapılaş biçimi, hedefi ve yaratmak istediği etkiler bağlamında, bir eylemi "terör eylemi" ve eyleme katılanları da "terörist" olarak nitelendirmenin, suçluların uluslararası takibi açısından gerekli olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Devletlerin vatandaşlarının güvenliğini sağlayabilmeleri için bu konuda uyuşmaları terörle mücadelede bir başlangıç olarak değerlendirilebilir.

Türel Yılmaz, son dönemlerde uluslararası gündemin en önemli konularından birisi olan terörizmin tanımının yıllardır yapılmaya çalışıldığını, ancak yapılan tanımların farklı coğrafi, sosyal ve dinî altyapılardan gelen insanlara empoze edilmesinin mümkün olmadığını, farklı uluslar ve farklı kültürlerin bir eylemin terörist nitelik taşıyıp taşımadığını değişik şekillerde yorumlayabileceğini belirtmiştir. Ortadoğu'da gerçekleştirilen terör faaliyetlerinin de bu kapsamda değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Hamas ve Hizbullah gibi örgütlerin Batılı birçok ülke tarafından terörist örgütler olarak nitelendirilirken, bölge ülkeleri tarafından Batı'ya özellikle İsrail'e karşı direnen ve özgürlük savaşı veren gruplar olarak nitelendirildiğini örnek olarak göstermiştir.⁴⁴⁰ Bu tür farklı yaklaşım ve

⁴³⁸ Zafer, H. (1998). *Ceza Hukukunda Terörizm*. İstanbul: Beta Yayınları, 9.

⁴³⁹ Çitlioğlu, E. (2008). *Gri Tehdit Terörizm*. İstanbul: Destek Yayınları, 197.

⁴⁴⁰ Yılmaz, T. (2008). Ortadoğu'da Terör ve Uluslararası Etkileri. *Orta Doğu: Belirilsizlikler İçindeki Geleceği ve Güvenlik Sorunları* konulu Beşinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Ankara: Genelkurmay Başkanlığı ATASE Yayınları, 161.

yorumlamanın terörizmle mücadele konusunda yapılan çalışmaları oldukça zorlaştırdığı açıktır.

5.1.3. Bir Dış Politika Aracı Olarak Terör

Terörün dış politika aracı olarak kullanılması devlet terörü tanımlaması içerisinde değerlendirilmekle beraber tarihin her döneminde başvurulan bir yöntemdir. Özellikle Soğuk Savaş dönemi ile birlikte yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği sosyalist ideolojinin yayılması amacıyla, çeşitli ülkelerde eylem yapan sol grupları veya örgütleri desteklemiştir. Buna karşılık Amerika Birleşik Devletleri yönetimi özellikle diktatörler tarafından yönetilen ülkelere silâh ve para yardımı yaparak, “Yeşil Kuşak Projesi” kapsamında radikal İslamcı grupları veya örgütleri destekleyerek sosyalizmin yayılmasına engel olmaya ve tutucu rejimleri yerleştirip güçlendirmeye çalışmıştır. Örneğin, Sovyetler Birliği’nin Afganistan’ı işgal ettiği dönemde Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği’ne karşı Taliban militanlarına askeri eğitim ve silah yardımı dâhil her türlü desteği vermiştir. Ancak 11 Eylül 2001 tarihinde destek verdiği bu teröristlerin hedefi olmuştur.⁴⁴¹

Bu örnekten de anlaşılacağı üzere, terörün veya teröristin iyisinin veya kötüsünün olmayacağı, ayırım yapılmaksızın mücadele edilmesi gerektiği, aksi takdirde günün birinde bumerang gibi, kendisini kullanan veya destek vereni hedef alabileceği görülmektedir. Uluslararası terörizme kaynak teşkil eden dört çeşit devlet ilintisi bulunmaktadır.⁴⁴² Bunlar,

- 1) Devlet Girişimi: Klâsik savaş usulleriyle elde edilemeyen kazanımların, terörizmin dış politika aracı olarak kullanılmasıyla elde edilmeye çalışılmasıdır.
- 2) Devlet Desteği: Bir devletin ulusal amaçlarına ulaşmak maksadıyla, doğrudan resmî kanalla terörizm yaratmadan, terör örgütlerine silâh, teçhizat, iskân, iaşe, istihbarat, finans vb. her türlü desteği vermesidir.

⁴⁴¹ İnternet: Aydoğan, E. (6 Mart 2010). Terörizmin Tarihi Gelişimi. Web: <http://tr.caspianweekly.org/ana-kategori-ler/guvenlik-ve-terorizm/1016-terorizmin-tarihi-gelişimi.html> adresinden 10 Şubat 2015’de alınmıştır.

⁴⁴² Ergil, Uluslararası Terörizm, 142.

Bu yöntemde devlet terör örgütünü bizzat yönetmez ve denetlemez, örgüte yalnızca hedef gösterir.

- 3) Devlet Hoşgörüsü: Bir devletin kendi topraklarında terör örgütünün bulunduğunu bilmesine ve bu örgüte destek vermemesine rağmen, her hangi bir müdahalede de bulunmamasıdır. Terör örgütleri yerleştikleri ülke topraklarında, bu devletin hoşgörüsünden faydalanarak yabancı bir ülkenin desteğini de alabilirler. Söz konusu örgütler yerleştikleri ülke sınırları içerisinde eylem gerçekleştirmeyip, kendilerine başka ülkeleri hedef olarak alırlar. Bazı Avrupa ülkelerinin PKK'ya karşı sergiledikleri tutum bu tür bir devlet ilintisini oluşturmaktadır.
- 4) Devlet Zaafı: Devletin sahip olduğu teknolojik imkânlar ile güvenlik güçlerinin imkân kabiliyetlerinin yetersiz kalması nedeniyle, kendi topraklarına yerleşmiş olan terör örgütüyle etkin bir şekilde mücadele edememesi durumu devlet zaafı olarak adlandırılmaktadır. Bu durum devletin terörizmle mücadeledeki sorumluluğunu ortadan kaldırmaz. Bu zaafını ortadan kaldırmak için kendisinden daha güçlü olan bir devletin / devletlerin yardımını talep edebilir.

Farklı bir kaynakta ise, devletlerin terörle ilintileri; devlet desteği, doğrudan destek, dolaylı destek, düşmana destek, pasif destek ve ev sahibi ülke desteği konu başlıkları altında ele alınmıştır.⁴⁴³ Hangi sınıflama esas alınırsa alınsın uluslararası terörizmin bir dış politika aracı olarak kullanılması günümüzde yaygın bir uygulamadır; hatta denilebilir ki arkasında açık ya da örtülü olarak bir istihbarat örgütünün destek ve / veya yönlendirmesi bulunmayan bir terörist örgüt ya da terörist eylem neredeyse yok gibidir.

Sonuç olarak, devletler her ne kadar resmi söylemlerinde terör eylemlerini şiddetle kınadıklarını dile getirseler de, birçok devlete göre terör ve terörist kavramları farklı eylemler ve kişiler için kullanıldığından, küresel anlamda terörizmle etkin bir şekilde mücadeleden söz edilmesi oldukça güçtür. Bu mücadeleyi etkin kılmak adına ne amaçla yapılırsa yapılsın, şiddet içerikli, toplumda dehşet ve korkuya sebebiyet veren eylemin, masum insanları hedef alması, toplumda tedavisi mümkün olmayan derin yaralar açması ve insanlar

⁴⁴³ Çaşın, M.H. (2008). *Uluslararası Terörizm*. İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım, 554.

arasında din, dil, ırk, etnik köken, mezhep vb. ayırım gözeterek kişisel hak ve özgürlükleri hedef alması durumunda terör eylemi olarak adlandırılması gerekmektedir. Bu eylemi gerçekleştiren kişi, grup veya örgüt hiç bir şekilde desteklenmemeli, kabul görmemeli ve neden olduğu yıkımın karşılığını en ağır şekilde almalıdır.

5.1.4. Terörizmin Çeşitleri

Terör örgütleri tarafından gerçekleştirilen eylemlerde, açıklanan amaçlar, kullanılan araçlar, uygulanan metotlar ve destek alınan kaynaklara göre terörizmin birçok çeşidi bulunmaktadır. Çalışmamızın temel amacıyla ilgili olarak ele alınacak terör çeşitleri; devlet terörü, devlet karşıtı (anarşist) terör, ideolojik terör, dinsel terör ve etnik terördür.

5.1.4.1. Devlet Terörü

Devletin kendi eliyle, mevcut siyasî rejimi korumak ve devam ettirmek amacıyla, hukuk kurallarının ya da temel insan haklarının dışına çıkarak, kendi vatandaşlarına karşı uyguladığı her türlü sindirme, korkutma, işkence, faili meçhul ve muhalifleri ortadan kaldırma gibi eylemler topluluğu devlet terörü olarak tanımlanmaktadır.⁴⁴⁴ Böyle bir ortamda iktidardakiler teröriste dönüşmekte, karşı görüştekiler ise rejim aleyhtarı ilân edilerek uygulamalar yasallaştırılmaya çalışılmaktadır.⁴⁴⁵

Devlet terörizmi uygulayan devletlerin amaçları siyasi muhalifleri ya da etnik grupları bastırarak iktidarın idame ettirilmesidir. Birleşmiş Milletler Antlaşmasına, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ne, Jenosit Sözleşmesi'ne ve İnsan Hakları Sözleşmesi'ne rağmen devlet terörizmi, başta Asya, Afrika, Ortadoğu ve Latin Amerika olmak üzere hemen her yerde artış göstererek sürmüştür.⁴⁴⁶ Devlet terörü, devletlerin hem kendi halklarına karşı kullanabilecekleri hem de dış politika aracı olarak kullanabilecekleri bir terör çeşididir. Dış politika aracı olarak devlet

⁴⁴⁴ Salur, H. (2009). *Küresel Çağda Din ve Terör*. Konya: Çizgi Kitabevi, 101; Denker, S. (1997). *Uluslararası Terör, Türkiye ve PKK*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 6.

⁴⁴⁵ Wardlaw, a.g.e., 19.

⁴⁴⁶ Başeren, İnsan Hakları ve Terörizm, 187.

terörünün kullanılması hususu çalışmamızda ayrı bir konu başlığı altında ele alınmıştır.

5.1.4.2. Devlet Karşısı (Anarşist) Terör

Devlet yönetimini ve devletin kurumsal varlığını yıkmayı hedefleyen gruplar tarafından gerçekleştirilen terör eylemleri, devlete karşı terör olarak tanımlanmaktadır.⁴⁴⁷ Anarşist terör, mevcut rejimi değil, doğrudan doğruya kurum olarak devletin kendisini hedef alır. Her ne kadar rejimin uygulanmasını sağlayan ve ona destek veren güçlere karşı şiddet eylemleri gerçekleştirirse de, asıl amacı mevcut siyasal rejimi yıkıp yerine yeni bir siyasal rejim getirmek değildir. Amacı devletin olmadığı bir düzen kurmak olduğundan, her türlü siyasal rejime karşıdır.

5.1.4.3. İdeolojik Terör

İdeoloji, siyasal veya toplumsal bir öğreti oluşturan, bir hükümetin, bir partinin, bir grubun davranışlarına yön veren politik, hukuki, bilimsel, felsefi, dini, moral, estetik düşünceler bütünüdür. Tek başına ideolojik anlamı bulunmayan terörizm, amacı doğrultusunda şiddet olgusunu herhangi bir ideolojik yapı ile birleştirerek hareket etmekte ve baskı, yıldırma, tedhiş v.b. metotlar kullanarak sonuca varmaya çalışan bir strateji olarak karşımıza çıkmaktadır. İdeolojik terörizm, bir ideolojik düşünceyi diğerine hâkim kılmak maksadıyla hedef alınan ideolojiyi sindirmek ve yıldırmak için terörü bir araç olarak kullanmaktır.⁴⁴⁸ Terör eylemlerini gerçekleştiren gruplar veya örgütler temel aldıkları ideolojiyi öncelikle belirli bir coğrafyada sonrasında da tüm dünyada egemen kılmayı hedeflemişlerdir. Tüm ideolojilerde ortak amaç diğer siyasi yaklaşımları alt ederek tek bir ideoloji veya inancı geçerli kılmaktır. İdeolojilerde karşıt ideolojiye karşı duyulan nefret, öfke ve kin gibi duygular ön planda olduğundan, ideolojinin akıldan çok duygulara hitap ettiği söylenebilir.

İdeolojik terörizmin nihai amacı, siyasal bir amaç uğruna tarihsel süreç içinde mevcut kurulu düzeni şiddet yoluyla değiştirmektir. Terör örgütü için ideoloji,

⁴⁴⁷ Topal, A.H. (2005). *Uluslararası Terörizm ve Terörist Eylemlere Karşı Kuvvet Kullanımı*. İstanbul: Beta Yayınları, 54.

⁴⁴⁸ Denker, a.g.e., 7.

bir hedefe varabilmek için takip edilecek yol haritasını belirlemektedir. İdeoloji, terör örgütünün siyasi ajandasını, örgüt militanları tarafından gerçekleştirilen eylemlerin niteliğini, taktik ve stratejisini belirler, örgütün propaganda unsurlarının temelini teşkil ederek örgüte katılımı sağlar, bağlılığı güçlendirir ve örgüt üyeleri arasında özdeşlik yaratır.

İdeolojik terör, yöntem olarak genellikle mevcut rejimin güç merkezine ve liderlerine karşı silahlı eylemler ve suikastlar düzenler. Bu eylemleri gerçekleştirmelerindeki amaç, rejimin unsurlarını siyasi ve moral açıdan çökertmek, siyasi yapıyı militarize etmek, hükümetin ve güvenlik güçlerinin mücadeleyi terk etmelerine sebep olacak derecede morallerini ve psikolojilerini bozmak, kitlesel ayaklanmaları ve sokak hareketlerini başlatmaktır. Bahse konu terör; toplumda dinsel, etnik, kültürel farklılıkları derinleştirerek düşman kutuplar oluşturmak yoluyla toplumsal ve siyasal istikrarı bozup mevcut siyasal rejimin halk gözündeki prestijini sarsmaya çalışır. Ayrılıkçı akımlarla ve devleti yıkmayı hedefleyen gruplarla, bir noktaya kadar amaç birliği içindedir, bu doğrultuda terör örgütleri arasında işbirliği yapılması da rastlanan bir durumdur. Terör örgütleri, arkalarına aldıkları iç ve dış destekle, bir ülkenin siyasal, sosyal ve ekonomik yapısını hedef alan eylemler gerçekleştirmektedir.⁴⁴⁹

Soğuk Savaş döneminin en önemli psikolojik silahlarından biri olan ideolojik terör kaynaklı eylemler ve suikastlar iktidarlar üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Türkiye’de ideolojik terör, Soğuk Savaş yılları kadar tehlikeli boyutlarda olmamakla birlikte, Türkiye’de hala bu grup altında görülebilecek terör örgütleri mevcuttur. Bu tür terör tamamen ortadan kalkmamakla birlikte genel olarak değerlendirildiğinde yarattığı tehlike nispeten azalmıştır.

5.1.4.4. Dinsel Terör

Din ve inanç farklılıklarını bir araç olarak kullanarak belirlenen hedeflere ulaşmak, ya da bir dinî inancı yayma veya etkin kılma maksadıyla, karışıklık ve kargaşa çıkarmak suretiyle gerçekleştirilen şiddet eylemleri, dinsel terörizm veya

⁴⁴⁹ Gün, R. (2000). Uluslararası Terörizm: Dünya Savaşının Yeni Boyutu. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (4), 83.

dini suiistimal eden terörizm olarak tanımlanabilir. Bu kavramdan anlaşılması gereken, dinin siyasî, ideolojik veya diğer çıkarlar için istismar edilmesidir.

Dinsel terörizmin meydana gelmesinde en büyük etken, bireylerin kendi dinsel inançlarını paylaşmayanları ötekileştirmesidir. Etnik terörde olduğu gibi örgüt mensupları adanmışlık duygusuyla hareket ederler. Şiddet kullanılarak gerçekleştirilen eylemlerin Tanrı adına olduğu inancı bulunmaktadır.

Dinsel terör dört grup altında incelenebilir.⁴⁵⁰ Bunlar;

- Yönetimlerin kullandığı dinsel terör: Bazı kişi, grup veya devletlerin çıkarlarını savunmada veya yeni çıkarlar elde etmede dini kullanarak çıkardıkları çatışma ve şiddet içerikli eylemlerdir.
- Dinsel yönetimlerin uyguladığı terör: Kendisini belli bir dinsel kimlikle tanımlayan bir devletin uluslararası hukuku göz ardı ederek kendi vatandaşlarına ve rejim muhaliflerine karşı uyguladığı şiddet hareketleridir. İran Devleti'nin İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra kendi vatandaşları üzerinde uyguladığı baskı örnek olarak gösterilebilir.
- Farklı din ve mezhebe mensup olanların birbirlerine karşı gerçekleştirdikleri şiddet eylemleridir. Irak'ta cereyan eden Şii-Sünnî mezhepleri, İrlanda'daki Protestan-Katolik mezhepleri arasında arasındaki çatışmalar ile Burma'da Budistlerin Müslümanlara karşı gerçekleştirdikleri eylemler örnek verilebilir.
- Dinin siyasî çıkarlar için istismar edilmesidir. Bunu en tipik örneği Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgalinden sonra ABD'nin Taliban'a verdiği destektir. Terörün dış politika aracı olarak kullanılmasına da örnek gösterilebilir.

⁴⁵⁰ Salur, *a.g.e.*, 90-91.

5.1.4.5. Etnik Terör

Belirli bir etnik kimliğe sahip grupların, içinde yaşadıkları toplumda, kişisel hak ve özgürlüklerinin ihlâl edildiği düşüncesiyle, haksızlığa uğradıklarını, ayrımcılıkla karşılaştıklarını ileri sürerek, devlet otoritesini kabul etmeyip, kendilerine ait bir devlet kurmak için gerçekleştirdikleri cebir ve şiddet içerikli eylemler etnik terör olarak tanımlanmaktadır.⁴⁵¹

Etnik terör, kendisine zemin ve destekçi bulma konusunda diğer terör çeşitlerine göre daha avantajlıdır. Destekçileri maddî beklenti içerisinde olmadan, halklarının özgürlüğü için mücadele ettiklerini düşünerek, adanmışlık duygusuyla hareket etmektedirler. Etnik terörü araç olarak kullanan örgütler, haklarını savunduklarını iddia ettikleri toplumun tamamının düşünce yapısını temsil etmese de, kendilerini söz konusu etnik grubun sözcüsü olarak nitelendirirler.

Fransa'da Bretonlar, Korsikalılar, Kuzey İrlanda'da Kuzey İrlanda'nın İngiliz egemenliğinden kurtarılarak İrlanda Cumhuriyeti'nin bir parçası haline gelmesini hedefleyen IRA (İrlanda Cumhuriyet Ordusu), İspanya'da Katalanlar ve Bask bölgesini ayırmaya çalışan ETA, İran, Irak ve Türkiye'de özerklik veya tam bağımsızlık isteyen Kürtçü ayrılıkçıların yaptıkları terör faaliyetleri dünya üzerinde etnik teröre verilebilecek örneklerdir.⁴⁵²

5.2. TÜRKİYE'DE TERÖRÜN GEÇMİŞİ

5.2.1. ye'de Terörün Kaynakları

Türkiye, gerek bulunduğu coğrafi bölgenin oluşturduğu hassasiyet ve gerekse ülke içerisinde yaşanan siyasal gelişmelere bağlı olarak terörden çok yoğun olarak etkilenmiş bir ülkedir ve halen de bu etki devam etmektedir. Uzun yıllar terörle mücadele etmek zorunda kalan Türkiye özellikle 1980'li yıllardan itibaren büyük çaplı bölücü teröre maruz kalmış ve terör sorununu hâlen çözememiştir.

⁴⁵¹ Salur, *a.g.e.*, 95.

⁴⁵² Çitlioğlu, *Gri Tehdit Terörizm*, 138

Türkiye, jeopolitik açıdan önemli bir bölgede bulunması nedeniyle küresel güçlerin etkinlik kurma mücadelesinin merkezinde yer almış ve yıllarca terörün hedefi olmuştur. Maruz kaldığı terör eylemleri nedeniyle ülkede yaşanan istikrarsızlık yatırımları engellemiş, terörle mücadeleye harcanan kaynaklar ekonomik açıdan ülkenin sıkıntılar yaşamasına neden olmuş, kaybedilen yaşamlar toplumdaki birlik ve beraberlik düşüncesini derinden yaralamıştır.

Türkiye bulunduğu bölge itibariyle, geçmişte olduğu gibi yaşadığımız dönemde de çıkar çatışmalarının ciddi boyutlarda yaşandığı Ortadoğu, Balkanlar, Kafkasya ve Hazar havzasının arasında kalmış durumdadır. Bundan dolayı Osmanlı döneminden başlayarak günümüze kadar geçen iki asır boyunca, bu coğrafya üzerinde çeşitli oyunlar oynanmış ve halen oynanmaktadır. Türkiye'nin gelişmesini ve bölgesinde etkin bir güç haline gelmesini istemeyen çevreler tarafından, Türkiye'nin başta siyasi ve ekonomik olmak üzere hemen her yönden zor durumda kalmasına yönelik çalışmalar yapılmakta, plan ve projeler üretilmektedir.⁴⁵³

Türkiye'ye komşu ülkelerin ulusal hedeflerinin Türkiye coğrafyasına kadar uzanıyor olması, her bir ülkenin farklı gerekçeler ileri sürerek Türkiye toprakları üzerinde hak iddia etmesi ve bunu değişik şekillerde gündeme getirmeleri Türkiye'nin ulusal güvenliğinin potansiyel bir tehdit altında olduğunun açık göstergesidir. Bu ülkelerin, Türkiye'yi yıpratmak, güçsüzleştirmek hatta bölmek düşüncesiyle hareket eden ve bu yönde eylemler gerçekleştiren örgütlere her türlü desteği vermeleri de Türkiye'nin yıllardan beri devam eden terör sorunuyla karşı karşıya kalmasında en önemli etken olmuştur.

Türkiye'de terör hareketleri 1960-1980 yılları arasında Soğuk Savaş döneminin etkisiyle daha çok ideolojik-anarşik temelde yoğunlaşmış, 1979 yılında İran'da gerçekleştirilen İslam devriminin de etkisiyle 1980'li yıllardan itibaren de dinsel terörde kayda değer bir artış görülmüştür. Ayrıca 1984 yılında gerçekleştirilen Eruh ve Şemdinli baskınlarıyla birlikte etnik terör de eylem dönemine geçmiş, 1991 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'a müdahalesinin ardından, Irak'ın kuzeyinde meydana gelen otorite boşluğu

⁴⁵³ Ergene, H. (1993). *Neden Hedef Türkiye*. Ankara: Kiyap Yayınları, 34-44.

sayesinde ciddi anlamda güç kazanmış ve 1990'lı yıllar boyunca Türkiye'nin ulusal güvenliğine karşı en ciddi tehdit haline gelmiş ve halen ciddiyetini muhafaza etmektedir.

1960'lı yıllardan itibaren yoğunlaşan ve günümüze kadar devam eden terör hareketlerinin Türkiye'yi etkilediği ve etkilemeye devam edeceği, çağdaş dünyada Türkiye kadar çok yönlü terör saldırılarına hedef olmuş başka bir ülke bulmanın kolay olmadığı ortadadır. Türkiye'nin yakın geçmişinde kanlı olaylara ve dönüm noktalarına neden olan terör hareketleri; ideolojik-anarşik terör, etnik terör ve dinsel terör konu başlıkları altında ele alınmıştır.

5.2.2. ye'de Terör Tarihi

5.2.2.1. İdeolojik – Anarşik terör

Soğuk Savaş döneminde sağ ve sol olmak üzere iki temel ideoloji üzerine inşa edilmiş olan siyasal sistem içerisinde, farklı ideolojileri benimseyen kişiler veya örgütler tarafından bir araç olarak yaygın şekilde kullanılmış olan ideolojik terör, Türkiye'de özellikle 1970'lerde yoğunlaşmıştır. 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleştirilen askeri müdahaleye kadar, toplumda oldukça zor, huzursuz, dehşet ve korku dolu günler yaşanmasına neden olmuştur.

Türkiye'de sol ideoloji temelinde ilk örgüt, 10 Eylül 1920 tarihinde Türkiye Komünist Partisi (TKP) adı altında kurulmuştur. 1925 yılında yürürlüğe giren Takrir-i Sükûn Kanunu'nun ardından yasadışı bir örgüt olarak kabul edilen TKP, 1960'lı yıllara kadar geçen süre içerisinde fazla etkili olamamıştır. Bunun en önemli nedeni Türkiye'nin Sovyetler Birliği tehdidine karşı ulusal güvenliğini Batılı ülkelerin yanında yer alarak sağlayabileceğini düşünmesi ve bu yönde hareket etmesidir. Bu doğrultuda Türk toplumu da ideolojik açıdan komünizm düşüncesinden uzak tutulmak istenmiş ve bunu gerçekleştirebilmek için özellikle komünist fikirleri yaydığı düşünülen birçok yayın hakkında özellikle Demokrat Parti döneminde yasaklama kararı alınmıştır.⁴⁵⁴ 1961 Anayasası'nın hak ve özgürlükleri genişletmesiyle birlikte yayın yasakları da büyük ölçüde kaldırılmış, basın daha

⁴⁵⁴ Yılmaz, M., Doğaner, Y. (2006). Demokrat Parti Döneminde Bakanlar Kurulu Kararı İle Yasaklanan Yayınlar. *Kebikeç*, (22), 151-204.

özgür hale gelmiştir. Bu sayede komünizm ve sosyalizm içerikli birçok yayın yapılmış ve yabancı kaynaklar Türkçeye çevrilerek yayınlanmıştır.

Sol hareketler açısından 1968 yılı dünyada olduğu kadar Türkiye’de de siyasi olayların ve eylemlerin hızlandığı bir yıl olmuştur. 1968 yılında Avrupa’nın çeşitli şehirlerinde görünen sol eğilimli gençlik hareketlerinin ve özellikle Mayıs 1968’de Paris’teki gençlik ayaklanmasının önemli sonuç ve etkileri olmuştur. Bu dönemde, gerek ekonomideki dalgalanmalar, gerekse dünyadaki eylemlerin gidişatı, Türkiye’deki öğrenci eylemlerini de tetiklemiştir. Türkiye’de gençlik, belirli ideolojik çevrelerin güdümünde zaman zaman ülke siyasetini etkileyen hareketler içinde kendini bulmuştur. Gençliğin kullanılmasında siyasi ve ekonomik çıkar gruplarının yanı sıra aile, sosyal çevre, kitle iletişim araçları ve dış faktörler de etkili olmuştur. Bu dönemde Türkiye’nin iç politikasını da yakından ilgilendiren ve etkileyen öğrenci eylemleri, dünya ve Türk literatüründe, “68 kuşağı” olarak adlandırılmaktadır. 1968’den önce yayınlanan öğrenci bildirimleri kamuoyuna bilgi vermek amacı taşırken, sonraki bildirimler daha dinamik ve derhâl eyleme geçilmesini ister. Öğrencilerin dikkatleri eğitim ve öğretim sorunlarının yanında, sosyal adalet ve ekonomik kalkınma konuları üzerinde toplanmıştır.⁴⁵⁵

Bu dönemde sol hareketleri önemli ölçüde bünyesinde birleştiren Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF), 9–10 Ekim 1969’da yaptığı toplantısında Devrimci Gençlik (Dev-Genç) adını almıştır.⁴⁵⁶ Dev-Genç tam anlamıyla aşırı sol ihtilâlcî metotlarla örgütlenmiş; üniversite, akademi ve yüksekokullarda işgal konseyleri kurmuş, bildirimler, demeçler yayınlayarak, basının ve gençliğin ilgisini çekmeyi başarmıştır. 1965–1966 yıllarından itibaren üniversite ve yüksekokullarımızda masum öğrenci istekleri şeklinde başlatılan olaylar, 1968–1969 yılları arasında derslere girmeme, sınavları boykot etme şeklinde devam etmiştir.⁴⁵⁷

1970’lerin başlarından itibaren artan terör saldırıların planlanma aşamasında, gençliğin itici gücünün en yüksek seviyede olduğu üniversitelerin merkez olarak seçildiği görülmektedir. Örgütler bu dönemde üniversite gençliğini

⁴⁵⁵ Acar, Ü., Urhal, Ö. (2007). *Devlet, Güvenlik, İstihbarat-Terörizm*. Ankara: Adalet Yayınevi, 413–414.

⁴⁵⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yıldırım, A. (1988). *Belgelerle FKF, Dev-Genç 1965–1971*. Ankara: Yurt Kitap Yayıncılık.

⁴⁵⁷ Başbakanlık (1982). *Türkiye’deki Anarşi ve Terörün Gelişmesi, Sonuçları ve Güvenlik Kuvvetleriyle Önlenmesi*. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 18.

kolaylıkla etkilemek ve saflarına katabilmek adına çeşitli dernekler kurmuşlar ve kültürel faaliyetler düzenlemişlerdir.⁴⁵⁸ Türkiye’de 1970’li yılların başında farklı ideolojik düşünceye sahip olan grupların arasında veya bu gruplarla güvenlik güçleri arasında yaşanmış ve sonu can kaybına kadar giden olaylar ilk başta anarşi olarak tanımlanmıştır. Sonrasında, özellikle üniversite gençliğinin bir kısmının kandırılıp, kullanılmasıyla birlikte kanlı ve şiddetli çatışmalar yaşanmaya başlanmış ve olaylar terör boyutuna varmıştır. Anarşi, hükümete kalan ya da iktidarın karşıt siyasal, ekonomik ve toplumsal güçler arasında uzlaştırma görevini artık yerine getiremediği bir toplum durumu ya da kuralsızlık, yönlendirici bir ilkenin bulunmaması veya bu ilkelere uyulmaması yüzünden bazı etkinlik alanlarında ortaya çıkan düzensizlik ve kargaşalık durumu şeklinde tanımlanmaktadır.⁴⁵⁹ 1967–1980 arası dönem bu tanımlar ışığında bir anarşi yani kargaşa, etkin hükümet edememe, karşıt gruplar arasında bir mutabakat sağlayamama dönemidir.

1960’lı yılların sonlarında ve 1970’li yılların başlarından itibaren radikal sol hareketlerde bölünme ve hareketlilik artmıştır. Öncelikle Dev-Genç’te ortaya çıkan görüş farklılıkları neticesinde bölünme baş göstermiştir. Mihri Belli, Yusuf Küpeli ve Mahir Çayan ile birlikte, Türkiye İşçi Partisi’nin temsil ettiği “sosyalist devrim” görüşüne karşı “milli demokratik devrim” hareketine öncülük etmiştir. Buna karşılık Doğu Perinçek ve arkadaşları “Aydınlık” grubunda bir araya gelmişlerdir. Sonrasında Mahir Çayan ve arkadaşları Mihri Belli’den ayrılarak Türkiye Halk Kurtuluş Partisi / Cephesi’ni (THKP/C), Doğu Perinçek ve arkadaşları, Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi’ni (TİİKP) kurmuşlardır. Aynı dönemde Deniz Gezmiş ve arkadaşları ise Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu’nu (THKO) kurmuşlardır.⁴⁶⁰

12 Mart 1971’de Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından verilen muhtıra sonrasında, gerçekleştirilen şiddet eylemlerine karşı katı tedbirler alınmıştır. THKO mensubu Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan tutuklanarak yargılanmışlar ve yargılama neticesinde haklarında verilmiş olan idam cezaları infaz edilmiştir. Sinan Cemgil liderliğindeki grup ise Nurhak kırsalında güvenlik güçlerince

⁴⁵⁸ Kocadaş, B. (2002). Hedefteki Gençlik: Siyasi ve İdeolojik Hareketler Açısından. *Türkiye’nin Güvenliği Sempozyumu Bildirileri*, Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınları, 537.

⁴⁵⁹ Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi (1986). C. 1, İstanbul: Gelişim Yayınları, 583.

⁴⁶⁰ THKP/C Doğuşu ve İlk Eylemleri (1987), İstanbul: Kaynak Yayınları, 11–12.

öldürülerek etkisiz hale getirilmiştir. İsrail Başkonsolosu Efraim Elrom'un öldürülmesi, işadamları Talip Aksoy ve Mete Has'ın kaçırılmaları eylemlerini gerçekleştiren Mahir Çayan liderliğindeki grubun kimisi ölü, kimisi de sağ olarak ele geçirilmiştir.⁴⁶¹ Ancak cezaevinden firar eden Çayan ve arkadaşları 30 Mayıs 1972'de Kızıldere bölgesinde güvenlik güçlerince gerçekleştirilen operasyon neticesinde ölü ele geçirilmişlerdir.⁴⁶²

1973 yılından itibaren sağ ideolojiyi benimseyen örgütler de hızla hem yasal hem de yasadışı alanlarda teşkilatlanmaya başlamışlardır. Bu örgütler içerisinde ülkücü ve akıncı grupların kurdukları gençlik yapılanmaları sol örgütlere karşı silahlı mücadeleyi başlatmışlardır.⁴⁶³ 1980 askeri darbesine kadar geçen süreçte ülkücü kesim devletin yegâne koruyucusunun kendileri olduğunu düşünmüşler ve antikomünist anlayış çerçevesinde faaliyette bulunmuşlardır.

Bu dönemde ülkücü kesimde; Esir Türkleri Kurtarma Ordusu (ETKO), Türk İntikam Tugayı (TİT), Türkiye İntikamcı Bozkurtlar Ordusu (TİBO), Türk Yıldırım Komandoları (TYK) adı altında çeşitli örgütler ortaya çıkmıştır. Dinsel sağ ideolojiyi benimseyen Akıncılar Derneği'ne üye gruplar da yasal ve yasadışı alanlarda teşkilatlanarak faaliyetlerde bulunmuşlardır.⁴⁶⁴ Burada dikkat çeken hususlardan biri de devletin her ideolojiyi tehlikeli görmesi ve bu doğrultuda hareket etmiş olmasıdır.

1978 ve 1979 yıllarında artan şiddet hareketleri, kamuoyunca tanınan politikacı, gazeteci ve yazarlara yönelmiştir. Örneğin sağ görüşlü olarak bilinen İlhan Egemen Darandelioğlu, Hamit Fendoğlu, Gün Sazak; sol görüşlü olarak bilinen Cavit Orhan Tütengil, Ümit Kaftancıoğlu, Bedrettin Cömert, Doğan Öz, Abdi İpekçi gibi tanınmış aydın, politikacı ve gazeteciler öldürülmüştür. 1977 yılındaki 1 Mayıs kutlamalarında topluluğun üzerine açılan yaylım ateşi sonrasında 30'dan fazla insan öldürülmüştür. 1978 yılında ise, Maraş ve Çorum'da Alevileri hedef

⁴⁶¹ THKP/C Doğu ve İlk Eylemleri, 44.

⁴⁶² THKP/C Doğu ve İlk Eylemleri, 116.

⁴⁶³ Başbakanlık, *Türkiye'deki Anarşi ve Terörün Gelişmesi...*, 59-64, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı (1985), *Türkiye'de Anarşi ve Terörün Sebepleri ve Hedefleri*. Ankara: Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Yayınları, 105-112.

⁴⁶⁴ Başbakanlık, *Türkiye'deki Anarşi ve Terörün Gelişmesi ...*, 62- 63.

alan eylemlerde yüzlerce insan kitlesel olarak katledilmiştir.⁴⁶⁵ Genelkurmay Başkanlığı istatistiklerine göre bu olaylara bağlı olarak, 1975–1978 yılları arasında 1.186 kişi hayatını kaybetmiştir. 1979 yılında bu sayı 1.935'e, 1980 yılında ise, 12 Eylül 1980 tarihine kadar geçen sürede 2.921'e ulaşmıştır.⁴⁶⁶

1970'li yılların sonunda Türkiye adeta bir iç savaşın eşiğine gelmiştir. Sonuçta amaçları ne olursa olsun Türkiye'de faaliyet gösteren aşırı sol ve aşırı sağ örgütler ülkeye bir anarşi dönemi yaşatmışlardır. Bu dönem değerlendirilirken dönemin iç ve dış etkenleri birlikte göz önüne alınmalıdır. Terörizmin felsefesine göre etkin güçlü ve dürüst bir kamu yönetiminin ekonomik ve toplumsal refahın, yansız güvenlik örgütlerinin olmadığı, demokratik toplum yapısına ilişkin temel düzenlemelerin eksik ve zayıf olduğu ve sağlam bir milli eğitim politikasının benimsenmediği bir toplumda terör kendisine kolayca zemin bulacaktır. Türkiye'de terör, bu ortamı o dönemde kolayca bulabilmiştir. İç etkenlerin yanı sıra dış etkenlere baktığımızda ise, bu anarşi ve terör ortamını oluşturan terör örgütlerinin az veya çok dış bağlantılarının bulunduğu, belgelerle ve mahkeme kararlarıyla ispatlanmıştır.⁴⁶⁷ Dış güçler yıkıcı ve bölücü örgütlere finansal, silah ve patlayıcı madde temini, eğitim, kaçma ve barınma imkânları konularında destek vermişlerdir.⁴⁶⁸ Bu dönemde Soğuk Savaş koşullarının etkisi altındaki devlet yetkililerinin kanaati genelde Türkiye'deki terörün, Sovyetler Birliği tarafından desteklendiği yönünde olmuştur. Ancak Batılı ülkelerin, özellikle Gladio operasyonu kapsamında ABD'nin ve Türkiye'yle ulusal çıkarları çatışan komşu ülkelerin de Sovyetler Birliği kadar Türkiye'deki teröre dış destek sağlamış olmaları olasılığı göz ardı edilmemelidir.

1980 yılı öncesinde Türkiye'de her geçen gün artan şiddet hareketleri, ülkenin siyasi, ekonomik ve sosyal yapısını olumsuz yönde etkilemiş ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yönetime el koymasına gerekçe teşkil etmiştir. 12 Eylül 1980'de gerçekleşen müdahale Türkiye'deki terör hareketleri açısından önemli bir

⁴⁶⁵ Korkmaz, G. (1999). *Medya ve Terör İlişkisi*. Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü TEMUH Yayınları, 110.

⁴⁶⁶ Genelkurmay Başkanlığı (1983). *Terör ve Terörle Mücadele Durum Değerlendirmesi*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 58.

⁴⁶⁷ Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı, *Türkiye'de Anarşi ve Terörün Sebepleri ve Hedefleri*, 67.

⁴⁶⁸ Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı, *Türkiye'de Anarşi ve Terörün Sebepleri ve Hedefleri*, 68.

dönüm noktası olmuş, askeri yönetimin ilk gününden itibaren örgütlerin terör faaliyetleri durma noktasına gelmiştir.

12 Eylül sürecinde; 650 bin kişi gözaltına alınmış, 1 milyon 683 bin kişi fişlenmiş, 210 bin davada 230 bin kişi yargılanmış, 7 bin kişi için idam cezası istenmiş, 517 kişiye idam cezası verilmiş, İdam cezası verilenlerden 50'si asılmış, 98 bin 404 kişi örgüt üyesi olmak suçundan yargılanmış, 14 bin kişi yurttaşlıktan çıkarılmış, 300 kişi tutuklu iken kuşuklu bir şekilde ölmüş, 23 bin 677 dernek kapatılmış, 3 bin 854 öğretmen, 120 öğretim üyesi ve 47 hâkimin işine son verilmiş, 31 gazeteci cezaevine girmiş, gazeteler 300 gün yayın yapamamıştır.⁴⁶⁹

5.2.2.2. Etnik Terör

Etnik terör ideolojik ve dinsel terörizmden farklıdır. Etnik temele dayalı terör örgütü mensupları yani bölücü teröristler, temsil ettiklerine inandıkları etnik grubun siyasal amaçlarına hizmet için eylem yapmaktadır.⁴⁷⁰ Kendilerini etnik azınlık olarak tanımlayan toplulukların bulunduğu neredeyse tüm bölgelerde, etnik terör olayları yaşanmış ve yaşanmaya devam etmektedir. Bunun başlıca nedeni bazı devletlerin çıkar elde etmek adına terörü bir dış politika aracı olarak kullanmalarındadır. Bunun en çarpıcı örneği Türkiye'nin yaşamış olduğu, komşuları tarafından desteklenen etnik temele dayalı terör olaylarıdır.⁴⁷¹ Birçok ülke etnik terör olgusundan ciddi şekilde etkilenmiştir. Bu ülkeler arasında da Türkiye en çok etkilenenlerin başında gelmektedir. Türkiye'de 1970'li yıllarda ASALA ile başlayan etnik terör, 1980'li yılların ortalarından itibaren günümüze kadar da PKK ile devam etmektedir.

Bölücülük, toplum içerisinde ayrı ırk, din veya mezhebe mensup kişilerin toplumu bölme amacı ile yapmış oldukları faaliyetler olarak adlandırılmaktadır.⁴⁷² Bölücü terör, kendi adlarını taşımayan ülkelerde yaşayan etnik grupların,

⁴⁶⁹ İnternet: İşte Rakamlarla 12 Eylül (12 Eylül 2010). Web: http://www.sabah.com.tr/Gundem/2010/09/12/30_yil_once_sabah_postal_ile_uyandik adresinden 1 Temmuz 2013'de alınmıştır.

⁴⁷⁰ Byman, D. (1998). The Logic of Ethnic Terrorism. *Studies in Conflict Terrorism*, (21), 149–169.

⁴⁷¹ Simon, D.W. (1991). Violent Conflict in the International System of the 1990s. N. Riemer and K.W. Thompson (Editors). *New Thinking and Developments in International Politics*, New York: The Miller Center, 95.

⁴⁷² Kara Kuvvetleri Komutanlığı (1982), *Türkiye'de Yıkıcı ve Bölücü Akımlar*, Ankara: Kara Kuvvetleri Komutanlığı Basımevi, 43.

milliyetçi ve ayrılıkçı düşüncelerle giriştikleri terör eylemleridir.⁴⁷³ Etnik farklılık nedeniyle dışlandıklarını, haksızlığa uğradıklarını iddia eden ve bu düşünceleri destekleyecek kitle oluşturmaya çalışan etnik terör örgütlerinin amacı, temsilcisi olduğunu ileri sürdükleri kitlenin geleceğini kontrol etmek ya da bu hususta etkin olmaktır.⁴⁷⁴ Bölücü terör örgütlerinin ulaşmak istedikleri nihai hedef, yaşadıkları ülkede kendilerini farklı hisseden gruplara öncülük ederek, belirli bir bölgeyi bağlı olduğu ülkeden koparmaktır. Hangi ideolojiyi esas alırsa alsın, bölücü terör örgütleri ulusların kendi kaderini tayin hakkını savunur. Bu isteğin de haklılığını kanıtlamak için kültürel farklılıklarını, dil farklılıklarını ve ekonomik sorunlarını gündeme getirip, kasıtlı olarak geri bırakıldıklarını iddia ederler ve bu iddialarını ekonomik verilerle desteklerler.⁴⁷⁵

Ayrılıkçı ve bölücü hareketler için temel ideoloji olarak diğerlerini ötekileştirme mantığı vardır. Ayrılıkçı terör hareketlerinin temelinde, iç ve dış kamuoyunu etkilemek maksadıyla açıklık yer almaktadır. Bu nedenle, ayrılıkçı terörist hareketler bu hedeflerine, hür basına sahip demokratik ülkelerde, dışa kapalı, basın hürriyetinin bulunmadığı, kitle haberleşme araçlarının yetersiz olduğu ülkelere göre çok daha kolay ulaşabilmektedirler.⁴⁷⁶

Türkiye’de bölücülük faaliyetleri 1800’lü yıllardan itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı’ndan önce emperyalist ülkeler Türkiye’ye karşı bölgede Ermenileri bir silah olarak kullanmışlardır. Ancak savaşın ardından yaşanan tehcir olayı neticesinde Doğu Anadolu’daki Ermeni nüfus yok denecek kadar azalmıştı. Kafkasya bölgesinde bulunan Ermenistan devleti ise Sovyetler Birliği etkisine girmeye hazırdı. Dolayısıyla Batılı emperyalist ülkeler bölgede “Ermeni kartı”nı yitirmişti. Onun yerine konulabilecek en uygun aday Kürtlerdi.⁴⁷⁷ Zira 1806–1912 yıllarında yaşanmış olan, Kürtler tarafından çıkarılan toplam on iki isyan bunun en büyük habercisiydi.⁴⁷⁸ Ancak başka halkları birbirlerine karşı kışkırtıp kullanmak konusunda uzman olan ve yılların getirdiği bir emperyalist

⁴⁷³ Çakmak, H. (2008). *Terörizm*. Ankara: Platin Yayıncılık, 33.

⁴⁷⁴ Gürses, E. (2007). *Etnik Terör*. İstanbul: Profil Yayıncılık, 13.

⁴⁷⁵ Acar - Urhal, a.g.e., 324–325.

⁴⁷⁶ İlbeği, H. (2002). *Terörizm ve Terörizmin Önlenmesine Yönelik Uluslararası Gelişmeler*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 27.

⁴⁷⁷ Kaymaz, Emperyalizmin ‘Kürt’ Kartı, 162.

⁴⁷⁸ Birand, M.A. (1992). *Apo ve PKK*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 51.

deneyime ve birikime sahip İngilizler, 1918 yılından itibaren Kürtleri kazanmaya ve bu sayede bölgenin önemli güçleri olan İran, Türkiye ve Arap ülkelerine yönelik bir silah haline getirmeye çalışmışlardır. İlk olarak, kendi kontrolleri altındaki Irak'ın kuzeyinde bulunan Kürt aşiret liderlerini maaşa bağlamışlar, bölgeyi ve Kürt halkını çok iyi bilen istihbarat elemanları kanalıyla onlarla iyi ilişkiler kurmuşlardır. Kürtler birbirleriyle iletişim kurarken, içinde buldukları ülkelerin hâkim kültürlerine göre değişim/gelişim gösteren bir dil kullanmışlar, bu nedenle ortak bir Kürt dili oluşturamamışlardır. Örneğin; İran'da yaşayan Kürtlerin kullandığı lehçe Farsçadan etkilendiği gibi Irak ve Suriye'de yaşayan Kürtlerin kullandığı lehçe de Arapça ile etkileşim yaşamıştır.⁴⁷⁹ Batılı ülkeler kendi aralarında kolaylıkla iletişim kurmalarını sağlayacak ortak bir dile sahip olmayan Kürtlerin, bu sorununu ortadan kaldırmak maksadıyla en fazla kullanılan Kırmançi ağzını temel alarak oluşturdukları "Kürtçe"nin ortak dil olarak kullanılmasına gayret göstermişlerdir.⁴⁸⁰ Sözlük çalışmaları yapmışlar, bir "Kürt edebiyatı" yaratma çabasına girişmişler, Kürtçe eğitim veren okullar açmışlar ve Kürtçe gazeteler yayınlamışlardır.⁴⁸¹ Bu dönemde yaşanmış olan bölücülük olayları ve Kürt isyanlarının nedeni emperyalist güçlerin Kürt halkını kışkırtmalarıdır.⁴⁸² Bu kışkırtmalar neticesinde Cumhuriyet döneminde, 1924–1940 yılları arasında, 25 Kürt isyanı yaşanmıştır.⁴⁸³

1950'li yıllardan itibaren, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki aşiret liderleri, yaşlı kuşak içerisinde kendilerini aydın olarak nitelendirenler ve genelde medreselerde eğitim almış din adamları, Molla Mustafa Barzani'ye karşı duydukları sempati nedeniyle, "Kürt milliyetçiliği" fikrini benimsemiş olan Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (T-KDP) altında birleşmişlerdir. Üniversitelerde eğitim gören Kürt gençliği ise Türkiye İşçi Partisi (TİP), Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF), Dev-Genç gibi Marksist-Leninist ideolojiyi benimsemiş olan örgütlere katılmıştır.⁴⁸⁴

⁴⁷⁹ Ertuğrul, *a.g.e.*, 9.

⁴⁸⁰ Kaymaz, İ.Ş. (2005). Arap-Kürt Karşıtlığı Temelinde Irak'ın Parçalanmasına Giden Yol ve Türkiye. *Harp Akademileri, SAREN Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 1 (1), 20.

⁴⁸¹ Çay, A.M. (2010). *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 188; Kaymaz, Emperyalizmin 'Kürt' Kartı, 163.

⁴⁸² Aydın, A. (1992). *Kürtler, PKK, Öcalan*. Ankara: Kiyap Yayınları, 33; Çay, *a.g.e.*, 517-518.

⁴⁸³ Birand, *a.g.e.*, 54.

⁴⁸⁴ Emniyet Genel Müdürlüğü, (2001). *PKK (1973–1979)*, Yayın No: 52, 34.

1969 yılından itibaren, Kürt milliyetçiliği ile Marksist–Leninist düşüncelerin sentezinden oluşan ideolojik düşünceye sahip olanlar, Doğu Devrimci Kültür Ocakları (DDKO) adıyla dernekler kurmuşlar ve bu derneklerin çatısı altında faaliyetlerini devam ettirmişlerdir.⁴⁸⁵ Genellikle Kürt kökenli gençlerin yer aldıkları DDKO, 1970'lerde gelişme gösteren Marksist–Leninist ideolojiyi benimsemiş Kürt hareketleri için temel oluşturmuştur.⁴⁸⁶ 12 Mart 1971 muhtırasının ardından DDKO'lar kapatılmış ve bu örgüte üye olan çok sayıda Kürt genci tutuklanmıştır.⁴⁸⁷

Türkiye'ye yönelik yıkıcılığın müşterek bir ideolojide bütünleştiği 1970'li yıllarda Ermeni-Kürt yakınlaşması, etnik ayrımcılık esasına dayanarak, Türkiye topraklarının bir bölümü üzerinde bağımsız bir devlet ya da federal bir yönetim kurmayı amaçlamış ve bu fikri benimseyenler hedeflerine ulaşmak amacıyla terörü araç olarak kullanmışlardır. Bu terör türü dış destek konusunda çok şanslıdır, hemen hemen bütün Batı ülkelerinin yanı sıra Türkiye'ye komşu ülkeler de bu terör türünü açıktan veya gizli olarak desteklemekten geri kalmamışlardır. Türkiye'deki etnik bölücü terör, Ermeni terörü – ASALA ve Kürtçü bölücülüğe dayalı PKK terörü olarak iki başlık altında ele alınacaktır.

5.2.2.2.1. ASALA

Ermeni terörü Türkiye'nin karşılaştığı en eski ve devamlılık gösteren terör hareketlerinden biridir. Ermenilerin Osmanlı Devleti ile sorunları, devletin çöküşünün ivme kazandığı, "Şark Meselesi"nin alevlendiği ve devlet yönetiminin büyük ölçüde zaafa uğradığı On-dokuzuncu Yüzyılın son çeyreğinden itibaren Batılı devletlerin destekleri neticesinde kurulan Ermeni komitaları ile birlikte ortaya çıkmıştır. Çarlık Rusya'sı, İngiltere ve Fransa'nın desteği ve kışkırtmaları ile başlayan Ermeni terör hareketleri ilk olarak 1890 yılında Erzurum'daki şiddet olayları ve Kumkapı gösterisi ile gerçekleşmiştir. Bahse konu hareketleri; 1892-93'te Kayseri, Yozgat, Çorum ve Merzifon olayları, Sason isyanı (1894), Babiâli gösterisi ve Zeytun isyanı, Van isyanı (1896) ve Osmanlı Bankası'nın işgali, İkinci Sason isyanı (1903), Sultan II. Abdulhamid'e yönelik suikast girişimi (1905), Adana İsyanı (1909) izlemiştir. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık arşivlerine göre; Ermeni

⁴⁸⁵ Çay, *a.g.e.*, 495-496.

⁴⁸⁶ Özcan, N.A. (1999). *PKK (Kürdistan İşçi Partisi)*. Ankara: ASAM Yayınları, 23–26.

⁴⁸⁷ Gürses, E. (1997). *Ayrılkçı Terörün Anatomisi/IRA–ETA–PKK*. Ankara: Bağlam Yayıncılık, 76–77.

çeteleri 1906–1922 yılları arasında Anadolu'da ve Kafkaslarda çok sayıda Müslüman ve Türkü katletmiştir.⁴⁸⁸ Ermeni teröristler bilinen klâsik terör yöntemlerinin tümünü kullanmışlardır; yani halktan haraç toplamışlar, kaçakçılık yapmışlar, banka basmışlar, suikastlar düzenlemişler, toplumun ileri gelenlerini, toplumun geri kalanını terörize edebilmek için öldürmüşler, basını dehşet ve mesaj dolu eylemleriyle manipüle etmişlerdir.⁴⁸⁹

Osmanlı Devleti'ne karşı başlatılan, akabinde Türkiye Cumhuriyeti'ni hedef alan "Ermeni terörü", ülkenin gündemini iç ve dış politika bazında meşgul eden ve ülkeye büyük zarar veren bir nitelik kazanmıştır. Osmanlı Devleti döneminde faaliyetlerini sürdüren Ermeni terör örgütleri, 1973'ten sonra tekrar faaliyete geçmişlerdir.⁴⁹⁰ Bu dönemde Türkiye'ye karşı en fazla eylem gerçekleştiren Ermeni terör örgütü, Agop Agopyan'ın liderliğinde 20 Ocak 1975'de Lübnan'da kurulan ve kısa adı ASALA olan Ermenistan'ın Kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu'dur.⁴⁹¹ Bu tarihin, Türkiye'nin 1974 yılında gerçekleştirdiği Kıbrıs Barış Harekâtı'nın hemen sonrasına denk geldiği gözden kaçmamaktadır.

ASALA, 1970'li yıllarda, pek çok ülkede Türk devlet temsilcisini öldürerek yeni bir terör dalgası yaratmıştır.⁴⁹² Türk diplomatlarını öldüren Ermeni teröristler yıllar önce cereyan ettiğini iddia ettikleri sözde soykırım olaylarının intikamını almaya kalkışmışlar ve bu hedefle kitleleri etkilemeye çalışmışlardır.

Ermeni terörizminin bu dönemde başlamasının diğer bir nedeni ise, Lübnan'daki iç savaşın bu ülkedeki devlet otoritesinin çökmesine ve şiddete dayalı hareketlerin uygun bir gelişme ortamı bulmasına yol açmasıdır. Ermeni toplumu, Lübnan iç savaşında tam manasıyla ortada kalmıştır. Daha önce genellikle ülkede egemen taraf olan Hristiyan Marunilerle birlikte hareket eden Ermeniler, Maruniler güçlerini kaybedince, Filistinlilerin safında yer almışlardır. Bu nedenle ASALA, Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) içerisindeki en radikal kollardan birisi olan Marksist

⁴⁸⁸ İnternet: Sedat Laçiner, Ermeni İddiaları ve Terör. Web: <http://www.usakgundem.com/ders-notu/3/ermeni-%C4%B0ddialar%C4%B1-ve-ter%C3%B6r.html> adresinden 1 Haziran 2013'de alınmıştır.

⁴⁸⁹ Laçiner, *a.g.m.*

⁴⁹⁰ Altuğ, *a.g.e.*, 206.

⁴⁹¹ ASALA'nın açılımı: Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia.

⁴⁹² Şehirli, A. (2000). *Türkiye'de Bölücü Terör Hareketleri ve Devletin Aldığı Tedbirler*. İstanbul: Burak Yayınları, 237-238.

görüşlü Filistin Halk Kurtuluş Cephesi (FHKC) tarafından desteklenmiştir. ASALA, 1980 yılında Güney Lübnan'daki Sayda şehrinde PKK ile birlikte yayınladığı deklarasyonla, PKK ile işbirliği yapacağını duyurmuştur.⁴⁹³

Türk diplomatlarına karşı düzenlenen saldırılar, Los Angeles'da görevli Türk başkonsolosu ve yardımcısının Ocak 1973'de Mıdırgıç Yanıkyan isimli bir Ermeni tarafından davet edildikleri yemekte öldürülmeleriyle başlamıştır. Yanıkyan tarafından gerçekleştirilen eylem ASALA ile birlikte diğer terör örgütleri için de örnek teşkil etmiştir. 24 Ekim 1975 tarihinde, Türkiye'nin Paris büyükelçisi ve koruması şehit edilmişlerdir. Bu tarihten sonra ASALA tarafından Türk diplomatlara ve temsilciliklere karşı gerçekleştirilen eylemler hız kazanmıştır. Fransa, Avusturya, Yunanistan, Hollanda, İspanya, İsviçre ve Avustralya'daki Türk diplomatlar ASALA militanları tarafından öldürülmüşlerdir. Bu saldırılarda diplomatların aileleri ve yakınlarından da hayatlarını kaybedenler olmuştur. 1978 yılının Haziran ayında Madrid'de Türk büyükelçisinin eşi, 1979 yılının Ekim ayında Hollanda büyükelçisinin oğlu öldürülmüştür. Ermeni teröristler tarafından, farklı ülkelerdeki Türk Hava Yolları turist bürolarına, 1977 Mayıs ayında Yeşilköy Havaalanı'na ve Sirkeci Garı'na, 1982 yılında da Ankara Esenboğa Havaalanına saldırılar düzenlenmiştir. Sonrasında Orly Havaalanı'nda gerçekleştirilen bombalama eylemi neticesinde iki Türk'ün yanı sıra, dört Fransız, bir ABD'li ve bir İsveç'li hayatını kaybetmiş, bu olaydan sonra Batılı devletler harekete geçmişler ve Ermeni terörü kontrol altına alınmaya başlanmış, böylece saldırılar kesilmiştir. Ermeni terörünün Türk sivil hedeflerine karşı saldırıları, Fransa ve öteki yabancı hükümetlerin görmezden gelmesi nedeniyle on yıl kadar sürmüş ve toplam 21 ülkedeki 110 terör olayında 42 Türk diplomatı şehit edilmiştir.⁴⁹⁴

⁴⁹³ Mango, A. (2005). *Türkiye'nin Terörle Savaşı*. (Çev. O. Azizoğlu). İstanbul: Doğan Kitap, 23-24; Çay, a.g.e., 563-566.

⁴⁹⁴ Mango, a.g.e., 25.

Çizelge 5. 1. ASALA tarafından gerçekleştirilen eylemlerde hayatını kaybeden bazı Türk görevliler ve yakınları⁴⁹⁵

Adı-Soyadı	Tarih	Şehir	Görev
Mehmet Baydar	27.01.1973	Santa Barbara	Başkonsolos
Bahadır Demir	27.01.1973	Santa Barbara	Konsolos
Daniş Tunalgil	22.10.1975	Viyana	Büyükelçi
İsmail Erez	24.10.1975	Paris	Büyükelçi
Oktar Cirit	16.02.1976	Beyrut	Başkâtip
Taha Carım	09.06.1977	Vatikan	Büyükelçi
Necla Kunalp	02.06.1978	Madrid	Büyükelçi eşi
Ahmet Benler	12.10.1979	Lahey	Büyükelçi oğlu
Yılmaz Çolpan	22.12.1979	Paris	Turizm Müşaviri
Galip Özmen	31.07.1980	Atina	İdari Ataşe
Neslihan Özmen	31.07.1980	Atina	İdari Ataşe kızı
Şarık Arıyak	17.12.1980	Sydney	Başkonsolos
Reşat Moralı	04.03.1981	Paris	Çalışma Ataşesi
M. Savaş Yergüz	09.06.1981	Cenevre	Sözleşmeli Sekreter
Cemal Özen	24.09.1981	Paris	Güvenlik Görevlisi
Kemal Arıkan	28.01.1982	Los Angeles	Başkonsolos
Kani Güngör	08.04.1982	Ottawa	Ticaret Müşaviri
Orhan Gündüz	04.05.1982	Boston	Fahri Konsolos
Erkut Akbay	07.06.1982	Lizbon	İdari Ataşe
Atilla Altıkâat	27.08.1982	Ottawa	Askeri Ataşe
Bora Süelkan	09.09.1982	Burgaz	İdari Ataşe
Nadide Akbay	08.01.1983	Lizbon	İdari Ataşe eşi
Galip Balkar	09.03.1983	Belgrad	Büyükelçi
Dursun Aksoy	14.07.1983	Brüksel	İdari Ataşe
Cahide Mihçioğlu	27.07.1983	Lizbon	Müsteşar eşi
Işık Yönder	28.04.1984	Tahran	Sözleşmeli sekreter eşi
Erdoğan Özen	20.06.1984	Viyana	Çalışma Ataşesi
Enver Ergun	19.11.1984	Viyana	Memur
Çetin Görgü	07.10.1991	Atina	Basın Ataşesi
Çağlar Yücel	11.12.1993	Bağdat	İdari Ataşe
Haluk Sipahioğlu	04.07.1994	Atina	Müsteşar Elçi

⁴⁹⁵ İnternet: Şehit Diplomatlar. Web: <http://www.ermenisorumu.gen.tr/turkce/diplomatlar/index.html> adresinden 16 Ocak 2014'de alınmıştır.

1981 yılı sonunda açıkladığı siyasi programıyla, demokratik, sosyalist ve devrimci Büyük Ermenistan Devleti'ni kurmayı hedeflediğini dünya kamuoyuna yayınlayan ASALA, sözde "Ermeni toprakları" olarak nitelendirdiği bölgenin kurtarılması için temel yolun, devrimci şiddet eylemlerinden geçtiğini kabul ve ilan etmiştir. Yöntem olarak da bazı devletlerin ve örgütlerin desteğiyle, Türkiye'ye ve Türklere yönelik gerçekleştirdiği eylemlerde genellikle nokta hedef belirleyerek vur-kaç taktiği kullanmıştır. Eylemlerinde Türkiye'yi hedef almasına rağmen Türkiye'de militan desteği sağlayamadığından ülke içinde sadece 2 eylem (Esenboğa ve Kapalıçarşı baskınları) gerçekleştirebilmiş, örgüt üyelerinin yurtdışında gerçekleştirdiği eylemlerde eylemciler genellikle yakalanamamışlardır.⁴⁹⁶ 1984 yılına kadar özellikle yurt dışındaki Türk diplomatlarına karşı kanlı saldırılar düzenleyen ASALA'nın eylemleri Paris'teki Orly Havaalanı baskını ile sonlanırken, eş zamanlı olarak Eruh ve Şemdinli baskınlarıyla PKK eylemlerinin başlaması dikkat çekici bir rastlantıdır.⁴⁹⁷

5.2.2.2.2. PKK

Türkiye'de etnik terörizm tehdidinin en önemli kaynaklarından biri olan ASALA'nın eylemlerinin sonlanmasının ardından, yeterli alt yapı oluşturularak yetiştirilen ve Kürt kimliğinin temsilcisi rolünü üstlenmeye çalışan PKK sahneye sürülmüştür.⁴⁹⁸ Kürtler, çok eski çağlardan beri Zagros Dağları'nın batı yamaçlarında yaşadıklarına inanılan bir halktır. Zaman içinde batı ve kuzey yönünde yayılmışlardır. Kökenleri tam olarak bilinmemektedir. Sami, İranî ya da Turanî kökten geldiklerine ilişkin çeşitli savlar vardır.⁴⁹⁹ Kürtler, içinde yaşadıkları sert doğa koşullarının da etkisiyle aşiret denilen küçük ve kapalı toplumsal birimler halinde örgütlenmiş ve aşireti oluşturan bireyler güçlü bağlarla birbirlerine bağlanmışlardır. Aidiyet algılaması bakımından bireysel ve toplumsal düzeyde aşiret kimliği belirleyici olmuştur. Bu tip bir yapılanma, Kürtlerin, Türkler, Araplar ve İranlılarla ortak bir kimlik algılaması içinde bütünleşmelerini engellemenin yanı sıra kendi içlerinde de ortak bir ulusal kimlik oluşturmamalarına neden olmuştur.

⁴⁹⁶ Bal, İ., Çufalı, M. (2006). *Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri*. Ankara: Lalezar Yayınları, 692.

⁴⁹⁷ Denker, a.g.e., s. 107.

⁴⁹⁸ Çitlioğlu, E. (1997). *Yedekteki Taşeron: ASALA*. Ankara: Ümit Yayınları, 119.

⁴⁹⁹ Kaymaz, İ.Ş. (2003). *Musul Sorunu: Petrol ve Kürt Sorunları ile Bağlantılı Tarihsel-Siyasal Bir İnceleme*. İstanbul: Otopsi Yayınları, 29-30.

Aşiret yapılarını tehdit eden her türlü siyasal kurumlaşmayı ve merkezi otoriteyi reddeden tutumları Kürtlerin buldukları bölgede sürekli bir istikrarsızlık ortamının oluşmasına yol açmış ve bölgeyi sürekli olarak dış müdahalelere açık bir hale getirmiştir.⁵⁰⁰

Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığına ve birliğine yönelik en ciddi tehdit olan PKK (Partiya Karkeren Kurdistan)'nin temelleri, 21 Mart 1973 günü, Ankara yakınlarındaki Çubuk Barajı civarında, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde öğrenci olduğu yıllarda THKP-C örgütünün kurucusu Mahir Çayan'ın fikirleri ve eylemlerinden çok etkilenen, tıpkı Çayan gibi mücadelenin en etkili yönteminin silahlı eylemler olduğunu düşünen⁵⁰¹ ve halen örgütün fiilî lideri konumundaki Abdullah Öcalan ile arkadaşları tarafından atılmış, ideolojik alt yapısı ise 1973–1975 yılları arasında oluşturulmuştur.⁵⁰² Örgütün bu dönemdeki adı “Kürdistan Devrimcileri”dir. Örgüt faaliyetlerini 1977 bahar aylarına kadar yoğunlaştırmış, Ankara'da şekillenen çekirdek kadronun benzerleri Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun çeşitli il ve ilçelerinde de oluşturulmuştur.⁵⁰³

1978 yılına gelindiğinde örgüt giderek partileşme çalışmalarına yönelmiş, partinin birinci kongresi 27 Kasım 1978 günü Diyarbakır-Lice ilçesi Fis köyünde gerçekleştirilmiştir. Bu kongre sonucunda “Kürdistan Devrimcileri” adlı örgütün ismi PKK olarak değiştirilmiştir.⁵⁰⁴ Bu nedenle PKK'nın kuruluş tarihi olarak kabul edeceğimiz tarih 27 Kasım 1978'dir.⁵⁰⁵ Ancak bazı kaynaklarda PKK'nın ASALA ile aynı dönemde (1975 yılı) ve aynı ülkede (Lübnan) kurulduğu⁵⁰⁶ ifade edilmektedir. Diğer bir görüşe göre ise; 1974 yılında Ankara Yüksek Öğrenim Derneği (AYÖD) isimli gençlik organizasyonu içinde faaliyet gösteren bir grup, Ankara'nın Tuzluca'yır semtinde yaptıkları bir toplantı ile PKK'nın temelini atmıştır.⁵⁰⁷

⁵⁰⁰ Kaymaz, Arap-Kürt Karşıtlığı ..., 21.

⁵⁰¹ Mumcu, U. (2005). *Kürt Dosyası*. Ankara: Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı Yayınları, 15.

⁵⁰² Pirim, O., Örtülü, S. (1999). *Ömerli Köyü'nden İmralı'ya PKK'nın Yirmi Yıllık Öyküsü*. İstanbul: Boyut Yayın Grubu, 26.

⁵⁰³ Pirim - Örtülü, a.g.e., 29.

⁵⁰⁴ Pirim - Örtülü, a.g.e., 33.

⁵⁰⁵ Türk Demokrasi Vakfı (1996). *Türkiye Gerçeğinde Kürtler ve PKK Terörü*. Ankara: Koneks Basın Ltd. Şti., 35.

⁵⁰⁶ Çitlioğlu, *Yedekteki Taşeron: ASALA*, 100.

⁵⁰⁷ Aydın, N. (2006). *Küresel Terör ve Türkiye*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 251.

PKK'nın amacı; silahlı propaganda yöntemiyle önce Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde, Marksist-Leninist ilkeler doğrultusunda bir devlet kurmak, daha sonra da İran, Irak ve Suriye'de tesis edilecek Kürt devletleri ile birleşerek bağımsız-birleşik-demokratik Kürdistan hedefine ulaşmaktır.⁵⁰⁸ Burada temel mücadele alanı olarak Türkiye'nin seçildiğini göz ardı etmemek gerekir.⁵⁰⁹

PKK, 1979 yılında Bucak aşireti ile girdiği çatışmadan sonra partileştiğini ilan etmiş ve Güneydoğu'daki çeşitli il ve ilçelerde zamanla en etkili Kürt siyasi grubu haline gelmiştir.⁵¹⁰ PKK'nın bir siyasi parti kimliği ile kurulması, asıl amacın gizlenmesi için uygulanan bir stratejidir. Örgüt hedefine ulaşabilmek için her türlü şiddet ve terörü mubah saymaktadır.⁵¹¹

PKK tarafından 15 Ağustos 1984'te Şemdinli ve Eruh'taki karakollar ile kamu binalarına karşı düzenlenen terörist saldırılar ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal güvenlik algılaması önemli ölçüde değişmiş ve yeni bir süreç başlamıştır. Bu süreci farklı kılan temel özellik, tehdidin cumhuriyet tarihi boyunca Türkiye'nin toprak bütünlüğüne yönelik en ciddi meydan okuma niteliğini taşıması ve o döneme kadar Türk güvenlik birimlerinin karşılaşmadığı türde bir terör tarzını temsil etmesidir.⁵¹² Kıbrıs Barış Harekâtı'nın ardından sahneye çıkan ASALA'nın sahneden çekilme durumunda kaldığı bir dönemde PKK'nın yükselişi, Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik terör tehdidinde devamlılık sağlandığı düşüncesini de akla getirmektedir.⁵¹³ PKK'nın lideri Öcalan, yapılan sorgulamada örgütün gelişimi hakkında şunları söylemiştir; "PKK'nın kuruluşundan itibaren silahlı mücadelesini, 1984 Ağustos'una kadar olan bölüm ve ondan sonraki bölümler olarak ayırabiliriz. Birinci dönem Hilvan-Siverek dönemidir. Daha çok mahalli otoriteye karşı yani ağalar şeyhler gibi etkin ailelere karşı olduğumuz dönemdir.

⁵⁰⁸ Aydın, N., *a.g.e.*, 252.

⁵⁰⁹ Koçoğlu, N. (2004). *Güneydoğu'da Terör ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Yürüttüğü Mücadele (1984-2000)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 178.

⁵¹⁰ Ballı, R. (1993). *Kürt Dosyası*. İstanbul: Cem Yayınevi, 205.

⁵¹¹ Denker, *a.g.e.*, 140

⁵¹² Özdağ, Ü. (2007). *Türk Ordusu'nun PKK Operasyonları*. İstanbul: Pegasus Yayınları, 11.

⁵¹³ Çitlioğlu, *Gri Tehdit Terörizm*, 252.

Şemdinli ve Eruh baskınları ise devlete karşı doğrudan gerilla karakterinde başlar, kendi içinde aşamalara ayrılmaktadır, birinci aşama 1987 yılına kadardır.”⁵¹⁴

Örgüt, kuruluşundan itibaren 1984 yılına kadar olan dönemde, özellikle kendisine boyun eğmeyen Kürt aşiretlerine, şeyhlerine karşı saldırılar gerçekleştirmiş, kendisine destek vermeyen bölge halkına yönelik eylem yapma yoluna gitmiştir. Sonrasında ise, bölgenin kalkınmasını önleyecek ve propagandasını güçlü ve haklı kılacak hedeflere de yönelerek, yol ve baraj inşaatlarında çalışan işçileri, mühendisleri, talimatını dinlemeyen ve propagandasını yapmayan imamları ve öğretmenleri öldürmüş veya kaçırmış, araçları tahrip etmiş, okulları ve camileri yakmıştır. Örgüt ideolojisini Kürt halkının sömürüldüğü fikri temelinde inşa etmiş, içerideki sömürünün ağalar, şeyhler gibi feodalitenin ürünü olarak ortaya çıkan insanlarca gerçekleştirildiğini, dış sömürünün ise Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından gerçekleştirildiğini ileri sürmüştür. Bu sömürüyle ancak silahlı mücadele yöntemiyle baş edilebileceği görüşünü savunmuştur.⁵¹⁵

PKK'nın güçlenmesine neden olan en önemli etken, 1991–1992 Körfez Savaşı ve sonrasında cereyan eden olaylardır. Körfez Savaşı'nın ardından Saddam Hüseyin'e karşı ayaklanan Kuzey Irak'taki Kürtlerin başarısız olması ve olay sonrası gerçekleştirilen saldırılardan kurtulmak amacıyla Türkiye ve İran'a sığınmaları ve bu nedenle bölgenin boşalması sonucunda⁵¹⁶ PKK bu bölgeye yerleşme imkânı bularak askerî gücünü artırmıştır.

PKK, 1991–1994 yılları arasında silahlı gücünü ve etkinliğini artırmaya çalışırken, aynı zamanda yasal ve yasa dışı tüm imkânları kullanarak her alanda örgütlenmeye çalışmıştır. 1991 yılı genel seçimlerinde parlamentoya giren Kürt kökenli milletvekillerinin bir kısmının tutuklanması örgüt lehine propaganda imkânı yaratmış, Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası ortamda sıkıntıya girmesine neden olmuştur.

⁵¹⁴ Pirim - Örtülü, *a.g.e.*, 52.

⁵¹⁵ Nihat Ali Özcan, *PKK*, 56 – 57.

⁵¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Özdağ, Ü. (1999). *Türkiye, Kuzey Irak ve PKK: Bir Gayri Nizami Savaşın Anatomisi*. Ankara: ASAM Yayınları, 62–135.

1993 yılı itibariyle PKK bütün gücüyle silahlı mücadeleyi sürdürmüş, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki köylere yapılan baskınlar ve köylerin yakılması olaylarında artış meydana gelmiştir. Bu gidişi engellemek amacıyla 1993–1994 yılları boyunca güvenlik güçlerince PKK'ya karşı geniş çaplı operasyonlar gerçekleştirilmiştir. Bu operasyonlar neticesinde PKK'nın ciddi miktarda kayıplar vermesi sağlanmış, örgüte önemli darbeler vurulmuştur.⁵¹⁷ 1994 yılı itibariyle Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından başlatılan “Alan Hâkimiyeti Konsepti” anlayışıyla birlikte örgütün bölgedeki etkinliği azaltılmıştır. 1994–1995 kış dönemi süresince örgüt üzerindeki baskının devam ettirilmesi sonucu, 1995 baharına kadar her alanda örgütün güç kaybetmesi sağlanmış ve bir anlamda çözülme sürecine girmesine yaklaşılmıştır.

1998 yılı itibariyle PKK'nın önceki gücünü kaybettiğine yönelik toplumda genel bir kanaat oluşmasına rağmen örgütün ülkenin ulusal güvenliğine karşı sahip olduğu potansiyel tehdit geçerliliğini kaybetmemiştir.⁵¹⁸ PKK'nın tümüyle ortadan kaldırılmasını sağlamak maksadıyla örgüte verilen dış desteğin kesilmesi en önemli husus olarak görülmüştür. Nitekim Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla Ateş, 1998 yılı Eylül ayında Hatay'daki birlikleri ziyareti esnasında Suriye'yi hedef olarak yaptığı açıklamada, PKK'nın artık savaş nedeni kabul edileceğini kararlı bir şekilde dile getirmiş, örgütün lideri Abdullah Öcalan uzun süreden beri barınmakta olduğu bu ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Sonrasında yapılan takip neticesinde, sığınma talebinde bulunduğu ülkeler tarafından kabul edilmeyen Öcalan, 15 Şubat 1999 tarihinde Kenya'nın başkenti Nairobi'de yakalanmış, Türkiye'ye getirilmiştir. Yapılan yargılama neticesinde 29 Haziran 1999 tarihinde hakkında idam cezasına karar verilmiştir. Sonrasında yapılan kanun değişikliği nedeniyle ceza infaz edilmeyerek ömür boyu hapse çevrilmiştir. Öcalan halen hükümlü olarak İmralı cezaevinde tutulmaktadır.

Abdullah Öcalan'ın yakalanmasının ardından örgüt, silahlı mücadeleyle bir şey elde edemeyeceği değerlendirmesini yapmış ve stratejisini değiştirmiştir. Bu değişiklik doğrultusunda 1999 yılı Eylül ayında tek taraflı ateşkes ilan etmiş ve destekçi sayısını artırabilmek ve siyasi alanda faaliyetlerini sürdürebilmek

⁵¹⁷ Pirim - Örtülü, *a.g.e.*, 61.

⁵¹⁸ Özdağ, Ü. (1999). Terörle Verilen Mücadelede Varılan Nokta. İ. Acargöz ve M. Yağmur (Editörler). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Huzur Sempozyumu Bildirileri*. İzmir: Çağlayan Yayınları, 349.

maksadıyla “demokratik cumhuriyet” söylemini dillendirmeye başlamıştır. Kürt kimliğinin inkâr edilmesinin sorunun nedeni olduğunu, Kürt halkına kültürel haklarının verilmesinin önemli olduğunu, ceza ve infaz sisteminin yeniden gözden geçirilerek genel bir af çıkarılmasını ve bu affın hem dağdaki militanları hem de cezaevlerindeki kapsaması gerektiğini dile getirmiştir. Akan kanın durdurulmasının hukuki, siyasi, ekonomik ve kültürel konularda hayata geçirilecek projelerle mümkün olabileceğini ve siyasetçilerin, medyanın ve toplumun buna hazır olması gerektiğini ifade etmiştir.⁵¹⁹ PKK'nın bu dönemde uygulamaya geçtiği stratejinin temelinde güvenlik güçlerine karşı yürüttüğü silahlı mücadeleyi kaybetmiş olmasının ve Öcalan'ın Türkiye'ye getirilmesinden sonra örgüt ve yandaşlarının, kendilerine Filistin Kurtuluş Örgütü benzeri bir imaj yaratmak maksadıyla, mücadeleyi giderek uluslararası platforma kaydırmaya çalıştığı gözlenmektedir.⁵²⁰ Öcalan'ın yakalanmasından sonra örgütte yönetim karmaşası başlamış, pek çok üst düzey yönetici lider olma mücadelesi vermiştir. Yönetimdeki bu karmaşa örgüt tarafından gerçekleştirilen eylemlerde kayda değer bir azalmaya neden olmuştur.⁵²¹

PKK, bu karışıklıklar içerisinde Kandil Dağı'nda gerçekleştirdiği altıncı kongresinde hiçbir karar alamamıştır.⁵²² Bu kongre örgütün güç kaybettiğinin en önemli göstergelerinden biri olmuştur. Örgüt, 23 Ocak 2000 tarihinde yedinci, 24 Nisan 2002 tarihinde de sekizinci kongresini gerçekleştirmiş ve bu kongreler neticesinde almış olduğu kararlar doğrultusunda siyasallaşma sürecine yönelmiştir. Bu tarihten sonra örgütün faaliyetleri ve bu faaliyetlerin Türkiye ve dünya kamuoyunda ve uluslararası politikada edindiği konum farklı bir çalışmanın konusunu teşkil edeceğinden tezimizde yer verilmemiştir.

PKK'nın geçtiğimiz otuz yıllık süreçte sadece insan kaybı açısından Türkiye'ye vermiş olduğu zararın boyutu, aşağıda sunulan tablolar incelendiğinde daha da iyi anlaşılmaktadır.

⁵¹⁹ Koçoğlu, *a.g.e.*, 282.

⁵²⁰ Koçoğlu, *a.g.e.*, 285.

⁵²¹ Lawrence, E.C. (2004). From Öcalan To Al Qaida, The Countiunig Terrorist Threat In Turkey. *Studies In Conflict & Terrorism*, 27 (4), New York: Taylor & Francis, 326.

⁵²² Kundakçı, H. (2004). *Güney Doğu'da Unutulmayanlar*. İstanbul: Alfa Yayınları, 384.

Çizelge 5. 2. PKK ile mücadelede şehit olan kamu personeli mevcudu

Türk Silahlı Kuvvetleri (Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlıkları Toplamı)	2.375
Jandarma Genel Komutanlığı	3.105
Geçici ve Gönüllü Köy Korucusu	1.509
Emniyet Genel Müdürlüğü	594
Diğer Kamu Görevlileri	335
Toplam	7.918

Çizelge 5. 3. PKK tarafından gerçekleştirilen eylemlerde yaşamını yitiren sivil vatandaş sayısı

1987–2011 Arasında Emniyet Bölgesinde Terör Eylemleri Nedeniyle Yaşamını Yitiren Sivil Vatandaş	1.633
1984–2012 Arasında Jandarma Bölgesinde Yaşamını Yitiren Sivil Vatandaşlar	3.924
Toplam	5.557

Çizelge 5. 4. 1984–2012 yılları arasında ölü ele geçirilen terörist sayısı

YIL	Ölü Ele Geçirilen Terörist Sayısı
1984	33
1985	108
1986	61
1987	106
1988	134
1989	191
1990	417
1991	427
1992	1.340
1993	1.949
1994	4.111

1995	3.007
1996	3.063
1997	2.330
1998	1.583
1999	1.017
2000	307
2001	157
2002	50
2003	101
2004	135
2005	193
2006	149
2007	264
2008	227
2009	68
2010	137
2011	211
2012	225
TOPLAM	22.101

Sonuç olarak PKK'nın hedefi, öncelikle Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin büyük bir kısmını ele geçirmek ve bu bölgelerde devlet otoritesini ortadan kaldırmak, sonrasında dünya kamuoyunda Türkiye'de bir iç savaşın yaşandığı izlenimini uyandırmaktır.⁵²³ Kamuoyunda genel kanaat örgütün nihai hedefinin bağımsız bir Kürt devletinin kurulması olduğu yönündedir. Bu hedefe ulaşmak maksadıyla örgüt yöneticilerince ve örgütün siyasî temsilcilerince geliştirilen strateji şu şekildedir;

- Öncelikle Kürt kökenli vatandaşların kültürel ve sosyal bazı haklara kavuşmaları sağlanacak,

⁵²³ Özdağ, Ü. (2005). *Türkiye'de Düşük Yoğunluklu Çatışma ve PKK*. Ankara: Üç Ok Yayınları, 67.

- İkinci aşamada Türkiye Cumhuriyeti'nin üniter yapısı ortadan kaldırılacak, özerk ya da yarı bağımsız bir idare şekli oluşturulmaya çalışılacak,
- Sonrasında tıpkı Irak'ın kuzeyinde olduğu gibi Türkiye, İran ve Suriye'de Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde Kürt yönetimleri kurulacak,
- Son olarak da bu ülkelerde oluşturulacak Kürt yönetimleri birleştirilecek ve bağımsız Kürdistan devleti kurulacaktır.

5.2.2.3. Dinsel Terör

Din, insanlık tarihi boyunca en önemli olgulardan birisi olmuş, terör eylemlerinin din ile bağdaştırılması, toplumlar arasında uzun bir süre düzelmeyecek kin ve nefret tohumlarının atılmasına neden olmuştur. Dinsel terör; bir dini gelenek içerisinde aşırı uçlarda yer alan üyelerin veya inanç sistemlerinin saldırganlığı kutsaması ve yüceltmesi neticesinde ortaya çıkan terör ve şiddet eylemleridir.⁵²⁴ Bütün dinlerin mensupları içinden kendi dinlerini referans göstererek şiddet eylemleri gerçekleştirenlerin çıktığı bir gerçektir. Amaçlarına ulaşınca dek kullanılan her türlü şiddet ve terör yöntemini, dini terimleri kullanarak meşrulaştırdıklarından, oldukça tehlikeli şekillere bürünebilmektedirler. Gerçekleştirilen eylemlerin Tanrı adına yapıldığı inancı sınırsız ve ölçüsüz bir şiddetin uygulanabilmesi için maske olarak kullanılmaktadır.⁵²⁵

Şiddete dayalı mücadeleler, bütün dünya dinlerinin tarihlerinin bir parçası olduğu gibi İslam tarihinin de bir parçası olmuştur.⁵²⁶ İlk dört halifesinden üçü Müslüman suikastçılar tarafından öldürülen İslam dünyasında ilk terörist hareket Sıffin Savaşı sonrasında ortaya çıkan Hariciler'dir.⁵²⁷ Kendi hoşgörüsüz dünya görüşlerini kabul etmeyen herkesi kâfir, putperest ve Allah düşmanı olarak gören Hariciler, kendilerini cihat yapan Allah'ın ordusu olarak görmekteydi. Onlara göre şiddet, yalnızca meşru değil; aynı zamanda Allah'ın isteğini ve egemenliğini göz

⁵²⁴ Türkoğlu, M.E. (2006). *Türkiye'de Dini Motifli Terörün Arka Planındaki Nedenler*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 25.

⁵²⁵ Gün, a.g.m., 85.

⁵²⁶ Esposito, J.L. (2003). *Kutsal Olmayan Savaş; İslamcı Terör*. (Çev. N. Yılmaz ve E. Yılmaz). İstanbul: Oğlak Yayınları, 11.

⁵²⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Akyol, T. (2000). *Hariciler ve Hizbullah: İslam Topluluklarında Terörizmin Sosyal Kökleri*. İstanbul: Doğan Kitapçılık.

ardı eden günahkârlara karşı bir zorunluluktur.⁵²⁸ Bu bağınaz düşüncelerinin etkisiyle kâfir olduğunu düşündükleri Halife Ali'yi bile öldürmekten çekinmeyen Hariciler'in, kendi inançları dışındaki her şeyi dışlayıcı dünya görüşlerinin izleri, günümüzde Suudi Arabistan'da hüküm süren Vahabi hareketinde ve El Kaide tarzı İslami terör örgütlerinde de mevcuttur.

Batılı güçler tarafından sömürgeleştirilen İslam dünyasındaki bağımsızlık hareketleri, bağımsızlığın elde edilmesinden bir süre sonra laik, devrimci, ilerici karakterlerini yitirerek etkisizleşmişler ve yerlerini radikal dini akımlara terk etmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında hızla yayılan ve güçlenen Sovyetler Birliği ve komünizm karşısında İslam'ı bir panzehir olarak gören ABD liderliğindeki Batılı ülkeler, çeşitli radikal İslamcı hareketleri destekleyerek dini motifli terör örgütlerinin güç kazanmasına sebep olmuşlardır. Ayrıca Filistin sorunu ve 1967 Arap-İsrail Savaşı sonrasında Kudüs'ün kaybedilmesi, yakın tarihte de Afganistan ve Irak'ın çeşitli bahanelerle işgal edilmesi, İslam ülkelerinde ABD ve Batılı ülkelere karşı büyük bir nefret ve tepki yaratmış ve bu ülkelerdeki radikal dini hareketler güç kazanmıştır.⁵²⁹

Türkiye'de dini motifli şiddet uzun bir geçmişe sahiptir. Haçlı Seferleri sırasında Hıristiyanlık motifli teröre şahit olan Anadolu coğrafyası, daha sonraki dönemlerde de çeşitli mezhep kavgalarına ve din eksenli çatışmalara şahit olmuştur.⁵³⁰ 1960'lardan sonra bağımsızlık mücadelesi veren İslam ülkelerinin Batı karşıtı anti-emperyalist yazarların eserlerinin Türkçeye tercüme edilmesi, radikal İslami akımların ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. İslamcı düşüncenin Arapça bilenlerin tekeline çıktığı⁵³¹ bu dönemde, Mısır ve Pakistan kökenli yazarların eserleri radikal dini gruplara mensup gençlerin en çok okudukları kitaplar haline gelmiştir. 1960'lı yıllarda Pakistanlı düşünür Mevdudi'nin "Kuran'a Göre Dört Terim", "İslam'da İhya Hareketleri", "Hilafet ve Saltanat" gibi eserleriyle; Mısırlı yazar Seyyid Kutub'un "İslam'da Sosyal Adalet", "Yoldaki İşaretler", "Cihan Sulhu ve İslam" gibi eserleri Türkiye'de de uzun yıllar geniş bir okuyucu kitlesine

⁵²⁸ Esposito, *a.g.e.*, 61.

⁵²⁹ Işık, M. (2006). *Terör Örgütlerinin Söylem Stratejileri ve Eylemlerini Meşrulaştırma Yöntemleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, 25.

⁵³⁰ Işık, *Terör Örgütlerinin Söylem Stratejileri*, 26.

⁵³¹ Çakır, R. (2001). *Derin Hizbullah, İslamcı Şiddetin Geleceği*. İstanbul: Metis Yayınları, 30.

ulaşmıştır.⁵³² Böylece 1960'lı yıllardan itibaren milliyetçi, mukaddesatçı, muhafazakâr ve devletçi İslam anlayışından kendisini ayırtırmaya çalışarak ümmetçi ve devrimci olma iddiasına sahip bir Müslüman kimliğin inşasına yönelik çabalar daha çok tercüme eserler aracılığıyla Türkiye'de yayılmaya başlamıştır.⁵³³

Türkiye, İslam dininin siyasi amaçlar için kötüye kullanılmasına karşı uzun süreli bir mücadele vermiştir. Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önce Osmanlı Devleti de din fanatikleriyle uğraşmak mecburiyetinde kalmıştır. Osmanlı Devleti Arap ülkelerini idare ettiği zamanlarda, günümüzde de etkinliklerini devam ettiren özellikle Vahabi⁵³⁴ ve Zeydi⁵³⁵ mezheplerine mensup olanlarla mücadele etmiştir. Bugün İslamcı teröristler, şiddet taraftarı tutumlarının aslında Osmanlı düzenine karşı bir hareket olan Vahabi-Selefi ekolünden doğduğunu belirtirler. Bu tür aşırı doktrinler Türklerin İslam anlayışına yabancı kalmıştır.⁵³⁶

Türkiye'de radikal İslam'ın etkinlik göstermesinde ve dinsel terörün başlamasında en önemli faktör; 1979 yılında İran'da Şah yönetiminin yerini İslam hukuku ve Şii mezhebi görüşlerini esas alan bir yönetimin almış olması ve bu yönetimin Türkiye üzerinde nüfuz elde edebilmek amacıyla rejim ihraç etme faaliyetlerine başlaması olmuştur.⁵³⁷ Diğer bir faktör ise, Türkiye'deki İslami anlayışlardan büyük ölçüde farklılıklar göstermesine rağmen, özellikle Mısır ve İran kaynaklı eserlerin Türkçeye tercüme edilmesi ve özellikle Türkiye'de siyasal İslam kavramının tartışılmaya başlanması olmuştur.⁵³⁸

Türkiye'de, 1970–1980 yılları arasında faaliyet yürüten dini motifli örgütler; İslami Kurtuluş Ordusu, Türk-İslam Kurtuluş Birliği, Türk-İslam Kurtuluş Cephesi, Evrensel Kardeşlik Cephesi, Şeriat İntihar Birliği ve Türkiye İhtilalci Şeriat Ordusu'dur.⁵³⁹ Türkiye'de silahlı mücadeleyi savunan dini motifli örgütler

⁵³² Işık, *Terör Örgütlerinin Söylem Stratejileri*, 26.

⁵³³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bulut, Faik (1994). *İslamcı Örgütler*. İstanbul: Tüzm zamanlar Yayıncılık.

⁵³⁴ Vahabilik; XVIII. Yüzyılda Arabistan'da ortaya çıkan dinsel ve siyasal akımdır. Kurucusu Muhammet Bin Abdülvehab'dır. Başka mezheplere karşı tavrı çok serttir. Afganistan'daki Taliban bu mezhebe örnektir.

⁵³⁵ Zeydilik; Bir Şii mezhebidir. Sünniliğe en yakın Şii mezheplerindendir. Diğer Şii mezheplerinden farklı olarak bu mezhepte on iki imam'ın "ismet" sıfatının doğuştan değil, öğrenme yoluyla kazanıldığına inanılır.

⁵³⁶ Mango, *a.g.e.*, 83–84.

⁵³⁷ Çakır, *a.g.e.*, 105.

⁵³⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Emniyet Genel Müdürlüğü (2001). *Hizbullah Terör Örgütü*. Ankara: TEMUH Yayınları, 41–47; Demirel, E. (2001). *Hizbullah*. İstanbul: Kültür Sanat Yayıncılık, 10.

⁵³⁹ Şehirli, *a.g.e.*, 97.

incelendiğinde, bunların çoğunlukla İran sponsorluğunda oldukları görülmektedir.⁵⁴⁰

Türkiye’de özellikle 1980’li yıllardan sonra İslam dinini kan, savaş ve ihtilalle bütünleştiren Ortadoğu kökenli örgütlerin yayınlarından ve faaliyetlerinden etkilenen Hizbullah, IBDA-C, IHÖ, AFID/ICCB, Vasat, Tevhid Selam/Kudüs Ordusu gibi örgütlerin faaliyetleri söz konusu olmuştur.⁵⁴¹

5.2.2.3.1. Hizbullah

Türkiye’de faaliyet gösteren dinsel terör örgütleri arasında en etkin olan Hizbullah örgütünün temeli, 1980’li yılların başlarında Diyarbakır’da Vahdet Kitabevinde toplanan, radikal görüşlere sahip birkaç kişi tarafından atılmıştır. Örgütün kurucuları Abdulvahap Ekinci, Ahmet Tufan, M. Fidan Güngör, Hüseyin Velioğlu ve Veysi Kaykaç isimli şahıslardır.⁵⁴² İlerleyen süreçte lider olma mücadelesi ve görüş farklılıkları sebebiyle bu gruptan ayrılmalar olmuştur. Ayrılanların başında 1981 yılında Menzil Kitabevini kuran M. Fidan Güngör gelmektedir. Sonrasında, 1982 yılında İlim Kitabevini kuran Hüseyin Velioğlu da gruptan ayrılmıştır.⁵⁴³ 1987 yılına kadar faaliyetlerine birlikte devam eden Velioğlu ve Güngör, önceden olduğu gibi lider olma konusunda ortaya çıkan anlaşmazlık neticesinde ayrılmışlar, Velioğlu Hizbullah/İlim grubunun lideri olarak, Güngör ise Hizbullah/Menzil grubunun lideri olarak, gruplarına destekçi bulabilmek maksadıyla çalışmalara başlamışlardır.⁵⁴⁴

Türkiye’de Hizbullah örgütünün kuruluş ve propaganda çalışmaları 1980’li yıllarda başlamış olsa da, örgüt 1990’lı yıllarda şiddet eylemleri gerçekleştirmiş ve bölgede etkin olmuştur. Örgüt, toplumun genelinde korku, dehşet ve panik yaratmak, kendisine yakın kesimlerde ise bu duyguların yanı sıra mutlak itaat duygusunu hâkim kılmak adına vahşet derecesinde eylemler gerçekleştirmiştir. 1990’lı yıllarda devlet yönetiminde bulunanların dikkatlerini bölücü teröre engel

⁵⁴⁰ Rubin, B. (2002). *Radikal İslam*. (Çev. R. GÜN). Ankara: ASAM Yayınları, 4.

⁵⁴¹ IBDA/C, ICCB ve Vasat Terör Örgütleri ile ilgili bkz. Emniyet Genel Müdürlüğü (1998). *Din-Laiklik ve İstismarı*. *Polis Dergisi*, (17), 81-83.

⁵⁴² Çiçek, H. (2000). *Hangi Hizbullah*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 131; Bulut, F., Faraç, M. (1995). *Kod Adı: Hizbullah*. İstanbul: Ozan Yayıncılık, 107.

⁵⁴³ Demirel, *Hizbullah*, 37.

⁵⁴⁴ Emniyet Genel Müdürlüğü, *Hizbullah Terör Örgütü*, 9.

olma hususunda yoğunlaştırmış olmaları, güvenlik güçlerince gerçekleştirilen operasyonların büyük çoğunluğunun PKK'yı hedef alması sonucunu doğurmuş, bunun da diğer terör örgütleri ile karşılaştırıldığında Hizbullah'a daha rahat bir ortamda hareket etme fırsatı verdiği söylenebilir.

Örgüt, devlet birimlerinin göz yumma, hoş görme şeklinde beliren edilgin tutumları sayesinde, Güneydoğu Anadolu bölgesinde, özellikle Diyarbakır ve Batman illerinde etkin bir şekilde faaliyetlerini sürdürmüştür. Bölge halkının eğitim düzeyinin düşük olması kolaylıkla kandırılmalarına neden olmuş, kendilerine radikal İslami düşünce aşılarmıştır. Ayrıca ekonomik imkânsızlıklar, gelir düzeyinin düşüklüğü örgütün eleman kazanmasını kolaylaştıran diğer etkenler olmuştur. Örgüte katılımı sağlayan diğer bir neden ise uzun bir süredir bölgede yaşanan PKK terörü olmuştur. Zira yakalanan bazı örgüt mensupları ifadelerinde, yakınlarının PKK militanları tarafından öldürmüş olması nedeniyle PKK ile çatışan Hizbullah'a katıldıklarını ifade etmişlerdir.⁵⁴⁵

PKK, 1980'li yılların sonundan itibaren bölge halkının desteğini kazanabilmek maksadıyla ideolojisi ile tezat teşkil edecek şekilde yeni oluşumlar içerisine girmiş, "Kürdistan Mollalar ve İmamlar Birliği, Kürdistan Dindarlar Birliği, Kürdistan İslami Hareketi, Kürdistan Din Yayanlar Birliği, Kürdistan İslam Partisi" örgütlerini kurmuştur. PKK, bölgede geniş çapta bir örgütlenmeye giderek karşı güç haline gelmiş olan Hizbullah/İlim grubunu baskı altına alabilmek maksadıyla, örgüt mensuplarına karşı eylemler gerçekleştirmiştir. Buna karşılık Hizbullah/İlim grubu da PKK'yı kâfir ilan etmiş ve bölgeyi PKK'ya kaptırmamak maksadıyla karşı silahlı eylemlere başlamıştır.⁵⁴⁶ PKK ile Hizbullah/İlim grubu arasında yaşanan bu çatışma ortamında yaklaşık 700 militan ve sempatizan yaşamını yitirmiştir.⁵⁴⁷ Yaşanan çatışmalar neticesinde güç kazanan taraf Hizbullah/İlim grubu olmuştur.

Hizbullah/İlim grubu, bölgede tek etkin güç olabilmek maksadıyla PKK ile girilen mücadele sonrasında Hizbullah/Menzil grubu mensuplarına karşı eylemlere girişmiştir. Taraflar arasında 1987 yılından itibaren devam eden görüş ayrılıkları 1993 yılına gelindiğinde silahlı çatışmalara dönüşmüştür. Yaşanan çatışmalar

⁵⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Emniyet Genel Müdürlüğü, *Hizbullah Terör Örgütü*.

⁵⁴⁶ Çakır, *a.g.e.*, 108.

⁵⁴⁷ Demirel, *Hizbullah*, 37.

neticesinde yaklaşık 200 kişi yaşamını yitirmiştir. Menzil grubu lideri Fidan Güngör'ün 1995 yılında İlim grubu mensuplarınca kaçırılması, sonrasında da grubun önde gelen isimlerinden biri olan Molla Mansur Güzelsoy'un 15 Ocak 1996 tarihinde geçirdiği bir rahatsızlık sonucu İran'da ölmesiyle birlikte, Menzil grubu dağılma sürecine girmiştir. Yönetici kadrosunu kaybeden Menzil grubu mensuplarının büyük çoğunluğu, İlim grubuna katılmıştır.⁵⁴⁸

Hizbullah İlim grubuna karşı özellikle 1990'lı yılların sonlarında güvenlik güçlerince gerçekleştirilen operasyonlar neticesinde birçok örgüt üyesi ve sempatzanı yakalanmış, Güneydoğu Anadolu bölgesinde örgütün etkinliği son bulma noktasına gelmiştir. Bunun üzerine örgüt faaliyetlerini Batı illerine kaydırmış özellikle İstanbul'da eylemler gerçekleştirmeye başlamıştır.⁵⁴⁹ İstanbul'da gerçekleştirilen, Zehra Vakfı Başkanı İzzettin Yıldırım'ın, vakıf yöneticilerinin ve üyelerinin kaçırılması olayı toplumda yankı bulan bir eylem olmuştur. Eylem sonrasında güvenlik güçlerince yapılan takip neticesinde 17 Ocak 2000 tarihinde, örgüt tarafından karargâh olarak kullanıldığı tespit edilen Beykoz ilçesindeki bir eve baskın yapılmış ve örgüt lideri Hüseyin Velioğlu ölü ele geçirilmiş, Cemal Tutar ve Edip Gümüş sağ olarak yakalanmıştır. Evde yapılan arama neticesinde örgütün merkez arşivi ele geçirilmiş, arşivden elde edilen bilgiler doğrultusunda Türkiye genelinde birçok ilde operasyonlar düzenlenmiştir.⁵⁵⁰

Gerçekleştirilen operasyonlar neticesinde yüzlerce örgüt üyesi yakalanmış, yapılan sorgulamalar sonucunda, örgüt tarafından öldürülmüş çok sayıda insanın cesedi bulunmuştur. Ayrıca, örgüte ait bol miktarda silah ve mühimmat ele geçirilmiştir. Örgüt lideri Hüseyin Velioğlu'nun öldürülmüş olması ve birçok örgüt üyesinin yakalanmış olması örgütü belli bir süre etkisiz kılmış, 24 Ocak 2001 tarihinde Diyarbakır Emniyet Müdürü Gaffar Okkan'a karşı düzenlenen suikast ile birlikte yeniden ülke gündemine oturmuştur.⁵⁵¹ Birçok üyesi cezaevinde olan örgütün faaliyetleri azalmış olsa da potansiyel bir tehdit olarak değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

⁵⁴⁸ Emniyet Genel Müdürlüğü, *Hizbullah Terör Örgütü*, 18–19.

⁵⁴⁹ Çakır, *a.g.e.*, 180.

⁵⁵⁰ İnternet: Bel, Y., Erben, İ., Özlüer, A., Doğan, E. (18 Ocak 2000). Hizbullah'a Baskın. Web: <http://arsiv.sabah.com.tr/2000/01/18/g01.html> adresinden 12 Şubat 2015'de alınmıştır.

⁵⁵¹ Oral M., Karaaslan, İ. (25 Ocak 2001). Hizbullah'ın Boy Hedefiydi. *Cumhuriyet*, 6.

5.2.2.3.2. İslami Büyük Doğu Akıncılar Cephesi (İBDA-C)

Türkiye’de en tanınmış radikal İslamcı örgütlerden birisi olan İBDA-C’nin kökleri, 1975 yılında Salih Mirzabeyoğlu (gerçek adı Salih İzzet Erdiş) ve arkadaşları tarafından çıkarılmaya başlayan Gölge dergisine kadar uzanır. Ancak hareketin tarihsel öncüsü 1943–1978 yılları arasında “Büyük Doğu” dergisini çıkaran Necip Fazıl Kısakürek’tir. Hareket kendisine çıkış noktası olarak Kısakürek’in radikal dinci görüşlerini almıştır. Mirzabeyoğlu ve arkadaşları, diğer radikal dini gruplarda yer alan gençler gibi faaliyetlerini başlangıçta “Akıncılar Derneği” (Ak-Der) bünyesinde yürütmüşlerdir. İBDA-C, örgütlenme aşamasında zorluk yaşamamış, kısa zamanda üniversitelerde yer edinmiş ve hedeflerini gerçekleştirebilecek insan kaynağını elde etmiştir. İBDA-C, dikkat çeken ilk eylemini, 1987 yılında yaşanmış olan “Başörtüsü Olayları”nda gerçekleştirmiştir. Başörtülü olarak derse alınmayan öğrencileri örgütleyerek, imza kampanyaları başlatmış, Ankara’da cami çıkışlarında çeşitli gösteriler düzenlemiştir.⁵⁵²

Örgüt, 1990’lardan itibaren giderek güç kazanmış, cezaevlerini kendileri için eğitim merkezlerine dönüştürmüştür.⁵⁵³ 2 Temmuz 1993 tarihinde Sivas’ta 37 kişinin ölümüyle sonuçlanan Madımak Otelinin yakılması olayı örgüte mal edilmiş ve onun en çok yankı uyandıran eylemleri arasında sayılmıştır. Örgüt, 15 Aralık 2003 tarihinde İstanbul’daki İngiliz konsolosluk binasına ve Sinagoglara yönelik yapılmış olan bombalı saldırıları El-Kaide ile birlikte düzenlediklerini ileri sürmüş olsa da, güvenlik teşkilatı, elde edilen deliller ve yapılan incelemeler sonrasında, eylemlerin El-Kaide tarafından gerçekleştirildiğini açıklamıştır.⁵⁵⁴

İBDA-C’yi diğer radikal dini örgütlerden ayıran en önemli özelliği merkezi bir yönetimin bulunmaması “cephe sistemi” şeklinde örgütlenmesidir. İBDA diyalektiğini ortaya koyan Salih Mirzabeyoğlu bile örgüt militanlarını tanımamakta, onlara direk emir vermemektedir. İBDA-C militanı tek başına cephe

⁵⁵² Turan, S.G. (1996). *Türkiye’de Din Terörü*. İzmir: Arda’s Yayınları, 46.

⁵⁵³ İnternet: Metris’te Piknik. Web: <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2000/01/27/175676.asp> adresinden 10 Şubat 2015’de alınmıştır.

⁵⁵⁴ İnternet: Sarı, A. (27 Aralık 2003). Örgüt Çökertildi Yeni Saldırı Beklenmiyor. Web: <http://www.yenisafak.com.tr/arsiv/2003/aramak/27/g02.html> adresinden 9 Ocak 2015’de alınmıştır; İnternet: Türkiye tarihinin en büyük terör eylemleriyle sarsıldı. Web: http://dosyalar.hurriyet.com.tr/almanak2003/news_detail.asp?nid=196&sid=2 adresinden 9 Ocak 2015’de alınmıştır.

oluşturabilmekte veya mevcut cephelerle birlikte hareket edebilmektedir. Cepheler arasında herhangi bir hiyerarşi yoktur. Ancak bütün cepheler, örgütün temel prensiplerine ve stratejilerine uymakla yükümlüdürler.⁵⁵⁵ Örgüt üyesi okuduğu İBDA külliyatından aldığı ideolojik eğitim sonunda kendi inisiyatifiyle eylem yapabilmektedir. Bu “kendiliğinden zuhur” ilkesi olarak tanımlanmıştır.⁵⁵⁶ Bazı zamanlarda ise eylem şekli ve hedefi açıktan yayın organları aracılığıyla belirtilmekte ve örgüt üyeleri bu doğrultuda yönlendirilmektedir.⁵⁵⁷ İBDA-C'nin destekçilerinin ve militanlarının fikri altyapılarının oluşmasını sağlayan zaman zaman da onları eylem yapma konusunda yönlendiren yayınlar; Tavrır, Elif, Öfke, Karar, Ak Doğuş, Ak Zuhur, Akıncı Yol, Tahkim ve Yeni Tahkim dergileridir.⁵⁵⁸

Örgüt daha çok molotof kokteyli atma ve kundaklama gibi risksiz, ancak sansasyonel eylem şekillerini tercih etmektedir. Örgüt, radikal dini çevrelerin sempatisini kazanmak için birahaneleri, oyun salonlarını ve tek el bayilerini, azınlıklara ait kilise ve vakıfları, basın ve medyanın dikkatini çekebilmek için televizyon vericilerini, gazeteleri ve ilgili dernekleri, güç gösterisinde bulunmak, kitleleri sindirmek ve kendilerine maddi kaynak sağlamak için bankaları ve iş adamlarını başlıca hedefler olarak belirlemiştir.⁵⁵⁹

İBDA-C ideolojisini, tüm Müslüman dünyasını içine alacak evrensel bir halifelik düzeni kurmayı düşünen Necip Fazıl Kısakürek tarafından ortaya koyulan düşüncelerden esinlenerek oluşturmuştur.⁵⁶⁰ Necip Fazıl ve ondan hareketle Mirzabeyoğlu Türk milletinin Müslüman köklerinden koparıldığını, bunda da en büyük suçlunun harf devrimi olduğunu savunmaktadır. Mirzabeyoğlu'na göre “İsmine Arap harfleri denilen, tam on asır Türk medeniyet kadrosunun ifade unsurunu teşkil etmiş ve on asırlık milli irfanın temeli mevkiinde bulunmuş bu harfler” aslında Arap harfleri değil İslam harfleridir ve kaldırılması Türk milletinin

⁵⁵⁵ Turan, a.g.e., 52.

⁵⁵⁶ Mirzabeyoğlu, S. (1995). *İBDA Diyalektiği: Kurtuluş Yolu*. İstanbul: İBDA Yayınları, 110; Turan, a.g.e., 53.

⁵⁵⁷ Güler, Z. (2002). Din Eksenli Örgütler. *Milletlerarası Doğu ve Güneydoğu Anadolu Güvenlik ve Huzur Sempozyum Bildirileri*, Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınları, 1075.

⁵⁵⁸ Turan, a.g.e., 45.

⁵⁵⁹ Demirel, E. (2005). *Türkiye'de Radikal İslami Hareketler*. İstanbul: IQ Yayıncılık, 66; Güler, a.g.m., 1074; Turan, a.g.e., 55-56.

⁵⁶⁰ Turan, a.g.e., 47.

köklerinden kopmasına sebep olmuştur.⁵⁶¹ Kendisini Necip Fazıl'ın manevi izleyicisi olarak gören Mirzabeyoğlu, onun 1983 yılında ölümüyle gerçekleşen "Büyük Doğu" düşüncesinden İBDA'ya geçişi "bir ayniyetin iki kanadı arasındaki devir teslim hali" olarak ifade etmektedir.⁵⁶² İBDA-C örgütü, Türkiye'de teokratik esaslara dayalı bir idare şeklinin kurulmasını hedeflemekte ve bu hedefi gerçekleştirmek için silahlı mücadelenin yapılması gerektiğini dile getirmektedir. Bu mücadelenin örgütsel olarak uygulanabileceği gibi bireysel olarak da uygulanabileceği savunulmaktadır.⁵⁶³

İBDA-C ideolojik olarak hemen tüm İslamcı hareketlere muhalif olan radikal bir örgüttür. Amacına ulaşmak için zaman zaman farklı ideolojik kimliğe sahip olan PKK gibi diğer terör örgütleriyle işbirliği yapmaktan geri kalmamıştır. Terörle mücadele konusunda Türkiye'ye yeterince destek vermediği için eleştirilen Avrupa Birliği, 2003 yılı Kasım ayında İstanbul'da İngiliz konsolosluk binasına ve sinagoglara karşı gerçekleştirilmiş olan bombalı eylemlerin İBDA-C tarafından üstlenilmesinin ardından 25 Aralık 2003 tarihinde İBDA-C'yi terör örgütü olarak kabul ettiğini açıklamış ve Avrupa'daki malvarlıklarını dondurmaya karar vermiştir.⁵⁶⁴

5.2.2.3.3. erleri

Türkiye'de 12 Eylül 1980'den sonra faaliyet göstermeye başlayan diğer dini motifli örgütler; İslami Hareket Örgütü, Hizb-ut Tahrir, Anadolu Federe İslam Devleti/İslami Cemaat ve Cemiyetler Birliği" (AFİD/İCCB), Tevhid Selam ve Kudüs Ordusu, Vasat, Ceyşullah, Malatyalılar (Değişim Şafak) Grubu, Cihat Hareketi, Kürdistan İslami Birlik Hareketi, Kürdistan İslami Devrim Hareketi, Biat El İmam ve El Kaide örgütleridir.⁵⁶⁵ Bu örgütlerden;

⁵⁶¹ Mirzabeyoğlu, a.g.e., 53.

⁵⁶² Mirzabeyoğlu, a.g.e., 54.

⁵⁶³ Işık, M. (2013). *Şiddetin Dili Değişmez, DHKP-C ve İBDA-C Terör Örgütlerinin Söylemlerinin Benzerliği Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: Zinde Yayınları, 80.

⁵⁶⁴ Işık, M.. *Şiddetin Dili Değişmez*, 81; *Sabah*, 24 Aralık 2003, *Hürriyet*, 24 Aralık 2003; İnternet: Sonumut, G. (23 Aralık 2003). İBDA-C AB'nin Terör Örgütleri Listesinde. Web: <http://arsiv.ntv.com.tr/news/249614.asp> adresinden 29 Aralık 2014'de alınmıştır.

⁵⁶⁵ Örgütlerin isimlerine Jandarma Genel Komutanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü kayıtlarından elde edilen bilgiler doğrultusunda yer verilmiştir; Demirel, E. (2001). *Terör*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 13; Çakır, a.g.e., 140.

İslami Hareket Örgütü, 1980'li yıllarda Batman'da Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) içerisinde faaliyet gösteren Ekrem Baytap, Mehmet Ali Bilici, İhsan Deniz, Abdulhakim Özlük isimli şahıslar tarafından 1984 yılında kurulmuştur. Daha önce Hizbullah örgütü içerisinde faaliyet gösteren İrfan Çağrı'nın, 1986 yılında örgüte katılmasıyla, örgütün merkezi İstanbul'a taşınmıştır.⁵⁶⁶

Türkiye Cumhuriyeti'nin dini esaslara dayalı bir İslam devleti şeklini almasını amaçlayan örgüt, bu doğrultuda faaliyetlerine maddi kaynak sağlamak için banka ve mutemet soygunları, otomobil ve diğer küçük çaplı eşya hırsızlıkları gibi eylemler gerçekleştirmişlerdir. Toplumda büyük tepkilere yol açacak suikastler düzenleyerek de örgütün adının duyulmasını amaçlamışlardır. Güvenlik güçleri tarafından örgüte karşı gerçekleştirilen operasyonlar neticesinde, Turan Dursun ve Çetin Emeç gibi önemli suikastların de aralarında bulunduğu 100 civarında eylem onlarla bağlantılandırılmıştır.⁵⁶⁷

Hizb-ut Tahrir örgütü, 1952 yılında Kudüs'te Takiyudin El Nabbani isimli Filistinli bir şahıs tarafından kurulmuştur. Örgüt, Müslümanların en önemli sorununun İslam'ın yayılması olduğu fikrini benimsemiş, bütün Müslüman ülkelerinin İslam hükümlerine göre yönetilmesi gerektiğini savunmuştur.⁵⁶⁸ Bu amacına ulaşmak için ilk aşamada üyelerini parti kültürü ile yetiştirmeyi, ikinci aşamada toplumu mücadeleye hazırlamayı, son aşamada ise Hizb-ut Tahrir'in iktidara gelmesini hedef almıştır.⁵⁶⁹

Hizb-ut Tahrir örgütünün Türkiye'deki lideri Yılmaz Çelik'tir. Örgüt, ideolojisini Takiyudin El Nabbani tarafından yazılmış olan "İslam Nizamı" ve "Mukeddemati Düstür" isimli kitaplardan almıştır. Örgütün amacı tüm Müslümanları dili Arapça olan ve anayasası Takiyudin El Nabbani tarafından yazılan eserlerde belirtilen bir yönetim altında birleştirmektir. Örgüt 2005 yılı Eylül ayında İstanbul Fatih Camii'nde gerçekleştirdiği eylemde hilafet isteğini açıkça dile getirmiş ve örgüt lideri Yılmaz Çelik kendisinin Türkiye emiri olduğunu ilan etmiştir. 2009 yılı Temmuz ayında Türkiye genelinde örgüte yönelik olarak eş zamanlı

⁵⁶⁶ Demirel, *Türkiye'de Radikal İslami Hareketler*, 66.

⁵⁶⁷ Demirel, E. (1997). *İslami Hareket*. İstanbul: Güvenlik ve Hukuk Muhabirleri Derneği Yayınları, 11.

⁵⁶⁸ Demirel, *Türkiye'de Radikal İslami Hareketler*, 36.

⁵⁶⁹ Demirel, *Türkiye'de Radikal İslami Hareketler*, 54.

yapılan operasyonlarda örgüt üyesi olduğu tespit edilen yirmiden fazla kişi yakalanmıştır.⁵⁷⁰ Hizb-ut Tahrir üyeleri dini kurallara göre yönetilmeyen devlete karşı isyanın bir görev olduğuna inanmışlardır.

Anadolu Federe İslam Devleti/İslami Cemaat ve Cemiyetler Birliği (AFİD/CCB) örgütü, 1992 yılında Almanya'nın Koblenz kentinde Cemalettin Kaplan liderliğinde kurulmuştur. Örgütün kuruluş amacı ilk etapta Avrupa ülkelerinde yaşayan Müslüman halkı bir araya toplamak ve Türkiye'deki laik yapıya karşı mücadele etmek olmuştur. Örgütün nihai amacı ise, Türkiye'de bir İslam devleti kurmak ve dünyadaki tüm Müslümanları tek devlet çatısı altında toplamaktır. 2001 yılından beri etkili bir eylemde bulunmamış olan örgüt özellikle Avrupa'da faaliyetlerini sürdürebilmek için çaba sarf etmiştir. Cemalettin Kaplan'ın 1995 yılında ölümünün ardından örgütün liderliğine oğlu Metin Kaplan geçmiştir. Metin Kaplan, 11 Eylül saldırıları sonrasında kabul gören uluslararası terörizmle mücadelede güç birliği anlayışı kapsamında, Almanya'nın yürüttüğü faaliyetler neticesinde, El Kaide'yle işbirliği yaptıkları tespit edildiğinden 12 Ekim 2004 tarihinde Türkiye'ye iade edilmiştir.⁵⁷¹

Tevhid-Selam ve Kudüs Ordusu örgütü, 1979 yılında İran İslam devriminden hemen sonra Hasan Kılıç ve Ferhat Özmen liderliğinde kurulmuştur. Örgüt üyeleri, İranlıların isteği doğrultusunda, Türkiye aleyhine birçok casusluk faaliyetlerinde bulunmuşlar, cinayet ve bombalama eylemleri gerçekleştirmişlerdir. İran'daki Devrim Muhafızları içindeki Savama ajanları tarafından yönetilmişler ve İran'daki kamplarda eğitildikten sonra Türkiye'ye gönderilmişlerdir.⁵⁷² Uğur Mumcu, Muammer Aksoy, Bahriye Üçok, Ahmet Taner Kışlalı suikastlarıyla bağlantılandırılan ve bu şekilde adını duyuran örgüt 1990–2000 yılları arasında daha birçok eylemler gerçekleştirmiş, güvenlik güçlerince yapılan operasyonlar neticesinde örgüt üyelerinden bir kısmı yakalanmış ve 7 Ocak 2002 tarihinde Ankara 2 numaralı Devlet Güvenlik Mahkemesi tarafından mahkûm

⁵⁷⁰ Çetin, Y. (2010). *Dinin Meşrulaştırma Gücü Bağlamında Şiddet ve Terör*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 96.

⁵⁷¹ Okçu, D. (2009). *Uluslararası Terör ve Türkiye'ye Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 59.

⁵⁷² Mumcu, C. (2008). *Kardeşim Uğur Mumcu*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 50; Ceylan, A.K. (2008). *Devrim Sonrası İran'ın Teröre Verdiği Destek ve Türkiye'ye Yansımaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 67.

edilmişlerdir.⁵⁷³ Halen bu örgütün İran tarafından Türkiye'ye karşı aktif bir şekilde kullanıldığı iddia edilmektedir.

El Kaide örgütü tarafından Türkiye'de gerçekleştiren ve uluslararası ortamda yankı bulan eylemler, 15 Kasım 2003 tarihinde İstanbul'da Beth İsrail ve Neve Şalom Sinagoglarını, 20 Kasım 2003 tarihinde de İngiliz konsolosluk binasını ve HSBC Bankası Beşiktaş Şubesi'ni hedef alan bombalı eylemlerdir.⁵⁷⁴

⁵⁷³ *Milliyet*, 8 Ocak 2002.

⁵⁷⁴ Özeren, S., Cinoğlu, H. (2006). The Turkish Counter-Terrorism Experience. (R.W. Ortung and A. Makarychev (Editors). *National Counter-Strategies*, Amsterdam: IOS Press, 160.

ALTINCI BÖLÜM

SURİYE’NİN TERÖRÜ BİR DIŞ POLİTİKA ARACI OLARAK KULLANMASI

6.1. SURİYE’NİN TERÖRE DESTEK VERMESİNİN NEDENLERİ

Suriye yönetimi 1970’li yıllardan sonra terörü düşmanlarına karşı bir silah ve Ortadoğu’da yayılmaya yönelik bir güç olarak sistematik bir şekilde kullanmıştır. Ortadoğu bölgesinde özellikle Arap ülkeleri arasında lider ülke olmak isteyen Suriye içinde bulunduğu askeri, demografik ve ekonomik zayıflıkları, terör silahını kullanarak gidermek istemiştir. Suriye rejimi, terör silahını zaman zaman değişen politik gelişmelere ve baskılara göre içte ve dışta hedef değiştirerek kullanmıştır. Suriye istihbarat birimi Muhaberat, Batı ülkelerine, İsrail’e, Ortadoğu’da barış isteyen Arap ülkelerine ve Esad yönetimine karşı olan gruplara yönelik eylemlerini, kontrol ve himayesi altında bulundurduğu terör örgütleri vasıtasıyla gerçekleştirmiştir.⁵⁷⁵

İlk olarak 1979 yılında, ABD tarafından hazırlanmış olan teröre destek veren ülkeler listesine alınan Suriye, terörü gerek iç ve gerekse dış politikada bir araç olarak kullanmış, bu nedenle de birçok devlet tarafından siyasi açıdan dışlanmışır.⁵⁷⁶ 1980’li yıllarda ülke içerisinde etnik ve mezhepsel sorunlarla karşı karşıya kalan Esad yönetimi, kendi vatandaşlarına karşı terör uygulamıştır. Ülkede Müslüman Kardeşler ile Nusayrî azınlığın egemenliğindeki Baas rejimi arasında süren mezhep çatışması, 1982 Şubat’ında Sünni nüfusa karşı devlet terörü halini almıştır. Suriye’nin Hama şehri bir ay boyunca bombardımana tutulmuş, binlerce sivil insan katledilmiştir.⁵⁷⁷

Suriye, 1983 yılından sonra Muhaberat personelinin doğrudan terör eylemleri içerisinde bulunmalarına kısıtlamalar getirmiş ve uluslararası ortamda gerçekleştirdiği terör eylemlerine yeni bir boyut kazandırmıştır.⁵⁷⁸ Bu süreçte Avrupa ülkelerine ve Türkiye’ye karşı eylem gerçekleştiren terör örgütlerinin kendi

⁵⁷⁵ Başar, C. (1996). *Terör Dosyası ve Suriye*. Lefkoşa: Uluslararası Araştırmalar Merkezi Yayınları, 3.

⁵⁷⁶ Öztürk, O.M., *a.g.e.*, 65.

⁵⁷⁷ Balbay, *a.g.e.*, 91.

⁵⁷⁸ Başar, *a.g.e.*, 11-14

ülkesinde veya kontrol altında bulundurduğu Lübnan'da yerleşmesine müsaade etmiştir. 1983 yılı Ekim ayında, Hindistan ve İtalya'da bulunan, Ürdün Büyükelçilerine yönelik olarak gerçekleştirilen ve büyükelçilerin yaralanmalarına sebebiyet veren suikast eylemleri, Atina, Amman ve Madrid'de gerçekleştirilen eylemler ile devam etmiştir.

Suriye'den beslenen ve başta Türkiye olmak üzere bölgedeki diğer devletleri de hedef alan terör, 1985 yılı itibariyle önemli ölçüde artış göstermiştir. Devlet Başkanı Hafız Esad'ın yürüttüğü teröre destek politikası bu süreçte başta Fransa olmak üzere diğer Avrupa ülkelerinde de etkisini göstermiştir. Suriye, Amerika Birleşik Devletleri güçlerinin 1984 yılında Lübnan'ı terk etmesinin ardından, Lübnan üzerinde tek etkin güç olabilmek için Fransa'dan askerlerini bölgeden çıkarmasını istemiştir. Bunun gerçekleşmesi için Aralık 1986'da Suriye'nin desteklediği terör odakları tarafından Paris'te bombalama eylemleri gerçekleştirilmiş ve bu sayede Fransa'ya gözdağı verilmek istenmiştir. Suriye'nin terör taşeronları 1985 yılı Temmuz ayında da Ankara'da Ürdünlü bir diplomatı hedef almış, yapılan araştırmada eylemin Ebu Nidal örgütü üyesi altı Filistinli tarafından gerçekleştirildiği ve bu kişilerin Suriye Büyükelçiliği ile ilişkilerinin olduğu tespit edilmiştir.⁵⁷⁹

Suriye, terörü destekleyen bir devlet görünümünden kurtulmak amacıyla göstermelik olarak, adı terör eylemlerine karışmış birçok subayını tasfiye etmiştir. Şam yönetimi, Ebu Nidal örgütünün Suriye'deki bürolarını 1987'de kapatmıştır. Suriye bütün iyi niyet gösterilerine rağmen, bazı terörist gruplara ev sahipliği yapmaya devam etmiştir.⁵⁸⁰ Suriye lideri Esad'ın, yapmış olduğu bu hamlelerle uluslararası terörizmi profesyonelce ve daha sonuç getirici kullanmayı başardığı söylenebilir.

1990'lı yıllara gelindiğinde, Suriye'nin terör hedefleri politik gelişmelere paralel olarak değişmiştir. Değişimi gerektiren başlıca faktörler; muhalefetin göreceli olarak sindirilmesi, Sovyetler Birliği'nin dağılması, ABD liderliğindeki

⁵⁷⁹ *Ayın Tarihi*, 5 Kasım 1986.

⁵⁸⁰ Başar, *a.g.e.*, 22-30.

Ortadoğu barış sürecine destek verilmesi, Suriye'nin Arap arenasından izolasyonu ve büyümek için tek süper güç olan ABD desteğine ihtiyacı olması gösterilebilir.

Esasında 1990'lı yıllar Suriye'de birçok değişimi beraberinde getirmiştir. Doğu Bloğu'nun dağılması ile en önemli müttefikini kaybeden Suriye, kullandığı teröre rağmen bölge barışı için yapılan girişimleri desteklemiştir. Böylece teröre destek veren ülkeler arasında olmasına rağmen ağır yaptırımlara maruz kalmamayı ve ABD ile Batı'ya kapısını açık tutmayı amaçlamıştır. Aslında Hafız Esad, Arap dünyasındaki saygınlığını yitirmeden Batı'ya yakınlaşmaya çalışmıştır.

6.2. SURİYE'NİN TÜRKİYE'YE KARŞI KULLANDIĞI TERÖR ÖRGÜTLERİ

6.2.1. DHKP/C (Devrimci Halk Kurtuluş Partisi/Cephesi)

Örgütün kökeni Mahir Çayan tarafından kurulmuş olan Türkiye Halk Kurtuluş Partisi / Cephesi (THKP/C) adlı örgüte dayanmaktadır. 1978 yılında örgüt, içerisinde ortaya çıkan anlaşmazlık sonucu ikiye bölünmüş ve bu bölünmeden sonra Dev-Sol olarak adlandırılan grup daha etkin bir şekilde faaliyetlerini sürdürmüştür. Bu tarihten itibaren de örgütün genel sekreterliğini Dursun Karataş yapmış ve bütün yetkileri elinde toplamıştır. Örgüt, 30 Mart 1994 tarihinde Suriye'de gerçekleştirdiği Birinci Kongresi'nde ismini DHKP/C olarak değiştirmiştir. Örgüt lideri Dursun Karataş, DHKP-C'yi THKP-C'nin ve Dev-Sol'un mirasçısı olarak tanımlamıştır. Örgüt içerisinde PKK'ya karşı tavır alınması gerektiği kararlaştırılmış olsa da, kendi yayın organı olan Kurtuluş Dergisi'nde dahi tavır almayı kararlaştırdığı PKK ile birlikte aynı bildirimlerin altına imza atmıştır.⁵⁸¹

Örgüt, resmi kayıtlara göre, 1990–2000 yılları arasında 82 emniyet mensubu ile 259 askeri şehit etmiş, 79 vatandaşı öldürmüş ve 329 yaralama eylemi yapmıştır. Örgütün Sabancı Center'da, aralarında Özdemir Sabancı'nın da bulunduğu üç kişiyi öldürmesi geniş yankı bulmuştur. Örgütün şehir merkezlerinde

⁵⁸¹ Alkan, N. (2002). *Gençlik ve Terörizm*. Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü TEMUH Dairesi Başkanlığı Yayınları, 67–86.

gerçekleştirdiği eylemlerin yanı sıra, özellikle Sivas ve Tokat illerinde kırsal alan faaliyetleri de olmuştur.⁵⁸²

20 Şubat 2001 tarihinde Hatay'da gerçekleştirilen bir operasyonda ele geçirilen Yusuf Kırmızıoğlu adlı örgüt mensubu vermiş olduğu ifadeyle, 1996 yılında Suriye'nin Lazkiye kentinde eğitim gördüğü sırada DHKP/C'ye katıldığını belirtmiştir. 1997 yılında kendisinin de içinde bulunduğu bir grup ile Akdeniz bölgesi kırsalında faaliyet göstermek üzere Suriye'de askeri ve siyasî eğitim aldığını kabul eden örgüt mensubu, örgütün Türkiye genelinde yeni ve değişik bir yapılanmaya gittiğini, eylem birimlerinin ağırlıklı olarak Suriye'den geldiğini ifade etmiştir.⁵⁸³ Suriye'nin Hatay üzerindeki emelleri göz önüne alındığında, örgütün Akdeniz kırsalında eylem gerçekleştirmek üzere Suriye'de eğitim alması ve bu ülke tarafından himaye edilmiş olması şaşırtıcı değildir.

6.2.2. THKP – C Acilciler

THKP/C kökenli olan örgüt 1979 yılındaki bölünme ile Acilciler ve Halkın Devrimci Öncüleri (HDO) adlarında iki ayrı örgüt olarak yoluna devam etmiştir. 1980 yılına kadar adını gerçekleştirdiği silahlı saldırı, bombalama ve soygun türü eylemlerle duyurmuştur. 12 Eylül 1980 darbesi sonrasında haklarında arama kararı bulunan örgütün yönetici kadrosu ve üyeleri Suriye'ye kaçmış ve bu ülke tarafından himaye edilmiştir. Örgüt üyelerinden bir kısmı iltica ederek Suriye vatandaşlığına geçmiştir. Acilciler Basit'te kurdukları parti okulunda, Lazkiye-Şam karayolu üzerinde tesis ettikleri eğitim kampında ve Lazkiye, Basit, Şam ve Halep'teki örgüt evlerinde siyasî ve askeri eğitimlerini sürdürmüşler ve Suriye'de bulunan PKK yöneticileri ile de yakın ilişki içerisinde olmuşlardır. 1980'li yılların başında gündeme gelen PKK ile işbirliği El Muhaberat aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Suriye her iki örgüte, kendi kontrolü altındaki Bekaa'da kamp yerleri ve Şam'da çok sayıda ev tahsis etmiştir.⁵⁸⁴ 1998 yılı içerisinde askeri üslerin fotoğraflarını Suriye'ye götürmek üzereyken Cilvegözü sınır kapısında bir

⁵⁸² Öztürk, S. (26 Aralık 2006). Emniyet Genel Müdürlüğü'nün DHKP-C Raporu. *Star*, 9.

⁵⁸³ Demirel, *Terör*, 460.

⁵⁸⁴ İnternet: Mihrac Ural kimdir? (15 Mayıs 2013). Web: <http://www.ankarastrateji.org/haber/mihrac-ural-kimdir-718/> adresinden 24 Eylül 2014'de alınmıştır.

üyeyi yakalanan örgütün Suriye’de yaşayan Genel Sekreteri Mihraç Ural’a da Suriye yönetimince Yüzbaşı rütbesi verildiği bilinmektedir.⁵⁸⁵

6.2.3. Türkiye Komünist Partisi/Birlik (TKP/B) ve Türkiye Devrim Partisi (TDP)

Türkiye Sosyalist İşçi Partisi’nden, 1978 yılında ayrılan bir grup Türkiye Komünist Partisi/Birlik’i (TKP/B) kurmuştur. 12 Eylül 1980 darbesinin ardından bazı örgüt üyeleri Suriye’ye geçmişler ve başkent Şam’da bir büro kurmuşlardır. Ayrıca Bekaa vadisi içerisinde silahlı eğitim yapabilecekleri bir kamp kurmak isteyen TKP/B, Filistin Halk Kurtuluş Cephesi’nin verdiği destek ve yardım sayesinde 1987 yılında bu amacına ulaşmıştır. Aynı dönem içerisinde Şam’ın Rukneddin Mahallesi’nde örgüt evleri oluşturan örgüt, Türkiye’den kampa gelen örgüt mensuplarını bu evlerde barındırmıştır. Burada kampa katılanlara Filistinli gerillalar tarafından silah ve patlayıcı maddelerle ilgili dersler verilmiştir. TKP/B 1990 yılında PKK ve Filistin Halk Kurtuluş Cephesi’nin sağladığı imkânlarla ve verdiği destekle Hilve Köyü’ne yakın bir bölgede yeni bir kamp kurmuştur. 1992 yılında ise örgüt ismini Türkiye Devrim Partisi olarak değiştirmiştir.⁵⁸⁶

1993 yılı içerisinde güvenlik güçlerince düzenlenen operasyonlarda örgütün üst düzey yöneticileri yakalanmış ve silahlarının büyük bir kısmı ele geçirilmiştir. Örgüt bu başarısızlıktan sıyrılmak adına çareyi PKK ile işbirliği yapmakta görmüş ve kampları PKK’ya devretmiştir.

6.2.4. ASALA

Türkiye’ye karşı gerçekleştirilen Ermeni terörünün en etkin örgütü olan ASALA ile ilgili geniş bilgiye Etnik Terör – ASALA başlıklı bölümde yer verilmiştir. Bu bölümde ise örgütün Suriye tarafından desteklendiğine dair bilgilere yer verilecektir.

Militanlarını Lübnan, Kıbrıs Rum kesimi ve Suriye’deki kamplarda eğiten örgüt, Türkiye ile müttefiklerini düşman kabul etmekte ve Ermeni davasının sadece

⁵⁸⁵ İnternet: Devlet Değil, Terör Bataklığı. (17 Ekim 1998). Web: <http://www.milliyet.com.tr/1998/10/17/haber/hab19.html> adresinden 24 Eylül 2014’de alınmıştır.

⁵⁸⁶ Demirel, *Terör*, 130–131.

ve sadece silahlı mücadele ile çözümlenebileceği görüşünü savunmaktadır. Londra'da yayınlanan Economist dergisinin eki olarak sadece abonelere dağıtılan "Foreign Report"da, 19 Ağustos 1982 tarihinde yayınlanan bir yazıda; "ASALA, Ruslar, FKÖ'nün aşırı uçları ve büyük ihtimalle Suriye arasında çok yakın ilişkiler olduğu yolunda pek çok kanıt su yüzüne çıkmaktadır" denilmiştir. Bu bilginin doğruluğu, Suriye'nin, Şam yakınlarında bulunan Hamoriah Kampı ile birlikte kontrolü altında bulundurduğu Lübnan'ın Bekaa vadisini ASALA'ya silahlı eğitimlerini yapabileceği bir alan olarak tahsis etmesinden anlaşılmaktadır.⁵⁸⁷ Ancak ASALA'nın eylemlerini çoğunlukla Batılı ülkelerde gerçekleştirmesi ve Orly katliamına kadar eylemcilerin hiçbir zaman işledikleri suçlarla orantılı cezalara çarptırılmamaları ya da tamamen cezasız kalmaları asıl desteği bu ülkelerden almış olabileceği olasılığını akla getirmektedir.

1978 Mart ayında Beyrut'tan, Birleşmiş Milletler nezdindeki bütün temsilciliklere postalananan "Ermeni Cumhuriyet Örgütü" imzalı mektupta sıralanan Ermeni halkının sözde sorunları arasında Hatay sorunu da yer almaktadır. Bu noktada Suriye ile açık ve seçik bir şekilde ortak hareket eden ASALA, ayrıca Nisan 1980'de Lübnan'da, PKK ile birlikte bir basın toplantısı yaparak ortak düşmanları Türkiye'ye karşı birlikte hareket etme kararı aldıklarını açıklamıştır.⁵⁸⁸

İsrail'in Lübnan'ı 1982 yılında işgal etmesinin ardından, ASALA Lübnan'ı terk etmek mecburiyetinde kalmış ve örgüt mensupları, Suriye, İran, Yunanistan, Libya ve Kıbrıs'a gitmişlerdir. 1982 yılında merkezi Atina'ya taşınmış olan ASALA'nın, PKK ile işbirliği içerisinde Irak'ın kuzeyinde ve Suriye'de eylemler gerçekleştirdiği tespit edilmiştir. PKK tarafından 1984 yılında gerçekleştirilen Şemdinli ve Eruh saldırıları öncesinde, Suriye'de kurulmuş olan kamplarda PKK ve ASALA militanlarının birlikte eğitim gördükleri tespit edilmiştir.⁵⁸⁹

⁵⁸⁷ Karaş, Z. (2007). *Ermeni Terör Örgütü: ASALA*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 62.

⁵⁸⁸ Özçelik, İ. (2005). *Ermeni Sorunu ve Gerçekler*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 347.

⁵⁸⁹ Bal-Çufalı, a.g.e., 669.

6.3. SURİYE VE PKK

27 Kasım 1978 tarihinde Abdullah Öcalan ve arkadaşları tarafından kurulan PKK'nın uluslararası bir boyuta ulaşmasında Suriye'nin verdiği destek oldukça etkili olmuştur. Örgüt lideri Öcalan, Türkiye'de güvenliğinin tehlikeye gireceğini görmesi üzerine 1979 yılında Suriye'ye geçmiştir. Öcalan Suriye'ye plansız-programsız geçtiğini belirtmiş olsa da Suriye'ye geçtikten kısa bir süre sonra Türkiye'de kalan örgüt yöneticilerine elli kişilik bir grubun Suriye'ye gönderilmesi talimatını vermiş, daha sonra bu sayı 250'ye çıkmıştır. Bu süreçte Suriye'ye geçen militanlar El-Fetih ve Demokratik Cephe kamplarına yerleştirilmiş, müteakiben de Filistin Demokratik Kurtuluş Cephesi, Helve Kampı'nı PKK'ya devretmiştir. Örgüt 15–26 Temmuz 1981 tarihleri arasında Birinci Kongresi'ni bu kampta gerçekleştirmiş ve kampın adı da Mahsun Korkmaz Akademisi olarak değiştirilmiştir. Öcalan bu dönemde Suriye istihbaratı tarafından korunmuş ve Ahmet Musa kimliğini kullanmıştır.⁵⁹⁰

Örgütün Şam'da, 20–25 Ağustos 1982 tarihleri arasında gerçekleştirdiği İkinci Kongresinde, bağımsız Kürdistan devletinin ancak silahlı mücadele neticesinde kurulabileceği kabul edilmiş ve 1983 yılından itibaren Suriye'deki kamplarda eğitim gören teröristlerin eylem yapmak amacı ile Türkiye'ye gönderilmesi kararlaştırılmıştır.⁵⁹¹

Aynı dönemde İsrail Lübnan'ı işgale başlamış, bir grup örgüt militanı İsrail ordusuna karşı savaşmıştır. Savaş sonunda Suriye'nin İsrail ile yaptığı antlaşma doğrultusunda Filistin Kurtuluş Örgütü, Lübnan'ı terk etmiş, PKK militanları ise Suriye içlerindeki evlere yerleştirilmiştir.⁵⁹²

Suriye'nin PKK'ya verdiği destekle ilgili olarak çeşitli istihbarat raporlarından elde edilen ve büyük bir çoğunluğu Öcalan tarafından da teyit edilmiş olan hususları şu şekilde özetlemek mümkündür:

⁵⁹⁰ Demirel, *Terör*, 245.

⁵⁹¹ Demirel, *Terör*, 245.

⁵⁹² Özcan, N.A., *PKK*, 247.

- Örgüt lideri Abdullah Öcalan ve karargâhına barınma ve iskân imkanı sağlamıştır. Öcalan tarafından ev ve büro olarak kullanıldığı teyit edilen Şam'da yedi, Halep'te misafir olarak kaldığı üç, Lazkiye'de karargah olarak kullanılan bir bina olmak üzere toplam on bir adres ile PKK mensuplarınca kamp, toplantı ve ticari maksatlarla kullanıldığı teyit edilen Şam'da ikisi kamp olmak üzere toplam yedi, Halep'te beş, Kamışlı'da bir ve Derik'te bir olmak üzere toplam on dört adres tespit edilmiştir.
- Örgütün, eleman teminine kolaylık sağlamıştır. Kendi ülkesinde yaşayan Kürt vatandaşlarına kimlik kartı vermeyerek mal ve mülk edinmelerine engel olan Suriye, Kürt gençlerini askerlikten muaf tutarak örgüte katılmaları için teşvik etmiştir.
- Örgütün, sabit kamp yeri açmasına ve teröristleri eğitmesine müsamaha göstermiştir. PKK'nın, Suriye'de teröristlerin teorik ve ideolojik eğitimlerinin yapıldığı iki sabit kampı bulunmaktaydı. Kamplardan birincisi; Şebaa Kampı olarak isimlendirilmekte olup, Şam Havaalanı yolu üzerindedir. İkincisi ise; Sahnaya Kampı olarak isimlendirilmekte olup, Şam-Beyrut yolu üzerindedir. Şebaa Kampı'nda iki yüz, Sahnaya Kampı'nda ise yüz elli kadar örgüt mensubuna eğitim verilebilmekteydi.
- Örgüt mensuplarının, ülkede serbestçe dolaşmasına ve üçüncü ülkelere geçişlerine kolaylıklar sağlamaktaydı. Örgüt mensupları, örgütün düzenlediği kimlik kartı ile Suriye vatandaşı gibi muamele görmekte ve Suriye devlet yetkilileri tarafından örgüt mensuplarına pasaport düzenlenerek diğer ülkelere kolaylıkla gidiş ve gelişleri sağlanmaktaydı.
- Örgüt mensuplarının geçici barınmasına, üslenmesine ve illegal geçişine yardımcı olunmaktaydı. PKK'lıların geçici barınma ve illegal geçiş faaliyetleri, Halep/Şeyh Maksut ve Eşrefiye semtleri, Afrin-Kurtdağı mıntıkası ile Kamışlı, Derik ve Lazkiye'nin kuzeyindeki Ras el Basit, Kesseb ve Gebelli bölgelerinin Türkiye sınırına mücavir alanlarında yoğunlaşmıştır.
- Örgütün, Avrupa'dan ve Rusya Federasyonu'ndan para karşılığında temin ettiği araç, gereç, silah ve malzeme hava yolu ile Şam'a deniz yolu ile Lazkiye ve Tartus limanına getirilmekte ve buradan örgüt mensuplarına ulaştırılmaktaydı.

- Örgütün, her türlü gelir elde etmesine izin verilmekteydi. PKK, Suriye'de otel, otobüs şirketleri ve pasaj işletmekteydi. Örgütün Şam'da bir otel, iki turizm şirketi, Derik'te üç katlı pasaj ve Kamışlı'da yetmiş araç ile taşımacılık yapan bir seyahat firması bulunmaktaydı. Ayrıca, çeşitli kaynaklardan elde edilen bilgilerden; örgütün Resulayn'da lokanta, Halep'te sabun, zeytinyağı ve tekstil fabrikaları, kuyumcu, beyaz eşya dükkânı, emlak bürosu bulunduğu, Cerablus'ta tamirhane işlettiği, Türkiye hududuna mücavir bölgelerde yer alan PKK'ya ait tarlaların Öcalan'ın talimatı ile örgüt mensupları tarafından ekildiği, geliri PKK'ya aktarılan tarlaların bir kısmının yıllık olarak kiralandığı, bu vesile ile örgütün hem maddi kaynak temin ettiği, hem de sınır hattını kontrol altında bulundurulduğu yönünde teyide muhtaç haberler alınmıştır.
- Yaralanan ve hastalanan örgüt mensuplarının tedavi edilmesini sağlamak amacıyla, Halep'te bulunan hastane ile Afrin'de bulunan Cihan Devlet Hastanesi'nin ve Irak sınırına yakın Derik kasabası güneyinde tesis edilmiş olan Suriye ordusuna ait seyyar cerrahi hastanenin kullanılması sağlanmaktaydı.

Suriye, kendi topraklarında yaşayan Kürtlerin siyasal taleplerini Türkiye'ye yönlendirmek amacıyla da PKK'yı kullanmıştır. Ancak 1990 yılında Körfez Krizi'nin ortaya çıkmasıyla birlikte Batılı devletlerle ilişkilerini düzeltmek isteyen Suriye, Türkiye ile aynı safta yer almış ve PKK'ya sağladığı desteği bir süre durdurmuştur. Bu dönemde PKK, Kuzey Irak'ta güç kazanmış ve Türkiye sınırı boyunca önemli bir bölgenin kontrolünü ele geçirmiştir. 1992 Eylül'ünden itibaren Kuzey Irak'ta meydana gelen gelişmeler, Türkiye'nin bölgedeki Kürt gruplar üzerindeki etkinliğini artırmış ve PKK'yı Kuzey Irak'ta etkisiz hale getirmiştir. Bu dönemde güç kaybeden örgüt 1993 Kasım ayında Parti Merkez Okulu'nu Suriye'de açarak içine düştüğü durumdan kurtulmak istemiştir.⁵⁹³

1990'lı yıllarda PKK'nın militan kaynağını, çatışmalarda ölen veya silahlı olarak faaliyet gösteren militanların Suriye'deki aileleri oluşturmuştur. PKK'ya katılan gençler, Suriye ordusundaki askerlik hizmetinden muaf tutulmuştur. Bu dönemde Türkiye ve Kuzey Irak'taki çatışmalarda yaralanan veya hastalanan

⁵⁹³ Özcan, N.A., *PKK*, 250.

militalar Suriye'ye sevk edilerek her türlü tedavi ve ihtiyaçları bu ülkede karşılanmıştır.⁵⁹⁴

Sonuç itibariyle PKK için Suriye vazgeçilmez bir geri bölge özelliği taşımıştır. Bunda en önemli etken bu ülkede yaşayan Kürt nüfusun neredeyse tamamının PKK'yı desteklemesi ve PKK'nın Marksist-Leninist temelde Suriye'deki birçok Filistinli grup ile uyuşmasıdır. Bu dönemde dikkat edilmesi gereken diğer önemli bir nokta da Suriye ve İran'ın PKK'ya dayalı politikalarında beraber hareket etmiş olmalarıdır.

6.4. TÜRKİYE'NİN TERÖRÜ KENDİSİNE KARŞI BİR DIŞ POLİTİKA ARACI OLARAK KULLANAN SURİYE'YE TEPKİSİ

Suriye 1970'li yıllardan itibaren Türkiye, İsrail ve Irak'a karşı terör örgütlerini desteklemiştir. Bu destek, hem kendi içerisindeki Kürt halkının beklentilerini dışa yönlendirme hem de dışarıdan gelebilecek müdahaleleri önlemeye yönelik olarak sürdürülmüştür. Bölgede Türkiye'yi kendisine rakip olarak gören Suriye, Türkiye'yi zayıflatmaya yönelik her fırsatı değerlendirmeye çalışmış, Dev-Sol, ASALA ve PKK'nın ülkesinde yerleşmesine izin vermiş ve desteklemiştir. Türkiye'nin uluslararası alandaki girişimleri ve mücadelesi sonucunda ASALA'nın faaliyetlerinin durma noktasına geldiği 1980'li yıllarda Türkiye'ye karşı PKK'yı desteklemeye başlamıştır.⁵⁹⁵

Suriye, PKK'ya Öcalan'ın 1979 yılı Mayıs ayında ülkesine geçmesi ile birlikte destek vermeye başlamış, hem kendi topraklarında, hem de kontrolü altında bulundurduğu Lübnan topraklarında iskân, iaşe ve eğitim imkânları sağlamış ve Türkiye'nin tüm girişimlerine rağmen desteğine devam etmiştir. PKK'nın Suriye tarafından desteklenmesinin başlıca nedenleri şunlardır:

- Türkiye'nin Suriye tarafından bölgesel bir rakip olarak görülmesi ve bu nedenle ekonomik, siyasi ve askeri açıdan güçlenmesinin arzu edilmemesi,

⁵⁹⁴ Özcan, N.A., *PKK*, 291.

⁵⁹⁵ Aydın, İ. (2001). *Adana Mutabakatı Sonrasında Türkiye-Suriye İlişkilerinin Değerlendirilmesi*. İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları.

- Suriye ile Türkiye arasında süregelen su sorununda PKK'nın Suriye tarafından Türkiye'ye karşı bir koz olarak kullanılmak istenmesi,
- Suriye'nin Hatay konusunda Türkiye'ye karşı yıllardır beslemiş olduğu kin ve düşmanlık duygusudur.⁵⁹⁶ Suriye'nin PKK'ya verdiği destek ve örgüt merkezinin Şam'da konuşlanmış olması Türkiye ve Suriye arasında ciddi sıkıntıların yaşanmasına neden olmuştur.

12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleştirilen askeri müdahalenin öncesinde, terör eylemleri gerçekleştirdikleri gerekçesiyle haklarında arama kararı çıkarılmış olan birçok örgüt üyesi illegal yollarla Suriye'ye geçmiş ve burada örgütlenmeye başlamışlardır. Suriye'de kurulan değişik kamplarda silahlı eğitim görmüşler ve Suriye yönetimi tarafından ihtiyaçları karşılanmıştır. Örgüt üyeleri bu eğitimlerin ardından 1984 yılında gerçekleştirdikleri Erüh ve Şemdinli baskınları ile birlikte günümüze kadar devam eden PKK terörünü başlatmışlardır.⁵⁹⁷ Türkiye, Suriye sınırında yasadışı güçlere karşı yeterli önlemlerin alınmadığını değerlendirerek Suriye'ye bir antlaşma önermiş ve taraflar arasında 1985 yılında Sınır Güvenliği Protokolü imzalanmıştır. Ancak bu antlaşma uygulamaya geçirilememiş ve Suriye PKK'ya destek vermeyi sürdürmüştür.⁵⁹⁸

Bu destek, silah ve uyuşturucu kaçakçılığına göz yumma, barınma ve eğitim olanağı, finansal yardım, silah, mühimmat, yaşam malzemesi verilmesi, sahte kimlik ve pasaport temini, Türkiye'ye ve Irak'a yasa dışı geçişlerde önemli ölçülerde kolaylık, toplantı, konferans ve kongre faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi için izin verilmesi konularında yoğunlaşmıştır.⁵⁹⁹

Suriye, Türkiye'nin GAP'ı uygulamaya başlamasıyla, su sorununu bahane ederek Türkiye'ye karşı PKK'ya olan desteğini artırmıştır. GAP'ı engellemek ve GAP'a karşı terör kartını elinde tutmak isteyen Suriye, PKK militanlarının topraklarında barınmasına ve eğitim yapmasına imkân vermiştir.

⁵⁹⁶ Erciyas, *a.g.e.*, 100.

⁵⁹⁷ Demirel, *Terör*, 653–654.

⁵⁹⁸ Erciyas, *a.g.e.*, 106.

⁵⁹⁹ İnternet: PKK Terör Örgütünün Diğer Ülkelerle İlişkileri. Web: <http://belgebilgi.tr.gg/PKK-Ter.oe.r--Oe-rg.ue.t.ue.n.ue.n-Di%26%23287%3Ber--Ue-lkelerle-%26%23304%3Bli%26%23351%3Bkileri.htm> adresinden 12 Ocak 2015'de alınmıştır.

İki ülke arasında yaşanan su sorununun çözüme kavuşturulması amacıyla, 1987 yılında Türkiye Başbakanı Turgut Özal Şam'a bir ziyarette bulunmuş ve ziyaret neticesinde taraflar arasında iki protokol imzalanmıştır. Bu protokollerden birisi su sorunuyla ilgili, diğeryse güvenlik konusuyula ilgilidir. Açıkçası Türkiye, Suriye'nin PKK'ya destek vermemesine karşılık, su konusunda tavizler vermiştir.⁶⁰⁰ Özal'ın girişimiyle taraflar arasında imzalanan protokolle Türkiye'nin Suriye'ye saniyede 500 metreküp su vermesi öngörölmüştür. Bunun karşılığında ise Suriye'den teröre verdiği desteği kesmesi talep edilmiştir.⁶⁰¹ Taraflar arasında anlaşma imzalanmasına rağmen, Suriye PKK'yı desteklemeye devam etmiş, Arap ölkelerine çağrıda bulunarak GAP projesi için Türkiye'ye mali kaynak verilmemesini talep etmiştir.⁶⁰²

Bu dönemde Türk İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan 'Gizli' gizlilik derecesindeki Suriye Raporu'nda şunlar ifade edilmiştir:

“Suriye, Türkiye'nin bölgedeki etkinliğini önlemek amacıyla, bunun için de Hatay ve Fırat nehrinin sularının kullanımı konusunu dünya kamuoyu önünde sürekli olarak canlı tutmaktadır. Suriye ile yıllardır ilişkilerimizi geliştirmeyi arzulamamıza rağmen, çeşitli nedenlerle aramızdaki sorunlar arzulanan çözüm noktasına ulaşamamıştır. İki ülke arasında sayısız görüşmeler yapılmış, iyi niyet girişimlerinde bulunulmuş, işbirliği anlaşmaları imzalanmış ancak komşumuz Suriye'nin terörü bize karşı bir silah olarak kullanması nedeniyle bu antlaşmalar bir türlü hayata geçirilememiştir.”

Raporda, Suriye'nin terörü başta Türkiye ve komşuları olmak üzere ülke içinde de rejim karşıtlarına karşı tehdit unsuru olarak kullandığı belirtilmiştir. Ayrıca, “Suriye'nin barınma ve eğitim imkânı sağladığı terör grupları içerisinde Ermeni terör örgütleri ve Türk kaynaklı yıkıcı-bölücü örgütler ilk sıraları almaktadır” ifadesi yer almaktaydı. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra önemli bir desteğini yitiren Suriye'nin Batılı ölkeler ile yakınlık kurup terörist devlet imajını yıkmak için örgüt faaliyetlerine bir takım kısıtlamalar getirdiği ancak tam anlamıyla

⁶⁰⁰ Erciyes, *a.g.e.*, 107.

⁶⁰¹ Şen, A. (2001). Su Sorunu Ekseninde Suriye-Irak Türkiye ilişkileri. *Stratejik Analiz*, 1 (12), 90.

⁶⁰² Şen, A., *a.g.m.*, 91.

desteğini çekmediği belirtilen raporda, Suriye'nin komşu devletler aleyhine kurduğu birçok derneğin yanı sıra birçok terörist gruba da destek sağlamaya devam ettiği vurgulanmıştır.⁶⁰³

1990'lı yılların başlarından itibaren PKK'nın güçlenmesiyle birlikte Türkiye içerisindeki eylemleri de artış göstermiştir. Bu dönemde Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından PKK'ya karşı gerçekleştirilen operasyonlar neticesinde başarılı sonuçlar alınmış olmasına rağmen, sorun çözüme kavuşturulamamıştır. Türkiye bunun nedenini büyük ölçüde PKK'ya sağlanan dış desteğe bağlamış ve Suriye'yi de bu hususta suçlamıştır.⁶⁰⁴

Genelkurmay eski başkanlarından Orgeneral Doğan Güreş, "Suriye, Türkiye ile hiçbir zaman dost olmadı. Su yüzünden, Hatay yüzünden bize sürekli düşmanlık besledi. 1990'lı yılların başında dönemin Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Eşref Bitlis, kaç kere Şam'a gitti. Apo'nun Şam'daki evinin adresini, telefon numarasını, her şeyini verdi ama işe yaramadı. Adamlar kıllarını bile kıpırdatmadılar, melanetlerini yapmaya devam ettiler."⁶⁰⁵ şeklinde beyanda bulunmuştur.

Türkiye, 1990'lı yılların başında artan PKK terörüne karşı gerekli önlemleri almaya çalışırken örgüte destek verdiği düşünülen gruplar ve ülkelerle de görüşmüştür. Bu görüşmelerde amaç örgüte verilen desteğin kesilmesini sağlamak ve Türkiye'nin enerjisini yıllardır tüketen bu soruna çare bulmaktır. Bu gelişmelere paralel olarak Türkiye Suriye ile olan görüşmelerini hızlandırmıştır.

Dönemin İçişleri Bakanı İsmet Sezgin 14 Nisan 1992'de Şam'a bir resmi ziyarette bulunmuş ve Suriye'nin PKK'ya verdiği desteği kanıtlayan aşağıdaki belgeleri Suriyeli meslektaşına vermiştir:

- PKK lideri Öcalan'ın Şam'da yaşadığına ve Suriye gizli servisi tarafından korunduğuna ilişkin belgeler,

⁶⁰³ *Sabah*, 8 Ocak 1997.

⁶⁰⁴ Bal, M.A. (2003). *Savaş Stratejilerinde Terör*. İstanbul: IQ Yayıncılık, 188–197.

⁶⁰⁵ Cemal, H. (2003). *Kürtler*. İstanbul: Doğan Kitap, 438.

- PKK'luların üzerinden çıkan Suriye kaynaklı sahte kimlikler,
- Suriye'nin SAM-7 füzeleriyle koruduğu Bekaa vadisindeki PKK kamp ve eğitim merkezlerinin yerlerine ait bilgiler,
- PKK militanlarıyla birlikte ölü olarak ele geçen Suriyelilerin resimleri ve kimlikleri,
- PKK'nın terör eylemleri sırasında yakalanan, örgüt mensubu yirmi beş Suriye vatandaşının ifadeleri.

İçişleri Bakanı İsmet Sezgin, Suriyeli yetkililerden, "Suriye'nin imzalamış olduğu uluslararası antlaşmalarla üstlendiği yükümlülükleri yerine getirmesini" talep etmiştir. Suriyeli yetkililer ise, Abdullah Öcalan'ın Suriye'de olmadığını, ancak Bekaa'da olabileceğini belirterek, Bekaa vadisinde denetim yetkisinin sadece gruplar arasında barışı sağlamakla sınırlı olduğunu, 1987 Protokolü'ne bağlı kaldıklarını ifadeyle, "800 kilometrelik Suriye-Türkiye sınırının denetlenmesinin çok zor olduğunu ve sızmaların tamamen engellenemediği" şeklindeki söylemi tekrarlamışlardır. Görüşmeler sonunda 17 Nisan 1992'de iki ülke arasında yeni bir güvenlik protokolü imzalanmıştır.

İmzalanan protokole göre, her iki ülke terörizme karşı işbirliği yapılacağını ve bu maksatla da yasaklı olan terör örgütü üyelerinin ikâmetine, örgütlenmesine, eğitim ve propaganda yapmasına izin vermeyeceklerini, yasaklanmış örgütlerle ilgili bilgileri karşılıklı olarak bildireceklerini, sınırlarda silahlı olayların önlenmesi konusunda işbirliği yapacaklarını taahhüt etmişlerdir. Bu protokolün imzalanmasından sonra, Suriye, Bekaa vadisindeki Dev-Sol örgütüne ait kampları hemen, PKK'ya ait Mahsun Korkmaz kampını da aynı yılın sonbaharında kapatmıştır. Suriye'nin bu hareketine karşılık Türk Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin de 3 Ağustos 1992'de Suriye'ye resmi bir ziyarette bulunmuş, Devlet Başkanı Hafız Esad ve Suriyeli meslektaşısı Faruk El Şara ile görüşerek. "şayet Suriye Nisan 1992'de imzalanan güvenlik anlaşmasına bağlı kalırsa, Türkiye'nin Fırat nehri üzerinde kendisine düşen tüm sorumlulukları ve verdiği sözleri yerine getireceğini" açıkça ifade etmiştir. Bu ifadelerle bir bakıma Türkiye, bölgesel suların paylaşımı

konusunda rahatsızlık hisseden Suriye'nin, bunun karşılığında misilleme olarak PKK'ya destek vermiş olduğunu açıkça dile getirmiş olmaktadır.⁶⁰⁶

Aynı yıllarda örgüt, militan sayısını önemli ölçüde artırmıştır. Türk ordusunun başarılı operasyonları ile 1993 ve 1994 yıllarında örgüt çok sayıda kayıp vermiştir. 1995 yılında Türkiye-Suriye ilişkileri PKK'nın bir eylemi nedeniyle dönüm noktasına gelmiştir. Örgütün merkez komite yedek üyesi Nedim Ateş tarafından yönlendirilen çok sayıda PKK militanı Türkiye-Suriye sınırının en uç noktasında bulunan Çalıboğazı karakoluna yönelik büyük bir eyleme girişmiştir. Şiddetli geçen çatışmalarda bölgedeki Türk kuvvetlerinin açtıkları topçu ateşinin büyük bir bölümü Suriye topraklarına yönelik olmuştur.⁶⁰⁷

1996–1997 yılları arasında Türkiye'de peş peşe kurulmuş hükümetler Suriye ile ilişkilerde gelişme kaydedeceklerini iddia etmişler, ancak ilişkilerde bir gelişme olmamış, Suriye'nin PKK konusundaki tavrını değiştirmemesi ve verdiği sözleri tutmaması Ankara'da hayal kırıklığına yol açmıştır. Suriye açısından da önem taşıyan su sorunuyla birlikte Türkiye ile ilgili başka rahatsızlıkların da ortaya çıkmaya başlaması iki ülke arasındaki ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur. Türkiye-İsrail ilişkilerinin özellikle güvenlik boyutu çok öne çıkmış bir şekilde gelişmesi Şam'ı oldukça rahatsız etmiştir.⁶⁰⁸

Türkiye, 24 Şubat 1996'da İsrail ile İşbirliği Antlaşması yapmıştır. Bu tarihten sonra iki ülke ilişkileri hızla gelişmiş, savunma ve istihbarat alanında önemli adımlar atılmıştır. Antlaşmanın herhangi bir üçüncü devlete karşı yapılmadığı, her iki devlet yönetimince çeşitli defalar vurgulansa da, Suriye antlaşmadan rahatsız olmuştur. İlişkilerinin gergin olduğu bu iki ülke arasında kalmaktan kaygılanan Suriye, antlaşmayı Arap halklarına karşı yapılmış bir girişim olarak nitelendirmiştir.

Raporlardan ve ifadelerden de anlaşıldığı gibi Suriye'nin teröre verdiği desteğin en ağır faturasını ödeyen komşusu Türkiye olmuştur. Türkiye, Suriye'yi PKK'ya lojistik açıdan destek vermekle, örgüt üyelerini ülkesinde barındırmakla ve

⁶⁰⁶ Yavuz, C., *a.g.e.*, 412.

⁶⁰⁷ Özdağ, *Türkiye Kuzey Irak ve PKK*, 209.

⁶⁰⁸ Altunışık, *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Suriye'nin Dış Politikası...*, 283

himaye etmekle, silahlı eğitim yapabilecekleri ortam sağlamakla suçlamıştır. Buna karşılık Suriye PKK'ya kesinlikle destekte bulunmadığını beyan ederek suçlamaları kabul etmemiştir.⁶⁰⁹ Karşılıklı yapılan açıklamalar neticesinde, 1996 yılında Türkiye, Suriye'yi Birleşmiş Milletler Antlaşmasının 51'inci maddesi hükümleri doğrultusunda hareket edeceği konusunda uyarılmış ve bundan sonra Suriye'ye karşı sert bir şekilde tavır almıştır.⁶¹⁰

⁶⁰⁹ Demirel, *Terör*, 654.

⁶¹⁰ Erciyes, *a.g.e.*, 123.

YEDİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN MÜDAHALESİ VE SURİYE KAYNAKLI TERÖRÜN SONU

7.1. TÜRKİYE’NİN MÜDAHALESİ

Soğuk Savaş’ta karşıt bloklarda yer alan Türkiye ve Suriye, iki bloğun ortadan kalkması ve Doğu Bloğu’nun liderinin dağılmasıyla alt bölgesel sistemde baş başa kalmış ve iki ülke arasındaki sorunların çözümü ülkelerin kapasitelerine göre şekil almaya başlamıştır. Bu noktada Türkiye’nin Suriye’ye karşı sağlamış olduğu üstünlük 1990’lı yılların sonunda ortaya çıkmıştır.

Türkiye, Suriye’de barınmakta olan PKK lideri Abdullah Öcalan’ın ülkeden çıkarılması için 1996 yılı itibariyle Suriye’ye karşı uyguladığı baskıyı artırmış ve bu baskılar neticesinde sonuç almıştır. 1997 yılında dönemin Başbakanı Mesut Yılmaz, Hatay’ın Türkiye’ye katılmasının yıldönümü kutlamaları için bu ilde bulunduğu sırada, bu şartlar altında Türkiye’nin daha fazla su verme olasılığı olmadığını söyleyip, Suriye’nin PKK’ya desteğine ilişkin “*Türkler sabırlı insanlardır, ama sabrımız taşıdığında yanıt sert olur*” ifadesini kullanmıştır. Yılmaz yine Hatay’da yaptığı bir konuşmada, Suriye’nin geçmişte ASALA’yı, bugün ise PKK’yı desteklediğini, PKK’yı Türkiye’ye karşı kirli işler için taşeron olarak kullandığını, GAP projesinin tamamlanmasını engellemek için elinden geleni yaptığını söylemiştir.⁶¹¹

Türkiye başbakanının Suriye’ye karşı kararlı tavrı Eylül 1998’de verdiği, “*Ürdün, İsrail ve Filistin’i kapsayan ziyaretimi Suriye’nin eleştirmiş olmasını, düşmanlık yaratacak bir gezi olarak nitelemesini kaale almamız söz konusu olamaz. Düşmanlıktan söz edilecekse, asıl büyüteç altına alınması gereken, Suriye’nin Türkiye’deki teröre verdiği destektir.*” şeklindeki demeçte ifadesini bulmuştur. Yılmaz’ın İsrail ziyaretine tepki gösteren Şam yönetimi ise, Türkiye’nin

⁶¹¹ Şakar, O. (2006). *1990–2000 Yılları Arasında Türkiye’nin Orta Doğu Politikası ve ABD’nin Rolü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü, 59.

İsrail’le yapmayı düşündüğü bölgesel ittifakın “tehlikeli sonuçlar yaratabileceğini” öne sürmüştür.⁶¹²

16 Eylül 1998 günü dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla Ateş’in Hatay’ın Reyhanlı ilçesindeki Hudut Bölük Komutanlığı’nı ziyareti esnasında yapmış olduğu, iki ülke arasındaki krizin savaşa dönüşmesine neden olabilecek ve Türkiye’nin tavrının son derece sert olduğunu ortaya koyan konuşması şu şekildedir:

*“Ülkemizin problemlerini çözmek, ekonomiyi düzeltmek, kalkınmayı sağlamak ve halkı daha çok refaha kavuşturmak için çaba harcanıyor. Bazı komşularımız, bizim iyi niyetimizi, gösterdiğimiz yakınlığı yanlış değerlendirmişlerdir. Uzun zamandan beri Apo denilen eşkıyayı kendi ülkelerinde barındırıp, onu destekleyerek Türkiye’yi terör belasına bulaştırmışlardır. Şunu açıkça söylemek istiyorum: Türk milleti artık bu konuda göstereceği iyi niyetin sonuna gelmiştir. Sabrımız tükenmek üzeredir. Sabrımızı taşırmayınlar. Her türlü fesatlıktan Suriye çıkmaktadır. Türkiye, kendi topraklarını koruyacak güçtedir ve her türlü tedbiri almaya hakkımız vardır.”*⁶¹³

Orgeneral Atilla Ateş konuşmasında, Suriye topraklarında konuşlanan PKK kamplarının vurulması konusunu dile getirerek, Suriye’nin buna engel olmaya çalışması durumunda savaş ilan edileceğini vurgulamıştır.⁶¹⁴ Ateş’in bu açıklamasından sonra dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel de Suriye’yi teröre verdiği destekten dolayı ciddi bir şekilde uyarmıştır.

Yaşanan tüm gelişmelerle iki ülke terör konusu sebebiyle savaşın eşiğine gelmiştir. Türkiye, gerek başkentte devletin en üst yöneticileri ile gerekse sınıra sıfır noktasında Kara Kuvvetleri Komutanı’nın yaptığı açıklamalar ile bu konuda ne kadar ciddi ve kararlı olduğunu ortaya koymuştur. Türkiye’nin konuya ilişkin tutumu

⁶¹² Cumhuriyet, 9 Eylül 1998.

⁶¹³ Cumhuriyet, 17 Eylül 1998; Milliyet, 17 Eylül 1998.

⁶¹⁴ Demirel, Terör, 723.

sadece açıklamalarla kalmamış, Suriye sınırına yaklaşık on bin asker sevk edilmiş ve Hava Kuvvetleri kırmızı alarm düzeyinde hazır bekletilmiştir.⁶¹⁵

Krizin başlangıcından itibaren Suriye; yayınladığı bildiri ve sergilediği tutum ile bir taraftan krizi tırmandırmamaya gayret ederken, bir taraftan da kendisine destek sağlamak maksadıyla Arap ülkelerini Türkiye'ye karşı kışkırtmaya çalışmıştır. Suriye, Türkiye ile yaşanan krizin, Türkiye-İsrail Stratejik İşbirliği Antlaşması'nın imzalanmasından sonra ortaya çıktığını, Türkiye-İsrail yakınlaşmasının Suriye için olduğu kadar tüm Arap alemi için de tehdit oluşturduğunu, Türkiye ile arasındaki sorunlara barışçıl ve diplomatik çözüm arayan tarafın kendisi olduğunu ileri sürerek, tüm Arap ülkelerince saldırgan bir tutum izleyen Türkiye'ye karşı kendilerinin desteklenmesi gerektiğini belirtmiştir.

Suriye, krizi tırmandırmamak düşüncesiyle silahlı kuvvetlerinde büyük konuş değişikliklere gitmeden, Türkiye sınırını, keşif ve gözetleme imkânlarını artırmak maksadıyla 1 Ekim 1998 tarihinden itibaren küçük çaptaki kuvvetlerle takviye etmeye başlamıştır. İstihbarat raporlarından elde edilen bilgilere göre, Türkiye sınırına yakın İdlip bölgesine Hama'dan takriben bir tank taburu, Kamışlı bölgesine kırk tank, kırk kamyondan oluşan konvoy, Türkiye'ye yakın Mınnak Havaalanı'na on iki helikopter intikal ettirmiştir. 5 Ekim 1998'den itibaren Türkiye sınırında görev yapan sınır alayına bağlı birlikler emniyet tedbirlerini artırmaya başlamışlardır. 8 Ekim 1998'den itibaren öncelik hava savunma, radar ve özel birliklerde olmak üzere 1968 doğumlular dâhil ihtiyatlar askere alınmış ve izinler kaldırılmıştır. 9 Ekim 1998 tarihinden itibaren Genelkurmay Başkanlığınca, birliklerin muharebeyle hazırlık durumlarında dâhil ihtiyatlar askere alınmış ve izinler kaldırılmıştır. Suriye sınırına yakın uçuş yapan Türk uçaklarına hava savunma füzeleri ve hedef takip radarlarının reaksiyon gösterdiği tespit edilmiştir.

Özetle, Suriye, bir anda Türkiye'deki en üst düzeydeki isimlerden beklenmedik tehditler algılayınca savunma durumuna geçmiştir. Fakat olayın ciddiyetinin farkına vardıldıktan sonra diplomatik girişimlere başvurmuştur. Suriye'nin kriz politikasını Türkiye'nin diplomatik ve askeri girişimlerine paralel yürüttüğü söylenebilir. Suriye, Türkiye'nin kararlı tutumunu gördükten sonra geri adım

⁶¹⁵ Erciyes, *a.g.e.*, 125

atmaya başlamıştır. Öcalan'ı 9 Ekim 1998 tarihinde sınır dışı etmiş, terörle mücadele alanında Türkiye ile ilişkilerinde daha yapıcı davranmaya başlamış ve ülkesinde bulunan bir kısım örgüt mensuplarını yakalayarak Türkiye'ye iade etmiştir.⁶¹⁶ Türkiye'nin bölgedeki gücünün farkında olan Suriye, kriz politikasını fazla sürdüremeyeceğini anlamış ve Adana sürecine katılmayı hemen kabul etmiştir.

Türkiye'nin baskıları sonucunda Suriye'den Yunanistan'a geçen Öcalan burada da beklediği ilgiyi görmemiş, 14 Ekim'de Kıbrıs Rum kesimine geçmiş ve daha sonra Rusya'ya gitmiştir. Öcalan'a ev sahipliği yaptığını inkâr eden Rusya, daha sonra 21 Ekim 1998 tarihinde Öcalan'ın ülkesinde olduğunu açıklamıştır. Türkiye ile yapılan görüşmeler sonucunda Rusya'da barınamayan Öcalan, buradan İtalya'ya geçmiş ve gözaltına alınmıştır. 16 Ocak 1999 tarihine kadar İtalya'da kalan Öcalan, buradan tekrar Rusya'ya gitmiştir. Türkiye'nin baskıları sonucunda Rusya Öcalan'ı daha fazla barındıramamıştır. Öcalan Avrupa ülkelerinden sığınma hakkı istemesine rağmen, olumlu cevap alamamıştır. Daha sonra Yunanistan'ın Korfu adasına geçen Öcalan, Yunanistan'ın talebi üzerine Kenya'ya gitmiştir. 15 gün Yunanistan'ın Nairobi Büyükelçiliğinde kalan Öcalan, Yunan Büyükelçinin istediği ülkeye gidebileceği yönündeki vaadiyle, 16 Şubat 1999'da büyükelçilik binasından çıkartılarak Kenyalı görevliler tarafından bir otomobille havaalanına gönderilmiş ve uçağa bindirildiğinde Türk güvenlik güçlerince teslim alınmıştır.⁶¹⁷

7.2. ULUSLARARASI TEPKİLER

7.2.1. Ortadoğu Ülkeleri

7.2.1.1. Arap Ülkeleri

Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkilerin son derece gergin bir hal alması ve neredeyse iki ülkenin savaşın eşiğine gelmesine neden olan 1998 krizi karşısında, Arap ülkeleri Birleşmiş Milletler nezdinde ortak bir bildiri yayınlayarak Suriye'nin

⁶¹⁶ İnternet: Suriye'den KADEK Terörüne Ağır Darbe. Web: <http://www.reocities.com/Paris/tower/1252/22th0303.htm> adresinden 9 Ocak 2015'de alınmıştır.

⁶¹⁷ Öztürk, S. (2009). *Apo Olayının Perde Arkası*. İstanbul: Doğan Kitap, 51–52; Demirel, *Terör*, 723–726.

yanında yer aldıklarını deklere etmişler ve Türkiye'nin soğukkanlılıkla hareket ederek bu gerginliğe bir son vermesi gerektiğini dile getirmişlerdir. Ayrıca bildiride krizin diyalog yoluyla çözülmesini istemişler ve bu diyalogda Mısır lideri Hüsnü Mübarek'in arabuluculuk rolü üstlenmesini benimsediklerini beyan etmişlerdir.⁶¹⁸

Suudi Arabistan, Ürdün, Irak ve Kuveyt iki ülke arasındaki krizin diyalog yoluyla çözülmesi için çağrıda bulunmuşlardır. Suudi Arabistan, Türkiye ile Suriye arasındaki krizin Türkiye'nin İsrail ile yapmış olduğu antlaşmalardan kaynaklandığını ve Türkiye'nin Suriye'ye karşı icra edeceği bir operasyonun İsrail'in çıkarlarına hizmet edeceğini dile getirmiştir. Irak, Türk yetkilileri krizin çözülmesi bir kenara krizin tırmanması için gerilim yüklü açıklamalar yapmakla itham etmiştir. Ürdün, iki ülke arasındaki krizin diplomasi yoluyla çözülmesi gerektiğini dile getirmiş, zira Ortadoğu bölgesinin bir savaşı kaldıramayacağını savunmuştur. Libya ve Yemen, Türkiye ile Suriye arasında yaşanan krizde Suriye'nin yanında yer alacaklarını açıkça deklere etmişler, hatta Libya lideri Kaddafi Suriye'ye yapılacak olan her hangi bir saldırıyı kendilerine karşı yapılmış sayacaklarını beyan etmiştir.

Krizin başından itibaren Arap ülkelerinin liderlerinin yaptıkları açıklamalar ve Arap basınında yer alan haberler değerlendirildiğinde, Arap âleminin Suriye'nin yanında yer aldığı rahatlıkla anlaşılabilir. Arap ülkelerinin Suriye'yi desteklemelerinin nedeni Suriye'nin bir Arap ülkesi olmasının yanı sıra, Türkiye'nin sahip olduğu su kaynaklarını Suriye'ye karşı koz olarak kullandığını düşünmeleri, Hatay'ın Türkiye tarafından haksızlıkla ilhak edilmiş bir Suriye toprağı olduğu görüşünde olmaları ve Türkiye'nin Arap ülkelere karşı İsrail'le birlik oluşturduğu kanısında olmalarıdır. Ayrıca Türkiye'nin NATO üyesi bir ülke oluşunun ve buna bağlı olarak bölge politikalarını Batılı ülkelerle uyumlu olacak bir şekilde belirmesinin de Arap ülkelerinin Türkiye karşısında sergiledikleri tutumda en önemli nedenlerden biri olduğu unutulmamalıdır.

Bütün Arap halkları, hep birlikte Türkiye'ye karşı adımlar atılmasını istemişler, bu konuda Arap aydınları gazetelerde çeşitli yayınlar yapmışlardır. Bu yazılarda ortaya konulan ortak hususlar şu şekilde özetlenmiştir:

⁶¹⁸ *Hürriyet*, 11 Ekim 1998.

- Türkiye tarafından, talepleri karşılanmadığı takdirde Suriye'ye karşı gerekli tedbirlerin alınacağı yönünde yapılmış olan açıklama, Arap ülkelerinin güvenliklerine karşı bir tehdit olarak algılanmıştır.
- Bölgede savaş havasının oluşmasında ve Türk-Arap ilişkilerinin gerilmesinde İsrail'in rolü vardır.
- PKK lideri Abdullah Öcalan'ın Suriye'den gönderilmesi iki ülke arasındaki sorunları çözmeyecektir.
- Suriye'nin Türkiye'ye karşı sergilemiş olduğu tutum hakkında Arap ülkeleri nezdinde görüş ayrılıkları bulunmaktadır.
- Yaşanan kriz ABD'nin Suriye'yi kendi istediği çizgiye getirmek maksadıyla bir baskı aracı olarak kullanılmaktadır.⁶¹⁹

7.2.1.2. Mısır

Türkiye ile Suriye arasında krizin çıkmasından, Türkiye'nin tehditlerinden, Suriye hudutlarına asker yığılmasından sonra bölge ülkelerinin büyük bir çoğunluğu bu krizin fitilinin söndürülmesi için diplomatik önerilerde bulunmaya başlamışlardır. En ciddi arabuluculuk çalışmaları ise Mısır ve İran'dan gelmiştir. Suriye ile gerilimin azaltılması amacıyla Hüsnü Mübarek ile Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel arasında özel telefon hattı kurulmuştur. Mübarek, Arapların ortak bir görüşte bulunmasını sağlamak amacıyla ve Türkiye'yi barışçı bir çözüme ikna yönünde faal bir rol oynayabileceği düşüncesiyle Suudi Arabistan Kralı ile görüşmelerde bulunmuş, Amerika Birleşik Devletleri'ni de gerilimi durdurmak ve sağduyunun galip gelmesini sağlamak için Türkiye'ye baskı yapmaya ikna etmeye çalışmıştır. Ayrıca İsrail'in sakin ve tarafsız kalması ve Türkiye-Suriye bunalımını tırmandırmamasını sağlamak amacıyla bu ülke liderleriyle görüşmeler yapmıştır.

Mısır'ın taraflara sunduğu öneriler aşağıdaki maddelerle özetlenebilir:

- İki tarafın da düşmanca açıklamalardan vazgeçmesi, özellikle her iki ülkenin halkının duygularını harekete geçirmemek için basın kontrol altına alınması.

⁶¹⁹ Uğurlu, F., (2005). Adana Mutabakatına Giden Süreç ve Sonrasında Türkiye-Suriye İlişkileri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 72.

- Suriye Cumhurbaşkanı Yardımcısı Abdülhalim Haddam ile Türkiye Başbakanı Mesut Yılmaz'ın başkanlık edecekleri ortak yüksek komite çerçevesinde acil durum diyalog heyetinin kurulması ya da iki ülke dışişleri bakanlarının aralarındaki acil dosyaların tümünü görüşecekleri toplantıların Kahire'de düzenlenmesi.
- Türkiye'nin Suriye sınırına sevk ettiği askeri birliklerini çekmesi.
- İki tarafın birbirlerinin içişlerine karışmaktan hemen vazgeçmesi ve iddiaları ne olursa olsun iki tarafın da sınırlarını olduğu gibi kabul etmesi.
- Terörist ve ayrılıkçı hareketlere karşı sınır güvenliğinin ve yardımlaşmanın sağlanması.

Bu arabuluculuk çalışmaları, Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek ve Dışişleri Bakanı Amr Musa tarafından Ankara ve Şam'a yapılan mekik ziyaretlerle tamamlanmıştır.

7.2.1.3. İran

İran kriz sürecinde genel olarak Suriye'nin yanında yer almakla birlikte bu desteğini açıkça ifade etmekten kaçınmıştır. Zira aynı dönemde İran hem kendi iç siyasetinde çeşitli problemlerle karşı karşıya kalmış, hem de Afganistan'daki Taliban rejimiyle sıkıntılar yaşamıştır.⁶²⁰ Ancak Türkiye-Suriye krizi ile ilgili olarak bir devlet politikası olarak belirlemiş olduğu İsrail karşıtlığını gündeme getirmiş ve aslında krizin tırmanmasının sorumlusu olarak İsrail'i göstermiştir. İran Dışişleri Bakanı Kemal Harrazi Tahran'da yaptığı açıklamada, Türkiye ile Suriye arasındaki krizin İsrail'in yarattığı bir komplo olduğunu ileri sürerek, "Türkiye'nin bu tehditleri daha fazla sürdürmekten kaçınması gerektiğini" söylemiştir.⁶²¹

İslam Konferansı Örgütü dönem başkanı İran'ın Dışişleri Bakanı Kemal Harrazi Ankara ve Şam'a ziyaretlerde bulunmuştur. Arabuluculuk konusunda Harrazi, iki tarafla da temas halinde olduklarını ve sorunun diplomasi ve diyalog yoluyla çözülmesini arzu ettiklerini, İslam Konferansı Örgütü'nün üyesi olan iki

⁶²⁰ *Milliyet*, 9 Ekim 1998.

⁶²¹ *Aynı Tarihi*, 5 Ekim 1998.

ülkenin arasında yaşanması muhtemel bir çatışmayı önlemeye çalıştıklarını beyan etmiştir.⁶²²

7.2.1.4. İsrail

Suriye'nin paylaşılamayan sınır aşan sular karşılığında PKK terörünü desteklemesi üzerine Türkiye de, Suriye'nin bir numaralı hasımı durumundaki İsrail ile ilişkilerini geliştirmeye devam etmiştir. Krizin çıkmasından, Türkiye'nin tehditlerinden, Suriye sınırına askerin yığılmasından sonra ilk tepki İsrail'den gelmiş ve İsrail yönetimi, Türkiye ile Suriye arasında patlak veren kriz konusunda Ankara'ya ne siyasal ne de askeri destek vermeyeceğini açıklamıştır. İsrail'in tutumu üst düzey yetkililerinin açıkladığına göre, Türkiye-Suriye kriziyle herhangi bir ilgileri olmadığı ve soruna taraf olmadıkları yönünde olmuştur.⁶²³

Öte yandan, Suriye sınırında yapmayı planladığı askeri tatbikatı iptal ettiğini duyuran İsrail, Golan tepelerinde yerleşmiş bulunan bazı kuvvetlerini çekeceğini açıklamıştır. Bunun Suriye'ye karşı bir iyi niyet gösterisi olduğu da ilan edilmiştir. Kurulduğu tarihten itibaren Suriye ile arasındaki sorunları savaş yoluyla çözmeye çalışan İsrail, bu dönemde devam eden Ortadoğu barış sürecinin darbe alacağı düşüncesiyle Türkiye'nin Suriye'ye karşı askeri bir harekât düzenlemesini arzu etmemiştir.

7.2.2. ünyası

7.2.2.1. Amerika Birleşik Devletleri

Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye ile Suriye arasında yaşanan krizde, Türkiye tarafından Suriye'ye karşı icra edilecek askeri harekâta kesinlikle karşı olduğunu her iki tarafa da bildirmiş, krizin diplomatik kanaldan bir çözüme kavuşturulması yönünde tutum sergilemiştir. Özellikle Ortadoğu barış sürecinde İsrail ile Filistin arasında bu dönemde meydana gelen olumlu ilerlemelerin zarar görmemesi ve Ortadoğu bölgesinin yeni bir çatışma nedeniyle istikrarsızlığa

⁶²² *Hürriyet*, 8 Ekim 1998.

⁶²³ *Cumhuriyet*, 5 Ekim 1998.

mahkûm edilmesini önlemek maksadıyla tarafları itidalli davranmaya davet etmiştir.

ABD her ne kadar Türkiye'nin Suriye'ye karşı askeri bir harekât düzenlemesine taraftar olmadığını beyan etmiş olsa da PKK'nın Suriye'den çıkarılması ve örgüt liderinin bu ülkede barınma imkânının ortadan kaldırılmasını Suriye'den talep etmiştir. Ayrıca Mısır'ın iki ülke arasındaki krizin diplomatik kanaldan çözüme kavuşturulması için yürüttüğü arabuluculuk görevini desteklemiştir.⁶²⁴

7.2.2.2. Avrupa Birliği

Avrupa Birliği tarafından Türkiye-Suriye krizinin başlangıç döneminde her hangi bir resmi açıklama yapılmamıştır. Ancak krizin tırmanması ve ciddi bir boyut kazanması nedeniyle, Avrupa Birliği yetkilileri tarafından iki ülke arasındaki krizin kaygıyla takip edildiği ve bir an önce diplomatik yolla sorunun çözüme kavuşturulması gerektiği bildirilmiş ve bu konuda arabuluculuk misyonunu üstlenmiş olan Mısır'ın bu rolünün desteklenmesi gerektiği belirtilmiştir. Mısır'ın arabuluculuğundan olumlu bir sonuç alınamaması durumunda Avrupa Birliği'nin soruna el atarak çeşitli girişimlerde bulunacağı da deklere edilmiştir.⁶²⁵ Avrupa Birliği Türkiye'ye krizi tırmandırmaması ve soğukkanlı davranması, askeri harekât seçeneğini kesinlikle düşünmemesi yönünde bildirimde bulunurken, Suriye'ye de krizin aşılması ve bir an önce masaya oturulabilmesi için ne gerekiyorsa yapılması hususunda telkinde bulunmuştur.⁶²⁶

7.2.3. İararası Kuruluşlar

7.2.3.1. Birleşmiş Milletler

Türkiye ile Suriye arasında devam eden gerginlik 1998 Ekim ayı başında Birleşmiş Milletler platformuna da taşınmıştır. Türkiye, Birleşmiş Milletler nezdinde destek arayışlarına devam ederken, Suriye ve destekçisi Arap ülkeleri Türkiye

⁶²⁴ *Hürriyet*, 10 Ekim 1998, *Milliyet*, 7 Ekim 1998.

⁶²⁵ *Hürriyet*, 8 Ekim 1998.

⁶²⁶ *Radikal*, 10 Ekim 1998.

aleyhine kararlar çıkarmaya çalışmışlardır. Birleşmiş Milletler'de yirmi iki Arap ülkesi tarafından oluşturulan Arap Grubu yapmış olduğu çalışmalar neticesinde Türkiye'yi kınayan bir karar yayımlamışlar, iki ülke arasındaki tüm sorunların barışçıl yoldan müzakere vasıtası ile çözülmesi çağrısında bulunmuşlardır. Arap Grubu'nun aldığı kararda Arap ülkelerinin krizde Suriye ile dayanışma içinde olduğu vurgulanmış, Türkiye'nin bu ülkeye yönelik tehditlerinin kabul edilemez olduğu bildirilmiş, Türkiye'den maksimum seviyede kendisini sınırlaması talep edilmiştir. Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek'in arabuluculuk girişimlerini takdirle karşılayan grup, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan'a krize müdahale etmesi yönünde baskı yapmıştır.⁶²⁷

Türkiye ise, Birleşmiş Milletler New York Temsilciliği vasıtasıyla olayları yakından takip etmiş ve aleyhte gelişen olayları önlemeye çalışmıştır. Bu amaçla Birleşmiş Milletler daimi temsilcimiz Volkan Vural, Annan'ın yardımcısı İngiltere'nin eski Ankara Büyükelçisi Kieran Prendergast ile görüşme yapmış ve Türkiye'nin haklılığını anlatmaya çalışmıştır. Türkiye konunun bu aşamada Türkiye aleyhine oluşan uluslararası hava nedeniyle Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde görüşülmesini istememiştir. Bunun en önemli nedeni ise Konsey'de başta veto yetkisine haiz Rusya olmak üzere, daimi olmayan üye koltuklarında bağlantısızlar ve Arap ülkeleri temsilcilerinin bulunmaları ve çıkabilecek kararın Türkiye aleyhine olma olasılığıdır.⁶²⁸

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan Türkiye ve Suriye'ye çağrıda bulunarak "sorunlarınızı diplomasi yoluyla çözmeye çalışın" demiştir. Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğince yazılı olarak yapılan açıklamada Annan'ın her iki taraf ile temas halinde olduğu vurgulanmış ve durumun daha fazla kötüye gitmemesi için tüm gayretin gösterilmesi gerektiği görüşünde bulunduğu bildirilmiştir. Diğer taraftan Kofi Annan Birleşmiş Milletler'deki Arap ülkelerini temsilen bir grup Arap büyükelçiyi Türkiye-Suriye gerginliğini görüşmek üzere kabul etmiş ve toplantı sonrasında yapılan açıklamada "Genel Sekreter bölgede artan gerginlikten ötürü büyükelçilerin kaygısını paylaşmakta ve İran ile Mısır'ın arabuluculuk girişimlerini takdirle karşılamaktadır" şeklinde açıklama yapılmıştır.

⁶²⁷ *Milliyet*, 14 Ekim 1998.

⁶²⁸ *Zaman*, 11 Ekim 1998.

Toplantıya Mısır, Suriye, Lübnan, Fas büyükelçileri ve Arap Ligi Birleşmiş Milletler Gözlemcisi katılmıştır.⁶²⁹

Bu arada Türkiye, Birleşmiş Milletler'de haklılığını anlatmak ve aleyhte olası gelişmeleri engellemek üzere diplomatik girişimlerini artırmış, Dışişleri Bakanı İsmail Cem Annan'a bir mektup göndererek Suriye'nin PKK'ya verdiği desteği anlatmış ve Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Antlaşması'na göre uluslararası teröre karşı kendini müdafaa hakkına sahip olduğunu bildirmiştir. Ayrıca Türkiye aynı dönemde Avrupa Konseyi tarafından düzenlenen, konseye üye kırk ülke ile birlikte Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve İsrail'in katıldığı "Terörizme Karşı Avrupa Demokrasileri" temalı konferansta da Suriye'nin PKK'ya vermiş olduğu desteği dile getirmiştir. Toplantıda Türkiye'yi Dışişleri Bakanlığı Müşaviri Bahattin Gürsöz temsil etmiş, Suriye'nin PKK'ya her türlü desteği verdiğini ve bunu Türkiye'ye karşı bir dış politika aracı olarak kullandığını söylemiş, PKK'nın gerçekleştirdiği eylemler neticesinde binlerce kişinin yaşamını yitirdiğini bildirmiştir. Türkiye toplantıda, teröre destek veren ülkelere karşı çeşitli yaptırımlar belirlenmesi talebinde bulunmuştur.⁶³⁰

Uluslararası platformda gerçekleştirilen bütün bu görüşmelerde Türkiye'nin kararlı tavrı Suriye'nin geri adım atmasında etkili olmuş ve nihayetinde iki ülke arasında 20 Ekim 1998 günü teröre karşı alınacak tedbirler konusunda mutabakat imzalanmıştır. Bu mutabakatla Suriye Türkiye'ye karşı başta PKK olmak üzere birçok terör örgütüne destek vermiş olduğunu kabul etmiştir. Dolayısıyla uluslararası sistemde teröre destek veren ülkeler arasında yer aldığı kesinleşmiştir. Mutabakat sürecinin bu niteliği, beraberinde Türkiye'nin, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 51'inci maddesinin⁶³¹ vermiş olduğu meşru savunma hakkı çerçevesinde gerek Irak gerekse Suriye sınırları içerisinde sıcak takip

⁶²⁹ *Hürriyet*, 14 Ekim 1998.

⁶³⁰ *Hürriyet*, 15 Ekim 1998.

⁶³¹ Birleşmiş Milletler Antlaşması Madde 51: Bu Antlaşma'nın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına halel getirmez. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyi'ne bildirilir ve Konsey'in işbu Antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez.

yapabilmesine ve ülkesine yönelik saldırıları kaynağında yok etmesine hukuksal bir zemin oluşturmuştur.

7.2.3.2. Kuzey Atlantik Paktı (NATO)

NATO'nun temel görevi, Birleşmiş Milletler Antlaşması ilkeleri, politik ve askeri yollarla üyelerinin özgürlük ve güvenliğini güvence altına almaktır. İttifak, üyelerinden herhangi birinin güvenliğini tehdit eden sorunlarla sadece kendi ulusal çabalarıyla başa çıkmak zorunda kalmayacağını garanti eder. İttifak, üyelerini savunma konularında, egemenliklerini ilgilendiren haklarından mahrum etmeksizin, onlara ulusal güvenlik hedeflerini toplu çabalarla gerçekleştirmeyi hedefler, içlerinden birine yapılan saldırıyı üye ülkelerin hepsine yapılmış sayar.⁶³²

Türkiye'nin NATO'ya üyeliği, İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayan bir sürecin sonunda gerçekleşmiştir. Siyasi ve ekonomik açıdan NATO ittifakı içindeki güçlü bir Türkiye, Sovyetler Birliği karşısında Ortadoğu'nun istikrar ve güvenliğine çok önemli bir katkı olarak görülmüştür. Türkiye açısından ise ittifaka üyelik; Sovyet yayılması tehlikesine karşı çok değerli bir güvenlik garantisi olmuş ve Batı'yla ilişkilerin geliştirilmesi amacını taşımıştır.

Soğuk Savaş'ın son bulmasıyla birlikte NATO'nun uluslararası sistemde sahip olduğu rol ve işlev de değişmiş, NATO'nun varoluş nedeninin ortadan kalktığına dair tartışmalar yaşanmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Varşova Paktı da feshedilmiş ve NATO'nun tehdit algılaması değişmiştir. Uluslararası terörizm, kitle imha silahlarının yaygınlaşması ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi yeni tehdit unsurları ortaya çıkmıştır.⁶³³

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, Türkiye dış politikasına çok yönlülük kazandırma çabalarını hızlandırmış ve bu dönemde dış ilişkilerini artık iki kutuplu dönemin gereklerine göre izleyemez hale gelmiştir. Zira 1989 olaylarının yol açtığı ortam, Türkiye'nin güvenlik ihtiyaçlarını Batı Avrupa ülkelerinin aksine artırmıştır. Soğuk Savaş döneminde, kuzeydoğu komşusu Sovyetler Birliği'nin

⁶³² Sarınoy, Y. (1988). *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO'ya Girişi (1939-1952)*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara: Nüve Matbaası, 76.

⁶³³ NATO (2004). *21. yy.da NATO*. Brüksel: NATO Basın ve Enformasyon Bürosu, 3.

tehdidi altındaki Türkiye artık Kafkaslar'dan, Balkanlar'dan ve Ortadoğu'dan gelen tehditlere maruz kalmıştır. Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde de uluslararası sistemdeki önemini kaybetmediği, 1990'lı yılların hemen başında yakın çevresinde yaşanan krizler ve çatışmalar nedeniyle net bir şekilde ortaya çıkmıştır.

NATO'nun 1991 yılında belirlemiş olduğu Yeni Stratejik Konsepti ile birlikte, kaynakları, nedenleri ve amaçlarının ne olduğuna bakılmaksızın uluslararası terörizmin eylem, yöntem ve teknikleri kınanmıştır. Ülkelerin toprak bütünlüğünü tehdit eden bu tür eylemlerin barış, güvenlik ve istikrara karşı önemli bir tehdit oluşturduğu, buna bağlı olarak uluslararası terörizm suçlarının hiçbir şekilde haklı gösterilemeyeceği vurgulanmıştır. Terör eylemlerinin, insan haklarını ihlâl ettiği ayrıca uluslararası ilişkilerin olağan seyrini de tehdit ettiği, buna bağlı olarak bu durumun önlenmesi ve bastırılması için etkin işbirliğinin zorunlu olduğu belirtilmiştir. NATO'nun terörle mücadele konusundaki tüm çalışmaları destekleyeceği ve kuvvetli bir uluslararası işbirliğinin bu sorunu ortadan kaldıracağı üzerinde görüş birliğine varılmıştır.⁶³⁴

Ayrıca NATO Antlaşması'nın beşinci maddesi gereği taraflar, Kuzey Amerika'da veya Avrupa'da kendilerinden birine ya da daha fazlasına yöneltilecek silahlı bir saldırının, hepsine yöneltilmiş bir saldırı olarak değerlendirileceği ve böyle bir saldırı olursa Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 51. maddesini işletecekleri konusunda anlaşmışlardır.⁶³⁵ Dolayısıyla Kuzey Atlantik Bölgesi'nde güvenliği sağlamak ve korumak için bireysel olarak veya diğer üye devletler ile uyum içinde, silahlı güç kullanma da dâhil olmak üzere gerekli görülen eylemlerde bulunarak, saldırıya uğrayan taraf ya da taraflara yardımcı olacakları konusunda görüş birliğine varmışlardır.

NATO'nun 1990'lı yılların sonunda yayınlamış olduğu kriz ve tehdit algılamasına yönelik analiz raporlarında, Türkiye'nin uluslararası terörizm, radikal akımlar ile füze tehdidiyle çevrelendiği ve dünyanın istikrarsızlık alanları ile tehdit merkezlerinin tam ortasında olduğu belirtilmiştir. NATO'nun genel olarak artan füze

⁶³⁴ Toklu, V., Sönmez, B. (1996). *NATO 1991 Yeni Stratejik Konsepti, Uluslararası İlişkiler*. Ankara: Kara Harp Okulu Basımevi, 42.

⁶³⁵ Toklu-Sönmez, *a.g.e.*, 24.

tehdidine karşı dikkatli olması gerektiği ve özellikle de Türkiye'nin İran, Irak, Suriye ve Libya'nın tehdit edici boyutlardaki füze çalışmalarının menziline girdiği kaydedilmiştir.⁶³⁶

NATO'nun bu tespitleri yaptığı dönemde Türkiye uzun yıllardır mücadele ettiği terör sorunu ile ilgili olarak komşusu Suriye'ye teröre destek vermekten vazgeçmesi ve terör örgütü liderini ve militanlarını ülkesinde barındırmaması için baskı yapmış, uluslararası ortamda teröre karşı uyguladığı politikalara destek aramıştır. Bu sırada Türkiye-Suriye sınırına yakın bölgelerde bir NATO tatbikatı icra edilmiş ve bu tatbikat Suriye'nin Türkiye karşısında geri adım atmasında etkili olmuştur.⁶³⁷ Her ne kadar NATO'ya üye ülkeler uluslararası terörizme karşı birlikte hareket etme hususunda görüş birliğine varmış olsalar da, Suriye'ye karşı askeri bir müdahaleyi de göz önünde bulunduran ve bu doğrultuda hazırlıklarını sürdüren Türkiye'ye destek vermekten kaçınmışlardır. Terör konusunu iki ülkenin kendi aralarında diplomatik yolla çözüme kavuşturmaları görüşünde olduklarını dile getirmişlerdir.

Türkiye'nin uzun yıllar boyunca zarar gördüğü terör konusunda NATO tarafından destek bulamaması uluslararası terörizmle mücadele açısından ciddiyle sorgulanması gereken bir husustur. Zira 11 Eylül 2001 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'ne yapılan terör saldırısı karşısında NATO kurulduğu günden bu yana ilk kez antlaşmanın beşinci maddesini yürürlüğe koyma kararını almıştır. Bu husus da aslında uluslararası ortamda terörün nasıl tanımlandığı ve bir dış politika aracı olarak nasıl kullanıldığının açık bir göstergesidir. Amerika Birleşik Devletleri, New York'taki Dünya Ticaret Merkezine yapılmış olan saldırıları, tüm NATO ülkelerinin topraklarına yapılmış bir saldırı olarak tanımlamış ve buna bağlı olarak düşman veya karşı tarafı uluslararası terörizm olarak göstermiştir. Ancak benzer durum Türkiye'nin karşısına geldiğinde, yapılan saldırıların tüm NATO ülkelerinin topraklarına yapılmış sayılmaması ve buna göre karşılık bulmaması ülkelerin terörizme bakış açıları bakımından düşündürücüdür.

⁶³⁶ *Hürriyet*, 4 Ekim 1998.

⁶³⁷ *Radikal*, 30 Nisan 2004.

7.3. ADANA MUTABAKATI

7.3.1. Mutabakat ve Suriye'nin Türkiye'ye Karşı Terörü Desteklemekten Vazgeçmesi

Türkiye ile Suriye arasında Suriye'nin teröre verdiği desteğe Türkiye'nin tepkisi ile gerilen ilişkilerde diplomatik kanalların devreye girmesiyle birlikte olumlu gelişmeler kaydedilmiştir. Suriye, Türkiye'nin taleplerine cevap niteliğindeki mesajlarını, Mısır Dışişleri Bakanı vasıtası ile Türkiye'ye iletmiştir. Mısır Devlet Başkanı'nın Türkiye'yi ziyareti ve Suriye'nin iletmiş olduğu mesajların dikkate değer bulunması üzerine, iki ülke heyetleri arasında müzakere yapılmasını ve bir mutabakat metni imzalanmasını öngören bir toplantı düzenlenmesi kararlaştırılmış ve bu maksatla 19–20 Ekim 1998 tarihlerinde Adana'da heyetler arasında görüşmeler gerçekleşmiştir.

Yapılan bu görüşmelerde Suriye'yi Siyasi Güvenlik Daire Başkanı Tümgeneral Adnan Bedir El Hasan başkanlığında Tümgeneral Refik Garib, Ankara Eski Büyükelçisi Abdül Aziz Er-Rıfai, Batı Avrupa İdaresi Başkanı Büyük Elçi Sibâ Nasır'dan oluşan bir heyet temsil etmiştir. Türk tarafını eski Şam Büyükelçisi ve Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Uğur Ziyal başkanlığında Emniyet Genel Müdürü Necati Bilican ve Dışişleri Bakanlığı Ortadoğu Dairesi Başkanı Aykut Çekirge temsil etmiştir.⁶³⁸ Taraflar arasında 20 Ekim 1998 günü mutabakat imzalanmıştır.

Mutabakat metni dört ana maddeden oluşmaktadır. Bunlar;

1. PKK lideri Öcalan şu andan itibaren Suriye'de değildir ve kesinlikle Suriye'ye girmesine izin verilmeyecektir.
2. PKK mensuplarının dışarıdan Suriye'ye girmesine izin verilmeyecektir.
3. PKK kampları şu andan itibaren faaliyette değildir ve faaliyetlerine kesinlikle izin verilmeyecektir.
4. Bir çok PKK mensubu tutuklanmış ve adalete sevk edilmiştir. Listeleri

⁶³⁸ Fırat – Kürkçüoğlu (2008). 1990-2001 Arap Devletleriyle İlişkiler. B. Oran (Editör). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar*, C. 2, İstanbul: İletişim Yayınları, 566.

mevcuttur. Suriye bu listeleri Türk tarafına tevdi etmiştir.

Bunların dışında taraflar aşağıdaki hususlarda da mutabık kalmışlardır.

1. Suriye, topraklarından kaynaklanan ve Türkiye'nin güvenlik ve istikrarını bozmaya yönelik hiçbir faaliyete izin vermeyecektir.
2. Suriye, toprakları üzerinde, özellikle PKK terör örgütüne silah, lojistik malzeme ve parasal destek teminine müsaade etmeyecektir.
3. Suriye, PKK'nın eğitim ve barınma amaçlı kamp ve diğer tesisler oluşturmaya, ticari faaliyetlerde bulunmasına izin vermeyecektir.
4. Suriye, PKK mensuplarının üçüncü bir ülkeye geçiş için ülkesini kullanmalarına müsaade etmeyecektir.
5. Suriye, Öcalan'ın ülkeye girmemesi için bütün tedbirleri alacak, sınır kapılarına bu yolda talimat verecektir.

Mutabakatın imzalanmasından ve Suriye'nin "Öcalan bizde yok" ifadesinden sonra Türkiye, Öcalan'ın görüldüğü ülkede yakalanması için İNTERPOL'ü uyarmıştır. Teröre destek veren ve bunu uzun yıllar bir devlet politikası olarak yürüten Şam yönetimi, bu mutabakat ile teröre destek sağlamayacağı konusunda Türkiye'ye güvence vermiş ve bu konuda ciddi bir yükümlülüğün altına girmiştir. Hafız Esad rejimi, imza ettiği mutabakat ile ülkesinde PKK ve Öcalan'ı barındırdığını resmen kabul etmek durumunda kalmıştır. Oysaki Türkiye Suriye'ye karşı hiçbir taahhütte bulunmamıştır. Ne Fırat nehri sularının kullanımı konusunda bir taviz ne de Hatay konusunun tartışılması için bir iyi niyet işareti yoktur. Kriz Suriye'nin geri adım atmasıyla bitmiştir. Suriye'nin geri adım atmasının nedenleri şu şekilde sıralanabilir:⁶³⁹

1. Türkiye'nin talepleri somut bir şekilde karşılanmazsa askeri harekât seçeneğine başvurmaktan çekinmeyeceğine Suriye'nin ikna olmuş olması,
2. Türkiye ile girilecek bir savaşta aynı zamanda İsrail ile de savaşmak durumunda kalılabileceği düşüncesi,
3. Arap ülkelerinin Suriye'yi Öcalan konusunun Türkiye ile bir savaşı göze

⁶³⁹ Uğurlu, *a.g.e.*, 79.

alacak değerde olmadığı ve girilecek bir savaşın İsrail ile Türkiye'yi yakınlaştıracadı yönünde ikna etmiş olması.

Bu mutabakat ile Suriye, Türkiye'ye karşı yıllarca sürdürdüğü teröre destek politikasına son vermiştir. Suriye krizi ve sonrasındaki Adana Mutabakatı Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası Ortadoğu politikası için bir dönüm noktası olmuştur.

7.3.2. Mutabakatın Sonuçları

Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkiler Adana Mutabakatı imzalanıncaya kadar geçen dönem içerisinde, her iki tarafın ayrı ayrı sorunlar yaşadıkları ölkelerle olan ilişkilerinin gölgesinde kalmıştır. Türkiye-Yunanistan ve Suriye-İsrail arasındaki ilişkilerde diplomatik çeşitlilik Türkiye-Suriye ilişkilerinde daha çok olmuştur. İki öлке arasındaki bu kopukluğu kendi lehlerine kullanmak isteyen ölkeler her iki öлкеyi de kendi yanlarında edilgen bir müttefik olarak görmek istemişlerdir.⁶⁴⁰

Özellikle Mısır'ın arabuluculuğu ve diğer Arap ölkelerinin desteğiyle imzalanan Adana Mutabakatı sonrası, mutabakatta yer alan konuların uygulanmasına ilişkin iki öлке heyetleri arasında sırasıyla,

- 28 Ekim 1998 tarihinde şam'da,
- 3 Kasım 1998 tarihinde Malatya'da,
- 23–24 şubat 1999 tarihlerinde şam'da,
- 27–28 Haziran 1999 tarihlerinde Gaziantep'te,
- 29 Kasım–1 Aralık 1999 tarihlerinde şam'da,
- 6 Haziran 2000'de İstanbul'da görüşmeler gerçekleştirilmiştir.⁶⁴¹

Yapılan bu görüşmeler sonucunda; Suriye'de PKK'ya ait kamplar kapatılmış, örgütün buradaki telsiz istasyonları susturulmuş, Suriye basınında zaman zaman Türkiye aleyhinde yapılan yayınlar kesilmiş, örgüt militanlarının

⁶⁴⁰ Davutoğlu, A. (2003). *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. İstanbul: Küre Yayınları, 402–403.

⁶⁴¹ İbas, a.g.m., 75.

ülkedeki yürüyüş vb. etkinlikleri yasaklanmış, sınır geçiş olayları yok denecek seviyeye indirilmiştir.⁶⁴²

Bu mutabakatın Türkiye'ye sağladığı en büyük kazanım, Suriye yönetimince anlaşma paraf edilmeden önce Abdullah Öcalan'ın sınır dışı edilmesidir. Bu aşamadan sonra Abdullah Öcalan için kaçış süreci başlamış ve yaklaşık dört ay süren Rusya, İtalya, Yunanistan ve Kenya macerasından sonra Kenya'daki Yunan Büyükelçiliği'nden istediği bir ülkeye gönderileceği vaadiyle ayrılmasının ardından Kenyalı görevliler tarafından getirildiği Nairobi havaalanında Türk yetkililere teslim edilmiş ve 16 Şubat 1999'da Türkiye'ye getirilmiştir.⁶⁴³ Yapılan yargılama sonucunda hakkında verilen idam kararı ömür boyu hapis cezasına çevrilmiştir. Suriye, bu süreçte sadece Abdullah Öcalan'ı sınır dışı etmemiş PKK'ya verdiği desteği de keserek Türkiye'nin terörle mücadelesine katkıda bulunmuştur.

İki ülke arasında yaklaşık yirmi yıla damgasını vuran en büyük sorun alanı olan PKK konusunda varılan bu işbirliği ve atılan somut adımlar neticesinde Türkiye'de terör önemli ölçüde güç yitirmiştir. Türkiye, kendisi için en büyük sorun olan PKK'ya karşı kazandığı bu başarı sonrasında Suriye'ye olan olumsuz bakışını yumuşatmaya başlamış ve ilişkilerde işbirliğinin önünü açacak bir sürecin içine girilmiştir.

İkinci Ordu Komutanı Orgeneral Aytaç Yalman tarafından bizzat yapılan girişimler ile sosyo-kültürel ve sportif alanlarda yapılması kararlaştırılan işbirliğinin gerçekleşmesi yönünde Suriye tarafına iletilen öneriler olumlu karşılanmış ve 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'nın Adana'daki etkinliklerine Suriye'den yirmi üç çocuk ve beş öğretmen katılmıştır. Gençler arası kültürel etkinlikler çerçevesinde 5-8 Haziran tarihleri arasında Suriye'den bir gençlik kafilesi Gaziantep'i ziyaret etmiştir. 6 Haziran 2000 tarihinde İstanbul-Beylerbeyi Stadi'nda Türkiye-Suriye ordu milli futbol takımları arasında dostluk ve kardeşlik maçı yapılmıştır.⁶⁴⁴

⁶⁴² İbas, *a.g.m.*, 75-76.

⁶⁴³ *Sabah*, 17 Şubat 1999.

⁶⁴⁴ Bulut, M.T. (2008). *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkilerinde Su Sorunu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 46.

Hafız Esad'ın ölümünün ardından 2000 yılı Temmuz ayı başında, PKK liderlerinden Cemil Bayık'ın Şam'a gittiği ve Suriye yönetiminden, PKK'ya destek verilmesi, örgüt üyelerine barınma imkânı sağlanması ve örgüte katılmak isteyen Suriyelilere izin verilmesi gibi konularda çeşitli taleplerde bulunduğu dair bilgilerin elde edilmesi üzerine, Türkiye Suriye'yi protesto etmiştir. Bayık'ın istekleri Adana mutabakatını ortadan kaldıracığı için Suriye bu talepleri geri çevirmiştir.⁶⁴⁵

Türkiye ile ilişkilerini Adana Mutabakatı ile düzelteren Hafız Esad ilişkilerin normalleşme sürecinin başında 10 Haziran 2000'de Şam'da yaşamını kaybetmiştir. Ölümünün ardından 13 Haziran 2000'de düzenlenen cenaze törenine Türkiye'den katılım önemsenmiş ve en üst düzeyde Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından gerçekleştirilmiştir. Katılımın en üst düzeyde olması Suriye tarafından iyi niyet göstergesi olarak kabul edilmiştir.⁶⁴⁶

Hafız Esad'ın ölümünün ardından oğlu Beşar Esad, 17 Temmuz 2000 tarihinde Suriye Halk Meclisi'nde yemin ederek Suriye Devlet Başkanlığı görevine başlamıştır. Beşar Esad, cumhurbaşkanlığının ilk günlerinde Türkiye gezisi planlamış fakat bu gerçekleşmemiştir. Gerçekleşmeyen bu ziyaret sonrasında Beşar Esad, yardımcısı Abdülhalim Haddam'ı Ankara'ya göndermiştir. Bu ziyarette Abdülhalim Haddam, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'e, Beşar Esad'ın iyi niyet mesajını iletirken, ilişkilerin siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel alanlarda artırılması konusunda kararlı olduklarını bildirmiştir. Başarılı ve verimli bir ziyaret gerçekleştirildiğini açıklayan Abdülhalim Haddam, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Beşar Esad'ı Türkiye'ye davet ettiğini açıklamıştır.⁶⁴⁷ Abdülhalim Haddam'ın bu ziyareti ve beyanlarından sonra da Suriye tarafından Türkiye'ye üst düzey ziyaretler devam etmiştir.

İki ülke arasında gerçekleşen önemli bir ziyaret de Haziran 2002'de Suriye Genelkurmay Başkanı Türkmani'nin Türkiye'ye yaptığı ziyarettir. Bu ziyaret esnasında "Askeri Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Çerçeve Anlaşması" ile "Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması" imzalanmıştır. İmzalanan antlaşmalarla, iki

⁶⁴⁵ Olson, R. (2005). *Türkiye'nin Suriye, İsrail ve Rusya İle İlişkileri*. (Çev. S. Elik). Ankara: Orient Yayınları, 23.

⁶⁴⁶ İnternet: Atlioğlu, Y. (25 Aralık 2004). Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yeni Dönem. Web: http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/135/turkiye-suriye_iliskilerinde_yeni_bir_donem adresinden 1 Ocak 2015'de alınmıştır.

⁶⁴⁷ *Radikal*, 4 Kasım 2000.

ülkenin askeri personeli karşılıklı olarak eğitim ve öğretim kurumlarında kurslara devam edebilecek, birlik, karargâh ve kurumlarda müşterek eğitimlere katılabileceklerdi.⁶⁴⁸

Türkiye ile Suriye arasında imzalanmış olan bu antlaşmaların ardından, Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık, Genelkurmay Başkanlığı ve güvenlikle ilgili diğer kurumların onayları alındıktan sonra, Milli Güvenlik Siyaset Belgesinde yer alan Türkiye’ye yönelik dış tehdit sıralamasında Suriye, artık “Hafız Esad Suriye’si” olmaktan çıktığı gerekçesiyle alt sıralara gerilemiştir.⁶⁴⁹

Türkiye ile Suriye, ABD’nin Ortadoğu’da yürüttüğü emperyalist politikalar nedeniyle özellikle 2002 yılından sonra yakınlaşmışlardır. Irak’ın kuzeyinde bağımsız bir Kürt devletinin kurulmasını kendi toprak bütünlükleri açısından tehdit unsuru olarak gören ve bu nedenle Irak’ın toprak bütünlüğünün bozulmasını istemeyen Suriye ve Türkiye arasındaki ilişkiler, ABD’nin 2003 yılında Irak’ı işgal etmesiyle birlikte gelişme göstermiştir. Bu süreçten sonra iki ülke arasında yaşanan ilişkiler hazırladığımız tezin kapsamı dışında kaldığından ele alınmamıştır.

⁶⁴⁸ Aydın, M., Aras, D. (2004). Ortadoğu’da Ekonomik İlişkilerin Siyasi Çerçevesi; Türkiye’nin İran, Irak ve Suriye ile Bağlantıları. *Uluslararası İlişkiler*, 1 (2), 125; *Radikal*, 20 Haziran 2002.

⁶⁴⁹ *Radikal*, 2 Ağustos 2002.

SONUÇ

Soğuk Savaş sonrası şartlar içinde, dünyanın en duyarlı bölgelerinden birini oluşturan Ortadoğu coğrafyasındaki gelişmeler, Türkiye'nin bu bölgedeki rol ve etkinliklerine yenilik ve hareketlilik getirmiştir. Bu coğrafyadaki oluşumlar, dünyanın ve Avrupa'nın geleceğinde belirleyici olacaktır; bu da bölgedeki ağırlıklı konumu nedeniyle Türkiye'nin önemini artırmaktadır. Ortadoğu'da barış ve istikrar sağlanmadıkça, bölge ülkelerinin birbirleriyle ve diğer dünya ülkeleriyle iyi ilişkiler kurması mümkün değildir. Bölgedeki istikrarsızlık, Türkiye'nin Arap ülkelerine karşı devamlı bir yakınlaşma içine girmesine imkân vermemiştir. Bir taraftan Arap ülkelerinin iç istikrarsızlıkları, diğer taraftan bu ülkelerin birbirleriyle ve her birinin teker teker İsrail'le ilişkilerindeki sorunlar, Ortadoğu'yu dünyanın istikrarsızlık merkezi haline getirmektedir. Kuşkusuz bunun nedeni yalnızca bölge ülkelerinden kaynaklanmamaktadır. En az onlar kadar, hatta daha da fazla, küresel aktörlerin petrol eksenli bölge politikaları da Ortadoğu'daki istikrarsızlıkta etkili olmaktadır. Bu durumda Türkiye'nin Arap ülkeleriyle gerçek ve sürekli bir yakınlaşma içine girmesi son derece güçtür. Ortadoğu'nun mevcut yapısı ve görünüşü yüzünden, Türkiye'nin Arap ülkelere karşı izlediği yakınlaşma politikası daha ziyade günlük gelişmeler karşısında, tepki toplamayacak tutum ve davranışlar benimsemek şeklinde belirmiştir.

Ortadoğu'daki istikrarsızlığın yarattığı en önemli güvenlik sorunu, bölgenin terör örgütlerinin gelişmesi açısından çok verimli bir alan haline gelmiş olmasıdır. Bu sorunu en yakından hisseden ülkelere birisi de Türkiye olmuştur. Türkiye'nin, başta etnik terör olmak üzere, karşılaştığı dinsel ve ideolojik kaynaklı terör örgütlerinin beslendikleri alan kendi güney sınırlarının güneyindeki Suriye ve Irak topraklarıdır.

Soğuk Savaş döneminin sona erdiği, yeni bir dünya düzeninin kurulmaya çalışıldığı kritik bir dönemde, kendisine yöneltilen en ciddi terör saldırılarının kaynağı olan PKK'ya karşı başarılı bir mücadele yürüten Türkiye, önce örgütün arazideki eylemci kadrolarını önemli ölçüde zayıflatmış, ardından denetimli bir bunalım stratejisi izleyerek, kendisine karşı yaklaşık 20 yıldır terörü bir dış politika aracı olarak kullanan Suriye'yi dize getirerek örgüt liderini teslim almıştır. Bu

yalnızca Türkiye'nin teröre karşı kazandığı önemli bir zafer değildir; aynı zamanda PKK terörünün çökertildiğini simgeleyen bir olaydır. Bundan sonra Türkiye-Suriye ilişkileri hızla ve gözle görülür bir şekilde gelişmiştir.

Türkiye-Suriye ilişkilerinin Soğuk Savaş sonrası dönemde yakınlaşma yönünde değişim göstermesini teşvik eden en önemli etken, ABD'nin bölgeye ve özellikle de Irak'a ilişkin olarak yürüttüğü politikalarından her iki ülkenin de direkt olarak etkilenmeleri olmuştur. Türkiye ve Suriye'nin Irak konusundaki endişeleri Irak'ın toprak bütünlüğünün bozulmasına yönelik, özellikle Batı merkezli girişimler ve İsrail'in Irak'ın kuzeyinde gittikçe artan varlığı olmuştur. Ancak Irak'ın parçalanmasına giden süreçte, ABD ve İsrail'in Kuzey Irak'ta varlığını sağlayanın da bizzat zamanında yapmış olduğu hatalar nedeniyle Türkiye olduğu gerçeği de unutulmamalıdır. Zira Körfez Savaşı'nın ardından, ABD'nin destek ve yönlendirmesi ile Kürtler ve Şiiler Saddam Hüseyin yönetimine karşı ayaklanmışlar, ayaklanmalar esnasında sert müdahaleye maruz kalan Kürtler kitleler halinde İran ve Türkiye sınırlarına doğru kaçmışlardır. Bu süreçte Türkiye – Irak sınırı son derece kontrolsüz bir hal almış, buradan Türkiye'ye alınan Kürtlerle birlikte birçok PKK'lı terörist de Türkiye'ye girme fırsatı bulmuş ve Türkiye'de yaşanan terör olaylarında ciddi bir artış meydana gelmiştir.

Irak'ın kuzeyinde Kürtlerin yaşadığı insanlık dramı, bölge hakkında tarihi emelleri olan emperyalist güçlerin yoğun çabasıyla "Kürt sorunu" adı altında uluslararası gündemin en önemli konusu haline gelmiştir. Sonraki dönemde emperyalist ülkeler bu konuyu gerekçe göstererek bölgeye doğrudan müdahale etme yoluna gitmişler, Türkiye'nin ulusal çıkarlarıyla uyuşmayan bu tavrın ortaya çıkmasında en az küresel emperyalist güçler kadar o dönemde Türkiye'yi yönetenlerin hatalı kararları belirleyici olmuştur. Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın özellikle ABD nezdinde yapmış olduğu girişimler sayesinde 5 Nisan 1991 günü Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nce Irak'ın kuzeyinde Kürtlerin yaşadığı bölgede bir güvenli bölge oluşturulması kararı alınmıştır. Sonrasında 16 Nisan 1991'de, koalisyon güçleri tarafından teşkil edilen yaklaşık 20 bin kadar asker bölgeye yerleştirilmiş, Irak'ın içişlerine uluslararası bir müdahale söz konusu olmuş ve Irak'ın parçalanmasına giden yolda en ciddi adım atılmıştır. Buna zemin hazırlayan da Türkiye'nin bizzat kendisi olmuştur. Koalisyon güçleri 1991 yılı

Temmuz ayında Irak'taki birliklerin büyük bir bölümünü çekmiş ve çoğunluğu ABD askerlerinden oluşan önce "Çekiç Güç" sonrasında "Keşif Gücü" olarak adlandırılan küçük çaplı bir müdahale gücünün Türkiye'de konuşlandırılmasına karar vermişlerdir. Bu gücün amacı, Kuzey Irak'ta ilk etapta Irak merkezi yönetimin otoritesini ortadan kaldırmak, akabinde bu otorite boşluğundan faydalanarak gelecekte kurulması planlanan Kürdistan Devleti'nin temellerini atmak olmuştur.

Irak'ın kuzeyinde Türkiye'nin girişimleri ve desteğiyle kurulan de facto Kürdistan Devleti, yine Türkiye'yi yönetenlerin tutum ve davranışları yüzünden kurumsallaşma imkânı bulmuştur. Zira o dönemde Kürt aşiret liderleri öncelikle Türkiye tarafından akabinde de ABD başta olmak üzere diğer Batılı ülkeler tarafından muhatap alınır duruma gelmişlerdir. 1990'lı yılların ikinci yarısında ABD ve İsrail tarafından Kuzey Irak'taki Kürtlerle kurulan ilişki ve Keşif Gücü tarafından Kuzey Irak'a insani yardım adı altında ulaştırılan ve nitelikleri Türkiye kamuoyu nezdinde tartışmalara yol açan yardım Türkiye'nin tepkisine neden olmuştur. Bu tepkiyi ortadan kaldırmak adına İsrail tarafından Mayıs 1997'de PKK terörünü kınayan bir açıklama yapılmış, 1998 yılında Güney Lübnan'daki terör kamplarına karşı düzenlenen operasyon esnasında Bekaa Vadisi'ndeki PKK kampları da vurulmuştur. Sonrasında 1999 Şubat ayında, PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanması hususunda İsrail istihbaratı tarafından Türk güvenlik güçlerine ciddi manada istihbarat desteği sağlanmış ve yardımcı olunmuştur.

Bütün bu yaşanan gelişmeler tarihsel gelişim süreci içerisinde incelendiğinde, İngiltere, ABD ve İsrail'in Ortadoğu'da Kürtleri kullanarak yürüttükleri emperyalist politikaların tutarlılık arz ettiği görülmektedir. Ancak Türkiye'nin ulusal çıkarları açısından son derecede tehlikeli sonuçlar doğuran bu süreci iyi yönetip engellemek bir tarafa, destek vererek kolaylaştırdığı değerlendirilmektedir.

Suriye, Ortadoğu bölgesindeki devletler içerisinde zengin petrol kaynakları bulunmayan, güçlü bir ekonomisi ve ordusu olmayan, genel itibariyle güçsüz bir ülkedir. Buna rağmen bu ülke bölge istikrarı açısından önemli bir konuma sahiptir. Ancak önemiyle orantılı siyasal, diplomatik, v.b. eylemleri gerçekleştirebilmek için sınırlı sayıda koza sahiptir. Üstelik bu ülkenin siyasal yapısı, küçük bir azınlığın

hâkimiyetine dayanan totaliter bir rejim görüntüsü vermektedir. Bu da onu, terörün bir dış politika aracı olarak kullanılması gibi sıra dışı ve uluslararası hukuk açısından savunulması olanaksız araçları kullanmaya yöneltmiştir.

Suriye'nin içteki otoriter yönetimi sürdürebilmesi için toplumu meşgul edecek dış düşmanların yaratılmasına ve toplumun bu alana yönlendirilmesine gereksinimi vardır. Suriye uzun süre Sovyetler Birliği'ne dayanarak, Batı karşıtlığı ve Türk düşmanlığını bu gereksinimini karşılamak için kullanmıştır. 1948'den buyana savaş halinde olduğu İsrail'e karşı ise en önemli kozu, İsrail'in bölgedeki güvenlik kaygıları dikkate alındığında, Lübnan olmuştur. Bu kozun kaybedilmesi, Suriye'nin bölgedeki gücünün azalmasına neden olmuş, hatta içeride rejimin etkinliğini sarsan sonuçlar doğurmuştur.

Suriye'nin terörizmle ilişkisi, Filistinli örgütlere destek sağlamakla başlamıştır. Ancak Filistinli örgütlerin gerçekleştirdikleri eylemlere, İsrail tarafından daha sert misillemelerde bulunulunca, uluslararası terörizmin yeni bir boyutu olan üçüncü ülkelerde eylem yapma yolu seçilmiş, uçak kaçırma, bombalama, rehin alma gibi eylemlere destek verilmiştir.

Suriye'nin askeri ve diplomatik alanlarda yaşadığı başarısızlık ve bu alandaki kendine güven eksikliği terörizme verdiği desteği artırmasında en önemli etken olmuştur. Sorun olarak nitelendirdiği konularda, gücü sınırlı olduğu için diğer devletlerle direkt olarak karşı karşıya gelmek istememiş, diplomatik müzakerelerden ziyade terörizmi etkili bir silah olarak kullanmak istemiştir. Diplomatik müzakereye yanaşsa dahi, bu süreçte terör konusunu bir pazarlık aracı olarak masada tutmuştur.

Suriye'nin Türkiye politikası; açıktan Türkiye'yi hedef alan faaliyet ve diplomatik temasları tek başına yürütmek ve Türkiye ile olan sorunların çözümünde Arap dünyasını etkin bir şekilde kullanmak şeklinde özetlenebilir. Suriye, Türkiye ile yürüttüğü resmi ilişkilerde, "iki ülkenin dost olduğu ve iki ülke halklarının derin tarihi bağlarla birbirlerine bağlı olduğunu" ana tema olarak işlemiş olmakla birlikte, bunun gereklerini yerine getirmemiştir. Bu ise, iki ülke arasındaki ilişkileri gerilimi sürekli olarak yükselen sorunlu bir zemine taşımıştır.

ABD'nin yeni dünya düzeni adı altında uygulamakta olduğu politikalar ülkeden ülkeye ya da bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlıklarına kavuşan ülkelerde sivil darbelerle hayata geçirilmeye çalışılan sistem; Afganistan, Irak ve Lübnan gibi ülkelerde ise askeri müdahalelerle gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Suriye ile ilgili olarak ortaya çıkan durum, tıpkı Irak'ta olduğu gibi ülke topraklarının önemli bölümünde bir otorite boşluğu meydana gelmiş olmasıdır. Bunun ilerleyen süreçte her iki ülkenin toprak bütünlüğüne son vermesi kaçınılmazdır. Türkiye'nin, Irak'ta ve Suriye'de yaşananları göz önüne alarak, ulusal çıkarlarını gözeterek hareket etmesi ve bu bağlamda bölge dışı büyük güçlerden olabildiğince bağımsız olarak, bölge ülkeleri ile işbirliği içerisinde politikalar üretmesi gerekmektedir. 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgal etmesiyle bu ülkede ortaya çıkan istikrarsızlık alanı, son gelişmelerle Suriye'yi de içine alarak tüm güney sınırımızı kuşatan bir boyut kazanmıştır. Böylesine büyük çaplı bir istikrarsızlık ve otorite boşluğu alanının en tehlikeli terör örgütleri için eskisinden bile çok daha verimli bir gelişme ortamı yarattığı açıktır.

Uluslararası ilişkilerin hassas dengeler üzerine kurulduğu günümüz dünyasında Türkiye'nin krizlerin önlenmesi ve krizlere müdahale ile bölgesel gerginliğin azaltılması konularında aktif rol alması, inisiyatif kullanması, kendi menfaatlerinin gerektirdiği her yerde barış ve istikrarın sağlanmasına yönelik liderlik yapması gerekmektedir. Soğuk Savaş dönemi boyunca siyasi, askeri ve ekonomik açıdan tamamıyla Batı yanlısı bir tutum içerisinde olan ve dış politikasını da bu doğrultuda belirleyen Türkiye, son 30 yıllık süreçte de ABD merkezli küresel kapitalizmin etkisi altına girmiştir. Türkiye bu tutumunun bedelini her dönemde ağır şekilde ödemek durumunda kalmıştır. Arap ülkeleri ile bir türlü düzelmeyen ilişkiler, Kıbrıs konusunda yaşanan hayal kırıklıkları ve gelinen nokta, Ermeni sorunu ile ilgili karşı karşıya kalınan durum ve nihayetinde ülkenin toprak bütünlüğünü ortadan kaldıracak şekilde "Kürt sorununa demokratik ve barışçı çözüm" adı altında sergilenen tutum, temelinde Batı'ya körü körüne bağlılığın yaratmış olduğu sonuçlardır. Türkiye en kısa zamanda bu tutumuna bir son vermeli özellikle, Ortadoğu ülkelerine karşı belirlediği dış politika anlayışında kendi ulusal çıkarları doğrultusunda hareket etmelidir. Ayrıca Türkiye'nin, gelişen yeni güvenlik anlayışı kapsamında gerçekleştirilen süreçleri bölgesel gerginliği azaltacak bir şekilde

yönlendirerek mevcut sorunlarını çözmesi, komşuları ile olan ikili ilişkilerini azami ölçüde düzene sokması, izleyeceği politikalarda uluslararası yapıları kullanabilmesi, çok taraflı düzenleme ve organizasyonlardan azami derecede istifade etmesi de gerekmektedir. Bu bağlamda İsrail dâhil, bölgenin tüm ülkeleri ile karşılıklı saygı ve menfaate dayalı iyi ilişkiler sürdürülmeli, Araplar arası ihtilaflarda taraf tutulmamalı ve bu ihtilaflara karışılmamalıdır. Ancak, bu ihtilaflar, bölgenin istikrarını olumsuz şekilde etkileyen bir içerik kazandıkları takdirde, taraflar nezdinde aktif bir siyaset izleyerek çözüme katkıda bulunulmalıdır.

Her türlü teröre karşı ikili ve bölgesel işbirliğinde bulunulmalıdır. Bölge ülkelerinin toprak bütünlükleri, egemenlikleri, barış ve güvenlik içinde yaşamaları desteklenmelidir. İsrail ile yapılan anlaşmaların üçüncü ülkeleri hedef almadığı vurgulanmalı ve bu ülke ile ilişkiler geliştirilirken atılacak adımların ve yapılacak atılımların zamanlaması iyi ayarlanmalıdır.

Bölge ülkelerindeki olumsuz izlenim ve yaklaşımlar üst düzey ziyaretler, sık temaslar ve doğrudan bilgilendirme yolları ile ortadan kaldırılmalıdır. Su konusu, görüşmeler yolu ile ilgili ülkeler arasında sonuçlandırılmalı ve uluslararası alanda Türkiye'nin su zengini bir ülke olmadığı anlatılmalıdır. Bölge ülkeleri ile işbirliğini artırmak için siyasi girişimler yanında karşılıklı yarar sağlayacak ekonomik girişimlere ağırlık verilmelidir.

Öte yandan, Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı etnik kökene dayalı bölücülük faaliyetlerini küresel güçlerin yönlendirdiği ve desteklediği, örgüt üyelerinin kullandıkları silahlardan örgütün finansal açıdan elde ettiği kaynaklara kadar birçok defa açığa çıkmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte dünyanın gündemine oturtulan küreselleşme sürecinin en belirgin özelliği milliyetçilik duygularının güçlendirilerek ulusal sınırların değiştirilmesi, yeni devletler yaratılması ve bununla birlikte mevcut ulus devletlerin küçültülerek zayıflatılmasıdır. Bu genel politikanın hedeflerinden birisinin Türkiye olduğu ve "Kürt sorunu" nun söz konusu politikanın Türkiye'ye yönelik uygulanmasının aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Günümüzde demokrasi, insan hakları ve özgürlük gibi kavramlar, asıl anlamlarından soyutlanarak küreselleşme adına emperyalist güçlerin dünyayı kontrol altına alabilmeleri maksadıyla yararlandıkları birer propaganda söylemine

dönüştürmüş bulunmaktadır. Özellikle ABD'nin Ortadoğu ülkeleri nezdinde İngiltere ve İsrail'in de desteğini alarak uyguladığı politikaları bu çerçevede değerlendirmek yanlış olmayacaktır. İnsan hakları, demokrasi ve özgürlük gibi kavramlar uluslararası hukuk açısından değerlendirildiğinde bireyi temel alan kavramlardır. Ancak ABD başta olmak üzere Batılı ülkelerin Ortadoğu ülkelerinde uyguladıkları politikalarda bireysel haklardan ziyade azınlık haklarının öne çıkarıldığı, hatta azınlık olmayan halkların dahi azınlık olarak adlandırmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu sayede ülkelerin parçalanması ve kolaylıkla yönetilebilmesi hedeflenmektedir. Türkiye de hedef ülkelerden birisi olarak bu tür uygulamalara maruz kalmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'ni oluşturan asli unsurlardan birisi olan Kürt halkı, sosyal ve kültürel birtakım haklarından mahrum bırakıldıkları söylemleriyle ayrıştırılmaya ve bütünden koparılmaya çalışılmaktadır. Bu doğrultuda yaklaşık yirmi yıl silahlı mücadeleyle yürütülen bu ayrıştırma ve bölücülük faaliyetleri son 15 yıldır silahlı mücadelenin yanı sıra siyasi mücadeleyle de sürdürülmektedir. Burada dikkati çeken en önemli nokta bölücülük faaliyetlerinin silahlı mücadeleden siyasi mücadeleye kaymasının ülke bütünlüğü açısından değerlendirildiğinde çok daha tehlikeli sonuçlar doğurabileceği hususudur.

Uluslararası ilişkilerde, özellikle terörle mücadele gibi önemli bir konuda silahlı mücadele sonucunda elde edilen başarıların etkisini yitirmemesi, bu konudaki kararlılığın siyasi açıdan da ödünsüz olarak sürdürülmesine bağlıdır. Ancak 1999'da elde edilen başarıdan sonra Türkiye'nin genel olarak terör, özellikle PKK terörü karşısında kararlı duruşunu muhafaza ettiğini söylemek kolay değildir. Türkiye'yi, örgütü çökertme noktasından örgütle müzakere noktasına getiren ya da örgüt liderini idamlık bir suçlu konumundan gayri-resmi müzakereci konumuna getiren siyasi tavır değişikliğinin, terörle mücadele konusundaki kararlılığı yansıtan bir görüntü vermediği ortadadır. Bu kararsızlık ve tutarsızlık görüntüsü, bölgenin terörü besleyen verimli bir alana dönüşmüş olduğu gerçeğiyle birleşince, ortaya Türkiye'nin geleceği açısından son derecede tehlikeli bir durum çıkmaktadır.

KAYNAKLAR

ARŞİV BELGELERİ

ATASE, Kutu No: 7 Gömlek No: 62, Tarih: 09.12.1936, İskenderun-Antakya ve havalisinin 1918 tarihinden önce ve sonraki durumları ile idari ve siyasi bakımdan geçirdiği evreleri anlatan rapor.

ATASE, Kutu No: 7 Gömlek No: 12, Tarih: 09.10.1936, Fransız Hariciye Nezareti Tarafından Türkiye'nin notasına cevaben verilen notada, Suriye ve Lübnan ile olduğu gibi İskenderun ve Antakya ahalisi delegeleri ile de bir anlaşma imzalanmasının mümkün olmadığı.

ATASE, Kutu No: 7 Gömlek No: 77, Tarih: 27.11.1936, Cumhurbaşkanı Atatürk'ün kamutayın açılış nutkunda Sancak hakkındaki beyanatının, Sancak kamuoyu üzerinde bıraktığı etki.

ATASE, Kutu No: 7 Gömlek No: 11, Tarih: 17.11.1936, T.C. Hükümeti'nin İskenderun ve Antakya hakkındaki görüşlerinin yer aldığı bir notayı Fransız Hükümeti'ne gönderdiği.

ATASE, Kutu No: 7 Gömlek No: 54, Tarih: 02.12.1936, Fransızların Kilikya'yı Ermenilere vaat ettikleri ve Sancak Türkleri arasına nifak sokmak için dini kullanarak köylüleri aldatmaya çalıştıkları.

ATASE, Kutu No: 7 Gömlek No: 10, Tarih: 17.12.1936, Fransızların Suriye'de teşkil ettikleri milis kuvvetlerinin miktar ve özellikleri.

ATASE, Kutu No: 7 Gömlek No: 56, Tarih: 26.12.1936, Fransızların Suriye'deki Söğüt köyünün güneyinde Hacılar ve Aktepe köylerine silah getirdikleri.

ATASE, Kutu No: 7 Gömlek No: 65, Tarih: 26.12.1936, İskenderun'da yapılan milletvekilleri seçimlerinde, İskenderun'da bulunan beş köyün Türklüklerini iddia ederek seçime katılmadıkları ve seçimlerde silahlı çatışmalar yaşandığı.

ATASE, Kutu No: 7 Gömlek No: 41, Tarih: 15.01.1937, Fransızların Halep'teki Ermenileri silahlandırdıkları, Antakya ve İskenderun'da Arap halkın gösteri yaptığı, Suriye'nin çeşitli bölgelerinde gönüllü çeteler teşkil edildiği.

ATASE, Kutu No: 7 Gömlek No: 38, Tarih: 15.01.1937, Fransız subayların Suriyeli göçebelere, "Sınır boyunda durmayın, Türkler sizin koyunlarınızı

götürecekler” diye telkinde buldukları, Fransızların Ermenilere de kendilerini hür ve bağımsız yaşatacaklarını söyledikleri.

ATASE, Kutu No: 7 Gömlek No: 153, Tarih: 15.06.1938, Türk ordusunun Hatay’ı ele geçirme haberleri üzerine Ermenilerin Fransızlar hakkındaki olumsuz düşünceleri.

ATASE, Kutu No: 7 Gömlek No: 155, Tarih: 09.08.1938, Halep Ermeni Taşnak ileri gelenlerinin, Hatay meselesi yüzünden ikiye ayrılmaları.

ATASE, Kutu No: 9 Gömlek No: 21, Tarih: 09.05.1938, Hatay’daki seçim işleri nedeniyle Türklere yapılmakta olan saldırı olayları üzerine Sancak’taki asayişin sağlanması için bir takviyeli alayın gönderilmesi.

ATASE, Kutu No: 8 Gömlek No: 98, Tarih: 01.06.1938, Kilis ve Cizre’ye kadar uzanan Suriye hududunun daha kuvvetli tutulması için verilen emirler.

ATASE, Kutu No: 8 Gömlek No: 109, Tarih: 02.06.1938, Suriye’deki asayişsizliğin Türkiye hudutlarına geçmesini önlemek için alınan tedbirler.

ATASE, Kutu No: 8 Gömlek No: 45 Tarih: 31.07.1939, Fransızların Hatay’ı tahliyesi.

ATASE, Kutu No: 8 Gömlek No: 54 Tarih: 08.05.1939, Fransızların Hatay’a dair, Ermenileri Türkiye aleyhinde kışkırttıkları.

ATASE, Kutu No: 8 Gömlek No: 35 Tarih: 09.08.1939, Hatay’dan, Ermenilerden başka Rum, Alevi, Çerkes, Kürt ve Arapların Suriye’ye göç ettikleri.

ATASE, Kutu No: 8 Gömlek No: 44 Tarih: 31.07.1939, Hatay’ın Anavatana katılmasının gerçekleşmesinden sonra, Ermenilerin Arapları Türkiye aleyhine kışkırttıkları.

ATASE, Kutu No: 7 Gömlek No: 69, Tarih: 26.12.1936, Cebel-i Drüz’ün Suriye’ye katıldığı.

ATASE, Kutu No: 8 Gömlek No: 7, Tarih: 02.11.1938, Hatay’dan Ermeniler ve bazı Hıristiyanların göç etme sebepleri.

BCA, Lübnan ve Suriye’de halkın ekonomik, politik ve psikolojik durumu hakkında istihbarat raporu, Tarih: 21/9/1939 Dosya: 438868 Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 265.788..14.

BCA, Amerika Birleşik Devletlerinin Suriye ve Lübnan’ın istiklali münasebetiyle, bu devletlere karşı sempatisini bildirdiği ve ilk fırsatta istiklallerini tanıyacakları, Tarih: 17/1/1942 Dosya: 438976 Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 265.791..31.

- BCA, Suriye'de hükümet darbesi yapılması sebebiyle Türkiye'den Suriye'ye gitmek isteyenlere müsaade edilmediği, Tarih: 22/6/1952 Dosya: Z Fon Kodu: 30..1.0.0 Yer No: 134.873..10.
- BCA, Hatay'la ilgili Türk-Fransız Kurmaylarının genel anlaşması, Tarih: 3/7/1938 Dosya: 402453 Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 224.510..9.
- BCA, Hatay Meselesi ile ilgili Türkiye ile Fransa hükümetleri arasındaki müşterek beyanname, Tarih: 4/7/1938 Dosya: 402457 Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 224.510..13.
- BCA, Fransızlarla Hatay'la ilgili şimdiye kadar yapılan anlaşma özetleri, Tarih: 4/7/1938 Dosya: 402456 Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 224.510..12.
- BCA, Hatay'da bazı Türk köylerinin arasında bulunan Suriye ve diğer Rum Ortodoks köylülerinin Türk yazılmak istemeleri, buna karşılık seçim komisyonunun aleyhte çalışmaları, Tarih: 18/6/1938 Dosya: 402365 Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 223.508..13.
- BCA, Suriye sınırından topraklarımıza yapılan çete tecavüzleri ve kaçakçılık olayları üzerine Fransa İdaresi ile Suriye Manda Hükümeti'ne nota verildiği, Tarih: 24/10/1938 Dosya: 438710 Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 264.783..30.
- BCA, Suriye sınırında uçuş yapan Fransız uçaklarının hava sahamızı ihlal etmeleri, Tarih: 21/3/1939 Dosya: 4420 Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 51.332..2.
- BCA, Hatay anlaşması gereği Türkiye-Suriye sınırı düzenlenmesi sırasında Türk ve Fransız Sınır Komisyonları arasındaki anlaşmazlığa neden olan unsurlar, Tarih: 6/4/1940 Dosya: 4185 Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 230.549..5.
- BCA, Türk-İngiliz Anlaşması ve Türk Fransız müzakerelerinin Suriye ve Lübnan'daki akisleri, Tarih: 26/6/1939 Dosya: 400-3370 Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 222.495..1.
- BCA, Suriye'deki Ermeni faaliyetleri ve bunların İtalyanlarla olan münasebetleri, Tarih: 18/4/1939 Dosya: 94 A284 Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 109.722..15.

BCA, Türkiye-Fransa arasında Suriye Tahdidi Hudut Muahedesinin tadili ile Hatay'ın Anavatana İlhakı Anlaşmasının, Suriye partileri üzerindeki tesirleri, Tarih: 15/7/1939 Dosya: 402627 Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 225.515..22.

BCA, Suriye ve Lübnan'da Türk aleyhtarı propaganda ve faaliyetlerde bulunulduğu Tarih: 7/10/1939 Dosya: 438875 Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 265.788..21.

BCA, Hatay'dan göç eden Ermeniler ve göç sebepleri, Tarih: 1/8/1939 Dosya: 402631 Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 225.515..26.

BCA, Hatay'ın anavatana ilhakı üzerine, Ermeni ve anti Türklerin, Arapları Türkler aleyhine kışkırttıkları diğer taraftan da Fransızlara kızmakta oldukları, Tarih: 31/7/1939 Dosya: 402630 Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 225.515..25.

BCA, Tahsil için Hatay'dan Suriye'ye gönderilen Türk uyruklu çocukların gönderilmemeleri için tedbir alınmasının istenilmesi, Tarih: 24/11/1942 Sayı: Dosya: 13939 Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 142.17..17.

BCA, Türkiye'nin ABD, Batılı ülkeler ile ittifakı ve NATO ile münasebetleri hakkında bir muhtıra, Tarih: 3/11/1956 Dosya: E4 Fon Kodu: 30..1.0.0 Yer No: 62.381..10.

BCA, Türk-Suriye ilişkilerinin geliştirilmesi amacıyla kurulan El Şark Cemiyeti'nin ve başkanı Said Haydar Bey'in faaliyetleri, Tarih: 28/9/1946 Dosya: 4381043 Fon Kodu: 30..10.0.0 Yer No: 265.792..38.

BCA, Suriye'de meydana gelen olaylarla ilgili istihbarat raporu, Tarih: 23/3/1957 Dosya: E5 Fon Kodu: 30..1.0.0 Yer No: 68.428..10.

BCA, Suriye'nin Ruslar tarafından bir üs haline getirilmekte olduğuna dair gönderilen şifreler, Tarih: 10/11/1956 Dosya: İ Fon Kodu: 30..1.0.0 Yer No: 111.701..7.

BCA, Suriye ve Sovyetler Birliği arasındaki münasebetlerle ilgili olarak dış basında çıkan haberler, Tarih: 1/11/1957 Sayı: Dosya: E5 Fon Kodu: 30..1.0.0 Yer No: 68.432..1.

BCA, Suriyeli bir grubun ülkeleri ile Türkiye arasındaki gerginliğin bitirilmesi için gönderdikleri mektup, Tarih: 28/10/1957 Dosya: A4 Fon Kodu: 30..1.0.0 Yer No: 7.36..35.

KİTAPLAR

- Abdullah, Ö.F. (1985). *Suriye Dosyası* (çev. H. Basri). İstanbul: Akabe Yayınları.
- Acar, Ü. (2012). *A'dan Z'ye Terörizm*. Ankara: Kripto Yayınları.
- Acar, Ü., Urhal, Ö. (2007). *Devlet, Güvenlik, İstihbarat-Terörizm*. Ankara: Adalet Yayınevi.
- Ada, S. (2005). *Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akyol, T. (2000). *Hariciler ve Hizbullah: İslam Toplularında Terörizmin Sosyal Kökleri*. İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Albayrak, M. (2004). *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Alkan, N. (2002). *Gençlik ve Terörizm*. Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Terörle Mücadele Harekât Dairesi Başkanlığı Yayınları.
- Altuğ, Y. (1989). *Terörün Anatomisi*. İstanbul: Altın Kitaplar Basımevi.
- Altunışık, M.B. (2007). *Lübnan Krizi: Nedenleri ve Sonuçları*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı Yayınları.
- Arı, T. (2005). *Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Arı, T. (1998). *Basra Körfez ve Ortadoğu'da Güç Dengesi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Armaoğlu, F. (1994). *Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948-1988)*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Armaoğlu, F. (2007). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Alkim Yayınevi.
- Aydın, A. (1992). *Kürtler, PKK, Öcalan*. Ankara: Kiyap Yayınları.
- Aydın, N. (2006). *Küresel Terör ve Türkiye*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aydın, İ. (2001). *Adana Mutabakatı Sonrasında Türkiye-Suriye İlişkilerinin Değerlendirilmesi*. İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları.
- Aydos, V., Duran, M. (2000). *Suriye Ülke Etüdü*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Bağcı, H. (1990). *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*. İstanbul: İmge Yayınları.
- Bağcı, H. (2001). *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Bal, İ., Çufalı, M. (2006). *Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri*. Ankara: Lalezar Yayınları.

- Bal, M.A. (2003). *Savaş Stratejilerinde Terör*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Balbay, M. (2006). *Suriye Raporu*, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Ballı, R. (1993). *Kürt Dosyası*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Başar, C. (1997). *Terör Dosyası ve Suriye*. Lefkoşa: Uluslararası Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Başbakanlık, (1982). *Türkiye'deki Anarşi ve Terörün Gelişmesi, Sonuçları ve Güvenlik Kuvvetleriyle Önlenmesi*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Berkes, N. (1969). *Arap Dünyasında İslamiyet, Milliyetçilik, Sosyalizm*. İstanbul: Köprü Yayınları.
- Bilen, Ö. (2000). *Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye*. Ankara, TESAV Yayınları, Yayın No: 10.
- Birand, M.A. (1992). *Apo ve PKK*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Bulut, F. (1994). *İslamcı Örgütler*. İstanbul: Tümzamanlar Yayıncılık.
- Bulut, F., Faraç, M. (1995). *Kod Adı: Hizbullah*. İstanbul: Ozan Yayıncılık.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi* (1986). C. 1. İstanbul: Gelişim Yayınları.
- Cemal, H. (2003). *Kürtler*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Çakır, R. (2001). *Derin Hizbullah, İslamcı Şiddetin Geleceği*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çakmak, H. (2008) *Terörizm*. Ankara: Platin Yayıncılık.
- Çakmak, L. (2000). *Su Kirliliği ve Etkileri*. Ankara: Çevre Bakanlığı Yayınları.
- Çaşın, M.H. (2008). *Uluslararası Terörizm*. İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım.
- Çay, A.M. (2010). *Her Yönüyle Kürt Dosyası*. İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Çiçek, H. (2000). *Hangi Hizbullah*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Çitlioğlu, E. (2008). *Gri Tehdit Terörizm*. İstanbul: Destek Yayınları.
- Çitlioğlu, E. (1997). *Yedekteki Taşeron: ASALA*. Ankara: Ümit Yayınları.
- Davutoğlu, A., (2003). *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Demirel, E. (2001). *Hizbullah*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Demirel, E. (1997). *İslami Hareket*. İstanbul: Güvenlik ve Hukuk Muhabirleri Derneği Yayınları.
- Demirel, E. (2001). *Terör*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Demirel, E. (2005). *Türkiye'de Radikal İslami Hareketler*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

- Denker, S. (1997). *Uluslararası Terör, Türkiye ve PKK*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Dışişleri Bakanlığı, (1996). *Türkiye-Suriye ve Irak Arasındaki Su Sorunu*, Ankara: Dışişleri Bakanlığı Yayınları.
- Dikerdem, M. (1990). *Orta Doğu'da Devrim Yılları*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Doğanay, M.Z., Altun, A.F. (1994). *Ortadoğu'nun Jeopolitik ve Jeostratejik Açından Değerlendirilmesi, Körfez Harbi ve Alınan Dersler*. Ankara: Türk Havacılık ve Uzay Sanayi A.Ş. Yayınları.
- Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Etüt ve Plan Dairesi Başkanlığı, (Temmuz 1993). *Fırat ve Dicle Nehirleri ile ilgili Türkiye-Suriye-Irak arasındaki sorunlar konulu rapor*.
- Durmazuçar, V. (2003) *Ortadoğu'da Suyun Artan Stratejik Değeri*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.
- Dursun, A. (2006). *Kutsal Topraklar ve Paylaşılmayan Sular Fırat-Dicle*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.
- Ekincikli, M. (2007). *İnönü-Bayar Dönemleri Türk Dış Siyaseti*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Emniyet Genel Müdürlüğü, (2001). *PKK (1973–1979)*. Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Emniyet Genel Müdürlüğü, (2001). *Hizbullah Terör Örgütü*. Ankara: Terörle Mücadele Harekât Dairesi Başkanlığı Yayınları.
- Erciyes, E. (2004). *Orta Doğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri*. İstanbul: IQ Kültür-Sanat Yayınları.
- Erendil, M. (1992). *Çağdaş Ortadoğu Olayları*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Ergene, H. (1993). *Neden Hedef Türkiye*. Ankara: Kiyap Yayınları.
- Ergil, D. (1980). *Türkiye'de Terör ve Şiddet*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Esenyel, Ö. (2000). *Türkiye'nin Su Potansiyeli ve Bu Potansiyelin Kullanılması*, İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları.
- Esposito, J.L. (2003). *Kutsal Olmayan Savaş; İslamcı Terör*. (Çev. N. Yılmaz ve E. Yılmaz). İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Evans, L. (1972). *Türkiye'nin Paylaşılması (1919-1924)*. (Çev. T. Alanay). İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Fromkin, D. (1994). *Barışa Son Veren Barış*. (Çev. M. Harmancı). İstanbul: Sabah Kitapları.

- Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, (1979). *İsrail-Arap Harpleri*, Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etütler Dairesi Başkanlığı Yayınları.
- Genelkurmay Başkanlığı, (1983). *Terör ve Terörle Mücadele Durum Değerlendirmesi*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Gönlübol, M., Sar, C. (1990). *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Gönlübol, M., Sar, C., Esmer, A.Ş., Sander, O., Ülman, A.H., Bilge, A.S., Sezer, D., Kürkçüoğlu, Ö. (1974). *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Gönlübol, M., Sar, C., Esmer, A.Ş., Sander, O., Ülman, A.H., Sezer, D., Kürkçüoğlu, Ö. (1996). *Olaylarla Türk-Dış Politikası (1919-1995)*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gürses, E. (1997). *Ayrılıkçı Terörün Anatomisi / IRA-ETA-PKK*. Ankara: Bağlam Yayıncılık.
- Gürses, E. (2007). *Etnik Terör*. İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Gürün, K. (1989). *Dış İlişkiler ve Türk Politikası*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Harp Akademileri Komutanlığı, (2006). *Ortadoğu Barış Süreci ve Türkiye Üzerine Etkileri*. İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları.
- Harp Akademileri Komutanlığı, (1996). *Soğuk Savaş Sonrasında Milletlerarası İlişkiler*. İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları.
- Harp Akademileri Komutanlığı, (1994). *Türk-İran İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını*. İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları,.
- Harp Akademileri Komutanlığı, (1994). *Türkiye-Suriye İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını*. İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları.
- Harp Akademileri Komutanlığı, (1996). *Yeni Bir Strateji; Hidrostrateji*. İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları.
- Harris, W. (1997). *Faces of Lebanon: Sects, Wars, and Global Extensions*. Princeton: Markus Wiener,.
- Hopwood, D. (1988). *Syria: 1945-1986*. New York: Routledge Library Editions,.
- Hourani, A. (1997). *Arap Halkları Tarihi*. (Çev. Y. Alogan). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Hourani, A. (2000). *Çağdaş Arap Düşüncesi*. (Çev. L. Boyacı ve H. Yılmaz). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Işık, M. (2013). *Şiddetin Dili Değişmez, DHKP-C ve İBDA-C Terör Örgütlerinin Söylemlerinin Benzerliği Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul: Zinde Yayınları.
- Kara Kuvvetleri Komutanlığı, (1982). *Türkiye’de Yıkıcı ve Bölücü Akımlar*. Ankara: Kara Kuvvetleri Komutanlığı Basımevi.
- Kaya, İ. (2005). *Terörle Mücadele ve Uluslararası Hukuk*. Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları.
- Kaymaz, İ.Ş. (2014). *Musul Sorunu Emperyalizm ve Kürtler*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Kaymaz, İ.Ş. (2003). *Musul Sorunu: Petrol ve Kürt Sorunları ile Bağlantılı Tarihsel-Siyasal Bir İnceleme*. İstanbul: Otopsi Yayınları.
- Kılınçkaya, M.D. (2008). *Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Kirişçi, K., Çarkoğlu, A., Eder, M. (1998). *Türkiye ve Ortadoğu’da Bölgesel İşbirliği*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı Yayınları.
- Kocaoğlu, M. (1995). *Uluslararası İlişkiler Işığında Ortadoğu*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Yayınları.
- Koçak, C. (1986). *Türkiye’de Milli Şef Dönemi*, C. 1–2, Ankara: İletişim Yayınları.
- Koluman, A. (2002). *Dünyada Su Sorunları ve Stratejileri*. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Korkmaz, G. (1999). *Medya ve Terör İlişkisi*. Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Terörle Mücadele ve Harekât Daire Başkanlığı Yayınları.
- Köse, T. (2006). *Lübnan Raporu, Lübnan’da İstikrar Arayışları*. Ankara: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Kundakçı, H. (2004). *Güney Doğu’da Unutulmayanlar*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1979). *Türkiye’nin Arap Orta Doğu’suna Karşı Politikası (1945–1970)*. Ankara: Sevinç Yayınevi.
- Lewis, B. (2011). *Ortadoğu*. (Çev. S.Y. Kölay). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Mackey, S. (1991). *Lebanon Death of a Nation*. New York: Anchor Books.
- Mango, A. (2005). *Türkiye’nin Terörle Savaşı*. (Çev. O. Azizoğlu). İstanbul: Doğan Kitap.
- Mansfield, P. (1975). *Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası*. (Çev. N. Ülken). İstanbul: Sander Yayınları.

- Metli, E. (2000). *Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi Gelişimi ve İki Ülkenin Milli Menfaatleri*. Ankara: Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği Yayınları.
- Mirzabeyoğlu, S. (1995). *İBDA Diyalektiği: Kurtuluş Yolu*. İstanbul: İslami Büyük Doğu Akıncılar Yayınları.
- Mumcu, C. (2008). *Kardeşim Uğur Mumcu*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Mumcu, U. (2005). *Kürt Dosyası*. Ankara: Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı Yayınları.
- NATO, (2004). *21. yy.da NATO*. Brüksel: NATO Basın ve Enformasyon Bürosu.
- NATO, (1998). *NATO El Kitabı: 50. Yıldönümü Sayısı*. Brüksel: NATO Basın ve Enformasyon Bürosu.
- NATO, (1994). *NATO Brüksel Zirve Sonuç Bildirisi*. Brüksel: NATO Basın ve Enformasyon Bürosu.
- NATO, (2002). *NATO MC 472 Terörle Mücadele Askerî Konsepti*. Brüksel: NATO Basın ve Enformasyon Bürosu.
- Olson, R. (2005). *Türkiye'nin Suriye, İsrail ve Rusya İle İlişkileri*. (Çev. S. Elik). Ankara: Orient Yayınları.
- Özcan, N.A. (1999). *PKK (Kürdistan İşçi Partisi)*. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Özçelik, İ. (2005). *Ermeni Sorunu ve Gerçekler*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Özdağ, Ü. (2007). *Türk Ordusu'nun PKK Operasyonları*. İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Özdağ, Ü. (1999). *Türkiye, Kuzey Irak ve PKK: Bir Gayri Nizami Savaşın Anatomisi*. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Özdağ, Ü. (2005). *Türkiye'de Düşük Yoğunluklu Çatışma ve PKK*. Ankara: Üç Ok Yayınları.
- Özkoç, Ö. (2008). *Suriye Baas Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politika (1943-1991)*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları.
- Öztürk, O.M. (1997). *Türkiye ve Ortadoğu*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Öztürk, S. (2009). *Apo Olayının Perde Arkası*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Parlar, S. (1997). *Ortadoğu Vaat Edilmiş Topraklar*. İstanbul: Bibliotek Yayınları.
- Pehlivanlı, H., Sarıнай, Y., Yıldırım, H. (2001). *Türk Dış Politikasında Hatay (1918–1939)*. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.

- Pirim, O., Örtülü, S. (1999). *Ömerli Köyü'nden İmralı'ya PKK'nın Yirmi Yıllık Öyküsü*. İstanbul: Boyut Yayın Grubu.
- Robins, P. (1991). *Turkey and the Middle East*. London: Pinter Publishers.
- Rubin, B. (2002). *Radikal İslam*. (Çev. R. Gün). Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Salur, H. (2009). *Küresel Çağda Din ve Terör*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Sander, O. (1979). *Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Sander, O. (2011). *Siyasi Tarih (1918-1994)*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Saray, M. (2000). *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi: III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeler*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Saray, M. (2006). *Türk-İran İlişkileri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Sarınay, Y. (1988). *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO'ya Girişi (1939-1952)*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara: Nüve Matbaası.
- Seale, P. (1965). *The Struggle For Syria: A Study Of Post-War Arab Politics 1945-1958*. London: Oxford University Press.
- Sever, A. (1997). *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye (1945-1958)*. İstanbul: Boyut kitapları.
- Soysal, İ. (1989). *Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sökmen, T. (1978). *Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sönmezoğlu, F. (1992). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*. İstanbul: Cem Yayınları.
- Sönmezoğlu, F. (2004). *Türk Dış Politikasının Analizi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Süer, B., Atmaca, A.Ö. (2006). *Arap-İsrail Uyuşmazlığı*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayıncılık.
- Şehirli, A. (2000). *Türkiye'de Bölücü Terör Hareketleri ve Devletin Aldığı Tedbirler*. İstanbul: Burak Yayınları.
- Şen, S. (2004). *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım*. İstanbul: Birey Yayınları.
- Tekin, M. (1993). *Hatay Tarihi*. Antakya: Kültür Ofset Basımevi.
- THKP/C Doğuşu ve İlk Eylemleri*. (1987). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Tiryaki, O. (2004). *Sınıraşan Sular ve Ortadoğu'da Su Sorunu*. İstanbul: Cem Ofset Matbaacılık.

- Toklu, V., Sönmez, B. (1996). *NATO 1991 Yeni Stratejik Konsepti, Uluslararası İlişkiler*. Ankara: Kara Harp Okulu Basımevi.
- Topal, A.H. (2005). *Uluslararası Terörizm ve Terörist Eylemlere Karşı Kuvvet Kullanımı*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Turan, S.G. (1996). *Türkiye’de Din Terörü*. İzmir: Arda’s Yayınları.
- Türk Demokrasi Vakfı (1996). *Türkiye Gerçeğinde Kürtler ve PKK Terörü*. Ankara: Koneks Basın Ltd. Şti.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (1980). *TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. 2, Devre: 1, İçtima: 94, 16 Ekim 1921, 333–358*. Ankara: TBMM Basımevi.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (1985). *TBMM Tutanak Dergisi, C. 14, Birleşim: 76, 21 Mart 1985, 221-222*. Ankara: TBMM Basımevi.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (1986). *TBMM Tutanak Dergisi, C. 26, Birleşim: 82, 20 Mart 1986, 430-431*. Ankara: TBMM Basımevi.
- Uçarol, R. (1998). *Siyasi Tarih*. İstanbul: Filiz Yayınevi.
- Umar, Ö.O. (2004). *Osmanlı Yönetiminde ve Fransız Mandası Döneminde Suriye’de Arap Bağımsızlık Hareketleri (1908–1938)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Uslu, N. (2000). *Türk-Amerikan İlişkileri*. İstanbul: 21. Yüzyıl Yayınları.
- Wardlaw, G. (1982). *Political Terrorism: Theory, Tactics and Countermeasures*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Wilkinson, P. (1977). *Terrorism and the Liberal State*. London: Macmillan.
- Yalçın, E.S. (2010). *Atatürk’ün Milli Dış Siyaseti*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Yavi, E. (2000). *Hedefteki Adam Saddam*. İstanbul: Yazıcı Yayınevi.
- Yavuz, C. (2005). *Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri*. Ankara: Ankara Ticaret Odası Yayınları.
- Yıldırım, A. (1988). *Belgelerle FKF, Dev-Genç 1965–1971*. Ankara: Yurt Kitap Yayıncılık.
- Yılmaz, S. (2007). *Türkiye için Ulusal Güvenlik Raporu*. İstanbul: Beykent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayını.
- Yılmaz Şahin, T. (2011). *Uluslararası Politikada Orta Doğu*. Ankara: Barış Kitap.
- Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı, (1985). *Türkiye’de Anarşi ve Terörün Sebepleri ve Hedefleri*. Ankara: Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Yayınları.
- Zafer, H. (1998). *Ceza Hukukunda Terörizm*. İstanbul: Beta Yayınları.

- Zafer, H. (1999). *Sosyolojik Boyutuyla Terörizm*. İstanbul, Beta Yayınları.
- Zeine, N.Z. (2003). *Türk-Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu*. (Çev. E. Akbaş). İstanbul: Gelenek Yayınları.

MAKALELER

- Altunışık, M.B. (2002). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Suriye'nin Dış Politikası: Değişime Uyum Çabası. M. Türkeş ve İ. Uzgel (Editörler). *Türkiye'nin Komşuları*. Ankara: İmge Kitapevi, 259-292.
- Amanov, Ş. (2004). Hafız Esad Dönemi Suriye Dış Politikası. T. Yılmaz ve M. Şahin (Editörler). *Orta Doğu Siyasetinde Suriye*. Ankara: Platin Yayınları, 189-240.
- Arı, T. (2001). Türkiye, Irak ve ABD: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Basra Körfezi'nde Yeni Parametreler. İ. Bal (Editör). *Türk Dış Politikası*. İstanbul: Alfa Yayınları, 441-460.
- Aydın, M., Aras, D. (2004). Ortadoğu'da Ekonomik İlişkilerin Siyasi Çerçevesi; Türkiye'nin İran, Irak ve Suriye ile Bağlantıları. *Uluslararası İlişkiler*, 1 (2), 103-128.
- Bağış, A.İ. (2002). Ortadoğu Hidropolitigi Üzerine Bir Değerlendirme. *Türkiye Mühendislik Haberleri Dergisi*, (420–421–422), 46-47.
- Bal, İ. (2002). Türk Dış Politikası (1960–1980). *Türkler Ansiklopedisi XVII. Cilt*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 90-109.
- Başeren, S.H. (2001). İnsan Hakları ve Terörizm. *İnsan Hakları ve Güvenlik*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 195-224.
- Başeren, S.H. (2006). Kavramsal Özellikleri ile Terörizm, Tarihi ve Hukukî Boyutlarıyla. *Küresel Terörizm ve Uluslararası İşbirliği Sempozyum Bildirileri*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Terörle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi Yayınları, 7-18.
- Bıyıklı, M. (2012). Türkiye'nin İttifak Politikası ve Katıldığı Uluslararası Güvenlik İttifakları (1928–1938). *Yenifikir Dergisi*, 4 (9), 151-166.
- Bozdemir, M. (1982). Terör (mü) ve Terörizm (mi)?: *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın Yayın Yüksek Okulu Yıllığı*, 523-534.

- Bölükbaşı, S. (2001). Türkiye ve İsrail: Mesafeli Yakınlıktan Stratejik Ortaklığa. Ş. H. Çalış, İ. Dağı ve R. Gözen (Editörler). *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi, Kimlik, Demokrasi, Güvenlik*. İstanbul: Liberte Yayınları, 243-270.
- Bülbül, C. (2010). Amurru Göçleri ve Amurruların Eski Önasya Tarihindeki Rollerini. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 29 (48), 43.
- Byman, D. (1998). The Logic of Ethnic Terrorism. *Studies in Conflict Terrorism*, (21), 149-169.
- Çağ, G., Eker, S. (2013). Ortadoğu'da Baas Rejimleri: Suriye ve Irak. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Avrasya Strateji Dergisi*, 2 (2), 57-72.
- Çelik, Ü. (2012). İç Çatışmalar ve Dış Müdahaleler Arasında Lübnan. *History Studies*, 4 (1), 125-155.
- Çetinsaya, G. (1999). Türkiye-İran İlişkileri (1945-1997). *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Sempozyuma Sunulan Tebliğler*. Ankara: TTK Yayınları, 507-514.
- Dağıstan, A., Sofuoğlu, A. (2004). Sancak'ta Fransız 'Mandat' Yönetimi ve Türkiye. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 20 (60), 687-704.
- Dönmezer, S. (10 Kasım 1977). Her Yönüyle Tedhiş. *Son Havadis*.
- Duman, S. (2002). Suriye'de Baas Partisi'nin İdeolojik Temelleri. *Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu Bildirileri*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınları, 273-282.
- Emniyet Genel Müdürlüğü, (1998). Din-Laiklik ve İstismarı. *Polis Dergisi*, (17), 68-87.
- Ergil, D. (1992). Uluslararası Terörizm. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 47 (3), 139-143.
- Erhan, Ç. (2008). 1945-1960 ABD ve NATO'yla İlişkiler. B. Oran (Editör). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar, C. 1*, İstanbul: İletişim Yayınları, 522-575.
- Fırat, M., Kürkçüoğlu, Ö. (2008). 1945-1960 Arap Devletleriyle İlişkiler. B. Oran (Editör). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar, C. 1*, İstanbul: İletişim Yayınları, 615-635.
- Fırat, M., Kürkçüoğlu, Ö. (2008). 1980-1990 Arap Devletleriyle İlişkiler. B. Oran (Editör). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar, C. 2*, İstanbul: İletişim Yayınları, 124-148.

- Fırat, M., Kürkçüoğlu, Ö. (2008). 1990-2001 Arap Devletleriyle İlişkiler. B. Oran (Editör). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar*, C. 2, İstanbul: İletişim Yayınları, 551-567.
- Gönlübol, M. (1961). Atatürk Devrinde Türkiye'nin Dış Politikası. *Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 197-226.
- Güler, Z. (2002). Din Eksenli Örgütler. *Milletlerarası Doğu ve Güneydoğu Anadolu Güvenlik ve Huzur Sempozyum Bildirileri*, Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınları, 1065-1082.
- Gün, R. (2000). Uluslararası Terörizm: Dünya Savaşının Yeni Boyutu. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (4), 79-93.
- Güner, S. (1997). The Turkish-Syrian War of Attritions: the Water Dispute. *Studies in Conflict and Terrorism*, 20 (1), 105-116.
- Güngör, H. (1981). Ortadoğu'da Genel Stratejik Durum Değerlendirmesi ve Bölgedeki Krizlerin Türkiye'nin Milli Güvenliğine Etkileri. *Stratejik Etütler Bülteni*, 15 (76), 61-78.
- Haddad, S. (2002). The Relevance of Political Trust in Postwar Lebanon. *Citizenship Studies*, 6 (2), 201-218.
- Hatipoğlu, S. (1996). Atatürk ve Hatay'ın Anavatana Katılması. *Türk Dünyası Araştırmaları*, (102), 12-23.
- İbas, S. (2004). Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi. T. Yılmaz ve M. Şahin (Editörler). *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*. Ankara: Platin Yayınları, 33-94.
- Kaymaz, İ.Ş. (2007). Emperyalizmin 'Kürt' Kartı. *Akademik Bakış*, 1 (1), 155-193.
- Kaymaz, İ.Ş. (2005). Arap-Kürt Karşıtlığı Temelinde Irak'ın Parçalanmasına Giden Yol ve Türkiye. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 1 (1), 7-32.
- Kocadaş, B. (2002). Hedefteki Gençlik: Siyasi ve İdeolojik Hareketler Açısından. *Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu Bildirileri*, Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınları, 531-540.
- Kurat, Y.T. (1975). Elli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası. *Bellekten*, 39 (154), 265-308.
- Kut, G. (1991). Ortadoğu Su Sorunu ve Türkiye. H. Ülman (Editör). *Ortadoğu Sorunları ve Türkiye*, İstanbul: Tüses Yayını, 99-122.

- Küçükvatan, M. (2011). Soğuk Savaşın Türk Dış Politikasına Etkileri ve 1957 Türkiye-Suriye Bunalımı. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 10 (23), 93-111.
- Lawrence, E.C. (2004). From Öcalan to Al Qaida, The Counting Terrorist Threat in Turkey. *Studies In Conflict & Terrorism*, 27 (4). New York: Taylor & Francis, 321-335.
- Lewis, B. (1964). Orta Şarkın Tarihi Hüviyeti. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12 (1), 75-81.
- Norton, A.R. (1991). Lebanon After Taif: Is the Civil War Over?. *Middle East Journal*, 45 (3), 457-473.
- Okur, M.A. (2004). Fransız Manda Yönetimi Döneminde Suriye. T. Yılmaz ve M. Şahin (Editörler). *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*. Ankara: Platin Yayınları, 1-32.
- Oral, M., Karaaslan, İ. (25 Ocak 2001). Hizbullah'ın Boy Hedefiydi. *Cumhuriyet*, 6.
- Oytun, O. (2000). Ortadoğu'nun Düşman Kardeşleri: Suriye ve Irak. *Avrasya Dosyası*, 6 (3), 180-197.
- Özcan, M., Yardımcı, S. (2006). Avrupa Birliği ve Küresel Terörizmle Mücadele. İ. Bal (Editör). *Terörizm-Terör, Terörizm ve Terörle Mücadelede Ulusal ve Bölgesel Deneyimler*. Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Yayınları, 197-256.
- Özdağ, Ü. (1999). Terörle Verilen Mücadelede Varılan Nokta. İ. Acargöz ve M. Yağmur (Editörler). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Huzur Sempozyumu Bildirileri*. İzmir: Çağlayan Yayınları, 349-354.
- Özeren, S., Cinoğlu, H. (2006). The Turkish Counter-Terrorism Experience. R.W. Orttung and A. Makarychev (Editors). *National Counter-Strategies*. Amsterdam: IOS Press, 155-164.
- Öztürk, S. (26 Aralık 2006). Emniyet Genel Müdürlüğü'nün DHKP-C Raporu. *Star*, 9.
- Pamukçu, K. (2004). Su Sorunu Çerçevesinde Türkiye, Suriye ve Irak İlişkileri. F. Sönmezoğlu (Editör). *Türk Dış Politikasının Analizi*. İstanbul: Der Yayınları, 253-270.
- Park, W. (2003). Yeni Dünya Düzeninde Küreselleşme ve Güvenlik Nasıl Algılanmalıdır?. *Küreselleşme ve Güvenlik Birinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri*. Ankara: Genelkurmay ATASE Yayınları, 253-270.

- Sakr, E. (2005). 'The Politics And Liberation Of Lebanon. *The Middle East Review of International Affairs*, 9 (4), 86-105.
- Sarınay, Y. (1996). Atatürk'ün Hatay Politikası - I (1936–1938). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 12 (34), 3-65.
- Schmid, A. (1993). The Response Problem as a Definition Problem. A. Schmid and R. Crelinsten (Editors). *Western Responses to Terrorism*. London: Frank Cass, 7-13.
- Simon, D.W. (1991). Violent Conflict in the International System of the 1990s. N. Riemer and K.W. Thompson (Editors). *New Thinking and Developments in International Politics*. New York: The Miller Center, 79-106.
- Soysal, İ. (1985). Hatay Sorunu ve Türk-Fransız Siyasal İlişkileri (1936–1939). *Bellekten*, 49 (193), 79-109.
- Soysal, İ. (1982). 1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı. *Bellekten*, 46 (182), 367-414.
- Şahin, M. (2004). Suriye'nin Su Sorunu. T. Yılmaz ve M. Şahin (Editörler). *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*. Ankara: Platin Yayınları, 95-122.
- Şen, A. (2001). Su Sorunu Ekseninde Suriye-Irak Türkiye ilişkileri. *Stratejik Analiz*, 1 (12), 88-93.
- Tutar, A. (2002). İşgal Yıllarında Hatay'ın Demografik Yapısı. *Türkiye'nin Güvenliği Sempozyumu Bildirileri*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınları, 723-734.
- Türkmen, İ. (2014). Türkiye Cumhuriyeti'nin Ortadoğu Politikası. A. Sandıklı ve E. Kaya (Editörler). *Ortadoğu'da Değişim ve Türkiye*. Bilgesam Yayınları: İstanbul, 1-37.
- Uzgel, İ. (2008). 1990-2001 ABD ve NATO'yla İlişkiler. B. Oran (Editör). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar*, C. 2. İstanbul: İletişim Yayınları, 243-325.
- Ülman, H. (1968). Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 23 (3), 241-273.
- Ülman, H. (1958). Ortadoğu Buhranı. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 13 (4), 232-261.
- Yazıcı, N. (2012). Suriye Siyasi Tarihi. Ü. Özdağ (Editör). *Küçük Orta Doğu Suriye*, Ankara: Kripto Yayınları, 13-38.
- Yeşilbursa, B.K. (2011). Bağdat Paktı (1955–1959). *Tarihin Peşinde*, (6), 85-100.
- Yılmaz, M. (2003). Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası'nın Temel Nitelikleri. *2023*, (30), 22-30.

- Yılmaz, M. (1999). İnönü Dönemi Türk Dış Politikası. *Selçuk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (8), 14-31.
- Yılmaz, M. (2007). Atatürk Dönemi Emniyet Genel Müdürlüğü Raporlarında Nazi Propagandası. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 10 (40), 693-705.
- Yılmaz, M., Doğaner, Y. (2006). Demokrat Parti Döneminde Bakanlar Kurulu Kararı İle Yasaklanan Yayınlar. *Kebikeç*, (22), 151-204.
- Yılmaz, T. (2008). Ortadoğu'da Terör ve Uluslararası Etkileri. *Orta Doğu: Belirlisizlikler İçindeki Geleceği ve Güvenlik Sorunları” konulu Beşinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri*. Ankara: ATASE Yayınları, 161-168.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

- İnternet: Atlıoğlu, Y. (21 Şubat 2005). Refik Hariri Suikastı ve Suriye. Web: http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/148/refik_hariri_suikasti_ve_suriye adresinden 3 Ocak 2015'de alınmıştır.
- İnternet: Atlıoğlu, Y. (25 Aralık 2004). Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yeni Dönem. Web: http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/135/turkiye-suriye_iliskilerinde_yeni_bir_donem adresinden 1 Ocak 2015'de alınmıştır.
- İnternet: Aydoğan, E. (6 Mart 2010). Terörizmin Tarihi Gelişimi. Web: <http://tr.caspianweekly.org/ana-kategoriler/guvenlik-ve-terorizm/1016-terorizmin-tarihi-geliimi.html> adresinden 10 Şubat 2015'de alınmıştır.
- İnternet: Bel, Y., Erben, İ., Özlüer, A., Doğan, E. (18 Ocak 2000). Hizbullah'a Baskın. Web: <http://arsiv.sabah.com.tr/2000/01/18/g01.html> adresinden 12 Şubat 2015'de alınmıştır.
- İnternet: Devlet Değil, Terör Bataklığı. (17 Ekim 1998). Web: <http://www.milliyet.com.tr/1998/10/17/ha-ber/hab19.html> adresinden 24 Eylül 2014'de alınmıştır.
- İnternet: Dursun, D. (Kasım, 2003) Orta Doğu Neresi Sübjektif Bir Kavramın Anlam Çerçevesi ve Tarihi. Web: http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/makale_01.html adresinden 16 Haziran 2013'de alınmıştır.
- İnternet: İşte Rakamlarla 12 Eylül (12 Eylül 2010). Web: http://www.sabah.com.tr/Gundem/2010/09/12/30_yil_once_sabah_postal_ile_uyandik adresinden 1 Temmuz 2013'de alınmıştır.

- İnternet: Sedat Laçiner, Ermeni İddiaları ve Terör. Web: <http://www.usakgundem.com/ders-notu/3/ermeni-%C4%B0ddialar%C4%B1-ve-ter%C3%B6r.html> adresinden 1 Haziran 2013'de alınmıştır.
- İnternet: Metris'te Piknik. Web: <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2000/01/27/175676.asp> adresinden 10 Şubat 2015'de alınmıştır.
- İnternet: Mihraç Ural kimdir? (15 Mayıs 2013). Web: <http://www.ankarastrateji.org/haber/mihrac-ural-kimdir-718/> adresinden 24 Eylül 2014'de alınmıştır.
- İnternet: Özcan, N.A. (22 Kasım 2013). Boru Hattı ve Barzani. Web: <http://www.milliyet.com.tr/boru-hatti-ve-barzani/siyaset/ydetay/1795758/default.htm> adresinden 25 Aralık 2014'de alınmıştır.
- İnternet: PKK Terör Örgütünün Diğer Ülkelerle İlişkileri. Web: <http://belgebilgi.tr.gg/PKK-Ter.oe.r--Oe-rg.ue.t.ue.n.ue.n-Di%26%23287%3Ber--Ue-lkelerle-%26%23304%3Bli%26%23351%3Bkileri.htm> adresinden 12 Ocak 2015'de alınmıştır.
- İnternet: Sarı, A. (27 Aralık 2003). Örgüt Çökertildi Yeni Saldırı Beklenmiyor. Web: <http://www.yenisafak.com.tr/arsiv/2003/aralik/27/g02.html> adresinden 9 Ocak 2015'de alınmıştır.
- İnternet: Schulte, L.G. (Temmuz 1995). Responding to Proliferation NATO's Role. Web: <http://www.na-to.int/docu/review/1995/9504-3.htm> adresinden 1 Ocak 2015'de alınmıştır.
- İnternet: Sonumut, G. (23 Aralık 2003). İBDA-C AB'nin Terör Örgütleri Listesinde. Web: <http://arsiv.ntv.com.tr/news/249614.asp> adresinden 29 Aralık 2014' de alınmıştır.
- İnternet: Suriye'den KADEK Terörüne Ağır Darbe. Web: <http://www.reocities.com/Paris/tower/1252/22th0303.htm> adresinden 9 Ocak 2015'de alınmıştır.
- İnternet: Şehit Diplomatlar. Web: <http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/diplomatlar/index.html> adresinden 16 Ocak 2014'de alınmıştır.
- İnternet: Türkiye tarihinin en büyük terör eylemleriyle sarsıldı. Web: http://dosyalar.hurriyet.com.tr/almanak2003/news_detail.asp?nid=196&sid=2 adresinden 9 Ocak 2015'de alınmıştır.
- İnternet: Türkiye'nin Sınır Aşan Sular Politikasının Ana Hatları. Web: <http://www.mfa.gov.tr/turkiyenin-sinir-asan-sular-politikasinin-ana-hatlari-.tr.mfa> adresinden 5 Ocak 2014'de alınmıştır.

İnternet: Taşken, C. (1 Ağustos 2013). İran Neden Suriye’de?. Web: <http://www.ankarastrateji.org/haber/iran-neden-suriye-de-801/> adresinden 25 Aralık 2014’de alınmıştır.

İnternet: Ülke Künyesi, Suriye Arap Cumhuriyeti. Web: <http://www.mfa.gov.tr/suriye-kunyesi.tr.mfa> adresinden 1 Haziran 2013’de alınmıştır.

YAYIMLANMAMIŞ TEZLER

Acar, M.A. (2008). *Dünyada Artan Su Sorununun Türkiye ve Ortadoğu Açısından Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bulut, M.T. (2008). *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkilerinde Su Sorunu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

Ceylan, A.K. (2008). *Devrim Sonrası İran’ın Teröre Verdiği Destek ve Türkiye’ye Yansımaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çetin, Y. (2010). *Dinin Meşrulaştırma Gücü Bağlamında Şiddet ve Terör*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.

Çıtak, C. (1997). *Sir Mark Sykes Hayatı ve Ortadoğu’daki İngiliz Politikasının Şekillenmesindeki Rolü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Düzgün, M. (2006). *Türk Kamuoyunda İsrail (1948-1973)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.

Ertuğrul, E. (2014). *Suriye Kürtleri ve Demokratik Birlik Partisi (PYD)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Gafur, M. (2002). *Hafız Esad Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Gündoğdu, S. (2011). *Türkiye – Suriye İlişkilerinde Su Sorunu ve Terörizme Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

- Gürson, P. (1999). *Su Sorunu ve GAP Çerçevesinde Türkiye-Suriye İlişkilerine Analitik Yaklaşım*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Işık, M. (2006). *Terör Örgütlerinin Söylem Stratejileri ve Eylemlerini Meşrulaştırma Yöntemleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- İlbeği, H. (2002). *Terörizm ve Terörizmin Önlenmesine Yönelik Uluslararası Gelişmeler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- İshakoğlu, Ö. (2010). *Osmanlı Dönemi Suriye'sinde Edebi ve Kültürel Faaliyetler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karaş, Z. (2007). *Ermeni Terör Örgütü: ASALA*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Koçoğlu, N. (2004). *Güneydoğu'da Terör ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Yürüttüğü Mücadele (1984-2000)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
- Okçu, D. (2009). *Uluslararası Terör ve Türkiye'ye Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Pehlivan, Y. (2006). *Arap-İsrail Savaşlarının Türk Kamuoyuna Yansımaları (1948-1967)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- Savcı, N. (2007). *Hatay Cumhuriyeti: Kuruluşu ve Anavatana Katılışı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.
- Şakar, O. (2006). *1990-2000 Yılları Arasında Türkiye'nin Orta Doğu Politikası ve ABD'nin Rolü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Şentürk, D. (2002). *Suriye Baas Partisi ve Birleşik Arap Cumhuriyeti*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Türkoğlu, M.E. (2006). *Türkiye'de Dini Motifli Terörün Arka Planındaki Nedenler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

- Tüzün, S. (1989). *İki Büyük Savaş Arası Dönemde Hatay Tarihi (1918–1939)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Uğurlu, F. (2005). *Adana Mutabakatına Giden Süreç ve Sonrasında Türkiye- Suriye İlişkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yıldırım, Z. (2005). *Türk Basınında İran-İrak Savaşı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yılmaz, H. (2001). *Türkiye-Suriye İlişkileri*, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

GAZETELER

- Akşam**, 9 Ekim 1957.
Akşam, 2 Şubat 1958.
Ayın Tarihi, 27 Eylül 1956
Ayın Tarihi, 5 Ekim 1998.
Ayın Tarihi, 5 Kasım 1986.
Cumhuriyet, 13 Ocak 1955.
Cumhuriyet, 14–15 Ocak 1955.
Cumhuriyet, 22 Ocak 1955.
Cumhuriyet, 8 Mart 1955.
Cumhuriyet, 7 Mart 1955.
Cumhuriyet, 11 Mart 1955.
Cumhuriyet, 09 Ekim 1957.
Cumhuriyet, 9 Eylül 1998.
Cumhuriyet, 17 Eylül 1998;
Cumhuriyet, 5 Ekim 1998.
Cumhuriyet, 01 Şubat 1958.
Cumhuriyet, 27 Temmuz 1956.
Cumhuriyet, 29 Eylül 1961.
Cumhuriyet, 30 Eylül 1961.
Cumhuriyet, 21 Kasım 1970.
Cumhuriyet, 21 Kasım 1970.
Halkçı, 2 Aralık 1954.
Hürriyet, 24 Mayıs 2000.
Hürriyet, 24 Aralık 2003;
Hürriyet, 11 Ekim 1998.
Hürriyet, 8 Ekim 1998.
Hürriyet, 10 Ekim 1998,
Hürriyet, 8 Ekim 1998.
Hürriyet 14 Ekim 1998
Hürriyet, 15 Ekim 1998
Hürriyet, 4 Ekim 1998.
Milliyet, 30 Mayıs 1967.

Milliyet, 24 Mayıs 2000.
Milliyet, 28 Mart 2000.
Milliyet, 8 Ocak 2002.
Milliyet, 17 Eylül 1998.
Milliyet, 7 Ekim 1998.
Milliyet, 9 Ekim 1998.
Milliyet, 14 Ekim 1998
Radikal, 10 Ekim 1998.
Radikal, 30 Nisan 2004.
Radikal, 4 Kasım 2000.
Radikal, 20 Haziran 2002.
Radikal, 2 Ağustos 2002.
Sabah, 24 Aralık 2003,
Sabah, 8 Ocak 1997.
Sabah, 17 Şubat 1999.
Zafer, 17 Ocak 1955.
Zafer, 31 Ocak 1955.
Zaman, 11 Ekim 1998

EKLER

Ek – 1: Suriye Krizi İle İlgili Olarak Taraflar Arasında Yapılan Toplantıda Görüşülen Konular ve Adana Mutabakatı'nın İmzalanması

Toplantı Tarihi : 19-20 Ekim 1998

Toplantı Yeri : Adana

Toplantıya Katılanlar:

1. Türk Tarafı : 19 Personel (6 Asker, 13 Sivil)

a) Dışişleri Bakanlığından

Heyet Başkanı : Büyükelçi Uğur Ziyal (Müsteşar Yardımcısı)
3 Büyükelçi, 1 Başkatip ve 1 idari Memur

b) Genelkurmay Başkanlığından

Heyet Başkanı: Tümgeneral Ergin Saygun (Genelkurmay Strateji Daire Başkanı), 1 Tümgeneral, 1 Tuğgeneral, 2 Kurmay Albay ve 1 Kurmay Yarbay

c) İçişleri bakanlığından

Heyet Başkanı : Halil Tuğ (Emniyet Genel Müdür Yardımcısı, 2 Daire Bşk.)

ç) Mit Müsteşarlığından

Heyet Başkanı : Cemal Uzgören (Başkan Yardımcısı)
2 Daire Başkanı ve 1 Tercüman

2. Suriye Tarafı : 13 Personel (7 Asker, 6Sivil)

Heyet Başkanı: Tümng. Adnan B. El Hasan (Siyasi Güvenlik Bşk.)

1 Büyükelçi, Siba Nasır (Dışişleri Bak. Batı Avr. Gen. Md.)

4 Tümgeneral, 1 Tuğgeneral, 1 Emekli Büyükelçi, 2 Tercüman

TOPLANTIDA GÖRÜŞÜLEN KONULAR:

Suriye adına Tümng. Adnan Hasan; İçtenlikle ve arzulu olarak iyi bir sonuç elde etmek için Türkiye'ye geldiklerini, gelecekte iyi ilişkilerin olmasını beklediklerini, son 3 yıldır, karşılıklı ilişkilerin donmuş olduğunu, 1993 yılında Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in Suriye'yi ziyaretinde PKK konusunun ele alındığını, o tarihten itibaren PKK'ya kamp kurma imkanı verilmediğini, halen

Suriye hapisanelerinde birçok PKK'ının bulunduğunu, bunların bir bölümüne 15 yıla kadar hapis cezası verilmiş olduğunu, istendiğinde bu kişilerin isim listesinin verilebileceğini, Suriye'nin mevcut gerilimin tırmanmasını beklemediğini, ılımlı davranmayı tercih ettiğini, iki ülkenin güvenlik konusundaki iyi niyete ihtiyaçlarının devam ettiğini, bu toplantı ihtiyacını Mısır Dışişleri Bakanı'nın taraflarına iletildiğini beyan ederek,

- 1) Suriye'nin, Türkiye'nin güvenliğini zedeleyecek hiçbir şeye müsaade etmeyeceğini, aynı durumu Türkiye'den beklediklerini,
- 2) PKK'nın Suriye'de yasaklanmış bir parti olduğunu, Suriye kanunlarına aykırı davranışlar hakkında işlem yapılacağını,
- 3) Suriye topraklarında PKK eğitim kampı bulunmadığını, ileride de olmayacağını,
- 4) Abdullah Öcalan'ın ve PKK'lıların Suriye'ye girmemesi için ellerinden geleni yapacaklarını, bu maksatla tüm giriş kapılarına talimat gönderdiklerini, girişlerin yasaklandığını, bu konuda çok ciddi olduklarını,
- 5) Bu konularda olabilecek talebi görüşmeye hazır olduklarını ve herhangi bir şüpheye yer vermemek için Türkiye'nin kendilerine bildirmesini arzu ettiklerini,
- 6) İyi niyetle yaklaştıklarını, Türkiye'nin de aynı şekilde yaklaşacağını umduklarını ve iyi ilişkiler geliştirmek istediklerini,
- 7) Bu toplantıda, tüm sorunları görüşmeye açık olduklarını ifade etmiştir.

Türkiye adına Büyükelçi Uğur Ziyal; bu toplantının arzu edilen amaca ulaşması için her iki tarafa da sorumluluk düştüğünü, toplantının, "özel" ve "belirleyici" önemi olan bir toplantı olduğunu, verilecek raporun Türkiye'nin kararını etkileyeceği ve tarihi bir fırsatın her iki tarafında önünde bulunduğunu, her şeyden önce güven ortamının yaratılması gerektiğini, Suriye'nin taahhütlerini Mısır Dışişleri Bakanı'nın getirdiğini, Ele alınan konunun Lübnan boyutunun da olduğunu, Mısır'a ve Suriye tarafına belirtildiğini, Suriye'nin olumlu yanıt verdiğini, teyit mekanizmasının çalıştırılması gerektiğini belirtmiştir.

Tümg. Adnan Hasan, geçmişi konuşmanın yersiz olduğunu, bir Kürt devletinin kurulmasına karşı olduklarını, aynı sorunları Suriye'nin de yaşadığını, Suriye'nin PKK'nın barınma ve geçiş yeri olmayacağını, 3 yıldır toplanılamaması nedeni ile bugünlere gelindiğini, ellerini işbirliği için Türkiye'ye uzattıklarını, aradaki şüpheleri gidermek, kardeşlik ve sevgi üzerine ilişkiler kurmak için geldiklerini, Lübnan'da; 29 Eylül 1992'de 2 PKK kampının kapatıldığını, halen herhangi bir PKK varlığının olmadığını, bir belge mevcut ise cevaplamaya hazır olduklarını beyan etmiştir.

Büyükelçi Uğur Ziyal, sorunun Kürt problemi değil terör olduğunu, Suriye'nin Öcalan ve PKK unsurlarının ülkelerine girmemesi için ellerinden geleni yapacaktan konusunun ciddiyetle not alındığını, Lübnan boyutunun Türkiye, Suriye ve Lübnan ile birlikte ele alınabileceğini ifade etmiştir.

Suriye tarafı, Lübnan'ın egemen bir ülke olduğunu ve bu ülke üzerinde Suriye'nin önemli bir etkinliğinin bulunmadığını, Öcalan'ın değişik kimliklerle Suriye'ye girip çıktığını, ancak daha sonra bu konuda bilgileri olduğunu, Suriye'de bir milyona yakın Kürt ve sempatizanı bulunduğunu, bundan sonra tüm imkanları seferber ederek, girmesine müsaade edilmeyeceğini, PKK ile işbirliği yapmanın Suriye'nin lehine olmadığını, Suriye cezaevlerinde tutuklu PKK'lı sayısının 188 olduğunu belirtmiştir.

Türkiye tarafı, iyi niyet, süreklilik, üst kanaldan temasın açık tutulması ve teyit mekanizmasının oluşturulmasının önem kazandığını, teröre karşı açık ve etkili bir işbirliğinin esas olduğunu belirtmiştir.

Suriye tarafı, daha önce yeterli olarak alınamayan tedbirlerin bundan böyle daha katı olarak alacaklarını ve bunun için özen göstereceklerini, bunu gerçekleştirmek için teyit mekanizmasını tartışmaya hazır olduklarını, daha önce Orgeneral Eşref Bitlis zamanında birçok işbirliği faaliyetlerinin gerçekleştirildiğini, teyit mekanizmasını görüşmek üzere her iki tarafın askeri heyetleri ile görüşmeye devam edildiğini belirtmiştir.

Türkiye adına Tümğ. Ergin Saygun, Suriye'nin terör konusunda ciddi kararlar aldığıının müşahede edildiğini, önceki toplantılarda olduğu gibi konunun sürüncemede bırakılmayarak, işbirliğinin sağlam çerçeveye oturtmanın uygun olacağını, örneğin; kısa bir ikaz süresine müteakip her iki tarafın istihbarat elemanlarının konuyu tetkik ederek neticeye ulaşmasını, bunun Suriye askeri birlikleri hakkında bilgi toplamak şeklinde algılanmaması gerektiğini, bu faaliyetlerin kısa bir ikaz süresine müteakip çok süratle yapılmasına ihtiyaç olduğunu, aksi halde hedefin kaybolabileceğini, bunun, Lübnan'da her üç ülkenin katılımıyla yapılması şeklinde olacağını, TSK'nin bugün 40'a yakın devletle işbirliği yaptığını, Suriye ile de bir askeri işbirliğinin yapılabileceğini belirtmiştir.

Suriye tarafı, üst kademedede sıcak temasın sağlanmasının uygun olacağını, Öcalan'ın Suriye dışında olduğunu MSB İsmet Sezgin'in belirttiğini, bu bilgiye dayanarak kendilerinin de aynı şekilde bilgi sahibi olduklarını, kendilerine olayın meydana gelmeden önce bildirilmesi gerektiğini, aksi halde konunun neticesiz kalabileceğini, geçmişin unutulmasını, ilişkilerin yeniden kurulmasını, bu ilişkilerin üst seviyede tesis edilecek temasla uygun olacağını, Suriye'nin egemenlik haklarına dokunmayacak her konuyu görüşmeye hazır olduklarını beyan etmiştir.

Türkiye tarafı, bu teyit mekanizmasının bir sistem olduğunu, bu sistemin içerisinde üst seviyede tesis edilecek telefon irtibatının yeterli olmayacağını, çift taraflı teyidin gerekli olabileceğini, bu durumda Suriye istihbarat elemanlarının da bulunacağı cihetle Suriye'nin egemenlik haklarına hanel gelmeyeceğini, bu konuya hemen başlanabileceğini, bu hususta karar verilemiyorsa, heyet başkanına götürülmesinin yerinde olacağını dile getirmiştir.

Suriye tarafı, üst seviyede temasın sağlanması hususunda problemin olmadığı, ancak ast kademedeki istihbarat elemanı konusunda yetkileri olmadığından heyet başkanlarına anlatacaklarını ve müteakiben neticeyi bildireceklerini ifade etmişlerdir.

SONUÇ

Suriye heyeti,

1. PKK ve Öcalan konusunda daha önce yeterli tedbir alamadıklarını belirttikleri, bu konuda bundan böyle daha katı önlemler alacaklarını ve buna özen göstereceklerini,
2. Lübnan boyutunda, her üç ülkenin olabilecek problemleri birlikte çözmesinin uygun olacağını,
3. Teyit mekanizması kapsamında ise; Şam Büyükelçisi ile bu konunun karşılıklı olarak çözümlenebileceğini, belirlenen kişiye istenen bilgileri verebileceklerini,
4. Daha öncede olduğu gibi üst seviyede telefonla sıcak temas sağlamaya hazır olduklarını,
5. Mısır Dışişleri Bakanı'nın getirmiş olduğu ve Suriye'nin teklifleri olarak ifade edilen hususları taahhüt ettiklerini ifade etmişlerdir.

Harita 2: SURIYE SİYASİ HARİTASI

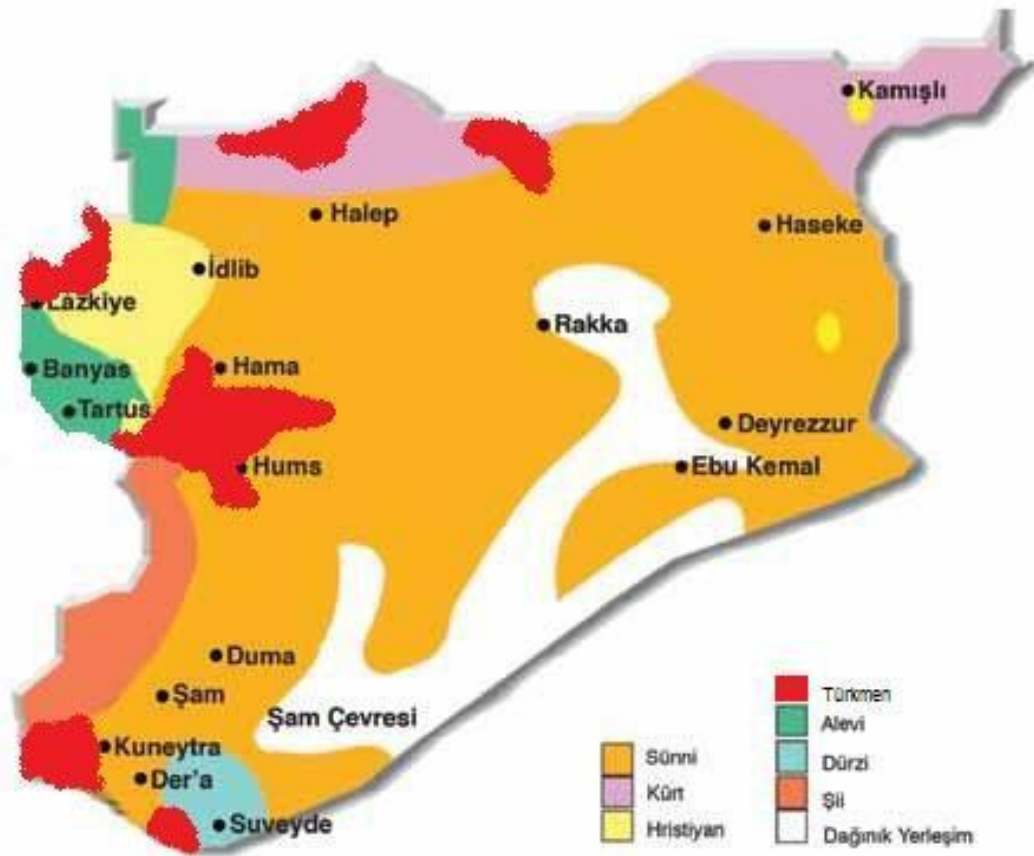

Harita 3: FRANSIZ MANDA YÖNETİMİ DÖNEMİ SURIYE SİYASİ HARİTASI

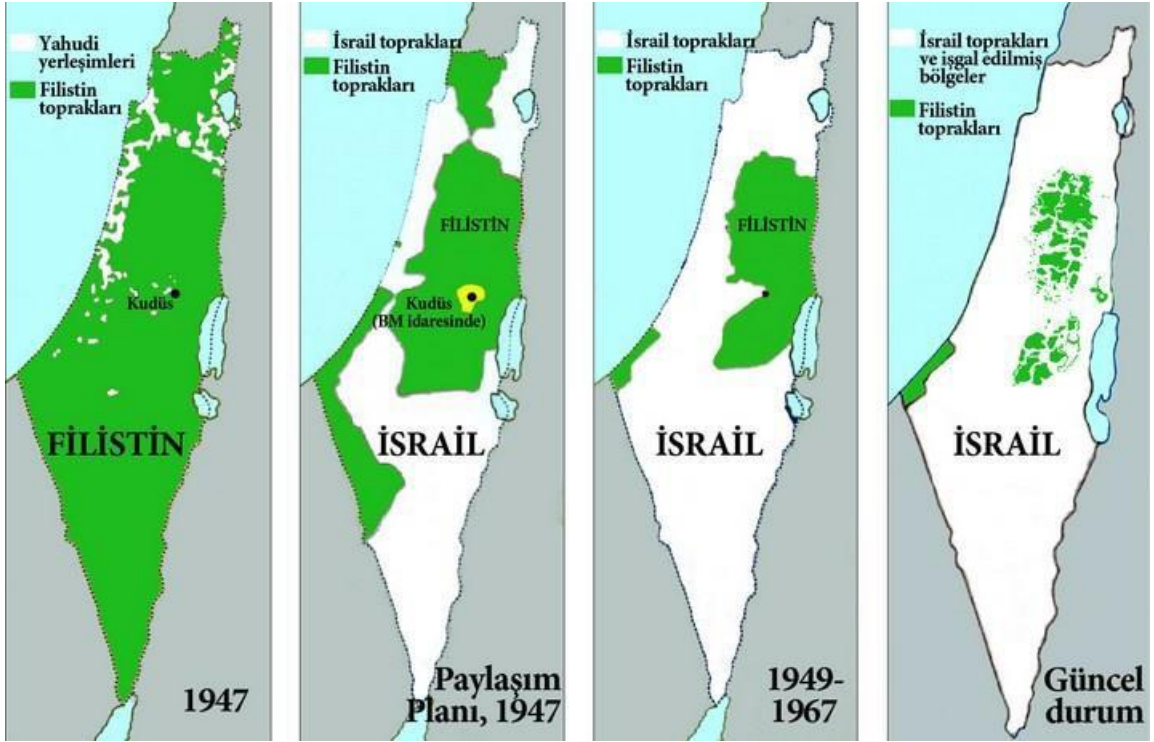
Harita 4: SURİYE NÜFUS DAĞILIMINI GÖSTERİR HARİTA

Suriye Nüfusunun Dağılımı

Harita 5: FIRAT-DİCLE HAVZASI

Harita 6. 1947'DEN GÜNÜMÜZE İSRAİL – FİLİSTİN TOPRAKLARI

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Kahraman Gürbüz
 Uyuşu : T.C.
 Doğum Tarihi ve Yeri : 29.08.1981 Ankara
 Medeni hali : Evli
 Telefon : 0486 218 10 00 / 2680
 Faks :
 e-posta : kgurbuzank1981@gmail.com

Eğitim Derecesi	Okul/Program	Mezuniyet yılı
Doktora	Gazi Üniversitesi / T.C. Tarihi Bilim Dalı	Devam Ediyor
Yüksek Lisans	Uludağ Üniversitesi / T.C. Tarihi Bilim Dalı	2007
Lisans	Kara Harp Okulu / Sistem Mühendisliği	2003
Lise	Kuleli Askeri Lisesi	1999

İş Deneyimi, Yıl	Çalıştığı Yer	Görev
(2005 - 2006)	Nilüfer / Bursa	Karakol Komutanlığı
(2006 - 2008)	Dicle / Diyarbakır	Karakol Komutanlığı
(2008 - 2013)	J.Gn.K.lığı Karargâhı / Ankara	Proje Subaylığı
(2010)	AB Gücü Karargâhı / Bosna Hersek	Plan Subaylığı
(2013 – Devam ediyor)	Merkez / ŞIRNAK	Bölük Komutanlığı

Yabancı Dili

İngilizce

Yayınlar

1. İkinci Dünya Savaşı'nda Balkanlardaki Gelişmeler ve Türkiye'nin Tutumu. *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (13), 2007, 363-373.

Hobiler

Masa Tenisi, Futbol, Kayak.

[Faint, illegible text or signature]

